

T. C.
BAŞBAKANLIK
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı
Yayın Nu: 34

**ARŞİV BELGELERİNE GÖRE
KAFKASLAR'DA VE ANADOLU'DA
ERMENİ MEZÂLİMİ
III
1919-1920**

**ARMENIAN VIOLENCE AND MASSACRE
IN THE CAUCASUS AND ANATOLIA
BASED ON ARCHIVES**

ANKARA-1997

Proje Yöneticisi

İsa ÖZKUL

Devlet Arşivleri Genel Müdürü

Proje Sorumluları

Necati AKTAŞ

Necati GÜLTEPE

Devlet Arşivleri

Devlet Arşivleri

Genel Müdür Yardımcısı

Genel Müdür Yardımcısı

İsmet DEMİR

Osmanlı Arşivi Daire Başkanı

Hazırlayanlar

Uğurhan DEMİRBAŞ

Ümmühani CERRAHİ

Recep KARACAKAYA

Ali Osman ÇINAR

Nuran KOLTUK

Ali COŞKUN

Ahmet ÖZKILINÇ

Mücahit DEMİREL

Abdullah SİVRİDAĞ

Seher DİLBER

Habibe TOPALOĞLU

Gülşen ERGUN

Murat YÜZBAŞIOĞLU

İngilizce Tercüme

M. Fethi ATAY

Bilgisayar Dizgi

Günay SARIHAN

ISBN 975-19-1169-9 (Tk.)

ISBN 975-19-1797-2 (3. c.)

T. C.
BAŞBAKANLIK
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı
Yayın Nu: 34

**ARŞİV BELGELERİNE GÖRE
KAFKASLAR'DA VE ANADOLU'DA
ERMENİ MEZÂLİMİ
III
1919-1920**

**ARMENIAN VIOLENCE AND MASSACRE
IN THE CAUCASUS AND ANATOLIA
BASED ON ARCHIVES**

Ö N S Ö Z

Köklü bir tarihe ve zengin bir medeniyete sahip olan Türk milleti, yaşadığı ve hâkim olduğu bölgelerde, her zaman büyük ve önemli bir güç merkezi olmuş, o günkü şartlar çerçevesinde, mümkün olan en uzak bölgelere kadar etkin bir rol oynamıştır. Tarihin bilinen dönemlerinden beri hoşgörü, adalet, eşitlik ve hürriyet gibi ahlâki ve hukûkî kavramları kendine ilke edinen Türk milleti, yüzyıllar boyunca idaresi altında yaşayan toplulukları huzur ve mutluluk içinde yaşatmayı görev kabul etmiştir.

1000 yıllarında Orta Asya'dan Kafkaslara ve Anadolu'ya yerleşmek gayesiyle gelen Türkler, buralarda yaşayan bazı kavimlerle karşılaşmışlar, gelişen şartlara göre gerek savaş gerek barış ortamlarında bu insanlarla bir arada yaşamaya başlamışlardır. Türk tarihinin ve medeniyetinin en çok kurumlaşmış devletleri bu yeni fethedilen topraklarda kurulmuştur.

Türklerin yeni karşılaştığı kavimlerden olan Ermeniler, kısa süre içinde yeni kurulan Türk devletlerinin yönetimi altında yaşamaya başlamışlardır. Önce Selçuklu, sonra da Osmanlı devletlerinin idaresi altında yüzyıllar boyunca huzur ve güvenlik içinde yaşayan Ermeniler, toplumsal alanda ve devlet bürokrasisi içinde çok önemli yerlere gelmişler, Müslüman ve Türk unsurdan hiç bir şekilde ayrı tutulmamışlardır. Devletin kendilerine gösterdiği bu itimada sadakatle karşılık veren Ermeni toplumu Osmanlı literatüründe "tebea-yı sâdika" tabiriyle anılmıştır.

Dünyada meydana gelen ekonomik, askerî ve siyasî gelişim ve değişimlere paralel hareket edemeyen Osmanlı Devleti, çok sayıdaki sebeplerden dolayı, zayıflama sürecine girerek, XIX. yüzyılın başlarından itibaren sömürgeci niyetler taşıyan bazı Avrupa devletlerinin bu amaca yönelik politikalarının tatbik edildiği alan haline gelmiş ve ne yazıkki sömürgecilerin kışkırtmalarına kapılan azınlık unsurlarının ihanet ve isyanlarına maruz kalmıştır. Bu tahrikler sonucunda Osmanlı Devleti'nin

parçalanması ve yok edilmesi sürecini başlatan "Şark meselesi" ortaya atılmıştır.

XIX. yüzyılın başından sonuna kadar öncelikle Balkanlar'daki Türk hakimiyetine nisbeten son verilmesinden sonra, emperyalist faaliyetler daha çok Anadolu, Kafkaslar ve Ortadoğu üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu faaliyetler sonucunda, yüzyıllar boyu Osmanlı yönetimi altında özgürce yaşayan Ermeni unsuru, ne yazık ki kendi devletini yıkmak için dış güçlerle işbirliği yapmak suretiyle faaliyete geçerek, Türklere yönelik katliâmlara başlamışlardır. Bunun neticesinde Doğu Anadolu ve Kafkaslar'da istenmeyen acı olaylar meydana gelmiş, binlerce Türkün katledilmesi karşısında kendini ve vatandaşlarını korumak için başka hiç bir yol ve çare bulmasına imkân kalmayan Osmanlı yönetiminin, uğradığı ihanetin büyüklüğüne ve her şeye rağmen, elden geldiği kadar insanî şartlarda uygulamaya çalıştığı, böyle olduğu halde alabildiğine istismar edilerek çarpıtılan "tehcir" olayının da içinde bulunduğu tarihi olaylar yaşanmıştır.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından seri olarak hazırlanan bu eser, Kafkaslarda ve Anadoluda uygulanan Ermeni mezâlimini bütün açıklığı ile gözler önüne sermektedir. Eser dünya çapında Ermeni lobilerinin ve onlar tarafından desteklenen basın-yayın kuruluşlarının kamuoyunu yanıltmaya yönelik soykırım iddialarına çarpıcı bilimsel bir cevap olması bakımından önem taşımaktadır. Bu sayede zorlu bir savaş ortamında tamamen kendini koruma amacını taşıyan meşru bir hareketin, bütün dünyaya nasıl çarpıtılarak ve tersine çevrilerek aksettirildiği açıkça görülecektir.

Bu eserin hazırlanmasında emeği geçen Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı personeline içtenlikle teşekkür ediyor, eserin konu ile ilgilenen herkes için yararlı olmasını diliyorum.

Yaşar YAZICIOĞLU
Başbakanlık Müsteşarı

S U N U Ş

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanması plânlanan "Arşiv Belgelerine Göre Kafkaslar'da ve Anadolu'da Ermeni Mezalimi" adlı çalışmanın I. ve II. cildleri, 1995 yılında basılmıştır.

Bu ciltlerde, Ermenilerin Anadolu ve Kafkaslar'da plânlı olarak Türk nüfusunu yok etmeye çalışmaları belgeleri ile ortaya konulmuştur. Bu ciltlerde yer alan belgelerin tamamına genel olarak bakıldığında, Ermeni çetelerinin 1906 yılından sonraki dönemlerde yaptıklarının, vahşet ve mezâlimin fevkinde ve soykırım olarak vasıflandırılabilir.

Eserin birinci cildinde, 1906-1918 yılları arasındaki olaylara ait 26 özet başlığı altında, 256 belge yer almaktadır. Soykırımın en çok işlendiği yıllar bu dönemdedir. Bilindiği üzere bu dönem, Osmanlı Devleti'nin sırası ile, Trablusgarb, Balkan ve Birinci Dünya Savaşları dönemlerine rastlamaktadır. Bu zaman dilimi içerisinde, Ermeniler önce Doğu Anadolu'nun büyük bir kısmını işgal etmiş olan Ruslarla işbirliği yapmışlar ve Rus işgali altında bulunan yörelerde akla hayale gelmeyecek her türlü vahşet ve soykırımı gerçekleştirmişlerdir.

Eserin ikinci cildi, Ocak 1919 - Ağustos 1919 dönemi ile ilgili 38 özet başlığı altında, 209 mezâlim ve soykırım belgesini ihtiva etmektedir.

I ve II. ciltlerde yayınlanan orjinal belgelerin muhteviyatı hakkında I. cilt'de yer alan "Sunuş" yazısında genel mahiyette bilgi verilmiştir. Burada tekrar olmaması için, I. ve II. ciltlerdeki belgelere yeniden dönülmemiş, bu ciltlerin devamı olması sebebiyle III ve IV. ciltlerde yer alan belgeler hakkında genel bir fikir verilebilmesi için bazı örnekler seçilmiştir. Buna göre;

1. Nahçıvan ve Şarol havalisinde 45 İslâm köyünün Ermeni saldırılarına maruz kaldığı ve 4000 kadar Müslümanın vahşice katledildiği, Ermeni çetelerine yazılan gizli emirde tek bir Müslümanın sağ bırakılmamasının istendiği (cilt 3, belge 1),

2. Ermenilerin yaptığı mezâlimi Amerika İaşe Heyeti üyelerinin de yakından müşahede ettikleri (cilt 3, belge 3),

3. Ermenilerin katliâm yapmaları konusunda kendilerini İngilizlerin provake ettiğini ifade ettikleri; Nahçıvan ve Kamarlı'da üç Müslüman köyünün basılarak tüm nüfusun katledildiği (cilt 3, belge 4),

4. Erzurum'a bağlı köylerde süngü, bıçak ve baltalarla parçalanmak suretiyle yüzlerce kişinin katledildiği, iki yüzden fazla hanenin yakılmak suretiyle tahrip edildiği (cilt 3, belge 7),

5. Bayezit sınırı üzerinde bulunan Balıklıgöl bölgesindeki köylerin Ermeni taarruzu altında bulunduğu ve ahalinin katledilmekte olduğu (cilt 3, belge 9),

6. Taşnak Cemiyeti'nin bir bahane ile Hristiyanları geri çektikten sonra bir çok köye tecavüz ettiği; Müslümanları tamamen yok etmek için Revan, Aras ve Elviye-i Selâse'de katliâma başladığı (cilt 3, belge 13),

7. Karaorgan civarında bulunan bazı Müslüman köylerinin halkının tamamıyla ortadan kaldırılıp mallarının yağmalandığı (cilt 3, belge 14),

8. Iğdır civarında bulunan Müslüman Türk köylerinde büyük katliâmlar yapıldığı, kadınların tecavüze uğramaları ve çıplak olarak Ermeni askerleri arasında gezdirilmelerinden ötürü birçok Müslümanın ilticadan vazgeçip savaşmak için teşkilatlanmaya başladıkları (cilt 3, belge 16),

9. Maraş'ta Fransız askerlerinin tamamına yakını Ermenilerin oluşturduğu, çarşıda Türk kadınlarına sarkıntılık yapılması üzerine halkın galeyana gelerek mukavemete geçtiği (cilt 3, belge 18),

10. Maraş'ta Türklerin üzerine kiliselerden top ve mitralyözlerle ateş açıldığı ve birçok Türk'ün şehit olduğu, şehir merkezini yakma girişiminde bulunulduğu (cilt 3, belge 25),

11. Mezâlimin bütün şiddeti ile Antep ve Adana'da da devam ettiği (cilt 3, belge 26),

12. Çıldır'da teslim olmak istemeyen köylerin yakıldığı (cilt 3, belge 29),

13. Zaruşat ve buraya bağı köylerde halktan teslim olmak istemeyen 450 kişinin katledildiği (cilt 3, belge 32),

14. Zaruşat kazasına ani baskın yapan Ermenilerin kadın ve çocuk dahil 2000 Türk'ü katlettikleri ve 28 köyü talan ederek yaktıkları (cilt 3, belge 34),

15. Zaruşat'ta bazı köylerin İslam nüfusunun tamamen katledildiği, 120 kadın ve çocuğun balta ve süngülerle parçalandığı, 33 İslam köyünün tahrip edilerek yağmalandığı (cilt 3, belge 37),

16. Çıldır, Zaruşat, Şüregel ve Ağbaba kazalarına bağı 40 Müslüman Türk köyünün yakılarak 2000'den fazla Müslümanın katledildiği ve yağmalanan eşyaların Kars pazarında alenen satıldığı (cilt 3, belge 38),

17. Revan'dan Gence'ye gitmekte olan treni durduran Ermenilerin trende bulunan beşyüz Müslüman Türk'ü öldürdükleri (cilt 3, belge 39),

18. 1918 yılından itibaren iki sene zarfında Kars havalisinde katledilen Türklerin sayısının yirmi beş bine ulaştığı (cilt 3, belge 41),

19. Kosor etrafındaki suların insan cesetlerinden içilmez hale geldiği (cilt 3, belge 47),

20. Ermeni zulmü dolayısıyla Kars köylerinden kaçan Türklerin yollarda katledildikleri (cilt 3, belge 48),

21. Oltu ve Göle'ye bağı altı köyde Müslüman erkeklerin tamamen katledilip kadınlara da tecavüz edildiği (cilt 3, belge 49),

22. Kars-Gümrü yolu üzerinde bulunan Şahnalar ve Avnil köyelerine mitralyözlerle saldıran Ermenilerin 500 Müslümanı öldürdükleri, Zaruşat ve bağı köylere düzenlenen saldırılarda 2000 Türk'ün katledildiği, 45 kişinin ise yakıldığı (cilt 3, belge 50),

23. Bayburt'ta 99 köyde 7412 hanenin yakılıp tahrip edildiği, 1387 Türk'ün ise katledildiği (cilt 3, belge 51),

24. Tortum'un 64 köyünün yakılarak 3700 Türk'ün şehit edildiği (cilt 3, belge 54),

25. Erzurum'un Gölbaşı, Gürcükapısı, Tebrizkapısı, Gülahmet, Mahallebaşı, Erzincankapısı mevkiinde balta ile başları kesilmek, gözleri oyulmak, içorganları çıkarılmak, derileri yüzülmek, kadın ve bakire kızlara tecavüz edilip göğüsleri kesilmek suretiyle binlerce Müslüman

Türk'ün şehit edildiği, katliâmdan kaçmaya çalışanların da yakalanarak katledildikleri (cilt 3, belge 55),

26. Oltu livası dahilinde, Ermenilerin bir yıl zarfında 10.693 Türkü katlettikleri (cilt 4, belge 3),

27. Aşkale nahiyesi ve yedi köyde toplam 893 Türk'ün vahşice öldürüldüğü, ayrıca merkez ve beş köyde de 600' den fazla evin yakıldığı (cilt 4, belge 4),

28. Şüregel'e tabi 34 köyün ahalisinin büyük kısmının katledildiği ve binlerce hanenin yıkılıp tahrip edildiği (cilt 4, belge 4),

29. Kars'a bağlı yirmi dört köyün Ermeni saldırılarına maruz kaldığı ve talan edildiği, 150'den fazla kadın ve çocuğun değişik şekillerde katledikleri (cilt 4, belge 7),

30. Sarıkamış'ta da binlerce kişinin öldürüldüğü ve yüzlerce hanenin tahrip edildiği, çok miktarda hayvan ve eşyanın gasp olunduğu (cilt 4, belge 10),

31. Ruslarla birlikte hareket eden Ermenilerin Göle'ye bağlı beş köyde 150'den fazla Türk'ü vahşice katlettikleri ayrıca yine dört köyde 44 Türk'ü boğarak öldürdükleri ve evlerin büyük kısmını yaktıkları (cilt 4, belge 12),

32. Sarıkamış'ın Karahamza nahiyesine bağlı 18 köyde yapılan katliâmda 5000'den fazla Türk'ün şehit edildiği (cilt 4, belge 16),

33. 1920 yılı içinde Bardız ve Kosor nahiyeye ve köylerinde uygulanan mezâlimde 500'den fazla Türk'ün şehit edildiği, yine Bardız'a bağlı 16 köyde 1000'e yakın Türk'ün öldürüldüğü, Kürkçü ve Vartanut köylerinde bakılmakta olan 125 kimsesiz çocuğun vahşice katledildiği, Peneskirt nahiyesine bağlı 24 köyde 3000 civarında Türk'ün işkence yapılarak topluca öldürüldüğü (cilt 4, belge 17),

34. 1918-1920 yılları arasında Nahçıvan'ın Şeril ve Saderek muntıklarındaki 56 köyde yapılan katliâmda 428 kişinin katledildiği, binlerce hanenin yakıldığı ve 7000 civarında insanın açlık ve soğuktan öldüğü, çok sayıda kız ve kadına tecavüz edildiği, Dereilyas bölgesinde ise 54 köyde 50.000'den fazla Müslümanın soykırımında katledildiği, 10.000 hanenin yakıldığı (cilt 4, belge 19),

35. Kars'a bağlı Zaruşat ve civarında ki ellibeş köyde binden fazla Türk'n öldürüldüğü ve köylerin yağmalandığı (cilt 4, belge 20),

36. Kars'ın İngilizler tarafından işgaliyle isteyenlerin yurtlarına ve köyelerine dönebilecekleri ilan edildiği halde dönmek için yola çıkan birçok kişinin Ermenilerce çeşitli işkencelerle katledildiği, Aras nehrinin boğulan insan cesetleri ile dolup taştığı (cilt 4, belge 23),

37. Erivan'ın Kızılıkule ve Sabuncu kyelerinde yüzlerce kişinin gözlerinin kızgın şişlerle çıkarıldığı, ağız ve burunlarının baltalarla kesildiği, genç kızlara tecavüz edilip çocuklu kadınların çocukları ile birlikte kazganlarda yakıldığı, aynı akibete Anı ve Donyalık köyleri Müslümanlarının da marz kaldığı (cilt 4, belge 27),

38. Tercan kazası Yavi nahiyesinin 70 köyünde yollarda çalıştırılmak için evlerinden alınan Türklerin çoğunun öldürüldüğü (cilt 4, belge 25),

39. 1918 yılında Rusların çekilmesinden sonra Hınıs'ta toplam 16 köyde 600' den fazla Türk'n hayvanları ile birlikte ateşte yakılarak şehit edildikleri (cilt 4, belge 31).

II. Bölüm'de belgelerin zetleri ve transkripsiyonları bulunmaktadır. Bunun yanında yapılan katliâm ve soykırımın uluslararası platformda da kolaylıkla değerlendirilebilmesi için özetlerin ingilizce çevirileri de yapılmıştır. Bu bölüme ilave olarak, yer, şahıs ve müessese isimlerini ihtiva eden bir indeks de eklenmiştir. Özetlerin altında belgelerin transkripsiyonları verilmiştir. Belgeler kitap genelinde ve kendi içlerinde kronolojik tarih sırası gözönüne alınarak düzenlenmiştir. Transkripsiyon yapılırken, I. ve II. ciltlerde uygulanan kurallar dahilinde belge metninde görülen harf ve hece düşüklükleri ile tarihlerde, orijinal metinde yer almayan "1000" e tekabül eden "1" ler köşeli parantez içine alınmıştır.

nc bölümde belgelerin fotokopileri bulunmaktadır. Bu bölümdeki belge fotokopilerine verilen numara ile ikinci bölümde yer alan zet ve transkripsiyonların numaraları aynıdır. Böylelikle transkripsiyonu okunan belgenin orijinalinin de incelenmesinde kolaylık

sağlanmıştır. Ayrıca yine bu bölümde özet başlıkları, belge fon ve numaraları tekrar verilmiştir.

Dördüncü cilt de iki bölümden meydana gelmiştir. Birinci bölümde belgelerin özetleri ve transkripsiyonları ile indeks yer almaktadır. İkinci bölümde bu ciltte kullanılan belgelerin fotokopileri bulunmaktadır.

Bilinen ve belirli bir dönem hakkında hüküm verebilmek ve cereyan etmiş olayları değerlendirerek tarafsızlık içinde insanlara sağlıklı bilgiler sunmak tarihçilerin en başta gelen görevidir ve bu mevzu aynı zamanda ahlâklı olmasını icabettirir. Zira tarihçilik bir bilimdir. Dolayısıyla bilim yönlendirilmesi ve ahlâksızlıkla telifi mümkün değildir. Yakınçağ Türk-Ermeni münasebetlerine dâir batıda yayınlanmış birçok kitap, ilmî olmaktan ziyade Türk düşmanlığına endekslenmiş, emperyalizm ideolojisini dış siyaset olarak benimsemiş hükümetlere hizmet amacına yönelik faaliyetlerin bir ürünüdür. Bu faaliyetleri yönlendirenlerin iftira ve yalana dayalı bu tür çalışmalarının aslında neye ve kimlere hizmet ettiği çok iyi bilinmektedir. Kitabı soğuk savaşın önemli bir silahı olarak kabul eden bu insanlar böylece Türklükle olan savaşlarını devam ettirmek istemektedirler.

Özellikle ABD'de faaliyet gösteren Ermenilerin ve Türkiye coğrafyası üzerinde menfaat ve çıkar fırsatı kollayan bazı devletlerin oluşturduğu lobilerin desteklediği ve finanse ettiği belirli periotlarla gündeme getirdiği "Ermeni Soykırım İddiaları"nın tarihin asıl kaynakları olan arşivlere inildiğinde ne denli asılsız ve mesnetsiz safsatalar olduğu, aslında asıl soykırımı uğrayan insanların Türkler olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tarihin daha iyi anlaşılması ve şimdiye kadar art niyetle ve taraflı olarak yapılan çalışmalara objektif bir cevap olması için 4 cilt olarak planlanan eserin iki cildi, daha önce hazırlanarak ilgilenenlerin hizmetine sunulmuştu. Alanında büyük bir eksikliği giderecek olan bu eserin III. ve IV. ciltlerinin neşrinde emeği geçen Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı personelini tebrik ediyorum.

Bu vesileyle çalışmalarımızda her türlü teşvik ve desteği bizlerden esirgemeyen Başbakanlık Müsteşarı Sayın Yaşar YAZICIOğLU'na ve Müsteşar Yardımcısı Sayın Füsun KOROğLU'na teşekkürlerimizi sunmayı görev biliyorum.

Hazırlanan bu çalışmaların ilgililere yardımcı ve yararlı olmasını dilerim.

K I S A L T M A L A R

M.	Muharrem
S.	Safer
Ra.	Rebiülevvel
R.	Rebiülâhir
Ca.	Cemâziyelevvel
C.	Cemâziyelâhir
B.	Recep
Ş.	Şaban
N.	Ramazan
L.	Şevval
Za.	Zilkade
Z.	Zilhicce
b.	bin
bkz.	bakınız
BEO.	Bâb-1 Âli Evrak Odası
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
DH. KMS.	Dahiliye Kalem-i Mahsus
HR. SYS.	Hâriciye Siyasî
k.	karye, köy
ks.	kasaba
kz.	kaza
m.	mahalle
n.	nahiye

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	V
PREFACE.....	VII
SUNUŞ.....	
FOREWORD.....	
KISALTMALAR.....	
İÇİNDEKİLER	

I. BÖLÜM

BELGELERİN ÖZET VE TRANSKRİPSİYONU

Belge		Sayfa
<u>Sıra Nu</u>		
1-	Nahcivan, Kağızman ve Şarol Havalisinde Müslüman Halka Uygulanan Vahşi Soykırım.....	3
	<i>Ferocious Mass Killings Perpetrated by Armenians Against Muslim Population in the Neighborhoods of Nahçıvan, Kağızman and Şarol.....</i>	3
2-	Kars'ta Müslüman Köylerinin Boşaltılarak Buralara Ermenilerin Yerleştirildiği	9
	<i>Armenians Settled in Muslim evacuated villages in Kars.....</i>	9
3-	Ermenilerce Yapılan Katliâmın Amerika İaşe Heyeti'ne Anlatıldığı	11
	<i>Statement made to the American Food Supply Commission concerning massacre perpetrated by Armenians. ....</i>	11
4-	Nahcivan ve Kamarlı'da Ermeni Mezâliminin Devam Ettiği	13
	<i>Armenian Atrocities Continue in Nahcivan and Kamarlı.....</i>	13
5-	Ermeni Zulmünden Kaçarak Hududlara Yığılan Kafkasyalı Müslümanların Durumu.....	14
	<i>Situation of Caucasian Muslims fleeing Armenian oppression massed on the Frontiers.....</i>	14

<u>Belge</u>	<u>Sayfa</u>
<u>Sıra Nu</u>	
6-	Kars ve Sarıkamış Civarındaki Müslüman Köylerine Ermenilerce Yapılan Mezâlim 17
	<i>Atrocities Committed by Armenians In Villages In The Neighborhood of Kars and Sarıkamış</i> 17
7-	Sekman, Ardı, Kepenek, Harçlı, Penaduz ve Todaviran Köylerinde Ermenilerce Yapılan Katliâm..... 21
	<i>Massacre Perpetrated by Armenians in the Villages of Sekman, Ardı, Kepenek, Harçlı, Penaduz and Todaviran</i> 21
8-	Kaskanlı Aşireti Reisinin Ermeni Zulmü Hakkındaki Mektubu 27
	<i>Letter of the Chief of the Kaskanlı Tribe Regarding Armenian Atrocities</i> 27
9-	Bayezid Sınırı Üzerindeki Müslüman Köylerinde Ermenilerce Soykırım Yapıldığı..... 30
	<i>Massacre Perpetrated by Armenians in Muslim villages Bordering Bayezid</i> 30
10-	Ermenilerin Kağızman'da Katliâm Yaptıkları..... 32
	<i>Massacre perpetrated by Armenians in Kağızman</i> 32
11-	Ermeni Taarruzuna Uğrayan Kürtlere Civardaki Müslüman Köylerin Destek Verdiği 34
	<i>Support Given to Kurds attacked by Armenians by Neighboring Muslim Villages</i> 35
12-	Ermenilerin Doğu Sınırdaki Köylerde Yaptıkları Katliâm 35
	<i>Massacre Perpetrated by Armenians in the Villages on the Eastern Frontiers</i> 36
13-	Ermeni Taşnak Cemiyeti'nin Elviye-i Selâse'de Bir Tek Müslüman Bırakmamak Maksadıyla Soykırım Yaptığı 39
	<i>Massacre perpetrated by Armenians with the Aim of Exterminating To The last One The Whole Population of The Three Subprovinces</i> 40
14-	Karaorgan ve Allahuekber Dağı Civarında Bulunan Müslüman Köylerine Ermenilerce Uygulanan Mezâlim 43
	<i>Atrocities committed against Muslim villages in the vicinity of Karaorgan and Allahuekber</i> 44
15-	Ermeni Zulmünden Kaçan Kağızman Halkının İltica Talebinin Kabul Edildiği 45
	<i>Asylum is Granted to the Population of Kağızman Fleeing Armenian Atrocities</i> 45

Belge

Sıra Nu

Sayfa

16-	Kars, Sarıkamış ve Iğdır Civarında Ermeniler Tarafından Yapılan Soykırım	47
	<i>Massacre Perpetrated by Armenians in the Vicinity of Kars, Sarıkamış and Iğdır.</i>	48
17-	İmadiye ve Musul'da İngilizler Tarafından Silahlandırılan Ermeni ve Nesturîlerin Müslümanlara Yönelik Saldırlara Başladıkları.....	57
	<i>Beginning of Attacks against Muslims in Imadiye and Mosul by Armenians and Nestorians Armed by the English.</i>	58
18-	Fransız Askerî Elbisesi Altındaki Ermenilerin Maraş'ta Halka Yaptıkları Zulüm.....	59
	<i>Oppressions Perpetrated by Armenians Wearing French Uniforms Against the Population of Maraş</i>	60
19-	Fransız Ordusuna Bağlı Olarak Maraş'a Giren Ermenilerin Yakın Köylerdeki Müslüman Halka Saldırlarda Buldukları	62
	<i>Armenians attached to the French Occupying Army of Maraş attacked Muslim people in the neighboring villages.</i>	62
20-	Kars, Sarıkamış ve Kağızman'da Ermenilerin Elinde Üç Bin Kişinin Bulunduğu.....	64
	<i>Three thousand Muslims are detained by Armenians in Kars, Sarıkamış and Kağızman</i>	64
21-	Ermenilerin Fransızların Koruması Altında Adana'da Müslüman Halka Tecavüzlerde Bulunmaları.....	65
	<i>Protected by the French, Armenians Attacked Muslim Population in Adana.</i>	66
22-	Ermenilerin Haçin Civarında Bazı Müslümanları Yollarda Katlederek Kadınlara Saldırdıkları	72
	<i>Armenians killed some Muslim wayfarers in the vicinity of Haçin and attacked women.</i>	72
23-	Fransız Askerleriyle Ermenilerin Maraş'ta Halka Mezâlim Yaptıkları	74
	<i>Oppressions Perpetrated by French Soldiers and Armenians Against the Population in Maraş</i>	74
24-	Fransız Ordusunda Bulunan Ermenilerce Müslümanlara Uygulanan Mezâlimin Fransızlar Tarafından Durdurulması Gerektiği	76
	<i>The French Must Stop the Atrocities Perpetrated Against Muslim Population by Armenians Serving in the French Army</i>	76

<u>Belge</u>	<u>Sayfa</u>
<u>Sıra Nu</u>	
25-	Fransızların Ermenilerle Beraber Maraş Müslümanlarını Topa Tutukları 78
	<i>Together with Armenians the French Bombarded Maraş</i> 78
26-	Fransız Askerleriyle Birlikte Ermenilerin Ayıntab, Maraş ve Adana Civarında Müslüman Ahâliye Zulüm Yaptıkları..... 79
	<i>Oppressions Committed by Armenians and French soldiers in the Neighborhood of Ayıntab, Maraş and Adana Against Muslim Population</i> 79
27-	Ermeni Çetelerinin Ünye'de İslam Ahâliye Zulüm Yaptıkları..... 85
	<i>Atrocities Perpetrated by Armenian Bandits Against Muslim Population in Ünye</i> 85
28-	Pozantı-Gülek Arasındaki Bölgede Esir Türk Askerlerinin Ermenilerce Katledildiği 90
	<i>Turkish Soldiers Taken Prisoners of War in the Region Between Pozantı-Gülek were killed by Armenians</i> 90
29-	Çıldır'da Teslim Olma Çağrısına Uymayan Köylülerin Ermenilerce Katledildiği 90
	<i>Villages İnhabitants in Çıldır Rejecting the summons to Surrender Killed by Armenians</i> 91
30-	Ermenilerin Çıldır ve Zengizor'da Müslümanlara Katliâm Yaptıkları 92
	<i>Massacre of Muslims in Çıldır and Zengizor</i> 92
31-	Ermenilerin Kozan ve Feke'de Müslüman Halka Katliâm Uyguladıkları 93
	<i>Massacre Perpetrated by Armenians Against Muslim Population in Kozan and Feke</i> 93
32-	Ermenilerin Kendilerine Tâbi Olmak İstemeyen Zaruşad ve Ona Bağlı Üç Köyde Katliâm Yaptıkları 95
	<i>Massacre of Muslim Population who refused to submit to Armenians in Zeruşad and three Villages Attached to</i> 95
33-	Zaruşad, Çıldır, Ağbaba ve Şüregel'e Bağlı Köylerde Ermenilerce Yapılan Soykırım 97
	<i>Massacre Perpetrated by Armenians in Zaruşad, Akbaba and Süregel and the Villages Attached to</i> 97

<u>Belge</u>		<u>Sayfa</u>
<u>Sıra Nu</u>		
34-	Ermenilerin Zaruşad Havalisinde İki Bin Müslümanı Katlettikleri ..... <i>Armenians Massacred Two Thousand Muslims in the Neighborhood of Zaruşad.....</i>	101 101
35-	Ermenilerin İşgalci Fransızlarla Birlikte Maraş'ta Halka Zulmedip Katliâm Yaptıkları..... <i>În Maraş Armenians in Collabaration with Occupying French Forces Oppressed the Population and Committed Massacre.....</i>	103 104
36-	Şüregel, Akbaba, Zaruşad ve Çıldır Civarındaki Yirmi Sekiz Köyde Ermenilerce Yapılan Katliâmlarda İki Bin Müslümanın Öldürüldüğü..... <i>Two thousands of Muslims Had Been killed in the Massacre perpetrated by Armenians in twentyEight Villages Situated in the Neighborhoods of Şuregel, Akbaba, Zaruşad and Çıldır.....</i>	107 108
37-	Çıldır, Zaruşat ve Elviye-i Selâse'de Ermenilerin İslam Ahâliye Mezâlim Yaptıkları..... <i>Atrocities perpetrated by Armenians against Muslim population in Çıldır, Zaruşat and the three Sanjaks .....</i>	110 110
38-	Ordubad, Ahura, Cilvana ve Büyükvedi Havalisinde Ermenilerin, Müslüman Halka Karşı Yeniden Büyük Bir Saldırıya Başladıkları..... <i>Beginning of New Large Armenian Attacks Against Muslim Population in Ordubad, Ahura, Cilvanaand the Neighbourhood of Büyükvedi. ....</i>	116 116
39-	Revan'dan Gence'ye Giden Trenin Beş Yüz Müslüman Yolcusunun Ermeniler Tarafından Öldürüldüğü ..... <i>Massacre by Armenians of Five Hundred Muslim Passengers while they are travelling by Trains From Revan To Gence .....</i>	117 117
40-	Ermenilerin Sivin ve Pilomori Köyleri Müslüman Ahâlisine Baskı Yaptıkları ..... <i>Pressures Exerted by Armenians upon the Muslim Population of the Villages of Sivin and Pilomori. ....</i>	118 119
41-	Kars, Sarıkamış ve Karakurt Civarında Ermenilerin İslam Ahâliye Yaptıkları Mezâlim..... <i>Atrocities Perpetrated By Armenians Against Muslim Population in the Neighborhoods of Kars,Sarıkamış and Karakurt. ....</i>	120 120

<u>Belge</u>		<u>Sayfa</u>
<u>Sıra Nu</u>		
42-	Zaruşad ve Akbaba Yörelerinde Ermenilerin Baskılarını Arttırdıkları ..... <i>Armenian Oppression Intensified in the Region of Zaruşad and Akbaba.....</i>	125 125
43-	Ermenilerin Kars ve Civarındaki İslam ve Malakan Köylerine Tecavüz Ettikleri ..... <i>Armenian Aggression Against the Villages of Islam and Malakan in Kars and Its Neighbourhood.....</i>	127 128
44-	Uluhanlı, Karadağlı, Boğanlı ve Çebeçalı Köyleri Civarında Ermeniler Tarafından Yapılan Baskı ve Soykırımın Devam Ettiği ..... <i>Massacre and Oppression Perpetrated by Armenians Continue unabated in the Neighborhoods of the Villages of Uluhanlı, Gökçeköse, Karadağlı, Boğanlı and Çebeçalı.....</i>	129 129
45-	Şüregel'e Bağlı Köylerden Ermeni Mezâlimi Yüzünden Kaçanların Oltu'ya Geldikleri ..... <i>People of Villages Attached to Süregel Fleeing Armenian Atrocities Arrived to Oltu. ....</i>	131 131
46-	Novoselim Civarındaki Köylere Ermenilerce Yapılan Mezâlim ..... <i>Oppression Committed by Armenians Against Villages in the Vicinity of Novoselim.....</i>	132 132
47-	Ermenilerin Sarıkamış, Kağızman, Oltu, Kars ve Zengibasar Civarında Yaptıkları Soykırım ..... <i>Massacres Perpetrated by Armenians in the Surroundings of Sarıkamış, Oltu, Kars and Zengibasar. ....</i>	134 134
48-	Kars Civarında Ermenilerden Kaçan Müslümanların Yollarda Öldürülmesi ..... <i>Assasination In the Vicinity of Kars of Muslims While on their way Fleeing to Escape from Armenians. ....</i>	138 138
49-	Ermenilerin Göle, Oltu ve Kosor'da Yaptıkları Katliâmlar ..... <i>Wholesale Carnage Perpetrated by Armenians in Göle, Oltu and Kosor. ....</i>	140 140
50-	Ermenilerin Kars, Erzurum ve Gümrü Civarında Müslümanlara Uyguladıkları Soykırım ..... <i>Massacre Perpetrated by Armenians Against Muslims in the Neighborhoods of Kars, Erzerum and Gümrü. ....</i>	143 143

<u>Belge</u>		<u>Sayfa</u>
<u>Sıra Nu</u>		
51-	Ermeniler Tarafından Bayburt'un Köylerinde Yapılan Soykırım ve Kimsesiz Kalan Çocukların İskânı	145
	<i>Massacre Perpetrated by Armenians in the Villages of Bayburt; finding Habitation for Homeless Children.</i>	145
52-	Ermenilerin Göle'nin Köylerinde Katliâm Yaptığı ve Ahâlinin Tercan'a Göç Ettiği.....	148
	<i>Massacre Perpetrated by Armenians in the Villages of Göle and the Flight of the Population to Tercan.</i>	149
53-	Bir Sene İçinde Pasinler'e Bağlı Köylerde Ermeniler Tarafından Yapılan Soykırım	149
	<i>Large Seale Massacres Perpetrated by Armenians in the Villages of Pasinler During a Year.</i>	150
54-	Ermenilerin Tortum'un Altmış Dört Köyünü Yakıp Katliâm Yaptıkları ve Mezâlimden Kurtulanların İskânı	152
	<i>Armenians Destroyed Sixty Four Villages in Tortum and Massacred Their Population; The Settlement of Those who Survived the atrocities</i>	152
55-	Erzurum'da Ermenilerce Gerçekleştirilen Soykırım ve Talana Ait Defterler	153
	<i>Notebooks Related to the Genocide and the Pillages Perpetrated by Armenians in Erzerum.</i>	153
İNDEKS235		

II. BÖLÜM

BELGELERİN FOTOKOPİLERİ	255
-------------------------------	-----

Ö N S Ö Z

Köklü bir tarihe ve zengin bir medeniyete sahip olan Türk milleti, yaşadığı ve hâkim olduğu bölgelerde, her zaman büyük ve önemli bir güç merkezi olmuş, o günkü şartlar çerçevesinde, mümkün olan en uzak bölgelere kadar etkin bir rol oynamıştır. Tarihin bilinen dönemlerinden beri hoşgörü, adalet, eşitlik ve hürriyet gibi ahlâki ve hukûkî kavramları kendine ilke edinen Türk milleti, yüzyıllar boyunca idaresi altında yaşayan toplulukları huzur ve mutluluk içinde yaşatmayı görev kabul etmiştir.

1000 yıllarında Orta Asya'dan Kafkaslara ve Anadolu'ya yerleşmek gayesiyle gelen Türkler, buralarda yaşayan bazı kavimlerle karşılaşmışlar, gelişen şartlara göre gerek savaş gerek barış ortamlarında bu insanlarla bir arada yaşamaya başlamışlardır. Türk tarihinin ve medeniyetinin en çok kurumlaşmış devletleri bu yeni fethedilen topraklarda kurulmuştur.

Türklerin yeni karşılaştığı kavimlerden olan Ermeniler, kısa süre içinde yeni kurulan Türk devletlerinin yönetimi altında yaşamaya başlamışlardır. Önce Selçuklu, sonra da Osmanlı devletlerinin idaresi altında yüzyıllar boyunca huzur ve güvenlik içinde yaşayan Ermeniler, toplumsal alanda ve devlet bürokrasisi içinde çok önemli yerlere gelmişler, Müslüman ve Türk unsurdan hiç bir şekilde ayrı tutulmamışlardır. Devletin kendilerine gösterdiği bu itimada sadakatle karşılık veren Ermeni toplumu Osmanlı literatüründe "tebea-yı sâdika" tabiriyle anılmıştır.

Dünyada meydana gelen ekonomik, askerî ve siyasî gelişim ve değişimlere paralel hareket edemeyen Osmanlı Devleti, çok sayıdaki sebeplerden dolayı, zayıflama sürecine girerek, XIX. yüzyılın başlarından itibaren sömürgeci niyetler taşıyan bazı Avrupa devletlerinin bu amaca yönelik politikalarının tatbik edildiği alan haline gelmiş ve ne yazıkki sömürgecilerin kışkırtmalarına kapılan azınlık unsurlarının ihanet ve isyanlarına maruz kalmıştır. Bu tahrikler sonucunda Osmanlı Devleti'nin parçalanması ve yok edilmesi sürecini başlatan "Şark meselesi" ortaya atılmıştır.

XIX. yüzyılın başından sonuna kadar öncelikle Balkanlar'daki Türk hakimiyetine nisbeten son verilmesinden sonra, emperyalist faaliyetler daha çok Anadolu, Kafkaslar ve Ortadoğu üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu faaliyetler sonucunda, yüzyıllar boyu Osmanlı yönetimi altında özgürce yaşayan Ermeni unsuru, ne yazık ki kendi devletini yıkmak için faaliyete geçerek, Türklere yönelik katliâmlara başlamışlardır.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından seri olarak hazırlanan bu eser, Kafkaslarda ve Anadolu'da uygulanan Ermeni mezâlimini bütün açıklığı ile gözler önüne sermektedir. Eser dünya çapında Ermeni lobilerinin ve onlar tarafından desteklenen basın-yayın kuruluşlarının kamuoyunu yanıltmaya yönelik soykırım iddialarına çarpıcı bilimsel bir cevap olması bakımından önem taşımaktadır.

Bu eserin hazırlanmasında emeği geçen Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı personeline içtenlikle teşekkür ediyor, eserin konu ile ilgilenen herkes için yararlı olmasını diliyorum.

Yaşar YAZICIOĞLU
Başbakanlık Müsteşarı

NAHCIVAN, KAĞIZMAN VE ŞAROL HAVALİSİNDE MÜSLÜMAN HALKA
UYGULANAN VAHŞİ SOYKIRIM

Nahcivan ve Şarol havalisinde 45 İslam köyünün Ermenilerin saldırısına maruz kaldığı; Ermeni kıtalarına yazılan gizli emirlerde görevlerinin tek bir Müslüman kalmamacasına hepsini Aras çayına dökmek olduğunun ifade edildiği; Kağızman eşrafından Arslan Bey ve eşinin burun ve kulakları kesilerek katledilip Kağızman'da teşhir edilmesiyle halkın korkarak dağlara çekilmesi üzerine tüm mal ve eşyalarının Ermeniler tarafından yağma edildiği; Ermeniler tarafından yapılan zulüm ve vahşet dolayısıyla Erivan, Kars ve Kağızman havalisinden binlerce Müslümanın her şeylerini bırakarak Türkiye tarafına geçmeye çalıştıkları; Kağızmanlı kâdının oğlu Aziz ve yanındaki arkadaşıyla ailesinin Ermenilerce elleri, burun, kulak ve dudakları kesilerek vücutlarına cep açılmak ve göğüslerinde derileri soyulmak suretinde katledildikleri; Ermenilerin Gümrü ve Nahcivan cihetlerinde bazı İslam köylerini basarak 4000 kadar Müslümanı feci bir şekilde katlettikleri.

***Ferocious Mass Killings Perpetrated by Armenians Against Muslim
Population in the Neighborhoods
of Nahcivan, Kağızman and Şarol.***

In the neighborhood of Nahcivan 45 Muslim villages had been attacked by Armenians; secret written orders had been issued to Armenians detachments to drive, pursue and throw into the river Aras all Muslim population to the last one; a notable of Kağızman Arslan Bey and his wife had been killed after having their noses and ears cut off and exposed to public; on seeing the mutilated dead bodies the frightened population took to the neighboring mountains leaving behind their goods and belongings which were pillaged by Armenians; thousands of Muslims left their homes in the neighborhoods of Erivan, Kars and Kağızman fleeing Armenians oppression and atrocities and leaving behind all their possessions and are trying to cross the borders to Turkey; the named Aziz son of the Cadi (Muslim magistrate) and his friend together with his family were killed after having ears and lips cutt off and their bodies carved inside out and the skins of their chests flayed; Armenians raided

some Muslim villages around Gümriü and Nahcivan and savagely killed about 4000 Muslim peoples.

4 Za. 1337 (I. VIII. 1919)

Erzurum Vilâyeti

Mektûbî Kalemî

Mahreci: Erzurum

Numara: 107/503

[Târîh]: Fî 15 Temmuz sene [1]335

Erzurum Vilâyetine

Mâdde-1 Nahcivan ve Şarol havâlisinde kırk beş pâre köye Ermeniler sunûf-ı muhtelifeden mürekkebe kıta'âtlâ tecâvüz etmişler ve şimendüfer güzergâhına karîb mahalleri ateş altına almışlar. Son alınan haber ahâlî-i islâmiyyeye yapılan fecî' ve mezâlimin vahşetini göstermekde ve oraya bildirilen katli'âmları te'yîd etmektedir.

Mâdde-2 Bu havâlîde Büyük Devi [Vedi] (?) karyesinde iki alay ile ta'arruz etmişler ve ahâlîsinden bir çocuğu katletmişlerdir.

Mâdde-3 İslâmlar tarafından yakalanan Ermeniler bu havâlîde bir tek kalıncaya kadar İslâmların mahvına devâm edeceğine ve yâhûd İslâmları külliye Aras nehrine dökceklerine, Ermenilerin karâr verdiklerini söylemişlerdir. Elde edilen Ermenilerin kıta'âtlarına yazılan mahrem emir-nâmelerini dahi aynen şu cümleler vardır. Şarol ahâlîsini Aras çayına dökmek Üçüncü Alay kumandanının vazîfesidir. Maksad Dakviran (?), Bandob (?), (Ora) (?) Müslümanlarını dahi Aras çayı arkasına dökmektir.

Mâdde-4 Bâyezîd'de fî 12-7-.35 Nahcivan ve havâlîsi ahâlî-i İslâmiyyesi nâmına verilen telgrafnâmede aynen zîrîne çıkarılmışdır.

15. Kolordu Kumandanı

Karabekir

Sûret

İmhâsı mukarrer bir kitle-i ma'sûme-i nazarları yollara ma'tûf bir hâlde bırakarak mülevves ayakları altında çiğnememesi musammemiz, nâmûs-ı millîmizi

müdâfa'ası için hükûmet-i mu'telifemizin üç aydan beru boynu buruk bir hâlde dergâh-ı adâlete sığınarak en yakın bir zamanda hukûk-ı mu'addidemizin tezâhürüne etdiğimiz sırada firâren gelen Musa oğlu Ekber, Abdurrahman oğlu İbrahim nâm eşhâsın ifâdelerine nazaran düşman-ı bî-emânı kahır pençesiyle vîrân olmuş kırk beş pâre köyün ahâlî-i İslâmiyyesinin ilticâgâhları olan dört büyük köy merkezi olmağla berâber dört nâhiyenin de kapusu mesâbesinde olan, böylelikle devâm eder ise havâlî-i mezkûre az zamân sonra mezaristân hâline ifrâğ edilecek ve şiddetle kanlı bir müsâdemenin başladığı ve sekiz topla tahmînen dört bin kişilik Ermeni kuvvetinin bir hiss-i intikâm-cû ile karye-i mezkûreyi kuşatdığı, beher dürlü vesâ'it-i müdâfa'adan mahrûm ve mazlûm İslâmların beş kilometre mesâfede kâ'in tren hattındaki zırhlı vagonlardan müdhiş bir sûretde bombardıman edilmekte oldukları ve bu mel'ûnların maksad-ı aslîlerinin hasâd mevsimi olmak hasebiyle ahâlîsini dağıdacaklarını, karyelerdeki mezrû'âta tesâhüb etmekte olduğu anlaşılmaktadır. Hükûmet-i Osmâniyye'yi temsîl eden vicdân-perver nâhiyelerin öksüz vezâ'ifi olan ebnâ-yı cinslerinin vahşete kurban olmalarına kat'iyen râzı olmayacakları hakkındaki emelimizde sâbit olduğumuzu üç aydan beru devâm eden feryâd u figânımızla izhâr etdik. Tenkîs-i hayâtın en mü'essir hâdimi olan ümîd kelimesi bir dürlü enzâr-ı âmmeden silinemediği için Ermenilere karşı ölümle pençeleşmenin ne dereceye kadar tabî'î olduğu vâreste-i arzdir.

Zavallı kadınların, ak sakallı ihtiyârların, süd emen çocukların ve'l-hâsıl beşer cildine bürünmüş felâket-zedelerin dest-gîri olabilecek hamiyet-mendânı etrâfında göremedikleri için korkunç kurşun sadâlarından dolayı kopardıkları velvele ayn-ı zamânda fevt-i istihkâr edercesine olan müdâfa'anın netîcede hislerinin pây-mâl edileceğini i'lân ettiği için hak ve hakîkî süngü uclarında barbar kuvvete karşı mukâvemetinin gayr-ı kâbil-i imkân olduğu daha tabî'îdir. Ağladık, sızladık, bağırdık, çağırdık hatta millet prensibi maskesi altında beşeriyeti ezmeğe çabalayanlara bile feryâd etdik: Kazâlarımızda patlayan gülle sadâları yüzünden işidilmedi. Âlem-i İslâmiyyet'in hâmî-i müşfiki olan rûy-ı celîle-i zemînin hayâtını der-uhde ettiği bir hükûmete feryâdımızı istimâ' etmezse artık kime gidelim. Hangi yabancı ellere sarılalım. Bu şikâyetimiz de merci'-i â'idine bildirilmesiyle berâber makhûr "bu kelime okunmuyor" yı bulunduğumuz millete karşı hayâtımızın müdâfa'asını istihâm ederiz.

İmzâ

Nahcıvan havâlîsi re'îsi

vekîli Müftîzâde

Sarı Bey

Erzurum Vilâyeti
Mektûbî Kalemi

Onbeşinci Kolordu Kumandanlığı'nın fi 16/7/[13]35 târîh ve 106/2681 numaralı tezkiresi sûretidir.

1- Kağızman eşrâfından Mustafazâde Arslan Bey ile zevcesi ve yine eşrâfdan İsmailzâde Ahmed Efendi, Halatyan Nazan ve Şahnof familyasına mensûb diğeri bir Ermeni ile 5/7/[13]35'de Kağızman'dan Kars'a gitmekdeler iken yolda Ermeni Karagol efrâdı tarafından Şahnof familyasına mensûb Ermeni askerini, nereye gidiyorsun? diye alıkonulmuş. Arslan Bey ve zevcesiyle diğeri iki arkadaşı yine bu karagol efrâdı tarafından ta'kîb edilerek Berta civârında burun ve kulakları kesildikten sonra pek fecî' bir sûrette katledilmişlerdir. Kağızman Ermeni Hükûmeti re'îsi, bunların cenâzesini Kağızman'a getirerek halka teşhîr etmiş ve bu hâlde korkan ahâlî bütün eşyâ ve erzâklarını terk ederek dağlara kaçmışlar, bunların bıraktığı emvâl ve eşyâ Ermeniler tarafından yağma edilmiştir. Bu fecî'ayı bi'z-zât görenlerden hudûdumuz dâhiline geçenler ifâde eylemişlerdir.

2- Ermeniler tarafından yapılan zulüm ve vahşet dolayısıyla Erivan, Kars ve Kağızman havâlîsi İslâm ahâlîsinden binlerce halk her şeylerini terk ederek canlarını kurtarmak maksadıyla aç ve perişân bir hâlde bizim tarafa ilticâ etmektedir. Dünki 15 Temmuz'da kıta'âtı tefîş etmek üzere Horasan'a geldim. Böyle felâket-zede muhâcîr kâfilesinden bir çoklarına yolda bi'z-zât tesâdüf etdim ve ma'rûz vakâyi'i bi'z-zât dahi kendilerinden dinledim.

3- Ermeniler bir taraftan Müslümanları katl ve imhâ eylemekte, bir taraftan da hicrete mecbûr ederek bunların emvâl ve emlâkını gasb etmektedirler. Bu hâlin devâm eylemekte ve her gün biçâre Müslümanların feryâd-ı tazallum-kârânelerini işidilmekte olduğunu bu ahvâl halkı üzerinde de pek fenâ te'sîrler yaptığını arzeylerim. Ol bâbda.

Erzurum Vilâyeti
Mektûbî Kalemi

Onbeşinci Kolordu Kumandanlığı'nın 17 Temmuz sene [13]35 târîhli ve 2680/105 numaralı tezkiresi sûretidir.

Kıta'âtı tefîş etmek üzere dün 16/7/[13]35 [Er]zurum'a gitdim. Ermenilerin Arslan Bey ve rüfekâsına tatbîk etdiklerinden daha elîm bir vak'ayı 12 Temmuz sene

[13]35 târihiyle dâhilden berây-ı tezallüm Müslümanlar bildiriyorlar. Aynen arzeliyorum.

Kağızmanlı Kadı'nın oğlu Aziz Efendi yanında diğer bir arkadaşı ve â'ilesi ile Kars cihetine giderken "Tiknis" köyü ile Ağadeve arasında Ermeniler bunların ellerini kesüp yanlarında vücûdlarını delerek açdıkları ceyblere burunlarını, kulaklarını ve dudaklarını kesüp göğüslerinde derilerini soyarak yaptıkları ceyblere doldurmuşlar, gözlerini oyup çıkarmışlar, bu sûretle fecî' bir sûretde öldürmüşlerdir. İki kadını da şenî' mu'âmeleler icrâsından sonra katl eylemişlerdir.

Erzurum Vilâyeti

Mektûbî Kalemî

Onbeşinci Kolordu Kumandanlığı'nın 19 Temmuz sene [13]35 târih ve 2714/115 numaralı tezkiresi sûretidir.

Bir Ermeni müfrezesinin Iğırbıdır karyesinin beş kilometre kadar şarkında ve hudûdumuz hâricindeki Kazan karyesini basdıkları, İslâmlarla meskûn bu köy ahâlîsi çoluk çocuklarıyla mevâşîlerini bizim tarafa geçirdikleri ve o civârda müsâdemenin devâm etmekte olduğu hudûddaki kıta'âtımızın 19 Temmuz sene [13]35 târihlü raporunda bildirilmiştir.

Erzurum Vilâyeti

Mektûbî Kalemî

Onbeşinci Kolordu Kumandanlığı'nın 21.7.[13]35 târih ve 3793 numaralı tezkiresi sûretidir.

Yüz elli piyâde, iki top, iki makineli tüfenkten mürekkebe bir Ermeni kuvveti 19 Temmuz sene [13]35 sâ'at/9 evvelde Pasinler Karakilisesi cenûb-ı şarkisindeki hudûdumuz hâricinde Bulaklı İslâm karyesine ta'arruzla karyeyi işgâl ve evmâl ve eşyâlarını yağma eylemişlerdir. Ahâlîden kurtulabilenler hudûdumuz dâhiline ilticâ etmişlerdir. Müslümanlardan iki mecrûh ve iki maktûl vardır. Ermeniler tarafından atılan top mermileri hudûdumuz dâhiline düşmeğe ve mezkûr Ermeni kuvvetinden bir kısım kuvvet de Iğırbıdır karyesi şarkındaki postalarımıza takarrüb etmeğe başlamış ise postamız tarafından def' edilmiştir. Ermeni top mermilerinden on beş adedi hudûdumuz dâhiline düşmüştür. Arz-ı ma'lûmât eylerim. Ol bâbda.

Yusufeli Kâ'im-i makâmlığı'nın 22 Temmuz sene [1]335 ve 773/395 numaralı şifresinin mahlûlü sûretidir.

Ermenilerin Gümrü ve Nahcivan cihetlerinde ba'zı İslâm kurâsını basarak fecî bir sûrette dört bin kadar İslâm katletdikleri ve Artvin, Ardahan, Göle'deki Ermenilerin de gün ve gün kuvvetlerini tezyîd ederek ma'sûm İslâm ahâlîye ta'arruz ve tecâvüzle eşrâfdan ba'zılarını dahi katleyledikleri ve Artvinde bulunan Ermeni kuvvetlerinin bir ay zarfında Erzurum ve Van cihetlerinden ta'arruz ederek Sivas'a kadar ilerleyeceklerini alenî Artvin de beyân etdikleri gibi kısm-ı küllîleri Ahışa ve Ahılkelek de bulunup Ardahan ve Batum'dan mezkûr kuvvetlere erzâk sevk ettiği ta'yîn edilen âdem-i mahsûsların iş'ârından anlaşıldığı Erkinis nahiyesi müdüriyetinin Temmuz sene [1]335 târîhli ve 800 numaralı raporunda bildirilmekle Ermenilerin şu sırada icrâsı kaviyyen melhûz bulunan âdî bir ta'arruzlarına karşı hudûdun askerden hâlî ve başka bir kuvvet dahi mevcûd olmadığı hâlde ahvâl-i ma'rûzadan mütevellid heyecân-ı ahâlîye teskîn için hudûdun emr-i muhâfazası husûsu nazar-ı dikkat-i sâmilere arz olunur.

Erzurum Vilâyeti
Mektûbî Kalemî

Bâyezîd Mutasarrıflığı'nın 31 Temmuz sene [1]335 ve 639 numaralı şifresinin mahlûlü sûretidir.

27 Temmuz sene [1]335 târîh ve 611 numaralı şifreye lâhikadır.

Bugün tren-i mahsûsla Karakilise'ye hareket eden Amerika hey'etinden Topcu Yüzbaşı Nilis (?) ve mu'âvini Suturlan ve tercümânları İzmirli tabîb mu'âvini Osman Efendiler Bâyezîd'e muvâsalatlarında husûsî ihzâr edilen hânede misâfir edilerek haklarında fevkâ'l-âde hürmet-i mahsûsa gösterildi. Başlıca vazîfeleri i'âşe-i umûmiyye ve İslâm ve Ermeni nüfûs mikdârını ve ihtiyâcât-ı mahalliyyeyi tedkîk ve Ermenilerin mezâlimini tahkîk olduğu anlaşılmasına mebnî icâbı vechile ahvâl-i umûmiyyeden kendileri haberdâr edilmekle berâber Ermenilerin fecâyî ve mezâlimi bütün üryânlığıyla mertebe-i sübûta vardırıldığı hatta katl-i nüfûs eyledikleri sırada beş on süngü ile mecrûh ve kolları kesik bir takım nisvân-ı İslâmiyye ve mini mini çocukların irâ'esinde bi'z-zât isticvâb ederek kanâ'at-ı tâmme hâsıl eylemeleriyle fotoğrafları ahz ve kendülerine ibrâz olunan âsâr-ı hürmet ve mihmân-nüvâziye karşı büyük bir hissiyyât-ı insâniyye izhâr ve bu sıra Aras civârındaki ahâlî-i İslâmiyye'ye revâ görülen ve gün be gün kesb-i iştîdâd etmekde olan Ermeni ta'addiyâtı da evvelce haberdar edilen Kafkas ahâlî-i İslâmiyyesi tarafından şifâhî ve tahrîri kendilerine

bildirilmesiyle bu hâlden müte'essir mûmâ-ileyhim tarafından Dersa'âdet ve Tiflis'deki Amerika Hey'etlerine telgraflar keşide edilerek memnûnen avdet eyledikleri berây-ı ma'lûmât ma'rûzdur.

DH. KMS. 53-3/15

- 2 -

*KARS'TA MÜSLÜMAN KÖYLERİNİN BOŞALTILARAK BURALARA
ERMENİLERİN YERLEŞTİRİLDİĞİ*

Kars'tan Erzurum'a gelen Kurban Efendi'nin verdiği bilgilerden; Ermenilerin Berdik, Kalo, Şüregel, Kineli(?), Karakaş ve Benliahmed köylerinde bütün eşya ve erzâka el koydukları; Erkend, Kinegi, Benekki [Benekli], Savacakkolu(?) köylerinin Müslüman halkını Paldırvan, Kürekdere ve Parkit'e naklederek boşalan köylere Ermenileri yerleştirdikleri; ayrıca İngiltere aracılığıyla Kars'tan Kazaklar'a gönderilen mühimmatın artık Azerbaycan ve Gürcü hükûmetlerince geçmesine izin verilmediğinin anlaşıldığı.

Armenians Settled in Muslim evacuated villages in Kars

According to informations given by Kurban Efendi who came from Kars to Erzurum; Armenians had seized all goods and provisions existing in the villages of Berdik, Kalo, Süregel, Kineli (?), Karakaş and Benliahmed and, removing the muslim population from the villages of Erkend, Kineği, Benekli and Savacakkolu They resettled them by force in the villages of Paldırvan, Kürekdere and Parkit and; in the evacuated villages of these population armenians had been settled; besides ammunitions sent from Kars by the intermediary of the English and destined to Cossacks were no longer permitted to pass through by the governments of Azarbaijan and Georgia.

5 Za. 1337 (2. VIII. 1919)

Aded: 472

2/8/[13]35

15. K. [Kolordu] Kumandanlığına

On iki gün evvel Kars'dan çıkan bugün gelen Erzurumlu Kurban Efendi şu ma'lûmâtı veriyor.

1- Ermeniler cebren İslâm köylerine asker götürerek mâllarını gasbetmekte imişler. Berdik karyesinden doksan üç öküz, otuz inek, elli koyun, Kalo köyünden dört öküz, on koyun ile çorab ağına kadar bütün eşyâ-yı beytiyyeyi mîrî eşyâ diye almışlar.

2- Şüregel, Kineli [Kinegi], Karakaş karyelerinin mevâşîsi kâmilen gasb olunmuş.

3- Kendilerinin de Benliahmed'de göz tutan eşyâ ve erzâkları alınmış.

4- Yusuf Paşa Câmi'inde ezân okuyan imâmı dolayarak sebbetdiklerini kendi ve herkes görmüş.

5- İslâm köyleriyle Ermeni köylerini tebdîl ediyorlarmış. Bu kabilden Erkend(?) Kinegi, Benekki [Benekli], Savcakkolu (?) ve daha diğer iki köy İslâmlarını Paldırvan, Küre[k]dere, Parkit'e nakl ve bu köylere de Ermenileri yerleştirmişlerdir.

6- Kars'dan giden mühimmâtın İngilizler vâsıtasıyla Kazaklara gönderildiği ma'lûm olmasına binâ'en Azerbaycan ve Gürcü hükûmetleri artık geçirmiyor, müsâdere ediyorlarmış.

Alay Kumandanı

İmza

BOA. HR. SYS. 2877/66

- 3 -

*ERMENİLERCE YAPILAN KATLÎÂMIN AMERİKA
İAŞE HEYETİ'NE ANLATILDIĞI*

Görevleri, Müslüman ve Ermeni nüfus mikdarıyla, geçimlerini sağlayamayanları belirlemek ve Ermeni zulmünü incelemek olan Amerikan İaşe Heyeti'nden iki görevliye Ermeni zulmünün son derece şiddetlendiğinin ve toplu katliâma başlandığının anlatıldığı; ayrıca heyet mensuplarının katliâm sırasında süngülerle yaralanan, kolları kesilen kadın ve çocuklarla görüştürülerek tam bir kanaat sahibi olmalarının sağlandığı; bundan başka Iğdır'da bulunan bin kadar silahlı Ermeni kuvvetinin Nahcivan ve Şerber'de Müslüman halkın direnişini kırmak üzere harekete geçtiği.

**Statement made to the American Food Supply Commission concerning
massacre
perpetrated by Armenians.**

Two members of the American Food and Supply Commission charged with counting muslim and armenian inhabitants, determining those incapable of earning their livings and investigating the atrocities perpetrated by armenians, have been informed that atrocities were already intensified taking the form of a wholesale slaughter; besides the members of the said commission having met with women and children wounded by bayonets and their arms cut off during the massacre, got thoroughly persuaded and convinced that the massacre had been committed by Armenians. In Iğdır a detachment of about thousand armed armenians are moving towards Nahcivan and Şerber to overcome the resistance of the muslim population.

6 Za. 1337 (3. VIII. 1919)

**Erzurum Vilâyeti
Mektûbî Kalemi**

*Bâyezîd Mutasarrıflığı'nın 31 Temmuz sene [1]335 ve 629 numaralı şifresinin
mahlûlü sûretidir.*

27 Temmuz sene [1]335 târîh ve 611 numaralı şifreye lâhikadır. Bugün tren-i mahsûsla Karakilise'ye hareket eden Amerika hey'etinden Topçu Yüzbaşısı Nilis ve mu'âvini Suturlan (?) ve tercümânları İzmirli Tabîb Mu'âvini Osman efendiler Bâyezîd'e muvâsalatlarında husûsî ihzâr edilen hânedede müsâfir edilerek haklarında fevka'l-âde hürmet-i mahsûsa gösterildi. Başlıca vazîfeleri i'âşe-i umûmiyye ve İslâm ve Ermeni nüfûs mikdârını ve ihtiyâcât-ı mahalliyyeyi tedkîk ve Ermenilerin mezâlimini tahkîk olduğu anlaşılmasına mebnî îcâbı vechile ahvâl-i umûmiyyeden kendileri haberdâr edilmekle berâber Ermenilerin fecâyi' ve mezâlimi bütün üryânlığıyla mertebe-i sübûta vardiıldığı hattâ katl-i nüfûs eyledikleri sırada beş on süngü ile mecrûh ve kolları kesik bir takım nisvân-ı İslâmiyye ve mini mini çocukların irâ'esinde bi'z-zât isticvâb ederek kanâ'at-ı tâmme hâsıl eylemeleriyle fotoğraflarını ahz ve kendilerine ibrâz olunan âsâr-ı hürmet ve mihmân-nüvâzîye karşı büyük bir hissiyât-ı insâniyye izhâr ve bu sıra Aras civârındaki ahâlî-i İslâmiyyeye revâ görülen ve gün-be-gün kesb-i iştidâd etmekte olan Ermeni ta'addiyâtı da evvelce haberdâr edilen Kafkas ahâlî-i İslâmiyyesi tarafından şifâhî ve tahrîrî kendilerine bildirilmesiyle bu hâlden müte'essiren mûmâ-ileyhim tarafından

Dersa'âdet ve Tiflis'deki Amerika hey'etlerine telgraflar keşide edilerek memnûnen avdet eyledikleri berây-ı ma'lûmât ma'rûzdur.

Erzurum Vilâyeti
Mektûbî Kalemî

Bâyezîd Mutasarrıflığı'nın 3 Ağustos sene [1]335 târîhli ve 637 numaralı şifresinin mahlûlü sûretidir.

Iğdır'da binden fazla mevcûdlu bir piyâde alayı ve üç yüz kadar süvârî ve techîzâtli muntazam dört sahrâ topu geldiği süvârînin kıyâfeti eski Rus dragonu gibi başda kenârları kırmızı şeritli siyah şabka, çift sıra düğmeli siyah ceket, üç parmak genişliğinde kırmızı zihli siyah pantolon, siyah çizme, tüfeng ve kılıç olduğu ve bu kuvvetin İslâm ahâlîsinin Nahcivan ve Şerber havâlîsinde bu gibi bir mukâbeleye kıyâm edememeleri için ber-mu'tâd İslâmlara zulm ü te'addî ve katl ü imhâya başladıkları ve Iğdır havâlîsindeki Ermenilerden on beş yaşından otuz sekiz yaşına kadar olanların cebren taht-ı silâha alındığı ve bunların Kamerli üzerinden Şerber havâlîsine sevkedileceği müstahberdir. Fermân.

BOA. HR. SYS. 2877/71

- 4 -

*NAHCIVAN VE KAMARLI'DA ERMENİ MEZÂLİMİNİN
DEVAM ETTİĞİ*

Nahcivan ve Kamarlı'da tecavüzlerine devam eden Ermenilerin üç İslam karyesi ahâlisini daha katlederek Aras nehrine döktükleri, Ermenilerin kendilerini İngilizlerin kışkırttığını da ifade ettikleri.

Armenian Atrocities Continue in Nahcivan and Kamarli.

Armenians continuing to perpetrate atrocities in Kamarli and Nahcivan had again killed the population of three Muslim villages and then dumped the bodies in the Aras river saying they had been incited by the English.

9 Za. 1337 (6. VIII. 1919)

Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Dâ'iresi
Şu'be: 2

Numara: 3351/2983

Hâriciye Nezâret-i Celîlesi Cânib-i Sâmîsine

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir

Ermenilerin Nahcivan ve Kamarlı taraflarında İslâmlara tecâvüzlerinin devam ettiği ve üç İslâm karyesi ahâlîsinin katl edilerek Aras nehrine döküldükleri ve Ermenilerin İngilizler tarafından tahrîk olunduğunun (silah, cebhâne bizden, İslâmları urun) tarzında beyânatda bulduklarının Ermeniler tarafından açıkca söylenildiği Onbeşinci Kolordu'dan bildirilmiştir.

İngilizler hakkındaki bu ihbârât şâyân-ı dikkat olduğundan bu husûsdaki ma'lûmâtın mufassalan iş'ârı kolorduya yazılmıştır. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 9 Zi'l-ka'de sene 1337

Fî 6 Ağustos sene 1335

Harbiye Nâzırı

Bende

İmza

BOA. HR. SYS. 2602- 1/133

- 5 -

*ERMENİ ZULMÜNDEN KAÇARAK HUDUDLARA YIĞILAN KAFKASYALI
MÜSLÜMANLARIN DURUMU*

Ermeni mezâliminden kaçıp kurtulmak amacıyla Osmanlı hududlarına yığılan Kafkasyalı Müslümanların daha fazla sefalet çekmemeleri için şimdiye kadar Osmanlı topraklarına kabul edildikleri fakat önceden beri geldikleri Erzurum'da kıtlık başgöstermiş olup, yerli halkda çok zor durumda bulunduğu bundan böyle geleceklerin Mamuretülaziz vilâyetine gönderilmelerinin daha uygun olacağı ve Vedi ile civarında Müslümanlara ait köylerin Ermenilerce muhasara edildiği, dört taraftan makinalı tüfek ve toplarla takviye edilmiş müfrezelerin Müslüman halka saldırdıkları, Aras nehri civarında bulunan Şeti, Şa'ılınak, Karalar, Şirazlı[Şiranlı cadde], Yenice, Kızan, Nabata (?) ve Bürevan'daki halkın köylerini terkederek dağlara kaçtıkları, onları açlığa mahkûm etmek için adı geçen köylerdeki mahsûlat ve diğer eşyaların Ermenilerce gasbedildiği ve yokolacaklarını anlayan Kafkas

Müslümanlarının, Osmanlı Devleti'nden, yapılan katliâmın durdurulması konusunda gerekli girişimlerde bulunmasını istedikleri

Situation of Caucasian Muslims fleeing Armenian oppression massed on the Frontiers.

Caucasian Muslims fleeing Armenian oppression to have their lives safe massed on the Ottoman frontiers have been till now admitted inside the Ottoman Territories to put an end to their sufferings and were entertained in Erzerum; as the outbreak of food shortage in this province made it difficult to the population to provide even for their own wants it was estimated more appropriate to dispatch, from now on, the newcomers to the province of Mamuratulaziz; villages in the vicinity of Vedi and pertaining to muslims are besieged by Armenians attacking them by detachments supported by machine guns and artillery, the population of Şeti, Şailnak, Karalar, Şirazlı (Şirazlı Road), Yenice, Kızarı, Nabata and Bürevan situated in the proximity of the River Aras deserting their villages had sought refuge in the mountains, their harvest and belongings were seized by Armenians; realizing they are doomed to die from hunger the Muslims of Caucasia applied to the Ottaman State asking for necessary steps to be taken to stop the massacre.

13 Za. 1337 (10. VIII. 1919)

Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Dâ'iresi

Şu'be: 2

Numara: 3381/2958

Hâriciye Nezâret-i Celîlesi Cânib-i Sâmîsine

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir

Kafkasya'da devâm eden Ermeni mezâlimi ve hudûdumuz dâhiline akın akın gelen muhâcirîn haklarında Onbeşinci Kolordu Kumandanlığı'ndan mevrûd iki kıt'a şifre sûreti merbûten takdîm kılınmıştır. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 13 Zi'l-ka'de sene [13]37 ve

Fî 10 Ağustos sene [13]35

Harbiye Nâzırı

Bende

Nâzım

Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Dâ'iresi

Şu'be: 2

/8/[13]35

Sûret

Erzurum'dan: Harbiye Nezâret-i Celîlesine mevrûd şifre

Ermenilerden gördükleri vahşet ve mezâlimden tahlîs-i nefis etmek üzere külliyetli İslâm muhâcirleri hudûd boyuna dökülmektedir. Daha ziyâde zâyî'ât ve sefâletlerine meydân verilmemek için bi'z-zarûr hudûd dâhiline kabûl edilmektedirler. Fakat harbin bidâyetden beru Erzurum Vilâyeti'nin harâb olmasından kısım-ı a'zamının hicret etmelerinden ve bu sene de tohum fikdânı dolayısıyla kâfi derecede zer'ıyyât yapılamamasından mevâdd-ı i'âşenin, mevcûd halkı bile idâreye gayr-ı kâfi bulunması ve muhâcirînin vürûduyla da bu i'âşe müşkilâtının daha ziyâde artacağı ve âtiyen ilerüde bunların büyük bir perîşânlık ve sefâlete dūçâr olacakları muhakkak olması cihetiyle gelen ve gelmekte olan muhâcirînin mevâdd-ı i'âşesi daha bol olan Ma'mûretü'l-azîz vilâyetlerine gönderilmesi muvâfık olacağı mütâla'asında bulunuyorum. İfâ-yı muktezâsı.

Fî 2 Ağustos sene [1]335

15. K. [Kolordu] Kumandanı

Kâzım

Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Dâ'iresi

Sûret

Erzurum'dan: Harbiye Nezâret-i Celîlesine mevrûd şifre

1- Ermenilerin harekât-ı bâgıyâne ve zâlimânesine sahne olan menâtıkda dökülen ma'sûm ve mazlûm kanları ve hayât nâmûs kaygısıyla yükselen mağdûr Müslümanların enîn feryâdları dinmiyor, eksilmiyor. Şarkdan garbdan imhâya ma'rûz olan İslâmiyetin ortada ve her dürlü esbâb-ı himâye ve mu'âvenetinden mahrûm ve bî-kes kalan kısmı da kendi sâ'at-i mev'ûdlarını bekliyorlar. Yine bu günlerde mevsûkan alınan ma'lûmâtda Vedi ve civârı İslâmlara â'id kurâyı temmuz evâsıtında Ermenilerin muhâsara ettikleri, dört tarafda top ve makineli tüfenglerle takviye

edilmiş müfrezelerle İslâmlara ta'arruz edilmekte oldukları Aras şehri civârında Şeti, Şa'ılnak(?), Karalar ve Şızralı [Şirazlı], Yenice, Kızan, Nabata (?), Bürevan ve ahâlî-i İslâmiyyenin köylerini terk ederek dağlara çıktıkları ve İslâmları açlığa mahkûm etmek için mezkûr köylerdeki mahsûlât ve eşyâ-yı beytiyyenin tamâmen gasb edildiği bildirilmekte, hâl böyle giderse kâmilen mahvolacaklarını muhakkak addeden sekene-i mahalliyye himâye ve mu'âvenet edilmesini âlem-i insâniyyetden tekrâr taleb ve niyâz eylemekdedirler. Çâresiz, vâsıtasız olan bu zavallı dîndaşlarımız feryâd-ı tazallüm-kârânelerini bizden başkasına duyuramıyorlar. Pek fecî' sûretlerde tatbîk edilen kîtâl ve mezâlimin men'î için teşebbüsât-ı müsmire ve mü'essirede bulunması istihâmâtı tekrâr tekrâr arz ederim.

Fî 4 Ağustos sene [1]335

15. K. [Kolordu] Kumandanı

Kâzım

BOA. HR. SYS. 2602- 1/147- 149

- 6 -

*KARS VE SARIKAMIŞ CİVARINDAKİ MÜSLÜMAN KÖYLERİNE
ERMENİLERCE YAPILAN MEZÂLİM*

On Beşinci Kolordu Kumandanlığı'ndan yazılıp Erzurum vilayetine gönderilen üç adet raporda; Ermenilerin Gülantap, Pozat ve Kurudere'ye baskın yaparak halkı katletmeye başladıkları, Kurudere'den sekiz kişinin öldürülüp, otuz beş kişi ile dört yüz kırk hayvanın götürüldüğü, Akçakal'a'ya tâbi dört köye hücum ederek birinin halkını tamamen katledip diğer üçünden altmışar kişinin kesildiği; Sarıkamış ve Kars civarında Müslüman gençlerin toplanıp götürülmesinden sonra hiçbirinden haber alınamadığı; Kars ve Göle ileri gelenlerinden sekiz kişinin öldürülerek, savaş vergisi adı altında Müslümanlardan at, öküz, araba ve diğer hayvanların toplandığı, vermek istemeyen Akçakal'a çukurundaki sekiz köyün topa tutulması üzerine köy halkının Allahuekber dağına çekildiği, Zengezor, Nahçıvan ve Dâr-ı Alagene mıntıklarındaki Müslümanların silahlarının zorla toplandığı, Karaorgan'da bulunan Ermeni müfrezelerinin, Sarıkamış'dan gelen yüz hanelik Müslüman muhacirlerin hayvan, zahire ve paralarını gasbederek aralarında bölüştüklerinin ifade olunduğu.

***Atrocities Committed by Armenians In Villages In The Neighborhood of Kars
and Sarıkamış***

In three reports written by the commandership of the fifteenth Army corps and sent to Erzerum it was stated that Armenians raided Gülantap, Pozat and Kurudere and started killing the population, eight persons from Kurudere had been killed, thirty five carried away and hundred forty heads of cattle seized; four villages attached to Akçakale were attacked the entire inhabitants of one of them had been killed and sixty people from each of the three other villages slaughtered, young muslim men from the neighborhood of Sarıkamış and Kars had been picked up and taken away and no one was heard of since, eight notables from Kars and Göle were killed by armenians and the cattle and carriages of the muslims were forcibly taken away as war taxes, eight villages from the lowland of Akçakale who refused to comply with were bombarded and their population was forced to flee to the mountain of Allahuekber; all the weapons held by the muslims in the regions of Zengesur, Nahcivan and Dar-i Alagene were extorted and Armenian detachments in Karaorgan seized all the cattle, provisions and moneys of hundred muslim emigrants coming from Sarıkamış and shared them out.

16 Za. 1337 (13. VIII. 1919)

Dâhiliye Nezâreti
Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti
Âsâyiş Şu'besi
Aded: 290

Hâriciye Nezâret-i Celîlesi Cânib-i Âlîsine

*Ermenilerin Sarıkamış ve
havâlisinde İslâmlara yaptıkları
mezâlîme dâ'ir.*

Mahremdir

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir

Sarıkamış ve Kars havâlisinde Ermenilerin İslâmlara karşı yaptıkları mezâlîme dâ'ir ba'zı istitlâ'âtı hâvî Onbeşinci Kolordu Kumandanlığı'ndan yazılıp Erzurum Vilâyeti'nden bâ-tahrîrât gönderilen üç kît'a raporun sûretleri leffen takdîm kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî Zi'l-ka'de sene [1]337 ve

Fî 13 Ağustos sene [1]335

Dâhiliye nâzırı nâmına

Müsteşâr

Bende

Keşfi

Bâb-ı Âfî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Onbeşinci Kolordu Kumandanlığı'nın 13 Temmuz sene [1]335 târîhli ve 2609 numaralı tezkiresi sûretidir.

Son gelen haberler hudûd hâricinde Ermenilerin fecî' ve şenî' cinâyetlerini ihbâr ediyor. Dün ve bugün şu ma'lûmâtlar alınmıştır.

1- Ermeniler 5 Temmuz sene [13]35 târîhinde Karakurt'un 7 kilometre cenûbundaki Gülyantepe [Gülantap] köyüne ve Sarıkamış yakınındaki Pozan [Pozat] karyesine baskın yaparak İslâm ahâlîyi katle başlamışlardır. Fî'l-hakîka hudûdumuz dâhilinde dahi Karakurt istikâmetinden top ve makineli tüfeng sesleri işidilmiştir.

2- Ermeniler bu harekât-ı zâlimânelerinde top ve makineli tüfenglerini de isti'mâl ve katli'âma daha vâsi' mikyâsda devâm etmektedirler. Ez-cümle Kurudere'yi basarak erkek ve kadın sekiz kişi şehîd ettikten sonra birisi kız ve birisi gelin olmak üzere otuz beş kişi ve 440 mevâşîyi alup götürmüşlerdir. Diğer köylere de asker sevkine devâm ediyorlarmış.

3- 4 Temmuz sene [13]35'de Akçakal'a'ya tâbi' dört karyeye bi'l-hücûm birinin ahâlîsini kâmilten itlâf ile diğer üçünden altmışar kişi götürüp bunları da kesmişlerdir. Bundan başka Bozkuş karyesinde bî-çâre bir Müslümanın kardeşini, zevcesini ve kızını alup götürmüşlerdir.

Aslına mutâbıkdır

Mühür

Bâb-ı Âfî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Sûret

1- Kars'dan Ermeniler, Müslüman ahâliden ileri gelenleri habs ve teb'ide germiyet vermektedir. Yüzü mütecâviz İslâmı Osmânlı teb'ası diyerek der-dest ve geriye teb'id etmişlerdir. Ve ekser Müslümanı câsûs diye itlâf etmekte oldukları anlaşılmalıdır.

2- Sarıkamış ve Kars civârında Ermenilerin İslâm gençlerini toplayarak gâ'ib ettikleri haber alınıyor. Kars ve Göle mu'teberânından sekiz zât imhâ ve Şükrü Çavuş isminde bir İslâm i'dâm edilmiştir.

3- Ermeniler tekâlif-i harbiyye nâmı altında İslâmların at, öküz, araba ve mevâşilerini cebren toplamaktadırlar. Tekâlifi kabûl etmeyen Akçakal'a çukurundaki sekiz Müslüman karyesi üzerine üç yüz süvârî ile üç yüz piyâde ve top ve makineli tüfeng sevk ederek ahâlî-i İslâmiyyeyi topa tutmuşlardır. Ahâlînin cümlesi Allahuekber dağına çekilmişlerdir.

4- Ermenilerin bi'l-hâssa Zengesor [Zengezor], Nahcivan ve Dâr-ı Alagene mıntıkalarında İslâmların silâhlarını toplamak için pek ziyâde cebr ve şiddet ve bu bahâne ile her dürlü zulm ve hakâretde buldukları mevsûkan haber alınmıştır.

5- Azerbaycanlıların takriben on gün kadar evvel Şuşa'da Ermenileri mağlûb ve perîşân ve burayı işgâl ve Geros istikâmetinde devâm ettikleri ve Bahr-ı Hazar sâhilindeki Lengeran mevki'ini de elde ettikleri ve Bakü - Culfa demiryolunun da inşâsına başladıkları haber alınmıştır.

6- Hudûd hâricinde emniyet olmadığını Erzurum İngiliz mümessili dahi i'tirâf etmiş ve Tebrîz'de vâki' olan bir kıtâli basdırmak için Ceneral Beech'in karargâhıyla Gümrü'den Tebrîz'e gitmekte olduğunu dahi söylemiştir. Ol bâbda.

Aslına mutâbıkdır

Mühür

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyet-i Umûmiyye Müdriyeti

Sûret

1- Karaorgan'da bulunan Ermeni müfrezesi, Sarıkamış'dan gelen yüz hâne İslâm muhâcirinin 90 inek, 6 at, 200 kile zahîreleri ile mevcûd paralarını ve yiyeceklerini alarak bu muhâcirlerin gözleri önünde taksîm etmişlerdir.

2- Ermeniler Sarıkamış'da muhâcirin ortasına bomba atarak bir kadın ve bir erkeğin el ve kollarının gâ'ib etmelerine sebebiyet vermişlerdir.

3- Ermeniler Kars ile Oltu arasındaki İslâm köylerine baskınlar yaparak pek çok mezâlim yaptıkları ve bi'l-hâssa Akçakal'a çukurundaki İslâmların mâllarını yağma ederek kendilerine son derece zulm ve hakâretde buldukları istihbâr kılınmıştır.

4- Ermenilerin İslâmlar hakkında yaptıkları bu tecâvüzleri Erzurum İngiliz mümessiline bildirilmiştir.

5- Harbiye Nezâreti'ne ve Üçüncü Ordu Müfettişliği'ne arzedilmiş, 3. K. [Kolordu] ve 13. K. [Kolordu] kumandanlıklarına yazılmıştır.

Aslına mutâbıktır

Mühür

BOA. HR. SYS. 2602- 1/158- 161

- 7 -

*SEKMAN, ARDI, KEPENEK, HARÇLI, PENADUZ VE TODAVİRAN
KÖYLERİNDE ERMENİLERCE YAPILAN KATLİÂM*

Erzurum'a bağlı Sekman, Ardi, Kepenek, Harçlı ve Todaviran köylerinde Ermenilerce uygulanan katliâm ve yağma hareketlerinde toplam dört yüz yirmi yedi kişinin süngü, bıçak ve baltalarla parçalanarak, bazılarının da yakılarak öldürüldüğü; iki yüz kırk dört hânenin yakılmak sûretiyle tahrip edildiği; köylerden erzâk ve nakit parayla beraber on iki bin iki yüz yirmi altı hayvanın gasp ve yağma edildiği; Penaduz köyünde bulunan otuz hânenin ahâlisiyle beraber tamamen imhâsına çalışıldığı ve bu köyden sadece bir kadınla bir çocuğun hayatta kaldıklarına dâir, katliâm yapan Ermeni çetecilerinin isimlerinin de yazılı bulunduğu ifade zabıtları.

***Massacre Perpetrated by Armenians in the Villages of Sekman, Ardi,
Kepenek, Harçlı,
Penaduz and Todaviran***

During the massacre and pillage perpetrated by Armenians in the villages of Sekman, Ardi, Kepenek, Harçlı and Todaviran attached to Erzerum a total of four hundred people were killed with bayonets, knives and axes, some of them were even burnt and two hundred forty four households set fire to and destroyed; provisions and cash money were extorted from villages and besides twelve thousand head of cattles had been grabbed and looted; thirty households of the village Penaduz were all destroyed and their inhabitants exterminated except for a woman and her child; all these facts are related in a written deposition recording the names of the Armenians bandits perpetrators of the massacre.

18 Za. 1337 (15. VIII. 1919)

Sekman karyesinde Ermeniler tarafından icrâ edilen mezâlimin bir küt'a defteridir.

— *Köyünüzde Ermeniler tarafından kimler katledilmiştir, isimleri?*

— Mehmed oğlu Mahmud 40, Mahmud oğlu Murad 10, diğeri Mehmed 7, diğeri Derviş 5, zevcesi Güllü 40, hemşiresi Beyaz 25, vâlide Güllü 60, gelini Zekiye 40, Ferih kerîmesi Ayşe 25, diğeri Pınar 15, Hatîb oğlu Bekir 45, Bekir oğlu Hasan 20, kerîmesi Sinan 15, zevcesi Gevran 30, Hacı Celda (?) oğlu Süveys (?) 50, oğlu Mehmed 30, diğeri Zübeyr 15, diğeri Gülâvî 13, diğeri Reşid 11, Derviş zevcesi Şükûfe 30, kerîmesi Perfo 15, diğeri Zazo 10, Halil oğlu Halil 50, zevcesi Dîdâre 25, kerîmesi Hazal 7, mahdûmu Mehmed 5, İsmail oğlu Hasan 50, kerîmesi Telli (?) 45, mahdûmu Efendi 20, Hasan oğlu Aybeş 10, Hûri oğlu Mehmed 60, oğlu Ali 30, zevcesi Züleyha 50, İsa oğlu Mehmed 60, oğlu Mahmud 40, vâlidesi Ayşe 60, kerîmesi Hazal 15, İsa oğlu Süleyman 50, oğlu Mevlud 30, vâlidesi Asiye 50, Ali oğlu Mahmud 65, zevcesi Kudret 45, oğlu Yusuf 30, Ali oğlu Esad 40, oğlu Süleyman 30, Yusuf oğlu İsmail 35, zevcesi Güllü 25, oğlu Hüsnü 15, kerîmesi Güllü 8, Yusuf oğlu Esad 30, Fâris oğlu Tahir 25, oğlu İzzet 15.

Bunlarla berâber yüz nüfûs kadın ve çocuk bir dama doldurarak bir kısmını ihrâk, diğeri süngülü bıçak ve sâ'ireyi canavarcasına parçalamışlardır.

— *Harbden evvel kaç hâne mevcûd idi?*

— İslâm olmak üzere kırk hâne var idi.

— *Şimdi ne kadar hâne kalmıştır?*

— Umûmiyetle tahrib edilerek ancak yedi hâne i'mâr edilmiştir.

— *Köyünüzde ırza tasallut edilmiş midir?*

— Evet tasallut edilmiştir.

— *Köyünüzde ne gibi emvâl ve hayvânât yağma ve gasbedilmiş midir, isimleri nedir ve hangi çeteye mensûbdurlar?*

— Bütün hâne mefrûşâtıyla berâber 500 inek, 60 çift koşum hayvânâtı ve 25 çift koşum câmûsun, 50 at, 400 kadar boğa ve düğe, 2.000 kadar da koyunumuz yağma edilmiştir.

— *Yağma ve gârât edenler kimler ve katli'âmı icrâ edenler kimlerdir, isimleri nedir, hangi çeteye mensûbdurlar?*

— Antranik çetesine mensûb Velibabalı Sirob oğlu Noro, Bogos oğlu Ohannes, Nalband oğlu Vartan, Mardik oğlu Simo, Dudu karyesinden Boyacı oğlu Samatras, Boyacı oğlu Bogos, Ciresunlu Keşiş oğlu Kokas ve rüfekâları olan 300 atlıyı mütecâviz cânîlerdir. Köyümüzde ber-vech-i bâlâ mezâlim icrâ edildiğini nâtik bir kıt'a defter takdîm kılındı.

Fî 15 Ağustos sene [13]35

Sekman karyesi İmâmı

Mehmed

Bu dahi Muhtârı

Cafer

Ardı karyesinde Ermeniler tarafından yapılan mezâlim defteridir.

— *Ermeniler tarafından katledilen kimler ve isimler nedir?*

— Tosun oğlu Yusuf 35, mahdûmu Şefik 3, Mehmed oğlu Hacı 50, Tosun oğlu Sadık 45, mahdûmu Kahraman 18, Şeyh oğlu İsmail 35, Ömer oğlu Mustafa Efendi 40, birâderi Hüseyin 50, Mehmed oğlu Mustafa Efendi 50, mahdûmu Şerafeddin 4, Karşlı oğullarından Mustafa 50, birâderi Akif 45, diğeri Mahmud 40, amcazâdesi Süleyman 40, Süleyman zevcesi Munise 30, Mehmed oğlu Kurbanî 45, Ahmed oğlu Himmet 40, birâderi Mehmed 30, diğeri Bekir 28, Edhem oğlu Aziz 50, birâderi Bilal 40, birâderi Haydar 35, Emin oğlu Kaya 30, Abdurrahman oğlu Ahmed 30, Yusuf oğlu Şeyh Kamil 35, Kadir oğlu Ali 60, Mustafa oğlu Ziya 40, Sado(?) oğlu Mehmed 40, Molla Ağa oğlu Mustafa 35, bunlarla berâber yetmiş beş nüfûs umûmiyetle kolları bağlı olarak bir kısmını ihrâk, diğeri kısmını da koyun boğazlar gibi canavarcasına şehîd etmişlerdir.

— *Harbden evvel köyünüzde kaç hâne var idi?*

— Bütün sekene İslâm olmak üzere altmış iki hâne mevcûd idi.

— *Harbden sonra kaç hâne kalmıştır?*

— Şimdi umûmiyetle binâlar tahrîb edilmişse de on bir hâne i'mâr edilmiştir.

— *Köyünüzde ırza tasallut edilmiş midir?*

— Edilmemiştir; esbâbı genç kadınları mahzenlerde saklamışdık.

— *Köyünüzde emvâl ve hayvânât götürülmüş müdür? Götürenler kimlerdir, izâhı?*

— Bütün hâne eşyâlarıyla beraber 400 inek, 2.000 koyun, 300 öküz, bir câmûs, 20 binek at götürmüşlerdir. Bir kısmının hüviyetleri mechûl ise de bir kaç kişinin de ma'lûmdur. Onlar da Velibabalı Hocar oğlu Markar ve Bozvıranlı [Todavıranlı] Manik oğlu Sukis ve rüfekâlarıdır.

— *Köyünüzde katli'âmı icrâ edenler kimlerdir, isimleri ve hangi çeteye mensûbdurlar?*

— Köyümüzde katli'âmı icrâ edenler Eleşkird Karakilisesi'nden Hamazas çetesine mensûb, 300 atlı iseler de hiç birinin ismi ma'lûm değildir.

Köyümüzde ber-vech-i bâlâ mezâlim Ermeniler tarafından icrâ edildiğini mübeyyin işbu defter takdîm kılındı.

Fî 15 Ağustos sene [13]35

A'zâ

Muhtârı

Ardı İmâmı

Abbas

Osman

Hasan Efendi

Kepek karyesinde Ermeniler tarafından icrâ edilen mezâlim defteridir.

— *Köyünüzde Ermeniler tarafından kimler katledilmiştir isimleri?*

— Pirveli oğlu Süleyman 80, Karabey oğlu İbrahim 65, İbrahim zevcesi Fatma 50, Karakaş Yusuf 100, zevcesi Gülsüm 70, Gürcü oğullarından Arif 50, birâderi Abdurrahman 40, mahdûmu Hasan 13, diğeri Mustafa 5, Avnikli oğullarından Hurşid 60, birâderzâdesi Muhyiddin 40, Ali oğlu Halid 60, birâderi Hafız 30, zevcesi Gülsüm 40, oğlu Akif 4, Nado oğlu Hasan 60, Hüseyin oğlu Hasan 65. Bunlarla berâber toplamış oldukları elli nüfûsu da Alagöz karyesine i'zâm edüp câmi'-i şerîfde ihrâk etmişlerdir.

— *Harbden evvel köyünüzde kaç hâne var idi?*

— İslâm olmak üzere yetmiş hâne var idi.

— *Harbden sonra kaç hâne kalmıştır?*

— Şimdi yirmi hâne kalmıştır.

— *Köyde ırza tasallut edilmiş midir?*

— Edilmemiştir.

— *Köyünüzde ne gibi emvâl ve hayvânât yağma edilmiştir ve kimlerdir, isimleri, cânîler kimlerdir?*

— Katli'âmı icrâ edenler Todaviranlı Miran, Karahan oğlu Ako ve Hamazas çete ve rüfekâları olup bütün hâne mefrûşâtını, zînete â'id altun ve emârât-ı sâ'ire, Pirveli Mahmud Ağa'nın 600 lirasını ve 2.000 koyun, 300 inek, 200 öküz, 50 câmûs ve 20 at götürmüşlerdir. Katli'âmı icrâ edenler ise yine bu cânî çete hey'etidir.

Köyümüzde ber-vech-i bâlâ fecâyî' ve mezâlim icrâ edildiğini mübeyyin işbu defter bi't-tanzîm takdîm kılındı.

Fî 15 Ağustos sene [13]35

Bu dahi
İsmail

Bu dahi
Ağa

Kepenek karyesinden
Mahmud Ağa

Penaduz karyesinde Ermeniler tarafından icrâ edilen mezâlim defteridir.

Köy komşumuz bulunan Penaduz karyesi İslâm olmak üzere [o]tuz hâne ahâlisi var idi. Umûmiyetle katli'âma uğrayarak eşyâ ve mâlları gasb u gârât edildiği gibi yalnız Hanife nâmında bir kadınla bir de çocuğu mevcûd olup Ardı karyesinde meskûndurlar. Diğer başka kimse tahlîs-i hayâta muvaffak olamayıp katledilmişlerdir ve bütün hâneler ihrâk ve harâb edildiğini mübeyyin işbu muhtıramız takdîm kılındı.

Fî 15 Ağustos sene [13]35

Bu dahi A'zâ
Abbas

Muhtârı
Osman

Ardı İmâmı
Hasan

Harçlı karyesinde Ermeniler tarafından yapılan mezâlimi müş'ir defterdir.

— *Köyde kimler katledilmiştir, isimleri?*

— Hacı Reşid oğlu Ağa Bey 80, Sado Ağa 70, birâderi Yusuf 75, Ali oğlu Battal 35, Koçi oğlu Abbas 35, Mehmed oğlu Ali 60, Hüseyin oğlu Receb 60, birâderi İsmail 55, diğeri İbrahim 50, Receb zevcesi Feride 40, Esad oğlu İrfanî 45, birâderi Dursun 40, Yusuf oğlu Taşdan 40, Yahya oğlu Ali 40. Bunlar[la] berâber 50'yi mütecâviz zükûr ve inâs ve çocukları götürüp baltalarla canavarcasına parçalamışlardır.

— *Harbden evvel kaç hâne ve nüfûsu var idi?*

— Altmış hânedeki dört yüz nüfûsu mütecâviz İslâm var idi, yalnız dört hâne Ermeni idi.

— *Harbden sonra kaç hâne kalmıştır?*

— Yirmi hâne vardır.

— *Köyünüzde yağma edilen eşyâ ve hayvânât mikdârıyla gerek katli'âmı ve gerekse yağmayı yapan kimler ve isimleri ve hangi çeteye mensûbdurlar?*

— Bütün hâneler mefrûâtıyla tâlân ve yağma edilmiş aynı zamânda Ağa Bey nâmında bulunan şahsın 300 lirasını, Koçi oğlu Abbas Bey'in 500 lirasını aldıktan sonra şehîd etmişlerdir. Hayvânâtdan 2.000 koyun, 250 inek, 100 çift öküz ve câmûs hayvânâtını ve 50'yi mütecâviz atlarımızı götürdüler.

Gerek katli'âmı gerekse yağma edenler şunlardır. Todaviranlı Sukis oğlu Haykas, Komazorlu Haço oğlu Babik ve Perho oğlu Babik, Toros oğlu Vart[uv]jan ve rüfekâları 200 atlı eşhâs tarafından bu cürm irtikâb edilmiştir.

Köyümüzde ber-vech-i bâlâ mezâlim icrâ edildiğini mübeyyin işbu defter takdîm kılındı.

Fî 15 Temmuz sene [13]35

Bu dahi

Ziyâ

Bu dahi

Arslan

Harçlı karyesinden

Koçi

Todaviran karyesinde icrâ edilen mezâlimin defteridir.

— *Köyünüzde kimler katledilmiştir, isimleri?*

— İbrahim oğlu Haşim 60, mahdûmu Mustafa 40, diğeri Maksud 14, diğeri Yusuf 22, zevcesi Fehime Hanım 50, Ali Bey mahdûmu Hacı Yusuf 64, mahdûmu Ali 44, diğeri Tayfur 36, Ali Bey mahdûmu Rıdvan 50, diğeri Ziya 24, Habib oğlu Nâ'il 60, Habib oğlu Kâmil 30, Habib oğlu Seyyid 40, diğeri Osman 17, diğeri Tevfik 16, diğeri Nusret 12, Mustafa oğlu Osman 59, mahdûmu Ali 24, diğeri Akif 14, diğeri İhsan 12, Mustafa oğlu Bekir 64, mahdûmu Fazıl 22, Mustafa oğlu Ahmed 45, mahdûmu Hüseyin 19, diğeri Kaya 14, diğeri Halil 12, Mevtan oğlu Derviş 66, Derviş mahdûmu Ahmed 50, diğeri Nuri 45, diğeri Necib 40, diğeri Mahmud 36, Kartar oğlu Yusuf 60, mahdûmu Mevlud 44, Çürük oğlu Hüseyin 50, birâderi Hasan 42, birâderi Şakir 38, birâderi İbrahim 47, Süleyman oğlu Cemal 38, mahdûmu Süleyman 10. Bunların bir kısmını balta ve kurşunla itlâf, bir kısmını da ebniyelerde ihrâk ederek şehîd etmişlerdir.

— *Harbden evvel kaç hâne ve kaç nüfûs var idi?*

— Seksen hâne 360 nüfûs var idi.

— *Şimdi kaç hâne ve nüfûs vardır?*

— On hâne, 69 nüfûs var ise de bir kısmı firâr ve bir kısmı hicret ederek hayâtlarını muhâfaza etmişlerdir.

— *Köyünüzden mâl ve hayvânât götürdüler mi? Gerek katli'âmı gerekse yağmayı yapanlar kimler, nereli ve isimleri nedir ve hangi çeteye mensûbdurlar?*

— Karyemizde hâne mefrûsâtını ve zî-kıymet emârâtı götürdükleri gibi 50 câmûs, 260 öküz, 100 inek, 900 koyun, 40 esb dahi götürmüşlerdir.

Cânîler: Sukis oğlu Haykas, Keşîş oğlu Sirop, Sihak oğlu Merdo, Toros oğlu Vartuvan, Komazorlu Haço oğlu Babik, Bedros oğlu Arşak, Perho oğlu Babik ve Perho oğlu David'dirler. Âsiler ise Kirkor oğlu Sako, Kokaz oğlu Kitos, Manik oğlu Sogo, Ohannes oğlu Bogos, Manik oğlu Sago, Alik oğlu Pito nâm haydûddurlar.

Karyemizde icrâ edilen zulmü muhtevî bir kıt'a defter makâm-ı â'idesine takdîm edilmek üzere takdîm kılındı.

Fî 3 Temmuz sene [13]35

A'zâ

A'zâ

Todayiran İmâmı

Muhtârı

BOA. HR. SYS. 1877/17

- 8 -

*KASKANLI AŞİRETİ REİSİNİN ERMENİ ZULMÜ
HAKKINDAKİ MEKTUBU*

Zaruşad, Göle, Şüregel, Çıldır, Ağbaba ve Kurudere'de Ermenilerin Müslüman halka her türlü zulm ve tecavüzde bulunarak topladıkları haraçlarla halkı canından bezdirdikleri sadece Akçakal'a çukurunu muhafaza eden silahlı Kürt Kaskanlı aşiretine dokunamadıkları ancak aşirete katılmak üzere yola çıkan iki ailenin Ermenilerce yakalanarak vücutlarında cepler açılmak, dilleri, dudakları ve burunları kesilmek suretiyle öldürüldükleri, yeterli silahları bulunmadığından Müslüman halka yardım edemediklerine dair Kaskanlı aşireti reisi tarafından Pasinler Kaymakamlığı'na bir mektup gönderildiği; ayrıca İngiliz Fevkalade Komiserliği'nden General Milne'nin hudut civarındaki Müslüman halkın Ermeni tecavüzünden korunması için gerekli makamlara emir verdiğinin öğrenildiği.

**Letter of the Chief of the Kaskanlı Tribe
Regarding Armenian Atrocities.**

In a letter sent by the chief of the tribe of Kaskanlı to the district authorities of Pasinler it has been stated that Armenians had committed all kinds of a aggressions and atrocities against the muslim population of Zeruşat, Göle, Şuregel, Çıldır, Ağbaba extorting money and importuning the population but, these armenians were unable to do harms to the armed Kurdish tribe of Kaskanlı which kept guard on the depression of Akçakale; however armenians had arrested two families while on their way to join the said tribe and put them to death by carving their bodies, mutilating their tongues, ears and noses; not having arms in sufficient quantity the said Tribe was not able to come to their rescue; it was learned that the British extraordinary envoy General Milne had sent an order to the concerned authorities to take appropriate measures to protect muslim population against armenian aggression.

22 Za. 1337 (19. VIII. 1919)

Dâhiliye Nezâreti
Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti
Âsâyîş Şu'besi
Aded: 1404

Hâriciye Nezâret-i Celîlesi Cânîb-i Âlîsine

*Kaskanlı Aşîreti Re'îsi BekirBey'in
Ermeni mezâlimine â'id gönderdiği
mektûb sûretinin takdîm kılındığına
dâ'ir.*

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir

Zaruşad ve Göle ve Çıldır ve Şuregel ve Ağbaba[Ağbaba] ve Kurudere karyeleri civârında Ermenilerin ahâlî-i İslâmiyye'ye karşı icrâ eyledikleri mezâlîme dâ'ir Kaskanlı Aşîreti Re'îsi Abdullah Beyzâde Bekir Bey tarafından Pasinler Kâ'im-i makâmlığı Vekâleti'ne yazılıp Erzurum Vilâyeti'nden bâ-tahrîrât gönderilen mektûbun sûreti leffen takdîm kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 18 Zi'l-ka'de sene [1]337 ve

Fî 16 Ağustos sene [1]335

Dâhiliye nâzırı nâmına

Müsteşâr

Bende

Keşfi

Takdîm

Bu bâbda evvelce vukû‘ bulan teşebbüsât-ı mü’essire üzerine İngiltere Fevka'l-âde Komiserliği'nden gerek hudûda civâr ve gerekse hudûd üzerindeki ahâlî-i İslâmiyyenin ta‘addiyâtdan muhâfazası için General Milne tarafından îcâb edenlere evâmîr verildiği cevâbı i‘ta kılınmış olmağla hıfz.

Fî 19 Ağustos sene [1]335

Bâb-ı Âfî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti

Sûret

Efendim hazretleri, bizim taraf ve ahvâlimizden eğerçi bir mikdâr sorup sù‘âl ederseniz bu tarafda Zaruşad ve Göle ve Çıldır ve Şüregel ve Ağıbaba[Ağbaba] ve Kurudere ve taht-ı Göle'ye Ermeniler eline harâc vermekden canları yanmışdır ve mâllarını çekip cebr ile götürüyorlar ve çok cebriyye sùret-i mu‘âmelede bulunuyorlar ve el tutan adamları dahi bir bir tutup gâ‘ib ediyorlar efendim ve bendeniz Akçakal‘a çukuru civârlarında üç yüz atlı ile dolaşıp muhâfaza ediyorum ve bizim tarafımıza Ermeniler hiç bir hareketde bulunmuyorlar. Bir kaç def‘a at ve silâh toplamak için karşı koyup vermedim. Sâ‘ir yerlerde at ve silâh alıyorlar. Biz bu etrâfi dolaşmakdayız sâye-i Devlet-i Osmânî’de, bizim ma‘rifetimiz değildir ve Türk’ün, babamızın ma‘rifetiyle etrâfi muhâfaza etmekdeyiz ve bizim mevki‘lerimize girmiyorlar efendim. Sâ‘ir yerlerde birer ve ikişer adam buldukca gizli öldürüyorlar. Geçen günlerde bundan bir iki gün ileri Kağızmanlı Kavtin oğlu Azîz Efendi â‘ilesiyle berâber ve bir dahi Osmanlı zâbiti dahi â‘ilesiyle berâber bizim teşkîlâtı işidip tarafımıza gelmekde iken esnâ-yı râhda Tiknis karyesi ile Ağadeve karyesi arasında şose yoluyla gelir iken Putak önünde Ermenilere tesâdüf edüp merkûmları katledüp, yanlarında ceyb açup, ellerini sokmuşlar, dillerini ve dudaklarını ve burunlarını kesip göğüslerinde ve gövdelerinde ceyb açup öldürmüşlerdir ve bir de millete bu pek mücâzât ile müdâhaleler yapıyorlar ve şimdi ise bizlerin top ve cebhânemiz yokdur ki dîn kardaşlarımıza yardım edelim. Ancak kendimizi muhâfazada bulunup sizlere ahvâlimizi bildirdik. Efendim hazretleri bizler dahi Türk’ün babamıza ve büyük makâmlara ve büyük hükûmetlerimize bu âcizlerin ahvâllerini bildiresin. Allâhu zü'l-celâl hazretleri sizlerin mu‘îni olsun efendim.

Fî 12 Temmuz sene [1]335

ed-dâ'î Kaskanlı Aşîreti Re'îsi

Abdullah Beyzâde Bekir

Bendeleri

Aslına mutâbıktır

İmza

BOA. HR. SYS. 2602- 1/164, 165

- 9 -

*BAYEZİD SINIRI ÜZERİNDEKİ MÜSLÜMAN KÖYLERİNDE ERMENİLERCE
SOYKIRIM YAPILDIĞI*

Bayezid sınırı üzerinde bulunan Balıklıgöl bölgesindeki Yukarıkoturlu, Aşağıkoturlu, Gülahmed, Ali komu gibi Müslüman köylerine Ermenilerce taarruz edilerek ahâlisinin katl ve eşyalarının yağmalandığı, yüz elli kişiden ibâret Tavus köyü halkının tamamen katledilmesi üzerine bölge halkından Abdülhamid Bey'in aşiretlerden sekiz yüz atlı toplayarak Ermenilerle muharebeye başladığı, Iğdır'a kadar ilerleyen Müslüman kuvvetlerin mağlub olan Ermenilerden iki top, bir mitralyöz ve bir mikdar cephane ele geçirdikleri.

***Massacre Perpetrated by Armenians in
Muslim villages Bordering Bayezid***

Armenians attacked the muslim villages of Yukarıkoturlu, Aşağıkoturlu, Gülahmed, Aliköse situated in the region of Balıklıgöl on the border of Bayezid and pillaged their goods and killed their population and upon their killing of the whole of the inhabitants of the village of Tavus numbering one hundred fifty, a personality of this region named Abdülhamid Bey, gathered up eight hundred horsemen raised from the tribes of this region and started fighting the Armenians the Muslim forces advanced till Iğdır, defeating the Armenians and seizing two guns, one machine-gun and some ammunitions.

23 Za. 1337 (20. VIII. 1919)

Telgrafnâme

Mahreci: Bâyezîd

15. K. [Kolordu] K. [Kumandanlığına]

(1)- 14/8/[13]35'de Iğdır civârındaki Ermeni askerleri Koturlu, Gülahmed, Karakoyun köylerinin erkek ahâlî-i İslâmiyyesini katl ve â'ilelerini götürdükleri kezâ

Balık gölünün şimalinde bulunan Alikulu [Alikomu], Harâbe, Hurciş, Parçanis, Karakışlak karyelerini top ve makineli tüfeng ateşi altına alarak ahâlîsini kâmilten itlâf ve erzâklarını ihrâk ettikleri Musun Mıntıka Kumandanlığı'nca istihbâr edilerek bildirilmiştir. (2)- Kolordu ve 12. Fırka Kumandanlıklarına yazılmıştır.

11. Fırka K. [Kumandanı]

Câvid

Bâyezîd

15/8/[13]35

Onbeşinci Kolordu Kumandanlığına

Mâdde 1- Mollaömer'de Balıklı göl şimal-i şarkisinde iki yüz piyâde ve süvârî ile iki makineli tüfengden ibâret bir Ermeni kuvveti bulunduğu ve o civâr İslâm ahâlîsine zulm ü cefâ etmekte oldukları, Ermenilerin diğer hudûd tertîbâtı tahkîk edilmektedir.

Mâdde 2- 18/8/[13]35'de Tavus gölü Mollaömer cenûbundadır. Ahâlîsinin erkeklerini tefrîk ederek kurşuna dizdirdikleri ve Koturlu-i süflâ ve ulyâ karyelerini ahâlîsini de tefrîk ederek hapsedmişler ise de netîcenin neye müncer olduğunun mechûl bulunduğu ve Balık gölü'nün hemân şimalindeki Karakoyunlu köylerinin Ermeniler tarafından muhâsara edilerek muhârebenin devâm ettiği, Tavus gölünden firâr eden yedi kişinin ifâdesinden anlaşılmıştır.

Mâdde 3- Nahcivan ve Yedigöller ve Köylüce ahâlî-i İslâmiyyesinin yaptıkları harekâtdan Ermenilerin pek endîşe-nâk oldukları ve Kars, Gümrü cihetlerinde Kamerli mintikasında kuvvet tahşîd etmekte oldukları hudûd kıta'âtından bildirilmiştir.

Mâdde 4- Kolorduya ve 15. Fırka'ya yazılmıştır.

11. Fırka

K. [Kumandanı]

Câvid

Onbeşinci Kolordu Levâzım müsvedde varakasıdır.

Târîh: 20/8/[13]35

Harbiye Nezâretine

3. ve 13. Kolordu Kumandanlıklarıyla, 3. 9. 11. 12. Fırka Kumandanlıklarına

1- Bâyezîd hudûd üzerinde bulunan Balıklı gölünün şark-ı şîmâlisinde İslâmlarla meskûn olan Yukarıkatırlı [Koturlu], Aşağıkatırlı [Koturlu], Gülahmed, Aliköse köylerine 12/8/[13]35 târîhinde Ermeniler ta'arruz ederek ahâlîsini katl, emvâl ve eşyâlarını gâret etmişler ve 150 nüfûsdan ibâret Tavus karyesi ahâlîsini kâmilen ifnâ ve köyü ihrâk etmişler. (Tavus karyesi, Balıklı gölü ile Mollaömer karyesi arasındadır.) Akrebâ ve hemcinslerine yapılan bu mezâlim ve fecâyî'den fevka'l-âde müte'essir olarak hamiyet-i dîniyye ve milliyyesi galeyâna gelen Abdülmecid Bey isminde bir zât civârında bulunan aşâ'irden 800 atlı toplayarak Ermenilere mukâbele ve muhârebeye başlamış bir gün devâm eden muhârebeye Ermenileri mağlûb etmiş ve ta'kîb ederek Kulp kasabasını işgâl etmiş, Iğdır'a kadar ilerlemiş, bu muhârebeye Ermenilerden kaması alınmış iki top, bir mitralyöz, otuz sandık cebhâne, iki araba top mermisi iğtinâm etmiş ve Ermenilere bir mikdâr da telefât verdirmiş olduğu istihbâr kılınmıştır.

2- Harbiye Nezâretine ve civâr kolordulara arzedilmiştir.

BOA. HR. SYS. 2877/70

- 10 -

ERMENİLERİN KAĞIZMAN'DA KATLÎÂM YAPTIKLARI

Kulp havâlisi Müslümanlarının Ermeniler üzerine yürüyerek Kulp'u aldıkları ve diğer bir koldan Iğdırla Kars arasındaki bağı kesmeye çalıştıklarının anlaşıldığı, aynı gün Kürtlerin de Kağızman'daki Ermenilere saldırmaları üzerine, Ermenilerin Müslümanları katle başladıkları, camilere doldurdukları halka ne yaptıklarının anlaşılacağı, katliâmdan kurtulabilen ve çoğunluğunu aç ve çıplak çocuklarla kadınların oluşturduğu iki yüz kişinin Çukurçam ve Kükürtlü dağlarındaki Müslüman milislere iltica ettikleri ve Ermeni katliâmına dur denilmezse ne Elviye-i Selâse'de (Kars, Ardahan, Batum) ne de Aras mıntıkasında bir tek Müslüman kalmayacağından duruma seyirci kalınmayıp gerekli tedbirlerin alınması.

Massacre perpetrated by Armenians in Kağızman

It appears that muslims living in the vicinity of Kulp marching against armenians recaptured Kulp and another muslims columns are trying to cut the communication between Iğdır and Kars; in the same day following Kurds

attacks on armenians in Kağızman, these started killing muslim people cramming them into mosques and what happened to them is yet unknown; those who escaped the massacre, two hundred people, mostly women and children, naked and destitute sought refuge in the mountain of Çukurçam and Kükürtlü where muslim militias happened to be; if the massacre perpetrated by Armenians is not stopped all muslim population living in the three districts of Kars, Ardahan and Batum and in the region of Aras will get exterminated to the last one; one must take the necessary measures and not stand aloof.

24 Za. 1337 (21. VIII. 1919)

Erzurum
21/8/[1]335

Onbeşinci Kolordu Kumandanlığına

Kağızman, Kulp havâlisinden ve menâbi‘-i mevsûkeden istihsâl edilen ma‘lûmât hulâsası ber-vech-i zîr arz olunur.

1- 18/8/[13]35'de Kulp havâlîsi İslâmları Ermenilere ta‘arruzla Kulp'u işgâl etmişler bir kısım kuvvetleriyle Kağızman üzerine yürüyorlar, diğer bir kısım kuvvetleriyle de Iğdır mıntikasının Kars'la olan irtibâtını kat‘a çalışıyorlarmış. Aynı günde Kağızman ve civârındaki Kürdler de Kağızman'a hücûm etmiş Ermeniler mukâbele ederek Kürdleri tard ve Kağızman İslâmlarını katle başlayarak topladıklarını câmi‘e doldurmuşlar ve bunlara ne yapıldığı anlaşılamamıştır. Kurtulabilen iki yüzü mütecâviz aç, çıplak bir kısım kadın, çoluk çocukdan ibâret aceze takımı da Çukurçam ve Kükürtlü Dağı'na çıkarak oradaki İslâm milislere ilticâ etmişler.

Bu İslâmların hâllerinin pek perîşân olduğu ve Kağızman civârında kıtâlin devam etmekte bulunduğu ve bunlara mu‘âvenet edilmezse cümlesinin mahvolacağı anlaşılmıştır.

2- Bu me‘âlde aldığım müte‘addid raporların cümlesinde aynı fecâyi‘ ve âkıbet bildirilmektedir. Dört aydan beri kesilmekte olan bu İslâmlara eğer şu sıra mu‘âvenet edilmezse ne Elviye-i Selâsede ne de Aras mıntikasında hiç bir İslâm kalmayacağı âşikârdır. Ermenilerin ta‘kîb ettiği gâye de bunu gösteriyor. Hükûmet-i merkeziyye bu hâle çâre-sâz olamayacaksa başka sûretle bu dîndaşlara mu‘âvenet

imkânına müsâ'ade buyrulmasını ve artık bu hâle daha bir müddet bî-gâne ve seyirci kalınmaması için tedâbîr-i lâzime ittihâz buyrulması arz ve istirhâm eylerim.

Dokuzuncu Kafkas
Fırkası Kumandanı
Mîralay
Rüşdü

Telgraf
1290/1816

Erzurum
21/8/[13]35

Harbiye Nezâretine

*3, 13'üncü Kolordu Kumandanlıklarına 3, 9, 11, 12'nci Fırka Kumandanlıklarına,
Van, Trabzon Vilâyetlerine*

Ermenilerin Kağızman ahâlî-i İslâmiyyesini katle başladıklarını ve bir kısmını da toplayarak câmi'e doldurduklarını bu felâketi görerek kaçıp Çukurçam, Kükürtlü Dağına can atan ve kısm-ı a'zamı aç ve çıplak kadın, çocuk olmak üzere iki yüz kadar nüfûsdan ibâret olan ahâlî ifâde eylemiştir (nezârete "eylediği ma'rûzdur" yazılacak).

Onbeşinci Kolordu
Kumandanı
Kâzım Karabekir

BOA. HR. SYS. 2877/73

- 11 -

*ERMENİ TAARRUZUNA UĞRAYAN KÜRTLERE CİVARDAKİ MÜSLÜMAN
KÖYLERİN DESTEK VERDİĞİ*

Ermenilerin Sitağan köyünün doğusunda tarlalarında çalışan Kürtlere top ateşi açmaları üzerine civar köylerdeki Müslüman halkın da Kürtlerle beraber Ermenilere mukavemet ettikleri.

Support Given to Kurds attacked by Armenians by Neighboring Muslim Villages.

Following the shelling by the Armenians of Kurds while these are tilling their lands eastward of the village of Sitagan, Muslim people in the neighboring villages joined the Kurds to fight the armenians.

24 Za. 1337 (21. VIII. 1919)

**Horasan
21/8/[13]35**

15. K. [Kolordu] Kumandanlığına

1- 20/8/[13]35 günü sâ'at 3 sonra da Sitağan karyesi şarkında vâki' tarlada ekin biçmekte olan Kürdlere mâni' olmak üzere Ermeniler tarafından top ve makineli tüfengli ta'aruz edilmiş ona da civâr bulunan İslâm karyelerinden iltihâk eden ahâlî ile birlikde beyne'l-avâm Karagüney ta'bîr edilen bir mahalde müsâdeme edilerek Ermenilerin NDTLY ta'arûza karşı İslâmlar oldukları yerdeki cihetine kadar sâbit ve mukâvemet edebilmiş oldukları 35. Alay Kumandanlığı'ndan bildirilmekle ma'rûzdur.

2- İşbu rapor 21/8/[13]35 ve 1/581 numara ile kolordu kumandanlığıyla 9. ve 11'nci Fırkalar kumandanlıklarına yazdırılmak üzere firka rapor merkezine verilmiştir.

12. Fırka Kumandanı
Kâ'im-i makâm
Osman Nuri

BOA. HR. SYS. 2877/74

- 12 -

***ERMENİLERİN DOĞU SINIRINDAKİ KÖYLERDE
YAPTIKLARI KATLİÂM***

Ermenilerin mezâlim yapacakları mıntıkadaki Hıristiyanları bir bahâne ile o bölgeden geriye çektikleri ve bu şekilde Kağızman, Iğdır ve Kulp civarındaki pek çok köye aniden top ve makinalı tüfeklerle saldırarak katliâm ve yağma yaptıklarının daha önce de bildirildiği ve şimdi aynı taktikle daha

verimli bir arazi olan Yukarımecingerd, Karaorgan, Yeniköy civarında ve Bardız'da bulunan Müslüman köylerine saldırı başlattıkları, Sarıkamış'ta Karahamza köyü ahâlisinin toptan imhâ edildiği, daha önce Ermeniler tarafından toplanıp bilinmeyen bir yere götürülmüş olan Kağızman ileri gelenlerinden Mehmed Bey'in cesedinin kaba etlerine açılan ceplere elleri sokulmuş olarak ve çeşitli işkenceler yapılmış bir halde bulunduğu.

***Massacre Perpetrated by Armenians in the Villages
on the Eastern Frontiers.***

Before they start perpetrating atrocities in a given region, Armenians, alleging a pretext had been pulling back christian population and in this way after having withdrawn the said population from the vicinities of Kağızman, Iğdır and Kulp They suddenly attacked with guns and machine guns a great number of Muslim villages massacring and looting as it was previously communicated and now, applying the same tactics a new attack began against muslim villages, in the fertile lands of Yukarımecingerd, Karaorgan and in the surroundings of Yeniköy and Bardız; they had exterminated the whole population of the village of Karahamza in the district of Sarıkamış; before these attacks one of the notables of Kağızman who had been rounded up and taken away to an unknown destination, was found dead, his hands inserted in pockets carved into his buttocks and bearing the traumas of torture.

4 Z. 1337 (31. VIII. 1919)

**Horasan
20/8/[13]35**

15. K. [Kolordu] Kumandanlığına

1- 15/8/[13]35 târîh ve 1/558 numaralı mukaddem şifrenin beşinci mâddesinde Kağızman eşrâfından olup Ermeniler tarafından semt-i mechûle götürüldüğü arzedilen Mehmed Bey nâmındaki zâtın 12/8/[13]35 târîhinde Kars cenûbunda Küçükza'im karyesi civârında bacaklarının kısm-ı ulyâsındaki kaba etlerini ceyb şeklinde yırtılarak ve ellerini mezkûr ceyblere sokmak sûretiyle ve dürlü dürlü işkencelerle şehîd edildiği Kağızman jandarimasından Hasan oğlu Yusuf'un Karakilise Mıntıkası Kumandanlığına vâki' ifâde-i şifâhiyyesinden.

2- Kağızman civârındaki Kürdler tarafından 17-18/8/[13]35 günü fecirle berâber Kağızman'daki Ermenilere baskın yapıldığı ve baskının sûret-i cereyânıyla

netîcesi hakkında henüz ma'lûmât alınmadığı yine mezkûr mıntika kumandanlığının iş'ârına atfen ma'rûzdur.

3- Bu rapor 20/8/[13]35 târîh ve 1/577 numara ile 15. K. [Kolordu], 9. Fırka, 11. Fırka kumandanlıklarına arzedilmek üzere fırka santraline verilmiştir.

12. Fırka K. [Kumandanı]

21/8/[13]35

Osman Nuri

Horasan

Numara: 603

29/8/[13]35

15. K. [Kolordu] Kumandanlığına

C. [Cevab] 27/8/[13]35 târîh ve 3016 numaralı şifreye.

[1]- Bu güne kadar Ermeniler hakkında icrâ etdiğim tedkîkâta nazaran Ermeniler hangi mıntıkada icrâ-yı mezâlîm edecekler ise evvelâ o mıntıkadaki gayr-i Müslim anâsırı geri alarak ba'dehu İslâmlarla meskûn karye veya mahalleleri ânî olarak bombardıman edüp, top, ateş ile bir çok Müslümanı katl ve itlâf edüp bu sûretle firâra mecbûr edüp emvâl ve eşyâ ve hayvânâtını yağma etmekte idirler. Bu âna kadar bu gibi mezâlîm ve fecâyî' Pasin Karakilisesi hizâsından i'tibâren hudûdun şark kısmına mücâvir İslâm karyelerine tatbîk etmiş ve Kağızman, İğdır ve Kolu(?) [Kulp] cenûbundaki pek çok köyleri yağma ve tahrîb ve ahâlîsini katli'âm etmiş oldukları ma'lûm-ı sâmilidir. Bundan sonra da gâyet münbit ve mahsûldâr olan Yukarımeciğer ile Karaorgan ve Yeniköy civârında ve Bardız havâlîsinde bulunan Müslüman köylerine tatbîk-i mezâlîmi tasavvur etmiş olmalıdırlar ki ortada hiç bir sebep yok iken bi'l-hâssa icrâ edecekleri bombardıman esnâsında İslâmlarla karışık bulunan Rumların ezilmemesi ve telef olmaması için pek ânî ve acele olarak bu havâlîde bulunan anâsır-ı gayr-i Müslimeyi geri çekdiler.

2- Ermenilerin son haftalardaki vaz'u'l-ceyşlerine nazaran garbda ve Sarıkamış civârlarında tadrîcen teksîf-i kuvvet etmeleri bu fikr ve mütâla'ayı hâsıl etdirmiştir. Her ne kadar son hafta zarfında biraz mütelâşiyâne ve mütereddidâne şekil ve vaz'iyette bulunmakta iseler de gayr-i Müslimleri geri aldıklarına nazaran bi'l-âhire takviye kıta'âtı alarak Sarıkamış garbındaki Müslümanlara şarkda tatbîk etdikleri mezâlîm ve hıyâneti tatbîk edeceklerinin melhûz bulunduğu mütâla'asında bulunduğum ma'rûzdur.

Onikinci Fırka Kumandanı

Kâ'im-i makâm

Osman Nuri

Onbeşinci Kolordu Müsvedde Varakasıdır

Târîh: 31/8/[13]35

Harbiye Nezâretine

*3. K. [Kolordu] 13. K. [Kolordu] Kumandanlarına, Erzurum, Trabzon, Van
Vilâyetlerine, 3., 9., 11., 12. Fırka Kumandanlarına*

1- Ermenilerin İslâmlar hakkında icrâ ettikleri mezâlimin ber-vech-i âtî sûretde yapıldığı iş'âr kılınmaktadır: Mezâlim icrâ edilecek mıntıkadaki Hıristiyanlar bir bahâne ile geriye alınıyormuş. Ba'dehu İslâmlarla meskûn karye ve mahalleler ânî bir sûretde top ve makineli tûfenglerle basılarak Müslümanlar katl ü ifnâ ve ifnâ edilenlerin ve firâra muvaffak olanların eşyâ, emvâl ve mevâşîsi yağma ve köyler tahrib ediliyormuş. Bu sûretle Kağızman, Kulp, Iğdır mıntıklarında pek çok köylerde katli'âm yapılmış, yağma ve tahrîbât icrâ edilmiş.

Yukarımeciğerd, Karaorgan, Yeniköy, Bardız taraflarındaki Hıristiyanlar da geri alınarak Müslümanlara ta'arruza başlanmış.

Sarıkamış civârındaki Ermeni ahâlîsi de gerilere nakl ediliyor ve buna mukâbil fazla kuvvet tahşîd olunuyormuş. Diğer mıntıklarda ta'kîp ettikleri planı burada da tatbîk edecekleri anlaşılmiş ve ba'zı İslâm kurâsına tecâvüz başlamışdır.

2- Harbiye Nezâretine ve kolordulara arzedilmiştir.

Vilâyetlere ve Fırkalara

2- Sarıkamış civârında Karahamza karyesi ahâlîsi Ermeniler tarafından imhâ edilmiş. Sarıkamış Ermeni Müfrezesi Kumandanı Şimşekyan'ın Sâ'atviran karyesi ahâlîsinin imhâsı hakkında verdiği emri Gülantablı Süleyman nâmındaki bir Müslüman elde etmiş. Mefhûmunu anlayınca Sa'atviran karyesi ahâlîsini firâr ettirmiş. Ermeniler bu karye halkından yalnız sekiz kişi yakalayıp katletmişler.

3- Kağızman eşrâfî Ermeniler tarafından toplanarak mechûl bir semte götürülmüşdü. Bunlardan Mehmed Bey nâmındaki zâtın cesedi Kars havâlîsinde Küçükza'im karyesi civârında bulunmuşdur. Ermeniler bu mazlûmu kaba etlerine açdıkları ceyblere ellerini sokarak ve sâ'ir işkenceler tatbîk ederek şehîd eylemişlerdir.

4- Vilâyetlere arzedilmiş, firkalara tebliğ edilmiştir.

ERMENİ TAŞNAK CEMİYETİ'NİN ELVİYE-İ SELÂSE'DE BİR TEK MÜSLÜMAN BIRAKMAMAK MAKSADIYLA SOYKIRIM YAPTIĞI

Ermenilerin geliştirdikleri taktik üzerine köylerden Hıristiyanları bir bahâne ile geriye çektikten sonra saldırı başlattıkları anlaşılmış olup birçok köy halkını bu yolla katlettikleri ve kurdukları Ermeni Taşnak Cemiyeti'nin Revan, Aras ve Elviye-i Selâse (Kars, Ardahan, Batum)'de bir tek Müslüman bırakmamak maksadıyla katliâma başladığı; müezzinlerin taşlanarak öldürülmesi ve kadınlara tecâvüz edilmesinden sonra bir kısım Müslüman ahâlinin hicret etmekten vazgeçip Ermenilere karşı savaşarak ölmeye karar verdikleri ve Ağustos ayı içerisinde Tavus gölü, Yukarıkatırlı, Gülahmed, Aliköse civarındaki bütün İslâm köylerine Ermeniler tarafından tecâvüz edilip katliâm yapıldığı, Kağızman ileri gelenlerinin toplanıp bilinmeyen bir yere götürüldüğü ve bunlardan sadece Mehmed Bey'in cesedinin bulunabildiği, Iğdır'da Ermenilerce halka yapılan işkenceleri gören Celâlî aşiretinin Müslümanların yardımına gittiği, yaylalarda bulunan ahâlinin üzerine uçaktan bomba atıldığı, Karahamza, Karçık, Kekeç, Katranlı, Bölükbaşı, Karapınar, Akçakale, Zellige ve Başköy'de Ermeni tecâvüzüne mâruz kalan halkın bazı eşyalarıyla göç etmek zorunda kaldıkları ve bazı Müslüman köyler zorla boşaltılarak yerlerine Ermenilerin yerleştirildiği.

Massacre perpetrated by Armenians with the Aim of Exterminating To The last One The Whole Population of The Three Subprovinces.

It appears that armenians applying their newly sophisticated tactics withdrew back, under false pretexts, christian population from the villages and then started attacking Muslims, many villages population were massacred in this way; the Taşnak Committee set up by Armenians began massacring with the aim of not leaving one survivor of the population of Revan, Aras and the three subprovinces (Kars, Ardahan and Batum); müezzins (criers of the hours of prayers) were stoned, women raped; some of the muslim population gave up emigrating and decided to stay and resist till death; during the month of august Armenian attacked the muslim villages of Tavus gölü, Yukarıkoturlu, Gülahmed and the villages in the surroundings of Aliköse and committed massacres; all the notables of Kağızman were gathered and taken away to an unknown

destination and only the dead body of one of them named Mehmed was found; in Iğdır seeing the tortures inflicted by armenians upon the population, the Celâlî tribe hastened to help the muslims; besides these atrocities the population living in the pleteau were bombed by airplanes; being the targets of Armenians attacks, the population of Karahamza, Karçik, Kekeç, Katranlı, Bölükbaşı, Karapınar, Akçakale, Zellige and Başköy were forced to migrate carrying with only their necessary belongings; some villages population were forcibly evacuated to settle armenians in their places.

15 Z. 1337 (11. IX. 1919)

Onbeşinci Kolordu Erkân-ı Harbiye Müsvedde Varakasıdır.

Târîh: 11.9.[13]35

Hulâsa: Kafkasya'da: Ağustos mâhı

zarfindaki Ermeni cinâyâtı

Harbiye Nezâretine

Mücâvir Kolordulara [3., 13.], Fırkalara [3., 9., 11., 12.], Vilâyetlere [Erzurum, Trabzon, Van]

1- Kafkas arâzisinde Ermenilerin ahâlî-i Müslime aleyhine îkâ' etdikleri mezâlim, katli'âm, köy ihrâkı, dîne ta'arruz gibi vekâyi'den haber alınabilir ba'zı raporlarla arzedilmekde ve ay nihâyetinde de hulâsa olunmakda idi. Ağustos ayı zarfında Ermenilerin İslâmlara karşı yaptıkları mezâlîme dâ'ir alınan ma'lûmât ber-vech-i âtî telhîs olunur:

a- Ermeniler mezâlim icrâ etmek istedikleri mıntıkadaki Hıristiyanları evvelce birer bahâne ile geriye alup ba'dehu İslâm karyelerini ânî bir sûretde top ve makineli tüfek ile basup ahâlî-i Müslimeyi katl ü ifnâ ve kısmen ba'zı köyleri ihrâk eylemişler ve tahlîs-i nefse muvaffak olamayıp da kalanları katletmişlerdir. Bu mazlûmlara â'id emvâlin Ermeniler tarafından yağma edildiği umûr-ı âdiyye sırasına geçmiştir.

b- Ermeni Taşnak Cem'iyeti Erivan, Aras mıntıklarında ve Elviye-i Selâse'de bir tek Müslüman bırakmamağa karâr vererek bu karârı hafî ve celî icrâ'âtıyla göstermiş ve Müslümanları ifnâ etmeğe muvazzaf bir komite teşkil etmiştir. Gerek bu komite, gerek Ermeni hükûmeti ve bundan başka muntazam Ermeni askerî kıta'âtı katl ü ifnâ icrâ'âtına devâm etmelerinden dolayı Kars, Sarıkamış, Iğdır, Erivan havâlîsinde ve Aras mıntıkasında İslâmlara yapılan mezâlîm son dereceyi bulmuştur.

c- Ermeniler mü'ezzinleri ezân okurken taşlayup sebb etmişler, kadınlara bir çok işkencelerle nâmûslarına ta'arruz eylemişlerdir: Topladıkları İslâm kadınlarını üryân bir hâlde Ermeniler kendi askerleri arasında gezdirmişlerdir. Son dereceyi bulan bu vahşet ve zulümleri hudûd hâricindeki ahâlî-i İslâmiyye arasında umûmî bir galeyân hâsıl etmeğle bir kısım Müslümanlar hicret ve ilticâdan vazgeçerek hayât ve nâmûslarını muhâfaza ve müdâfa'a için Ermenilere mukâbele ve bu sûretle merdce ölmeğe karâr vermişlerdir.

2- Yukarıda bahs edilen mevâdda â'id teferru'ât ber-vech-i âtîdir:

a- [3/9[13]35]'de Ermeni kıta'âtından mürekkebi bir kuvvet Köroğlu sırtlarına kadar ilerleyerek Köroğlu civârını top ve makinalı tüfek ateşi altına almışlardır.

b- 7/8/[13]35'de sâ'at (11) evvelde Ermenilerin 200 piyâde ve 4 makineli tüfekden mürekkebi müfrezesi Bulaklı karyesine ansızın baskın yapmışdır; İslâmlar bu karyenin cenûbundaki sırtlara çekilip müdâfa'aya mecbûr kalmışlardır.

c- 11/8/[13]35'de Ermeniler Kağızman eşrâfını toplayup bir semt-i mechûle götürmüşlerdir. Bunlardan Mehmed Bey'in cesedi Kars'ın [cenûb]unda 12/8/[13]35 târîhinde Küçükza'im karyesi civârında bulunmuşdur. Ermeniler bu bî-çârenin kaba etlerinde açdıkları ceyblere ellerini sokarak ve diğeri işkenceler tatbîk ederek şehîd eylemişlerdir.

d- 12/8/[13]35 günü Tavusgölü, Yukarıkatırlı [Koturlu], Gülahmed, Aliköse köyleri ve havâlîsindeki İslâm köylerine Ermeniler tarafından tecâvüzde bulunulmuş ve katli'âm yapılmışdır.

3- Bundan sonraki günlerde:

a- Sürmeli İğdir kazâsında Ermenilerin yaptıkları fezâ'ihden dolayı Sinekli yaylasındaki Celâlî aşîreti oradaki İslâmların imdâdına gitmişlerdir.

b- 18.8.[13]35 günü Kağızman ahâlîsinin bir kısmını câmi'e doldurarak tekrâr katle başlamışlardır. Bu felâketi görerek Çukurçam ve Kükürtlü Dağına kaçan ve kısm-ı a'zamı aç ve çıplak kadın ve çocukdan ibâret olan 200 kadar nüfûs bu vak'ayı ve ilticâ edemeyip kalanların katledildiğini hikâyeye eylemişlerdir.

c- Diğeri mıntikalarda dahi Ermeniler bu harekâtla berâber icrâ-yı mezâlîme devâm ederek İslâmların zehâ'irini gasb ve tarla biçmelerine mâni' olmakda bulunmuşlardır.

d- 19.8.[13]35 günü çift satırlı bir tayyâre uçup hudûdumuz hâricindeki yaylalarda bulunan ahâlîye bomba atdıkları hudûdumuzdan görülmüştür.

e- 20.8.[13]35 günü Sitağan [Seyyidhan] karyesi şarkındaki tarlalarda ekin biçmekte olan ahâlîye top ve makineli tüfikle ta'arruz etdikleri hudûdumuzdan dahi görülmüştür.

4- a- 24.8.[13]35 günü [sâ'at] 5.00, sonra da Yukarımeciğerd'in şimâl-i garbîsinde Horum dağlarının Milli düzündeki piyâde ve süvârîden mürekkep 8 ve 10 neferlik Ermeni keşif kolları görülmüştür. İşbu keşif kolları Yukarımeciğerd İslâm ahâlîsine tecâvüz ve ta'arruzda bulunmuş, ahâlî bidâyetde geriye çekilüp tekrâr karyelerine avdet etmişlerdir.

b- 24. 8.[13]35 günü Kağızman ve Kars istikâmetinden top sesleri işidildiği ayrıca istihbâr olunmuştur.

5- 27.8.[13]35'e kadar olan eyyâm zarfında Ermenilerin Karahamza, Karcık, Kekeç, Katranlı, Bölükbaşı, Karapınar, Akçakal'a, Zaliçe[Zellice], Başköy cihetlerinde son derecede icrâ-yı zulm ve vahşet etmelerinden mezkûr köyler ahâlîsi eşyâlarından bir kısmını alup hicrete mecbûr kalmışlardır. Bunlar ancak bi'l-âhire köyelerine avdet edebilmişlerdir.

6- Sarıkamış Ermeni Müfrezesi Kumandanı Şimşekyan'ın Sâ'atviren [Sâ'atviran] karyesi ahâlîsini imhâ için verdiği emirnâmeden haberdâr olan mezkûr karye Müslümanları firâr etmişlerse de 8 kişi Ermeniler tarafından katlolunmuştur.

7- Ermenilerin asker göndererek İslâm köyelerini yağma etdikleri haber alınmaktadır. Temmuz mâhî nihâyetinde şunlar tahaddüs etmiştir.

a- Berdik karyesinden 93 öküz, 30 inek, 50 koyun.

b- Kaloköyü'nden 4 öküz, 10 koyun ve bütün eşyâ-yı beytiyye.

c- Şüregel, Kinegi, Karakaş'ın bütün mevâşîsi gasbolunmuştur.

8- 20/7/[13]35'de Kars'dan çıkan Erzurumlu bir zât Benekliahed'de [Benliahed] yağmaya uğradığını ifâde etmiştir.

9- İslâm köyleriyle Ermeni köyelerini tebdîl etmekte oldukları istihbâr olunmaktadır. Bu kabîlden olarak Erkend(?), Kinegi, Benekli, Savcakkolu (?) ve daha iki köy İslâmlarını Paldırvan, Küre[k]dere'ye nakletmişler ve ilk köylere Ermenileri yerleşdirmişlerdir.

10- Harbiye Nezâreti'ne, 3., 13. Kolordu kumandanlıklarına, Erzurum Vilâyeti'ne (.../9/[13]35) târîh ve (...) numara ile arzedilmiştir.

BOA. HR. SYS. 2877/77

- 14 -

*KARAURGAN VE ALLAHUEKBER DAĞI CİVARINDA BULUNAN
MÜSLÜMAN KÖYLERİNE ERMENİLERCE UYGULANAN MEZÂLİM*

Ermenilerin, Karaorgan civarında bulunan Macingerd-i Ulya, Zakim, Güreşken ve Çermik köylerine taarruz ederek halkını katledip, mallarını yağmaladıkları ayrıca Allahuekber dağının doğusunda bulunan köylerin Müslüman halkını dağa çekilmeye mecbur ettikleri, terkedilen köylerin ve ekinlerin yakılarak, mezâlimin eşyaların yağmalanması ve genç kızlara tecavüz edilmesi suretiyle devam ettiği saldırlardan yaralı olarak kurtulan bir kadın ve çocuğunun ifadelerinden anlaşıldığı.

*Atrocities committed against Muslim villages in the vicinity of Karaorgan and
Allahuekber*

Armenians attacked the villages Macingerdi Ulya, Zakim, Güreşken and Cermik neighboring Karaorgan and after killing their population pillaged their goods and besides forced the Muslim inhabitants living eastwards of the mountain of Allahuekber to take refuge in the mountains and then, without stopping they burnt their villages and crops, looted their belongings and raped young girls, all these facts are related by a wounded woman and her child who succeeded in escaping.

19 Z. 1337 (15. IX. 1919)

Onbeşinci Kolordu Müsvedde Varakasıdır.

Erkân-ı Harbiye

Şu'be: 1

Kısım: 1

Tarih: 15/9/[13]35

Mücâvir Kolordulara (3., 13.)

Fırkalara (3., 9., 11., 12.)

*Vilâyetlere (Erzurum, Trabzon, Van, Harput)
Sivas'da Amerika Mümessiline*

1- 14/9/[13]35'de Ermenilerin kuvvetli bir piyade kıt'ası Karaorgan'ın 15 kilometre şarkındaki Mecingerd-i ulyâ köyüne ta'arruzla İslâm ahâliyi katl ve hicrete icbâr etmişlerdir.

2- 10/9/[13]35'de de Ermeni kuvvetleri Karaorgan'ın 20-25 kilometre şimâl-i şarkisindeki Zâkim, Güreşkân[Güreşken], Çermik karyelerine ta'arruzla ahâliyi katl ve hicrete icbârla berâber bütün emvâl ü eşyâlarını ve beş yüz kadar mevâşîlerini yağma etmişlerdir.

3- Allahuekber dağının şark mıntikasındaki köylere 9/9/[13]35'de Ermenilerin kuvvetli bir müfrezesi ta'arruz ederek mezkûr mıntika ahâlî-i İslâmiyyesini Allahuekber dağına çekilmeye icbâr etmişler ve İslâm ahâlî tarafından terkedilen köylere, ekinlere ateş vererek üç kişiyi katl, emvâli yağma, ahâlî-i İslâmiyyeyi itlâf, genç kızlara ta'arruz ve mezâlimde bulunmakta oldukları ve bu mezâlimi el'ân devam ettirmekte oldukları buraya gelen Hasan oğlu Hâlis nâm çocukla mecruh valîdesinin ifâdelerinden anlaşılmiş ve çocuğun göğsüne isâbet eden kurşunun yarası ağır olup taht-ı tedâvîye alınmıştır.

4- 3., 13. Kolordu kumandanlıklarına, Erzurum, Trabzon, Van vilâyetlerine, 17/9/[13]35 târih, 320 numarayla arz edilmiştir.

BOA. HR. SYS. 2878/1

- 15 -

*ERMENİ ZULMÜNDEN KAÇAN KAĞIZMAN HALKININ
İLTİCA TALEBİNİN KABUL EDİLDİĞİ*

Ermenilerin Kağızman, Kars ve civarındaki Müslümanları katledip tüm mallarını gasbetmeye başlamaları üzerine canlarını kurtarabilen ve sınıra ulaşabilen aç, çıplak ve yaralı dört yüz Kağızmanlı mültecinin Osmanlı Devleti'ne kabul edildikleri ve iskânları için gerekenin yapılması.

***Asylum is Granted to the Population of Kağızman
Fleeing Armenian Atrocities***

Armenians started to massacre Muslims living in Kağızman, Kars and its surroundings and to loot their goods; four hundred of them who succeeded to escape and reach the frontiers had left their homes hungry, bare, destitute and wounded; so necessary measures should be taken to settle these refugees.

4 M. 1338 (29. IX. 1919)

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Aşâ'ir ve Muhâcirîn
Müdfriyet-i Umûmiyyesi
Aşâ'ir Şu'besi
Umûmî: 41134
Husûsî: 1595

Hâriciye Nezâret-i Celîlesi Cânib-i Sâmîsine

Hulâsa: *Hudûd-ı Hâkânîye ilticâ eden dört yüz Kağızmanlının iskânı hakkında.*

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir

Ermenilerden görmüş oldukları mezâlîm üzerine Kağızman ve Kars ahâlîsinden birçoklarının hudûd-ı hâkânî dâhiline ilticâya mecbûr olarak iskân talebinde buldukları ve orada İslâmların hayâtî tehlikede bulunduğu Kağızman ahâlîsinden dört yüz kişi nâmına Karakilise'den Erzurum Vilâyeti'ne keşîde kılınup bu kerre vilâyet-i müşârun-ileyhâdan 13 Eylül sene [1]335 târîh ve 5688/886 numaralı tahrîrâtla gönderilen ve bir sûreti leffen takdîm-i huzûr-ı sâmîleri kılınan telgrafnâmeden müstebân olmakda bulunmuş ve mültecîlerin kabûlleriyle iskân ve terfîhleri mahalline tebliğ edilmiştir. Mezâlîm-i vâkî'aya nihâyet verilmesi için îcâb

eden tedâbîrin ittihâzı husûsuna müsâ'ade-i aliyye-i cenâb-ı nezâret-penâhîleri şâyân buyurulmak bâbında emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 3 Muharrem sene [1]338 ve Dâhiliye nâzırı nâmına

Fî 29 Eylül sene [1]335

Müsteşâr

Bende

Keşfi

Bâb-ı Âfî

Dâhiliye Nezâreti

Aşâ'ir ve Muhâcirîn

Müdfriyet-i Umûmiyyesi

Telgraf Sûretidir

Kağızman'daki mevcûd millet-i İslâmiyye, Ermeniler tarafından katli'âm edilmeğe başlandı. Bi'l-umûm emvâllerimiz gasb ü gârât edildi. Kısmen kendi hayâtlarını kurtaran ahâlî-i İslâmiyye çıplak ve aç, bir takımını da mecrûh buldukları hâlde hudûd-ı hâkânîye ilticâ etmişler ise de dâhile geçmeğe müsâ'ade edilmemektedir. Esâsen Rusya teb'asından Cünügânlı İbrâhîm, Ömer, Eyüb, Nebi ve Abdurrezzak nâmûnlar bir takım avaneleriyle bu sırada sâhibsiz olarak yolda tesâdüf ettikleri â'ilelerin elbiselerini bile soyarak uryân bir hâlde bırakmışlar. Ermeniler bi'l-umûm İslâmın nâmûsuna dokunarak Kars, Kağızman ve civâr İslâmlar[1] da kâmilen imhâ ediyorlar. Milliyet dolayısıyla Hükûmet-i İslâmiyyeye ilticâyâ mecbûriyet hissedilmektedir. Ahz ü intikâm [ahz-ı intikâm] yoluna gidilmek üzere çâre-i hasenesine tevessül edilmediği taktîrde fırsattan bi'l-istifâde kürre-i arz üzerindeki İslâmlar sırası üzerine katli'âm ile İslâmiyyet nâmını kaldırmağa ahd ü peymân ettikleri harekât-ı vâkı'a ile müşâhede ediliyor. Ma'rûzâtımız câlib-i nazar-ı dikkatdir. Efrâd-ı â'ilelerimizin dâhile savuşmasına müsâ'ade buyurulması, derdimizin çâresine bakmanızı da İslâmiyet nâmına arz ve emrinizi de kemâl-i sûzişle makine başında intizâr etmekdeyiz. Ol bâbda. Fermân.

Dört yüz Kağızman ahâlîsi nâmına

Mehmed

BOA. HR. SYS. 2602- 1/210, 211

**KARS, SARIKAMIŞ VE İĞDIR CİVARINDA ERMENİLER TARAFINDAN
YAPILAN SOYKIRIM**

Ermeni hükûmeti ve Taşnak Cemiyeti'nin Revan ve Aras bölgeleri ile Elviye-i Selâse (Kars, Ardahan, Batum)'da bir tek Müslüman bırakmamak maksadıyla faaliyette buldukları; Kars, Sarıkamış, İğdir taraflarında ve Revan ile Aras mıntıkasında İslamlara karşı yapılan zulmün son dereceyi bulduğu; Sarıkamış'ın Soğanlı Dağı'nda Eyüb Paşa aşireti'ne ve Kağızman'ın Karakurt nahiyesinde Kürtlere saldıran Ermenilerin geri çekilmek zorunda kaldıkları ; İğdir civarında bulunan yüz hanelik Oba ve yirmi beş hanelik Persa köyleri halkının tamamen katl ve Tavus köyünden yüz elli kişi ile üç yüz hanelik Yaycı köyünün kısmen katledildiği; Yukarıkoturlu, Aşağıkoturlu ve Köseler'i yağmalayıp yaktıkları, Zakim, Çermik ve Bardız köylerine saldırıp halktan gördüklerini öldürdükleri; İğdir'da yapılan mezâlimin şiddetinden dolayı yaklaşık iki bin kişinin Bayezid hududuna iltica ettiği; mezâlim esnasında kadınlara tecavüz edilmesi ve çıplak olarak Ermeni askerleri arasında gezdirilmesinden ötürü bir çok Müslümanın ilticadan vazgeçip savaşmak üzere geri döndükleri; tarlada çalışan halkın üzerine Ermenilerce top ve makineli tüfek ateşi açıldığı, ezan okuyanların taşlandığı; bu katliâmları yapan Ermenilerin Amerika generali tarafından desteklendiklerini ileri sürdükleri halde İslam köylerini dolaşmaya gelecek olan Amerika heyetine yapılacak şikayetleri engellemek için halka tehdit ve baskı uyguladıkları.

***Massacre Perpetrated by Armenians in the
Vicinity of Kars, Sarıkamış and İğdir.***

The Armenian Government and the Tashnak Committee are pursuing their aggressive activities with the aim of exterminating to the last one all Muslims living in the three provinces (Kars, Ardahan and Batum); The oppression perpetrated against Muslims in the vicinity of Kars, İğdir and Sarıkamış and in the region of Revan and Aras (Arax) reached its utmost limit; Armenians who had attacked the tribe Ayyub Pasha settled in the Soğanlı mountain and the Kurds settled in Kağızman's subdistriet Karakurt, had been forced to retreat; all the people of a hundred household living in a hamlet near İğdir and the entire people of twenty five household of the villages of Persa, had been massacred; hundred and fifty people from the village of Tavus had been killed as it had been partly done away with the population of the village of Yaycı who totalled three hundred households. Armenians had also looted and burned the villages of Yukarıkoturlu, Aşağıkoturlu and Köseler and attacking the villages of Zakim, Çermik and Bardız killed all those they had kidnapped; the oppression perpetrated by Armenians in İğdir reached such an extremity that two thousand people sought refuge on the borders of Bayezit; while

pillaging, armenians raped women and carried them off, nude, strolling among armenian soldiers; such an act caused people to renounce emigrating and take up arms to fight the Armenians; people working in their fields were shelled and machine-gunned by Armenians, Muezzins were stoned; although Armenians were pretending that the American General is supporting them, they are exerting menace and pressure upon the population to prevent them from complaining to the American delegation which is coming to visit and see the Muslim villages population

3 S. 1338 (28. X. 1919)

Dâhiliye Nezâreti
Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti
Âsâyîş Şu'besi
Aded: 301

Hâriciye Nezâret-i Celîlesi Cânib Âlisine

Ermenilerin Elviye-i Selâse dâhilindeki harekâtına dâ'ir.

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir

Ermenilerin Elviye-i Selâse dâhilindeki ahvâl ve harekâtına dâ'ir ba'zı istitlâ'âtı muhtevî mahallî jandarma alay kumandanlığı'ndan yazılıp Erzurum Vilâyeti'nden bâ-tahrîrât gönderilen raporun sûreti leffen takdîm kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî Zi'l-hicce sene [1]337 ve

Dâhiliyye Nâzırı

Fî 14 Eylûl sene [1]335

Bende

İzzet

Dâhiliye Nezâreti
Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti

Sûret

Mâdde 1- Sarıkamış'ın Soğanlı Dağı'nda Ermenilerin iki top ve dört makineli tüfeng ile Eyyüb Paşa aşîretine ta'arruz etmiş olduğu ve iki sâ'at devâm eden muhârebeden sonra Ermenilerin on iki nefer ve bir zâbit telef ve otuz kadar esîr bıraktıktan sonra çekildikleri ve Eyyüb Paşa aşîretinden iki nefer şehîd ve kendisinin de hafif sûretde mecrûh düşdüğü.

Mâdde 2- Sarıkamış ile Kars arasındaki menâtikda iki yüz kadar [Ermeninin] bıyıklarını keserek ve üzerlerine İngiliz elbisesi giyerek dolaşdıkları ve bu sûretle propogandada buldukları tahakkuk etdiği.

Mâdde 3- Kağızman'ın Karakurt nâhiyesinde Ermeni askerlerinin Kürdlerin mevrû' tarlalarını biçmek yüzünden muhârebe zuhûr etdiği ve neticede Kürdler yirmi kadar zahîre yüklü arabalarını istirdâd ve Ermenilerden ikisini katleydikleri ve Ermenilerin geri çekildikleri ve bu muhârebede Ermeniler top endâht etmeyüp yalnız iki makineli tüfengle muhârebeye başlamış oldukları Hasankal'a Jandarma Bölüğü Kumandanlığı'nın iş'ârına atfen Erzurum Taburu Kumandanlığı'nın 16/8/[13]35 târîhli raporunda ifâde kılındığı ma'rûzdur.

Aslına mutâbıktır

Mühür

Bâb-ı Âfî

Dâhiliye Nezâreti

Kalem-i Mahsûs

Onbeşinci Kolordu Kumandanlığı'nın Erzurum Vilâyeti'nden mürsel 27 Ağustos sene [13]35 târîhli tezkiresi sûretidir.

Ermeni Vaşnak [Taşnak] Cem'iyeti, Revan ve Aras mıntıklarında ve Elviye-i Selâse'de bir tek Müslüman bırakılmamasına karâr vermiş olduğunu hafî ve celî icrâ'âtıyla göstermesi ve bi'l-hâssa Müslümanları ifnâ etmekle bir komite teşkîl eylemeleri Ermeni Hükûmeti ve muntazam kıta'ât-ı askeriyyesinin dahi Müslümanları katl [ve] ifnâ politikasını ta'kîb ve her dürlü fecâyi' ve mezâlîme bi'l-fi'il iştirâk eylemesi sebepleriyle Kars, Sarıkamış, Iğdır taraflarında ve Revan ve Aras mıntıklarında İslâmlara karşı yapılan mezâlîm son dereceyi bulmuşdur. Şimdiye kadar yaptıkları fecâyi' ve işkencelere zamîmeten 11/8/[13]35 günü Kağızman eşrâfını toplamışlar, 12/8/[13]35 günü Tavus Gölü, Yukarıkatırlı [Koturlu] ve havâlîsindeki İslâm köylerini tecâvüz ve katli'âm yapmışlar. 18/8/[13]35 günü Kağızman ahâlîsini katle başlamışlar ve diğer mıntıklarda da aynı mezâlîmi icrâ etmekde bulunmuşlardır. İslâm köylerinin zehâ'irini harmanlarında gasbediyor ve tarla biçmelerine mâni' oluyorlar ve bu maksadla top ile makineli tüfengle ta'arruz ediyorlar. 20/8/[13]35 günü Şıtağan [Sitağan] karyesi şarkındaki tarlalardan ekin biçmekte olan ahâlîye top ve makineli tüfengle ta'arruz etdikleri hudûdumuzdan dahi görülmüşdür. 19/8/[13]35 günü satıhlı bir tayyârelerinin uçduğu hudûd hâricindeki yaylalarda bulunan ahâlîye bomba ile tecâvüz etdikleri hudûddan görülmüşdür.

Câmi'lerde ezân okuyanları taşlayup sebediyorlarmış. Kadınlara da işkence etmekden çekinmiyorlarmış. Nâmûslarına tecâvüz ediyorlarmış. Topladıkları Müslüman kadınlarını askerleri ile birlikde uryân bir hâlde gezdiriyorlarmış. Bu hâlleri ve bi'l-hâssa kadınların çıplak ve uryân gezdirildiğini gören hudûd hâricindeki Müslümanlar arasında umûmî bir galeyân hâsıl olduğu, hicretten ve öteye beriye ilticâdan vazgeçerek mertçe ölmeyi tercih ve kabûl ile Ermenilere mukâbele ve bu sûretle hayât ve nâmûslarını muhâfazaya azmetdikleri ve evvelce hicret eden Müslümanlardan ba'zıları dahi memleketlerine avdet ederek vatan-ı aslîlerindeki Müslümanlara iltihâk eyledikleri ve Müslümanlar ile Ermeniler arasında Iğdır, Kağızman, Sarıkamış ve Merdenik taraflarında müsâdemeler olduğu istihbâr kılınmaktadır. Arzeylerim. Ol bâbda.

2- Harbiye Nezâreti'ne, civâr kolordulara, Erzurum, Van, Bitlis ve Trabzon vilâyetlerine ve Erzincan Mutasarrıflığı'na arzedilmiştir.

Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Dâ'iresi

Şu'be: 2

Numara: 4186

Hâriciye Nezâret-i Celîlesine

Devletlü efendim hazretleri

Kafkasya'da Nahcivan civârlarında ekseriyeti hâ'iz olan İslâmların Ermeni mezâliminden bî-zâr olarak bi'z-zât müdâfa'a-i hukûka tevessül etdikleri ve bir Ermeni fırkasıyla yaptıkları muhârebâtda gâlib gelerek Nahcivan ve Şurur havâlîsini Ermenilerden tathîr etdikleri ve buraların Azerbaycan Cumhûriyeti'ne iltihâkını i'lân ederek mezkûr cumhûriyet bayrağını keşîde etdikleri istihbârâta atfen Onbeşinci Kolordu'dan fî 12 Teşrîn-i Evvel sene [1]335 târihlü şifre ile bildirilmiştir. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fî 24 Muharrem sene [1]338 ve

Harbiye Nâzırı

Fî 20 Teşrîn-i Evvel sene [1]335

İmza

Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Dâ'iresi

Şu'be: 2

Numara: 4215

Hâriciye Nezâret-i Celîlesine

Devletlü efendim hazretleri

Ermenilerin son zamânlarda Kafkasya dâhilindeki ahâlî-i İslâmiyyeye karşı yaptıkları mezâlim tafsîlâtını ihtivâ eden Onbeşinci Kolordu Kumandanlığı'nın 14/Teşrîn-i Evvel/[13]35 târîhli şifresi sûreti merbûten takdîm kılınmış ve zulme uğrayan köyleri gösterir bir de kroki ilâve olunmuşdur. Bu tafsîlât miyânında hudûdumuz dâhiline ilticâ eden iki yüz elli hânenin İslâm muhâciri şâyân-ı dikkat bir keyfiyettir.

Garbda Yunanlılardan, şarkda Ermenilerden kaçan; evini, vesâ'it-i ma'îşetini terk ederek bu mevsimde hicret eden İslâmlar zıyâ'a mahkûmdurlar.

Her tarafda az çok hâl-i tabî'î avdet etmiş, akan kanlar durmuş ve tahrîbâtın ta'mîrine tevessül edilmiş iken memâlik-i İslâmiyyenin ve İslâmların yeni felâketlere ma'rûz bırakılmasına âlem-i medeniyyetin müsâ'adekâr davranmaması îcâb eder. Bu muhâceretin sefil levhalarını taklîl edebilmek için bir taraftan hükûmet-i seniyyece muhâcirînin terfihine çalışılması di[ger] taraftan da teşebbüsât-ı siyâsiyye ile, vaz'ıyyetimizin sür'atle hâl-i tabî'îye avdetinin taht-ı te'mîne alınması ricâ olunur. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fî 29 Muharrem sene 1338

Harbiye nâzırı nâmına

Fî 25 Teşrîn-i Evvel 1335

Erkân-ı Harbiyye Re'îsi

İmza

Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Dâ'iresi

Onbeşinci Kolordu Kumandanlığı'ndan Harbiye Nezâreti'ne mevrûd fî 14 Teşrîn-i Evvel sene [13]35 târîhli şifre sûretidir.

Harbiye, 6/10/[13]35 şifre: Ermenilerin ve Gürcülerin vaz'ıyyetlerinde yokdur. Ermeniler za'îf buldukları yerlerde ahâlî-i İslâmiyyeye karşı mezâlimde devâm etmekte ve bu sûretle Elviye-i Selâse'ye hâkim olacaklarını zannetmekdedirler. Son günlere â'id mezâlim:

1- 10/9/[13]35'de Ermeniler dört top ve sekiz makineli tüfeng ve bir mikdâr piyâde ile Çermik, Zakim, Ba[r]dız karyelerine hücum edüp kurâ-yı mezkûreden Zakim, Çermik karyelerine girerek ahâlîden gördüklerini katletmişlerdir. Ahâlînin mütebâkîsi firâr etmeğe ve etrâfa dağılmağa mecbûr olmuşlardır.

2- Ermeniler 17/9/[13]35 târîhinde Iğdır'ın altı kilometre şarkında Adbak(?) karyesine gidüp hânelik İslâm köyü ahâlîsini tamâmen ve bu karyeye bir kilometre mesâfede bulunan üç yüz hânedan ibâret Yağcı[Yaycı] köyü ahâlîsini kısmen pek fecî ve vahşîyâne bir sûretde katletmişlerdir.

3- İngiliz kıyâfetine girmiş ba'zı Ermeniler 27/9/[13]35'de Kars ve havâlîsindeki aşîret rü'esâsı arasına nifâk sokarak birbiriyle muhârebe ettirmişlerdir.

4- Ermenilerin Iğdır havâlîsinde yaptıkları mezâlîme karşı galeyân eden bu civâr aşâ'iri ve ahâlîsi Iğdır üzerine yürümüşler ve 21/9/[13]35'de Iğdır'a girmişler, iki makineli tüfeng iğtinâm etmişlerse de Ermenilerin mukâbil ta'arruzları üzerine Iğdır'ı terk etmişler. Iğdır havâlîsinde Ermenilerin yaptıkları bu mezâlîmden hudûdumuza ilticâ eden halkın adedi tezâyüd etmektedir. İki yüz elli hâne bu sûretle Bâyezîd 'de hudûda ilticâ etmiştir.

Ermeniler Cümükânlı ve Badızı [Badıki] aşîretleri üzerine ta'arruz ederek yirmi dört İslâmî şehîd ve yirmi dört İslâmî yaralamışlardır.

5- 7/10/[13]35 târîhinde Köték'in on altı kilometre şimâl-i garbîsinde vâki' Gürpınar karakola ikâme edilen postamızın cebhesinden iki silâhlı Ermeni neferinin sekiz yüz metreye (KYRYN) aldıkları, verilen "dur" emrine rağmen silâhla mukâbele ettikleri ve bunların gerisinde gizlenmiş olan üç Ermeni neferi, bunları takviye ederek arkadaşlarının ateşine iştirâk ettiği ve postamız tarafından yapılan mukâbele üzerine Ermeniler Yeniköy'e çekilmişlerdir. Bu tecâvüzün sebebi Karaorgan'daki Ermeni zâbitine soruldukda Ba[r]dıız taraflarındaki tarlalarını biçmek üzere giden Rumlara, o civârdaki görenler tarafından ateş edilmiş, mezkûr ateşin nereden ileri geldiğini anlamak üzere Yeniköy'de bulunan Ermeni müfrezesi tarafından silâh sadâlarının geldiği istikâmete bir müfreze gönderilmiş, bunlar da Kürdler tarafından ateş edildiği cevâbını ve vak'anın bundan ibâret olduğunu söyledikleri ma'rûzdur.

Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Dâ'iresi

Şu'be: 2

Numara: 4282

Hâriciye Nezâret-i Celîlesine

Devletlü efendim hazretleri

13 ve 15/10/[13]35'de Kafkasya dâhilinde ve hudûdumuz yakınındaki İslâm karyelerine Ermeniler tarafından yapılan ta'arruz ve nehb ü gârâtı ihtivâ eden Onbeşinci Kolordu Kumandanlığı'nın 22 Teşrîn-i Evvel sene [1]335 târîhli şifresi sûreti ile ta'arruza uğrayan köyleri gösterir kroki leffen takdîm edilmiştir. Ermenilerin hudûda kadar ilerlemelerini ma'zûr göstermek üzere bu hareketlerinin Amerika cenerali tarafından emredildiğini söylemeleri pek câlib-i dikkatdir. İslâm karyelerine yapılan ta'arruzlara bir nihâyet verilmesi için teşebbüsât-ı mukteziyye-i siyâsiyyede bulunulması müsterhamdır. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i men-lehül'emrindir.

Fî 2 Safer sene 1338

Harbiye Nâzırı

Fî 28 Teşrîn-i Evvel sene 1335

İmza

**Erkân-ı Harbiyye-i
Umûmiyye Dâ'iresi**

Erzurum'dan Harbiye Nezâret-i Celîlesine mevrûd şifredir.

1- Ermenilerin hudûd hâricinde son günlerde icrâ ettikleri mezâlim ber-vech-i zîr arz olunur.

2- Ermeniler 13/10/[13]35 sabâhı iki top ve dört makineli tüfengle Sadak ve Karavenk karyelerine ta'arruz ederek beş sâ'at İslâm milisleriyle muhârebeden sonra Todan'ı işgâl ve köyleri dağıtmışlardır.

3- Ermeniler 15/10/[13]35'de Bardız'a top ve makineli tüfenglerle ta'arruz etmişler ve Bardız ahâlîsinin otlamakda olan mevâşîsini zabtederek Köroğlu cihetine götürmüşlerdir ve Karaorgan'da bulunan bir Ermeni zâbiti, hudûdumuza “Bize Amerika cenerali hudûda kadar ilerlememizi emretti. Biz dahi Bardız'a ta'arruz ediyoruz. Şimdiye kadar da Bardız'dan yüz on öküz ve inek iğtinâm etdik” demiştir.

5- Ermeniler, “Amerika'nın ileri geçmeden evvel İslâm karye ve mahallelerini bir hey'et gelecektir. Şikâyet ederseniz hakkınızda pek büyük fenâlıklar yaparız” diye ahâlîyi tehdîd etmişler ve Amerikalılara bir şey söylemelerine mürâca'atda bulunmalarına mâni' olmuşlardır.

6- Amerikalılara mürâca'at etmek fikrinde bulunan Kars'da Berber İbrahim Nemze'yi (?) hey'etin vürûdünden evvel der-destle gâ'ib etmişlerdir.

7- Ermeniler teşrîn-i evvel ibtidâsında Kars'da Eflâtun nâmında birisinin hânesine girerek on bin manatlık eşyâsını tâlân etmişlerdir.

8- Kars'ın Bayrampaşa mahallesinde bir İslâmın hânesine teşrîn-i evvel ibtidâlarında Ermeniler girerek emvâl ve eşyâsını gasb, kendisini katletmişlerdir.

9- Amerika hey'etine mürâca'atda bulunmak isteyen Kars civârından Rus mülâkatlarından (?) Liyon Şenini nâmında bir şahıs da katledilmiştir. Harekât 1/495 numaralıdır. Harbiye Nezâreti'ne civâr kolordulara arzedilmiştir.

Fî 22 Teşrîn-i Evvel sene [1]33515. K. [Kolordu] K. [Kumandanı]

Kâzım Karabekir

Bâb-ı Âfî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti

Bâyezîd Mutasarrıflığı'nın 10 Ağustos [1]335 ve 657 numaralı şifresinin mahlûlü sûretidir.

Nahcivan, Iğdır havâlisindeki Ermenilerin zulm ve i'tisâfâtına tâb-âver-i mukâvemet olamayarak hicretle hudûd-ı Osmâniyyenin tam başında rekz-i hıyâm eden muhâcirînden ve Şemgân [Semükân] vesâ'ir aşâ'irden o havâlîden esbâb-ı zarûriyye se[be]biyle çıkamayan akrabâ ve ta'allükâtlarının bu günlerde Ermeniler tarafından katl ve imhâ edilmekde olduğunu haber almalarıyla onları kurtarmak emeliyle mukâbil-i ta'arruz ve tecâvüz vaz'iyetinde buldukları ve kısmen me'vâ-yı sâbıkaları olan köylere hücum ile Ermenileri tard ve meskenlerine yerleşmekde oldukları berây-ı ma'lûmât ma'rûzdur.

Aslına mutâbıktır.

Mühür

Bâb-ı Âfî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti

Bâyezîd Mutasarrıflığı'nın 17 Ağustos [1]335 târîhli şifre telgrafnâmesinin mahlûlü sûretidir.

Mâh-ı hâlin 10 Ağustos [1]335 günü bir Ermeni devriyesi Iğdır'ın Abbâs Gölü civârından Hudûd-ı Hâkânîyi tecâvüzle ra'y edilmekde olan aşîrete â'id hayvânâtı gasb etmek teşebbüsünde bulunmuş ise de ashâb-ı mevâşî tarafından silâhla bi'l-

mukâbele istirdâd eyledikleri ve aralarında vukû' bulan müsâdemede Ermenilerden beş ve Yezîdîlerden iki nefer maktûl ve aşîretten bir nefer mecrûh olduğu ve 13 Ağustos [1]335 günü Ermeniler İğdır'ın yirmi beş hânedan ibâret olan Persa karyesini iki yüz elli mevcûdla basarak karye ahâlîsini tamâmen katl ve mevcûd hayvânâtlarını kâmilen götürdükleri ve aynı günde İğdır'ın Tavus karyesine de ta'arruzla dört nefer ahâlîsini katl ve bir mikdâr hayvânâtı gasb ile savuşdukları tahkîkât-ı vâkı'a üzerine berây-ı ma'lûmât ma'rûzdur.

Aslına mutâbıktır.

Mühür

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti

Bâyezîd Mutasarrıflığı'nın 20 Ağustos [1]335 târîhli ve 692 numaralı şifresinin mahlûlü sûretidir.

İğdır havâlîsinde meskûn aşîret rü'esâsından Hamid Bey'den alınan mektûbda Ermeniler tarafından Yukarıkatırlı [Koturlu] ve Aşağıkatırlı [Koturlu] ve Köseler nâmındaki İslâm köylerini yağma ve ihrâk ve Tavus köyü ahâlî-i İslâmiyyesinden yüz elli nüfûs katleyledikleri cihetle ta'arruzlarına ma'rûz kalan mütebâkî ahâlî-i İslâmiyyeyi kurtarmak maksadıyla bi'l-mukâbele Ermenilere hücum etdikleri ve firâr eden Ermenilerden iki top, bir mitralyöz iğtinâm eyledikleri ve cebhâneleri tükenmesinden dolayı mu'âvenet talebinde buldukları gösterilmekte olduğu Karakilise Kâ'im-î makâmı'ndan bildirilmiştir. Efendim.

Aslına mutâbıktır.

Mühür

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti

Erzurum Vilâyeti'nden vârid olan 7 Teşrîn-i Evvel sene [1]335 târîhli ve 6313/963 numaralı tahrîrât sûreti.

Kafkas dâhilindeki Ermenilerin icrâ etdikleri mezâlîme dâ'ir Onbeşinci Kolordu Kumandanlığı'ndan alınan 4 Teşrîn-i Evvel [1]335 târîhli ve 338/1177 numaralı tezkirenin sûreti manzûr-ı âlî-i nezâret-penâhîleri buyurulmak üzere leffen takdîm kılındı. Ol bâbda.

Sûret

1- 13-9-[13]35 târîhinde Ermeniler Iğdır'ın altı kilometre şarkında "Oba" karyesindeki yüz hânelik Müslüman köyü ahâlîsini tamâmen ve bu karyeye bir kilometre mesâfede bulunan üç yüz hânedan ibâret "Yağcı"[Yaycı] karyesi ahâlîsini kısmen pek fecî' bir sûrette katletmişlerdir.

2- 10-9-[13]35'de kezâ Ermeniler dört top, sekiz makineli ve bir mikdâr piyâde ile Çermik, Zakim, Bardız karyelerine hücum etmiş ve kurâ-yı mezkûreden Zakim, Çermik karyelerine girerek ahâlîsinden gördüklerini katletmişlerdir. Mütebâkî ahâlî de etrâfa dağılmağa mecbûr olmuşdur. Ol bâbda.

Aslına mutâbıkdır.

Mühür

Bâb-ı Âfî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Sûret

Erzurum Jandarma Alay Kumandanlığından

Evvelce hicret ederek hudûd-ı aslî üzerinde hayme-nişîn bir hâlde bulunan Kafkas aşâ'iri Ermeni içinde kalmış ve zulm ü ta'addî görmekte bulunmuş olan akrabâ ve ta'allukâtlarını kurtarmak emeliyle Iğdır ve civârında kalan Ermenilere ta'aruz etmişler ise de akrabâlarını kurtarmağa muvaffak olamayarak avdet ettikleri ve binâ'en-aleyh Ermenilerin zulm ve tecâvüzüne uğramakda olan hudûda mücâvir Iğdır'ın İslâm köyleri ahâlîsinin hicret etmekte bulunmuş ve şimdiye kadar iki bini mütecâviz nüfusun perîşân bir hâlde Bâyezîd'e vürûd eylemiş olduğu Bâyezîd Jandarma Taburu Kumandanlığı'ndan alınan 25-9-[13]35 târîhli şifre telgrafnâmesinde iş'âr kılındığı ma'rûzdur.

Aslına mutâbıkdır.

Mühür

BOA. HR. SYS. 2602- 1/219, 223- 230, 232, 236- 241

*İMADIYE VE MUSUL'DA İNGİLİZLER TARAFINDAN SİLAHLANDI-RILAN
ERMENİ VE NASTURÎLERİN MÜSLÜMANLARA
YÖNELİK SALDIRILARA BAŞLADIKLARI*

İmadiye ve Musul civarında İngilizler tarafından silahlandırılan Ermeni ve Nasturîlerin Müslüman kadınlarına tecâvüz edip, dinlerini değiştirmeye zorladıkları, halkın malını yağma ve gasbetdikleri, topladıkları şeyh ve âlimleri Musul'a doğru sürmeleri üzerine aşiretlerin Ermenilere karşılık vermesinden korkulduğu İmadiye müfettişi ve ileri gelenlerinin çektiği telgrafdan anlaşılmiş olup, Nasturîlerle Kürt aşiretleri arasındaki yoğun intikam hissinin Müslüman ahâliyi zor durumda bırakabileceği.

***Beginning of Attacks against Muslims in Imadiye and Mosul by Armenians
and Nestorians
Armed by the English.***

Upon information given by telegram sent by the inspector of İmadiye and their notables; Armenians and Nestorians in the surroundings of Mosul armed by the English were assaulting and raping Muslim women and forcing them to apostatize, seizing and looting people's goods and picking up sheiks and ulemas (Muslim doctors of law) and driving them towards Mosul; fears are arising that local tribes may retaliate and the existing feud between Kurdish tribes and nestorians, both seeking revenge might be the occasion of trouble for the muslim population.

9 S. 1338 (3. XI. 1919)

Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Dâ'iresi

Şu'be : 2

Numara: 4371

Mâ'rûz-ı çâker-i kemîneleridir

Onüçüncü Kolordu'dan mevrûd telgrafnâmenin sûreti merbûtan takdîm edilmiştir. Ermeni ve Nasturîlerin zulmleri ahâlî-i İslâmiyyeyi son derece tedhîş etmiş ve heyecân içerisinde bırakmış olduğu İmâdiye eşrâf ve ulemâsıyla aşâyir rü'esâsının şikâyetlerinden anlaşılmaktadır.

Bi'l-hâssa Nasturîlerle o civâr ekrâd ve aşâ'iri arasında mevcûd olan asrî münâferet ve arzû-yı intikâm o havâlî ahâlî-i Müslimesini pek müşkil vaz'iyette

bırakacağını yakînen takdîr eylediğim için bu noktayı dahi nazar-ı dikkat-i âsaf-efhamîlerini arzeylerim ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 9 Safer sene 1338

Harbiye Nâzırı

Fî 3 Teşrîn-i Sâni sene 1335

İmza

Osmanlı Ordû-yı Hümâyûnu
Başkumandanlığı Vekâleti

Onüçüncü Kolordu Kumandanlığının 21 Teşrîn-i Evvel sene [13]35 târîhli şifre sûreti

İmâdiye müftisi, ulemâsı, eşrâfi ve aşâyir rü'esâsı tarafından fî 18 Eylül sene [1]335 târîhli posta ile gelen bir telgrafnâme alınmıştır. Bu telgrafnâmede gâyet acıklı bir lisânla İngilizler tarafından teslim edilen ve berây-ı te'dîb sevk edilen Ermeni ve Nastûrîlerin mezâlim ve fecâyî'inden bahsederek şikâyet ediyorlar. Tutdukları İslâm kadınlarının dinlerinin tebdîl edilmesi, ırza tasallutu hâne, emvâl ve eşyâlarının tahrib ve yağma edilmesi meşâyih ve ulemâlardan der-dest edilenlerin Musul'a doğru nefy ve teb'îd olunması gibi mezâlim tatbîk olunmaktadır. İngilizler tarafından teslîh edilen Nastûrî ve Ermeni milletleri bu mezâlimde pek ziyâde ileri varmaktadır. Aşâyir bundan dolayı heyecân içinde olup mukâbele-i bi'l-mislden korkulmaktadır. Te'dîbâta lüzûm görülürse Nastûrî ve Ermeni kuvvetleriyle yapılmaması.

BOA. HR. SYS. 2602- 1/243, 244

- 18 -

FRANSIZ ASKERİ ELBİSESİ ALTINDAKİ ERMENİLERİN MARAŞ'TA HALKA YAPTIKLARI ZULÜM

Maraş'ta İngilizlerin yerini alan Fransız askerlerinin hemen tamamına yakını Ermenilerin oluşturduğu, bunların çarşıda Müslüman kadınların peçelerini açarak saldırıda bulunmaları üzerine halkın mukavemet gösterdiği, ayrıca halka başka hakaretlerde de buldukları; Müslümanların elinde bulunan silah ve cephanenin toplanması hususunda Ermenilerin Fransız kumandanlığını teşvik ettiği; Maraş'a Fransız askeri nâmiyle her kafilede üçer beşer yüz Ermeni gelerek toplandıkları gibi Zeytun Ermenilerinde silahlandırıldığı; Maraş'a giren Fransız askerlerini Ermenilerin "yaşasın Ermenistan" nidalarıyla karşıladıkları, bir kısım Ermeninin de sokakta

Müslümanlara rastgele ateş açarak, Türklerin millî değerlerine hakaret ettiklerinin sağlam bir şekilde araştırılarak tesbit edildiği.

Oppressions Perpetrated by Armenians Wearing French Uniforms Against the Population of Maraş

It has been established that nearly all French soldiers who supplanted British soldiers are armenians; these soldiers used force to strip off the veils of Muslims women and assaulted them in the market upon which the population resisted, besides they insulted the population; Frenchcomander ship was incited by the Armenians to strip off muslim population's arms and ammunitions in each convoy of French soldiers occupying Maraş about three to five hundred armenians came disguised as french soldiers and were gathering up; Armenians at Zeytun were also armed; while French soldiers were occupying Maraş Armenians welcomed them shouting "Long live Armenia" while shooting at random in the streets the Muslim population and insulting Turkish national values.

19 S. 1338 (13. XI. 1919)

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti

Dârende Kâ'im- i makâmlığı'nın 11 Teşrin-i Sâni [1]335 târihli tahrîrâtı sûretidir:

Mar'aş'da zuhûru istihbâr kılınan hâdisâtın kazâ ahâlîsine heyecân-âmiz bir vaz'iyette oldukları kazâyâ muvâsalat-ı âcizîde görülmesi üzerine sükûn ve i'tidâllerini muhâfaza için nesâyihde bulunmuş ve mes'ele bir mübâlağadan ibâret olduğu tefhîm edilmiş ancak mezkûr mes'elenin esâsını yakından anlamak çâresine tevessül edilmesi tavsiye edilmiş ve bunun üzerine mütehayyizân-ı mahalliyye tarafından tertîb ve Mar'aş'a gönderilüp bu kerre avdet eden adam-ı mahsûsdan alınan ma'lumât ber-vech-i zîr arz olunur.

Mar'aş'daki İngiliz askerlerini mübâdele eden Fransız askerleri içinde kırk Cezayirli Müslim üç bin râddesinde Ermeni olup Mar'aş'a vürûdlarından bir gün sonra müsâfirlikden hânesine avdet eden yüzü peçeli bir İslâm kadınına Fransız askeri

ünvânı altındaki Ermenilerden bir kaç tane ta'arruz ve daha peçeli gezecek misiniz? Serbest olunuz, sözleriyle yüzündeki nikâbı kaldırıldığı ve şu hâli müşâhede eden ahâlî-i müslimeden bir kaç zât tarafından men' ve tarafeynce edilen müdâfa'a ve müsâdeme netîcesinde Fransız askerlerinden birisi cerh ve ertesi günü eser-i cerhden vefât ettiği ve İslâmlardan ikisi mecrûh düştüğü ve bir hafta sonra da bir polis ile ahâlîden bir şahsın şehîd edildiği ve İslâmlar yedindeki esliha ve cebhânenin toplatdırılması husûsu Ermeniler tarafından Fransız kumandanı nezdinde teşebbüsâtta bulunulduğundan bu sebeble Mar'aş ahâlîsi umûmiyetle silâh be-dest olarak ufak bir ta'arruzla netîcesinde vehâmet kesbedecek bir i'tişâş-ı dâhilî zuhûruna her an mecbûrî muntazır buldukları ve ileri gelenlerinden bir kaç zâtın da firâren Elbistan'a ilticâ eyledikleri ve etrâfdan pey-der-pey Mar'aş'a Fransız askeri nâmıyla her kâfilede üçer beşer yüz Ermeni gelerek ictimâ' ve kuvvetlerini tezyîd eylemekte olduğu ve Fransızlar tarafından Mar'aş kal'asıyla Yarbaşı'ndaki Katolik kilisesi, tahkîm ve Zeytun ahâlîsi teslîh edilmekte olduğu ve ahâlî-i İslâmiyye, vilâyetimizden kuvve-i mu'âvene intizâr eylemekte oldukları alınan bir varaka-i mahremânen ve giden adamdan başkaca alınan îzâhdan anlaşılması ve ma'a-mâ-fih şu hâl-i esef-iştîmâl kazâyı âcizî ahâlîsinin hissiyât-ı dîniyyelerini rencîde etmesinden ve bu bâbda muzâheret ve mu'âvenete ihtiyâc görüldüğü takdîrde bütün mevcûdiyetleriyle mâlen ve bedenî âmâde buldukları berây-ı ma'lûmât ma'rûzdur. Ol-bâbda.

Bâb-ı Âfî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Dârende Kâ'im-i makâmlığı'nun 13 Teşrîn-i Sâni [1]335 târîhli tahrîrâtı sûretidir:

Mütakaddem 11 Teşrîn-i Sâni [1]335 târîhli arîza-i husûsiyye-i çâkerâneme zeyldir. Mar'aş'da İngiliz askerlerini mübâdele etmek üzere dört makineli tüfengle Mar'aş'a dâhil olan Fransız askerlerini Mar'aş Ermenileri ellerinde bayraklar ve müzeyyen elbiseleri lâbis oldukları hâlde istikbâl ve şehîr içerisinde "Yaşasın Kilikya Ermenistan, kör olsun çekemeyenler" diye nümâyişlerde buldukları ve ferdâsı günü beş Ermeni Fransız askeri kıyâfesinde hükûmete giderek jandarma nevbetcisinden umûmhâneler nerede, defterleri nerede bulduklarının kendilerine gösterilmelerini teklîf eylemeleri üzerine nevbetciler tarafından keyfiyet Mar'aş Jandarma Kumandanlığı'na ma'lûmât verilerek kumandan tarafından merkûmûnun hükûmetden tardedildiği ve bunun üzerine Ermeniler çarşı derûnuna girerek simidci dükkânından simid alup Türklerin yedikleri bunlar mıdır?" diyerek ayaklar altına alup çiğnemekle tahkîrâtta buldukları ve aynı günde Fransız istihbârât Ermeni zâbiti hükûmete

gelerek keşide edilen Osmanlı sancağının indirilmesini musırran teklif etmesi ve diğer beş nefer Ermeninin de rastgeldikleri ahâlî-i İslâmiyyeye ve polis ve jandarmalara ta'arruz ve tecâvüzâtla darba kıyâm eylemeleri üzerine vukû' bulan mudârebe ve müsâdemeye iştirâk eden jandarmalıklardan müsta'fi Çakmakçı Sa'îd'in kurşunla cerh ve eser-i cerhden müte'essiren şehîden vefât eylediği ve jandarmanın mecrûh ve kendilerinden de bir maktûl düşdüğü ve Ermeni askerleri tertîbât ve kuvvetlerini tezyîde çalışdıkları gönderilen adam-ı mahsûsun ifâdesinden anlaşıldığı berây-ı ma'lûmât ma'rûzdur. Ol bâbda.

Aslına mutâbıktır

Mühür

BOA. HR. SYS. 2543- 5/27, 28

- 19 -

*FRANSIZ ORDUSUNA BAĞLI OLARAK MARAŞ'A GİREN ERMENİLERİN
YAKIN KÖYLERDEKİ MÜSLÜMAN HALKA SALDIRILARDA
BULUNDUKLARI*

Maraş'ı işgal eden Fransızların, hükümet konağında Osmanlı sancağını indirmek istemeleri üzerine çıkan olaylarda bir jandarmanın şehid edildiği; Adana'da üç kişinin bir Ermeni askeri tarafından katledilip, üç Müslümanın da trenden atılmak suretiyle öldürüldüğü; Ulukışla yakınlarındaki Lefkere köyüne gelen Fransız ordusuna bağlı Ermeni askerlerinin köyün erkeklerini yaralayıp kadınlardan bazılarını tecavüz ettikleri; Ömerli köyü yakınlarında da yedi kişinin gözleri oyularak süngülendiği.

***Armenians attached to the French Occupying Army of Maras attacked
Muslim people in the
neighboring villages.***

During the incidents that occurred in consequence of lowering the Ottoman flag from the government house by the French, a gendarme was killed; in Adana three persons were killed by an Armenians soldier and other three Muslims were thrown out from a train and got killed; Armenians soldiers attached to the French army entering the village of Lefkeni in the neighborhoods of Ulukışla had wounded all the male population of the village

and raped some of its women; seven people were attacked in the vicinity of Ömerli village, their eyes carved out and bayoneted.

26 S. 1338 (20. XI. 1919)

Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Dâ'iresi

Şu'be: 2

Numara: 4682

Hâriciye Nezâret-i Celîlesine

Devletlü efendim hazretleri

İstihbârât-ı muhtelifelâ hulâsası ber-vech-i zîr arz olunur:

1- Mar'aş'ı işgâl eden Fransızlar şehir etrâfında tahkîmât yapmışlardır. Ve Elbistan yolunu tarassud ettirmekdedirler. Mar'aş Hükûmet Konağı'ndan Osmanlı sancağını indirmek istemişler ise de muvaffak olamamışlar ve bu münâza'a esnâsında jandarma tüfengçisi Sadullah Efendi şehîd olmuştur.

2- Adana'da Fransız Administratörünün tercümânı Kemâl, Evkâf Müdîri Şefik, Polis Cemâl efendiler bir Ermeni nefer tarafından katledilmişlerdir. Esâretten avdet eden altı neferden ikisiyle bir Müslüman bakkal trenden atılmak sûretiyle itlâf edilmişlerdir.

3- Ulukışla şarkındaki Kocak karyesi civârında Lefkeni [Lefkere] köyüne 6/11/35 gecesini gelen Fransız Ermeni askerleri köyün erkeklerini darb ve kadınların bir kısmının ırzlarına tecâvüz etmişlerdir. Ömerli karyesi civârında yedi kişinin gözleri oyularak süngülenmişlerdir.

4- Zaho ve Musul havâlisinden İngilizlerin çekileceği hakkında alınan haberler 9 Teşrîn-i Sâni sene [1]335 târîhine kadar te'eyyüd etmemişdir. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fî 25 Safer sene 1338

Fî 20 Teşrîn-i Sâni sene 1335

Harbiye Nâzırı

İmza

BOA. HR. SYS. 2602- 1/163

*KARS, SARIKAMIŞ VE KAĞIZMAN'DA ERMENİLERİN ELİNDE ÜÇ BİN
KİŞİNİN BULUNDUĞU*

Ermenilerin Kars civarındaki köylerde Müslüman ahâliyi tehdit ederek mallarını alıp her gün bir adam katlettikleri ve Cavlak köylü Mehmed oğlu Haydar'ın ailesini kaçıırarak namuslarına tecâvüz etmeleri üzerine halkın galeyana geldiği, Kars, Sarıkamış ve Kağızman'da Ermenilerin elinde aç ve çıplak hâlde, çocuklar da dahil olmak üzere, üç bin kişinin bulunduğunun Ermenilerin katliâmından yaralı olarak kurtulan Hurşid adındaki çocuğun ifadesinden anlaşıldığı.

***Three thousand Muslims are detained by Armenians in Kars, Sarıkamış and
Kağızman***

Armenians threatening the Muslims population of the villages in the vicinity of Kars were extorting their goods and killing daily one of them, they kidnapped the family of Haydar son of Mehmet and outraged them thereupon the population got excited with rage, according to a testimony made by Hurşid a boy from the neighborhood, who escaped the massacre; Armenians were also detaining in Kars, Sarıkamış and Kağızman three thousand people among them children, all bare and hungry.

11 Ra. 1338 (4. XII. 1919)

Onikinci Fırka Kumandanlığı

Erkân-ı Harbiyyesi

Şu'be: 1

2833

12'nci Fırka Kumandanı Kâ'im-i makâm Osmân Nuri Bey tarafından

Hasankal'a'dan

4/12/[1]335

Hulâsa: *Kars muhâcirlerinden
Hurşid nâmındaki bir yetimin
Ermeni mezâlimi hakkında
ifâdesine dâir.*

15'inci Kolordu Kumandanlığı'na

Fırka mıntıkası dâhilinde toplatılıp emr-i devletleri mücebince karârgâh-ı sâmilere sevk ve i'zâm kılınan on iki yetim çocuk miyânında Tiknis(?) karyeli olup [1]334 senesi ordumuzun ileri harekâtı esnâsında Ermeniler tarafından vâlîde ve hemşireleri katl ve ihrâk ve kendisi de yedi mahallinden kılınc ile cerhedilerek şühedâ arasında terk olunan ve kıta'âtımız tarafından alınarak Kars hastahânelerinde elli beş gün taht-ı tedâvîde bulundurulmuş Hurşid nâmında bir çocuk da bulunmaktadır. Bu yetimin ifâdesine nazaran Ermeniler İslâmları tehdîd ile mâllarını ve koyunlarını almakda ve her gün bir adam öldürmekte imişler. Bundan yirmi beş gün mukaddem Kars civârındaki Berna karyesi Ermenileri Cavlak karyeli Mehmed oğlu Haydar'ın familyasını kaçırmak sûretiyle Müslüman nâmûsuna tecâvüz ettiklerini, bu hâl karşısında pek müte'essir olan ahâlî-i İslâmiyyenin galeyâna geldiklerini ve "biz pâdişâhımıza telgraf çekeceğiz" dediklerini anlatmakda ise de netîcesini bilememektedir.

Ermenilerin elinde ekserîsi aç, çıplak ve çocuk olarak Kars, Sarıkamış, Kağızman havâlisinde üç bin kişileri bulunduğu da yetim Hurşid'in cümle-i ifâdâtından olmağla ma'rûzdur.

12'nci Fırka Kumandanı

Kâ'im-i makâm

Osmân Nûrî

BOA. HR. SYS. 2878/8

- 21 -

*ERMENİLERİN FRANSIZLARIN KORUMASI ALTINDA ADANA'DA
MÜSLÜMAN HALKA TECAVÜZLERDE BULUNMALARI*

Ahâlinin saadet ve hürriyetini temin etmek iddiasıyla Adana'ya giren Fransızların bunun aksine olarak İslam ahâliye karşı ihanetkarane tavırlarda bulunmaları üzerine Fransızların bu hareketlerinden destek alan Ermenilerin her türlü saldırgan davranışlardan geri durmayarak, Müslümanların mal ve mülklerini Ermenilerin üzerine geçirtmek için düzmece hakimler heyeti kurarak mallarını gasbettikleri; Hıristiyanlara zarar verdiği veya İttihadçı oldukları iddiasıyla Müslümanların hapsedilip aileleriyle bölge dışına sürgün edildikleri; Gavurdağı'nda oluşan ve siyasi bir hüviyeti olmayan bir Müslüman eşkiya çetesinin daha çok Müslüman köylerini yağmaladığı ancak çetenin Ermenilerin meskun olduğu Şeyh Murad köyüne gelmesiyle başlayan olayların, Ermenilerin

çarşıda Müslümanlara hücum etmesiyle büyüyerek dört Müslümanın katl ve beş Müslümanın yaralanmasına yol açarak zabıta kuvvetleri ve İngiliz askerlerinin müdahalesi ile Ermenilerin Müslümanları katletme girişimlerinin sonuçsuz kaldığı; bu kargaşalıktan sonra Fransızların Ermenileri eşkıya takibine ve Müslüman köylerini tahrib etmeye gönderdikleri; eşkıya takibine gönderilen bir Ermeni çetesinin İnepli, Kayalı ve Arapköy karyelerini basarak malları yağma edip şiddetli darb ve tarlalarda rastladıkları suçsuz insanları katlettikleri; Fransızların Adana'yı işgallerinden itibaren Ermenilerin her gece birer ikişer Müslümanı öldürdükleri; İslam din adamlarına yönelik hareketlerle Dört Yol kazası müftüsünün tutuklandığı ve diğer müftülerin azil ve tayinlerine karıştırdıkları; muhtediye ailelerin evlerinden zorla alınarak Ermeni murahhashanesine gönderilerek bunlarla birlikte ana ve babası olmayan Müslüman çocukların da alındığı; Yumurtalık kazasının Kurtkulağı köyünde Ermeni askerlerinin yedi ay önceden beri ezan okumayı yasakladıkları.

***Protected by the French, Armenians Attacked
Muslim Population in Adana***

Contradicting their allegation of establishing peace and freedom the French armed forces who entered Adana behaved treacherously against Muslim population, this emboldened the Armenians who while persevering in their aggressions had set up a mock court with false magistrates and extorted the properties and goods of the Muslim population; Muslims, alleged to be Unionist or to have injured Christians were jailed and exiled with their families from the areas where they are living; in Gavurdağ alleged Muslim bands of rebels, with no political, identity mostly raided Muslim villages but when they came to raid the village of Şeyh Murad inhabited by Armenians, incidents broke out and spread resulting in the attack and killing of five Muslims and the wounding of five others; thereupon security forces and British soldiers intervened and prevented the attempts of murdering Muslim population; in the wake of these disorders the French sent out Armenian forces to pursue the bands of brigands and to destroy Muslim villages; An Armenian band charged with the duty of pursuing brigands raided the villages of İnepli, Kayalı and Arapköy, looted goods and properties, beating innocent people they encountered working on their fields and then killed them; following the occupation of Adana by the French armed forces Armenians began each night to kill one or two Muslims; acting against Muslim religious personalities they had arrested the mufti (official expounder of Muslim law) of the district of Dört Yol and interefered with the appointment and dismissal of other mufties; families converted to İslam were forcibly taken out from their homes and sent to

the Armenian delegation's seat together with Muslim orphaned children; in the village of Kurtkulağı in the district of Yumurtalık Armenian soldiers had since seven months prohibited the daily ritual calls to prayer.

14 Ra. 1338 (7. XII.1919)

Bâb-ı Fetvâ
Dâ'ire-i Meşihat-ı İslâmiyye
Tahrîrât Kalemî

Adana Merkez Müftülüğü'nin 14 Rebî'ü'l-evvel sene [1]338 ve 7 Kânûn-ı Evvel sene [1]335 târîhli tahrîrâtı sûretidir.

Ahâlinin sa'âdet ve hürriyetini te'mîn için geldiklerini i'lân eden Fransızların Adana Vilâyeti'nde ahâlî-i İslâmiyyeye karşı icrâât-ı ihânetkâranelerinin hâtırda kalan bir kısmı ber-vech-i âtî arz olunur.

Şöyle ki: Adana'ya vürûdlarından birkaç gün sonra Baş Administratör "Bremon'un" â'ilesi Madam Bremon otomobil ile Pamukcu-zâde Aziz Efendi'nin hânesi önünden geçerken mûmâ-ileyh Aziz Efendi'nin beş yaşındaki kerîmesi pencereden otomobilin içerüsüne tükürdüğüne binâ'en pederi Aziz Efendi'nin ma'a â'ile mıntıka hâricine teb'îdine veyâhud beş bin lira eczâ-yı nakdiyyenin te'diyesine muhayyer olarak mahkûm edilüp teb'îdden tahlîs-i girîbân için meblağ-ı mezkûr beş bin lirayı te'diye etmişdir. O vakitten bi'l-i'tibâr merkez-i vilâyet ve kazâlarda Ermenilerin Müslümanlar aleyhinde müzevvir da'vâlarını rü'yet etmek üzere birer hey'et-i hakîme teşkîl ile Müslümanların mallarını cebren alup Ermenilere verdikleri gibi ittihadcı olmak veyâhud Hıristiyanlara îkâ'-ı zarar etmiş olmak bahâneleriyle ashâb-ı nâmusdan olan birçok Müslümanları birer birer mahbese ilkâ ile aylarca habsde bulundurduktan sonra pey-der-pey mıntıka hâricine teb'îd etdiler. Mıntıka hâricine teb'îd keyfiyeti nisvâna dahi teşmîl edilüp Kozan livâsında zevcleri Ermeni tehlikesine ma'rûz bulduklarına binâ'en Konya'ya firâr edenlerin otuzdan ibâret â'ileleri de Konya Vilâyeti'ne teb'îd edildi. Ve bunlar miyânında Kozan livâsı müftîsinin kerîmesi de dâhil idi. Tabi'îdir ki dâ'ileri muktezâ-yı diyânet olarak bu gibi icrââtlarında derhâl şifâhen ve tahrîren vazîfe-i şefâ'atı îfâ ederdim. Ve ba'zen şefâ'atim îcâbına iktirân ediyordu. Ez-an cümle Kozan'dan teb'îd edilen â'ileler ile Cebel-i Bereket livâsından teb'îd edilen Hasan Fehmi ve Hasan Farîs vesâ'ir rüfekâlarının afvlarını istihsâl ile memleketlerine avdetlerini ve Adana, Ceyhan ve Erzin ahâlîsinden birkaç zâtın mahbesden tahlîslerini te'mîn etdim. Ancak bu gibi teşebbüsât-ı müsmirem icrâ olunan mezâlîme nisbeten lâ-şey kabîlinden idi. Nihâyet

iki mâh mukaddem Gâvurdağı'nda sekiz on kişiden mürekkebi bir Müslüman eşkıyâ çetesi zuhûr etdi. Câlîb-i nazar-ı dikkatdir ki, çetenin bidâyet-i zuhûrundan nihâyetine kadar Cebel-i Bereket livâsı "guvertörü" Mösyö Andre bu çete ile dâ'imâ temasda bulunup çetenin meslek-i şekâvetkârânesini teşvîk etdiği mütevâtiren söylenmekte idi. Nihâyet çete altı yedi yüz nefere bâliğ oldu. Ve siyâsî bir mâhiyeti hâ'iz bulunmadığına binâ'en dâ'imâ Türk karyelerini nehb ü gâret ediyordu. Çetenin esnâ-yı fa'âliyyetinde Fransızlar ehemmiyet ve netîceden ârî bir sûrette ta'kîbât yapıyorlardı. Yüz elli neferden mürekkebi çetenin bir kısmı Adana'ya dört sâ'at mesâfede bulunan Şeyh Murad karyesine tesâdüf eder. Karye Ermeni ile meskûn bulunduğundan eşkıyâ Ermenilerin mukâvemetine ma'rûz kalmağla bi'l-müsâdeme ikisi kadın olmak üzere dokuz Ermeni maktûl düşer. Karye-i mezkûreden bir Ermeni kadını şehre azîmetle şehir dâhilinde bağırıp mukaddesât-ı İslâmiyyeyi sebbederek Ermeni kulübüne gider. Bu sûretle Ermeniler heyecâna gelir. Çarşuda Müslümanlara hücum ederler. Dört Müslüman katli ve beş Müslümanı cerh ederler. Kuvve-i zabita ve İngiliz askerinin müdâhelesiyle Ermenilerin gâyesi bulunan Müslümanları katli'âm keyfiyeti akîm kaldı. O günden i'tibâren Fransızlar idâre-i müdhişelerine yeni bir germî verdiler. Ermenilerin mu'tâd olan ahbâr-ı kâzibeleri üzerine eşkıyâ ile münâsebetdârdır diyerek bir çok Müslümanları tevkîf etdiler. Ve Ermenileri teslîh ile zâhiren eşkıyâ ta'kîbine ve hakîkaten Müslüman karyelerinin tahrîbine gönderdiler. Derhâl dâ'îleriyle ulemâ ve eşrâfdan bir hey'et Baş Administratör Bremon ile mülâkat talebinde bulunduk. Makâm-ı vilâyetde hey'etimizi kabûl ile Ermeni çetesinin eşkıyâ ta'kîbine gönderilmesi adâlete muvâfık bir netîce vermeyeceğinden bahsederek çetenin geriye çağırılması ricâsında bulunduk. Çete Fransız zâbitinin taht-ı kumandasında bulunduğu ve hiçbir vukû'âta meydân verilmeyeceğini beyân ile teklîfimizi reddetti. Ertesi günü Ermeni çetesi İnepli (?) Kayırlı ve Arabköy karyelerini basmış, ahâlînin mallarını yağma ve bir çok kimseleri şiddetli bir sûrette darb ile tarlalarda tesâdüf etdikleri çiftçileri katlettiklerini ve İnepli (?) karyesi eşrâfindan Mustafa oğlu Ali Ağa nâmında nâmuslu bir zâtı eşkıyâdandır diyerek elleri kelepçeli olduğu halde Ermeniler tarafından şehre getirilirken liva Mutasarrıfı Norman şehrin kenârında bunlara tesâdüf eder. Bu adam kimdir (?) diye getiren Ermenilere sû'âl etmesiyle eşkıyâdandır cevâbını alınca derhâl kurşuna dizilmesini emreyley ve akabinde mûmâ-ileyhin kurşuna dizildiğini haber aldık. Binâ'en-aleyh derhâl keyfiyeti tahrîren İngiliz başkumandanına protesto etmekle tahrîren dahi baş administratöre iştikâda bulundum. Bunun cevâbında Norman'ın mührüyle memhûr tehdîd-âmiz bir mektûb aldım: "Eşkıyâyı kurşunla katleden bi'z-zât benim ve bütün kabâhatli olanları böyle yapacağım" cümleleri muharrer idi. Bu mektûbdan haber alan İngiliz istihbârât şu'besi mektûbu aldılar ve Ceneral Allenby'e gönderdiklerini

söylediler. Ve bu vak'adan bir gün sonra şehirde mukîm ve Arabköy karyesinde çiftlik sâhibi bulunan Duran Ali nâmında bir zât Şeyh Murad karyesi hâdisesi günü eşkıyâ miyânında bulunduğuna dâ'ir bir Ermeni karısının ihbâr-ı kâzibine binâ'en tevkîf edildi ve o gün kurşuna dizilmesi mukarrer olduğu haber alındı. Dâ'ileri baş administratöre bir tezkire ile mûmâ-ileyh Duran Ali ashâb-ı nâmusdan olup eşkıyâ ile münâsebeti olmayacağından başka Şeyh Murad karyesinin hâdisesi günü olan perşembe günü sabahdan akşama kadar Adana'da bulunup hârice gitmediği ve bir hayli Müslümanın şehâdetinden mâ'adâ Ermenilerden falan falan eşhâsın şehâdetiyle de sâbit olacağına binâ'en serbest bırakılması ricâsında bulundum. O gün akşam namazından sonra polis müfettişi olan bir Fransız zâbiti fakîrhânemin kapusuna otomobil ile geldi. Hükûmete Norman'ın makâmına gitmek üzere otomobile rükûbunu teklîf etdi. Bu da ihtirâm şeklinde dâ'ilerini tehdîd için idi. Norman'ın makâmına vardığımda tezkirede isimlerini yazdığım şâhidleri huzûrumda istimâ' arzûsunda bulunduğunu beyân etdi. Şehâdetleri Duran Ali lehinde tezâhür etmekle şühûdun tevkîflerini emr verdi. Ermeni bulunan şâhidler Duran Ali ile temâsda buldukları gün perşembe günü olmayup çarşamba günü olduğu şimdi hâtırımıza geldi demek sûretiyle ifâdelerini değışdirdiklerinden serbest kaldılar. Müslümanlar ise ifâdelerinde sebât etmekle el-ân da mahbesde bulunmaktadırlar. Ertesi günü Duran Ali kurşuna dizilmek sûretiyle kâfile-i şühedâya iltihak etdi. O gün eşrâfdan İzzet Efendi nâmında bir zât çiftliğinde bulunduğu bir sırada eşkıyâ ablukada iken onlara firâr yolunu göstermesi töhmetiyle i'dâma mahkûm edilüp kurşuna dizilmek üzere meydân-ı siyâsete gönderilmesi için arabaya bindirilmiş olduğu hâlde İran Kâr-perdâzı İsmail Âsaf Hân'ın teşebbüs ve iltimâsıyla i'dâmı on bin lira cezâ-yı nakdîye tahvîl edilmiş ve mûmâ-ileyh İzzet Efendi'nin meblağ-ı mezkûru tedârikden âciz kaldığına binâ'en müşârûn-ileyh kâr-perdâzın iltimâsât-ı mükerreresiyle meblağ-ı mezkûr üç bin beş yüz liraya tenzîl edilmiş ve İzzet Efendi üç bin beş yüz lirayı te'diye etmek sûretiyle hayâtını tahlîs ile serbest bırakılmışdı. Kurşuna dizmek keyfiyeti eşhâs-ı ma'rûzaya münhasır olmayup on beş gün zarfında âhar kazâlardan ve köylerden getirilen Müslümanlardan eşkıyâ şerîki diye yevmiye dört beş Müslümanın kurşuna dizildiği müşâhede ediliyordu ve ta'kîbât çetesi olan Ermeniler tarafından dahi bir hayli Müslüman itlâf edildiği muhakkaktır. Ancak Müslümanlar teşkîlâtın mahrûm bulduklarına binâ'en itlâf edilenlerin aded ve hüviyetleri ta'yîn edilememiştir. Fransızlar işbu icrâât-ı ma'rûzalarıyla Adana'yı işgallerinden beri Ermeniler tarafından her gece hafiyen birer ikişer Müslüman katledildiği ve cinâyetler ba'zen ma'lûm bulunduğu ve vesâ'it-i inzibâtiyye Fransızların elinde bulunduğu hâlde cânîleri ta'kîb ve tecziye etmediklerinden Müslümanların imhâsı aksâ-yı emelleri olduğu bâriz bir sûretde anlaşılmaktadır. Fransızların me'mûrîn-i dîniyyeye ve

diyânet-i İslâmiyyeye karşı revâ gördükleri ihânet-kârâne icrâatlarına gelince yedi mâh mukaddem Dört Yol kazâsı müftîsini taht-ı tevkîfe aldılar. Teşebbüsât-ı dâ'iyânemle serbest bırakılmış ise de derhâl Osmanîye'ye teb'îd edilmiş ve bu sûretle kazâ-yı mezkûr yedi mâhdan beri müftîsiz kalmıştır. Ba'dehû Bağçe kazâsı müderrisi Mehmed Sâlim Efendi dînini ve milliyetini menfa'atine fedâ etmiş bir zât olmalı ki Fransızların âmâlîne mümâşât-kâr zanneylediği cihetle üç mâh mukaddem Baş Administratör Bremon'dan makâm-ı dâ'iyâneme bir tezkire geldi. Bağçe Müftîsi Mehmed Emin Efendi'nin derhâl azliyle yerine Mehmed Sâlim Efendi'nin ta'yînini musırran talep ediyordu. Dâ'ileri müftîlerin azl ve nasbı munhasıran Makâm-ı Meşihat-penâhîye â'id olmağla Meşihat-ı Celîle sebep-i azli muhakkak görmezse azletmez. Binâ'en-aleyh bu azl ve nasb imkân dâhilinde değildir diye cevâb yazdım ve akabinde Müftî Mehmed Emin Efendi ma'zûlen Osmanîye'ye teb'îd ve yerine Sâlim Efendi ta'yîn edildi. Ve derhâl müftîlik imzâsıyla makâm-ı dâ'iyânemle muhâberât-ı resmiyyeye ibtidâr etdi. Tabî'îdir ki dâ'ileri cevâb vermedim. İşte bu sûretle ma'a'l-esef memâlik-i İslâmiyye'de ulemâ-yı İslâmiyye'den bir zât Fransız müftîliğini kabûl ettiği ilk def'a sahîfe-i târîhimize geçecektir. Mûte'akiben Amerika hey'etinin vürûdundan bir hafta mukaddem Fransız himâyesinin talebine dâ'ir bir kıt'a mahzarı dâ'ilerine irâ'e ile temhîrini teklîf etdiler. Tabî'îdir ki kemâl-i salâbetle teklîf-i vâkı'ı reddetdiğimden Fransızlar dâ'ilerine muğberr oldular. Amerika hey'eti muvâcehesinde şifâhen ve tahrîren verdiğimiz cevâb-ı vatan-perverâne dahi Fransızların dâ'ilerine olan iğbirârını tezyîd etdi. O sırada Yafalı Ermeniler tarafından hükûmet dâ'iresinde katlolunan Kemâl Bey'in taht-ı idâresinde ve a'zâ-yı ulemâ'-i İslâmiyyeden Trablusşamlı Adana Evkaf Müdîri Şefik Efendi ile Adana Türklerinden defterdâr mu'âvini Hamdi Bey ve üç Ermeniden ibâret Fransız ikinci istihbârât şu'besi tarafından dâ'ilerinin salâbet-i dîniyye ve vatan-perverliğimden bahs ile Adana'da Fransız nüfûzunun tekkârürüne mâni' olduğuma dâ'ir baş administratöre bir rapor verildiğine İngiliz İstihbârât Şu'besinden haber aldım. Mûte'akiben baş administratör teb'îdim için Ceneral Allenby'e mükerreren yazmış ise de dâ'imâ cevâb-ı redd almıştır. Hayli yekûn teşkîl eden bu bâbdaki evrâkı İngilizlerde gördüm. Son zamanda İngilizlerin Adana'dan râbitâyı kat' etmeleri ile müstakillü'r-re'y kalan baş administratör teb'îdimi tasvîm etmiş ise de ahâlînin mürâca'atı üzerine İran Kâr-perdâzı İsmail Âsaf Hân'ın iltimâsıyla matrûdiyetim me'zûniyete tahvîl edilmiş ve vâlî vekîlî vâsıtasıyla Makâm-ı Meşihat-penâhîden me'zûniyetim istihsâl edildiğine binâ'en Dersa'âdet'e hareket etdim. Birkaç mâh mukaddem baş administratör muhtediye â'ilelerinin Fransız me'mûrlarına lüzûm-ı teslîmine dâ'ir bir karârname neşretti. Bu karârname mücebince muhtediyeler bir hafta müddetle bir Hıristiyan hânesine teslîm edilüp ba'dehû Fransız me'mûrlarının huzûrunda vicdânlarına

mürâca‘at edilecekti. Müslüman kalmak isteyenler serbest bırakılacaktı. Bunun üzerine Müslümanlar ile müte’ehhile bulunan muhtediye kadınlar âkile ve bâliğe oldukları ve Müslümanlardan evlâd sâhibi buldukları hâlde Ermeni polisler tarafından Müslüman hânelerine bi’d-duhûl cebren ağlayarak Ermeni Murahhashânesine götürülüyordu. Ermeni Murahhashânesine gönderilen muhtediye â’ilelerin hükûmete celbi için dâ‘îleri teşebbüsde bulundum. Polis ile berâber bir Fransız zâbiti muhtediyeleri murahhashânedan almak üzere gitmiş ise de murahhashâne teslîmden imtinâ‘ etdi. Binâ‘en-aleyh dâ‘îleri karârname-i mezkûrun netâyici cebren bir Müslümanı Hıristiyan yapmakla mu‘âdil bulunduğundan ve hiç bir devletin kânûnuna tevâfuk etmediğinden bahsle karârnamenin ilgâsını talep etdim. Baş administratör karârname mâ-fevk emriyle neşredildiği cihetle ilgâsı kâbil olamayacağı ve ancak ba‘de-mâ muhtediyeler bî- taraf bir Hıristiyan hânesine gönderileceğini ve dâ‘îleri hâzır olduğum hâlde ifâdeleri alınacağını yazıyordu. Bu sûretle bir kısım muhtediyeler istirdâd edilmiş ise de bir kısmı cebren mürtedd edildi. Bu esnâda ana ve babası olmayan bir hayli Müslüman çocuklar dahi Müslümanların elinden alınmış ise de teşebbüsât-ı dâ‘iyânemle kısım-ı a‘zamı istirdâd edildi ve bir kısım Ermenilerin elinde kaldı. Adana‘da Ermenilerin mukaddesât-ı İslâmiyyeyi sebbetmeleri kâ‘ide hükmüne girmiş idi. Bunun men‘i için şifâhen ve tahrîren hayli teşebbüsâtta bulunmuş isem de bir netîce vermedi. Hatta Yumurtalık kazâsının Kurtkulağı karyesinde altı yedi mâhdan beri Ermeni askerleri ezan okumayı men‘ etdiklerini Bremon'a ahâlînin şikâyeti üzerine tahrîren bildirdim. Fa‘illerini şiddetle tecziye edeceğini yazıyordu. Fakat bir netîce vermedi. Fransızlar Adana‘ya gelmeleriyle siyâsetle alâkası olmayan ve abone ashâbına gelen Sebîlü‘r-reşâd, Hablü‘l-metîn ve Cerîde-i Sûfiyye gibi cerâid-i dîniyyeyi ve hatta Meşîhat-ı Celîle‘nin cerîde-i resmiyyesi olan Cerîde-i İlmiyyeyi müsâdere ediyorlardı. Fransızlar dîn ve me‘mûrîn-i dîniyyeye karşı sâlifü‘l-arz icrâatlarından me‘âliyyât-ı İslâmiyye‘nin inkişâfına mâni‘ olmak fikrinde buldukları ve belki menâbi‘-i İslâmiyye‘nin kurutulması lüzûmuna kâni‘ buldukları vâzihan anlaşıldığı arz olunur. Ol bâbda.

Aslına mutabıktır

Mühür

BOA. HR. SYS. 2878/9

*ERMENİLERİN HAÇİN CİVARINDA BAZI MÜSLÜMANLARI YOLLARDA
KATLEDEREK KADINLARA SALDIRDIKLARI*

Ermenilerin Haçin civarındaki köylerde Müslüman ahâleden bazılarını yollarda katledilip, kadınları kocalarının yanlarından zorla dağa kaldırdıkları; Fransız askeri elbisesi giymiş Ermenilerin Anteb'e giden üç köylüyü feci bir şekilde katledip, Mağara nahiyesinde de yanlarında bulundurdukları Müslüman kadınların hemen hepsinin namuslarına saldırıda buldukları ve İslamların elindeki silahlar daha önce Ermeniler tarafından toplanmış olduğundan her zaman Ermenilerin taarruzlarına maruz kaldıkları ancak bu saldırılara karşı Maraş ve Elbistan Müslümanlarının kendini korumaya kararlı olarak her fedakarlığa hazır buldukları.

*Armenians killed some Muslim wayfarers in the
vicinity of Haçin and attacked women.*

Armenians killed on the roads some muslim wayfarers from villages in the vicinity of Haçin and kidnapped accompanying wives; Armenians dressed in french uniforms killed savagely three villagers while on their way going to Aintab; in the township of Magara they assaulted and raped almost all of the muslim abducted women; previously disarmed by Armenians, muslims have been always exposed to their attacks, but muslims living in Maraş and Elbistan had decided with determation to make all sacrifices in order to get ready and be prepared for self-defense.

9 R. 1338 (1. I. 1920)

Sivas'da: Üçüncü Kolordu'dan Harbiye Nezâret-i Celîlesine mevrûd fî 27/28 Kânûn-ı Evvel [1]335 târih ve 1497 numaralı şifre sûretidir.

1- Azîziye vâsıtasıyla Haçin kazâsı dâhilinden alınan ma'lûmâta göre Azîziye'den sür'atle ma'lûmât ahzı için Haçin'den Sivas ve Adana vilâyeti hudûdları üzerinde bulunan Şab karyesine kadar telgraf temdîd ve merkez küşâd edilmiş olduğu Haçin Müslümanlarının silâhlanması hakkında Kozan Jandarma Kumandanı Ali Sâ'ib Bey'in tertîbât-ı mahremânesini Hükçe Takım Kumandanı Mağara nâhiyesine merbût EEMH(?) ve muhtârâmı bi't-tazyîk işkence ile i'tirâf etdirdiği ve Ermenilerin bir kaç gün mukaddem Sa'dâbât nâhiyesi PSNDN [Pasin'den] bir muhâciri Çürük (?) nâm mahalde katl ve Karakilise karyesinden Haçin'e giden sekiz on müslim içinden bir

kadını cebren zevcinin yanından alarak dağa götürdükleri ve el-yevm yanlarında bulundurdıkları Mağara nâhiyesinde Müslüman kadınlarının hemân kâffesinin nâmûsuna cebren ta'arruz edilmekte olduğu ve evvelce İslâmlar yedindeki esliha Ermeniler tarafından alındığından Ermenilerden her zamân tecâvüze ma'rûz buldukları ve Sarız'dan birkaç kişi itlâf ile efkârı tedhîş emeliyle geçende 19/12/[13]35 Azîziye hudûduna da dâhil olmuşlarsa da bir çâr-yek sâ'atde her hedefde seksene karîb Kuva-yı Milliye yetişmekle HEZBEB çekildikleri ve Kuva-yı MLFKFHDN [Milliye'den] korkdukları bildirildiği mâ'rûzdur.

Fî 27/28 Kânûn-ı Evvel sene [1]335

Üçüncü Kolordu Kumandanlığının fî 1 Kânûn-ı Sâni sene [1]336 târihli şifresi sûretidir.

1- Elbistan vâsıtasıyla alınan ma'lûmâta göre Mar'aş'da bulunan Fransızların yakalarında 181 numarası yazılı bulunuyor. Ermeniler meb'ûs-ı sâbık Harlakyan Agob'un hânesi ile EYERH Başkel KES'inden projekorla [projektörle] Elbistan yolunu tarassud eyliyorlar. Mar'aş halkı ale'd-derecât nakden, mâlen, bedenen fedâkârlıktan çekinmemekte ve sûve[r]-i muhtelifede esliha tedârik ile ta'arruz-ı ecânibe karşı müdâfa'a-i hukûk-ı vataniyyeye hazırlanmaktadır. Elbistan Müslüman NNKRVKSDN havâlîsi de memleketlerini ecnebî ayağı altında bulundurmamak için taraf taraf çalışmaktadır. Ayntab'da da halkın hukûkunu muhâfazada âsâr-ı merdî gösterdiği ve geçende Haleb'den celbetdikleri iki araba silâh Ermenilerin ihbârıyla Fransızlar tarafından müsâdere olunmuş iken halkın müdâfa'a-i şedîdesiyle istirdâd edildiği Pazarcık'ın Akçakoyunlu karyesinden Kara Ali Çavuş üç refkiyle Ayntab'a giderken Fransız elbisesi giymiş on beş müsellaah Ermeni tarafından fecî' sûretde şehîd edilerek içlerinden birinin firâren kurtulduğu bildirilmiştir.

BOA. HR. SYS. 2543- 6/22, 23

- 23 -

FRANSIZ ASKERLERİYLE ERMENİLERİN MARAŞ'TA HALKA MEZÂLİM YAPTIKLARI

Ermeniler tarafından Maraş'ın Çukuroba mahallesindeki camîye bomba atma teşebbüsünde bulunulduğu, Fransız askerî kıyafeti giymiş üç kişinin ezan okuyan müezzine silahla ateş açtığı, Fransızların Ermeni gençlerini silahlandırıp kışlada eğittikleri, Ermenileri kiliselere toplayarak Müslüman

halka suikast ve mezâlim planları yaptıkları; yine Fransızların Gökpinar, Kılı ve Sarılar köylerini tahrip edip gençlerine işkence yaparak yağma hareketlerine giriştikleri, Maraş halkının direnmek için kendi aralarında yardım toplayarak hükümetten de silah ve cephâne talep ettikleri.

Opressions Perpetrated by French Soldiers and Armenians Against the Population in Maraş

Attempt has been made by Armenians in Maraş' Çukuroba quarters to throw a bomb at a mosque; three persons wearing French uniforms opened fire at the muezzin (crier of the hours of prayer); French are arming and training young armenians in the barracks and are gathering them in the churches to lay schemes and plot to murder and oppress Muslim population; the same French also destroyed the villages of Gökpinar, Kılı and Sarılar, submitted youngmen to torture and started acts of plundering; in order to hold against the enemy the people of Maraş raised money and asked the government to send them arms and ammunitions.

19 R. 1338 (11. I. 1920)

Bâb- ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti

*Sivas'da Üçüncü Kolordu Kumandanlığından Harbiye Nezâret-i Celîlesine mevrûd
11/1/[13]36 târîh ve 119 numaralu şifre sûretidir.*

Elbistan şu'besinden mevrûd 11/1/[13]36 târîhli ma'lûmât hulâsası ber-vech-i âtîdir:

1- 8/1/[13]36 akşamı Mar'aş'ın Çukuroba mahallesindeki câmi'-i şerîf içine giren üç Ermeni bomba atmağa teşebbüs etmiş ise de muvaffak olamamışlardır. Aynı zamânda câmi' kapısından geçen üç Fransız kisveli asker minârede ezân-ı Muhammedî okuyan mü'ezzine iki el silâh endah etmişdir. Fransızların Mar'aş'daki Ermeni gençlerini teslîh ve bunlardan sekiz yüz kişiyi kışlada ta'lîm ve Müslüman mahallelerindeki Ermenileri kiliselere nakletdirmeleri pek yakında Mar'aş İslâmlarına bir sû'-i kasd olacağını göstermekdedir. Grubdan sonra şehre giren halkın bilâ-su'âl kurşuna dizileceği de ayrıca i'lân edilmiştir.

2- Babasıburnu, İmalı civârı müsâderesi devâm etmektedir. Fransızlar İslahiye'den üç yüz kişilik takviye kıta'âtı getirmişlerdir. Bu tahrîb kuvvetinin sekiz yüze iblâğ edileceği istihbâr edilmiştir. Şimdiye kadar Gökpınar, Kıllı, Sarılar karyeleri tahrîb edilmişlerdir. Eli silâh tutan gençlerle muhadderât-ı İslâmiyyenin gençleri bir tarafa götürülerek gasb ve yağma ve envâ'-ı fecâyi' icrâ edilmiş ve açıkta kalan ihtiyâr ve ihtiyârelerle perîşân kalmışlardır.

İslâm mecrûhları miyânında sâbık ihtiyât zâbitânından ve zevât-ı ma'rûfeden Hayrullah Efendi de varmış. O ma'lûmât 5/1/[13]36 târîh ve 44 numaralı raporda ma'rûz menba'dan Elbistan vâsıtasıyla aldırılmışdır.

3- Fransızların bu tecâvüzâtına sebep İslâhiye tarîkinden iki mâh mukaddem iki Fransız neferinin katli olduğu söylenmekte imiş. Ta'arruzât ve şenâ'at-ı vâkı'a fevka'l-âde heyecânı mûcib olmakda olduğundan hiç bir taraftan mu'âvenet ve muzâheret göremeyen mağdûr ve mazlûm halka hiç olmazsa nakdî bir mu'âvenetde bulunmak üzere Elbistanlıların câmi'-i şerîfde bi'l-ictimâ' ma'denî ve evrâk-ı nakdiyye bir mikdâr meblağ ile mevâdd-ı i'âşe ve iksâ'iyeye cem'ettikleri bildirilmiş ve Hükûmet-i Seniyyenin MZYMMVPGZH'nin temâdîsine muhâlefet etmesi veya kendilerine esliha ve cebhâne gibi mevâdd-ı lâzıme i'tâ ile hukûklarını muhâfazaya muktedir kılması ricâ edilmiştir.

4- Ermenilerin âlet-i mezâlimi ittihâz edilen bu havâlî halkının sabırları tükenmek ve düşmanlarımızın hırslarını tamâmıyla tatmîn edecek ..KEY ihdâs etmek istenildiği anlaşılmalıdır. İcâb edenler nezdinde teşebbüsât-ı lâzıme ve mü'essirede bulunulması menût-ı re'y-i devletleridir.

11/1/[13]36

Aslına mutâbıktır.

İmza

BOA. HR. SYS. 2543- 9/15

- 24 -

*FRANSIZ ORDUSUNDA BULUNAN ERMENİLERCE MÜSLÜMANLARA
UYGULANAN MEZÂLİMİN FRANSIZLAR TARAFINDAN DURDURULMASI
GEREKTİĞİ*

Maraş havalisinde mülkî ve idarî kontrolü üstlenmiş olan Eyâlet-i Şarkiyye Kumandanı Fransız General Kert tarafından tayin edilen bir binbaşı ile bölge ulema ve eşrâfinin yaptığı toplantıda; bölgede asayişin temini için Müslüman köylere tecâvüzün durdurularak, Müslüman ahâliyi katleden Fransız askeri kisvesine bürünmüş Ermenilerin Fransız ordusundan çıkarılması gerektiği, aksi takdirde Müslüman köylere uygulanan mezâlimin daha da artacağına açık olduğu ve dökülecek kandan da Fransızların sorumlu olacağına Fransızlara ifade edildiği.

***The French Must Stop the Atrocities Perpetrated Against Muslim Population
by Armenians Serving
in the French Army***

In a meeting held between a French major appointed by the responsible for the civil and administrative supervision of Maraş the commandant of the Eastern Province the French General Kert and the notables and ulemas (Muslim doctors of law and interpreters of the Koran) of the region it has been stated that in order to restore peace and order the attacks against Muslim villages must stop and Armenians dressed in French uniforms who killed muslim population must be discharged from the French Army, otherwise it is clear that the oppression perpetrated against Muslims villages will continue intensifying and more blood will be shed and the French will be held for responsible.

1 Ca. 1338 (22. I. 1920)

**Erkân-ı Harbiyye-i
Umûmiyye Dâ'iresi**

Sûret

Sivas'dan: Harbiye Nezâretine

Mar'aş Mutasarrıflığı vekâletinin vak'adan evvel kolorduya keşîde etmek üzere gönderdiği şifre sûreten aynen zîrde ma'rûzdur.

Fî 22 Kânûn-ı Sâni sene [13]36Üçüncü Kolordu Kumandanı

Selahaddin

Sûret

Zeyl fi 20 Kânûn-ı Sâni sene [1]336

Umûr-ı mülkiyye ve bütün devâ'iri kontrol etmek üzere Eyâlet-i Şarkıyye Kumandanı Ceneral Kert tarafından ta'yîn kılındığını arzettiğim Binbaşı Kasrabi (?) bugün kable'z-zuhr hükûmete gelerek bu husûsda kendilerine vesâyâ icrâsı için daha evvel celb ve ihzâr edilmiş olan ulemâ ve eşrâf-ı mahalliyye hükûmete iştirâkden maksad buraya gelmek bir arada olmayup ancak âsâyiş ve intizâmı muhâfaza ve te'minden ibâret olacağı ve Mar'aşı başka bir tarzda idâre edeceğini ve ceneralin de bu husûsda evâmir-i kat'ıyyesi olup ma'a-hâzâ bunda mûcib-i havf ü hirâs bir cihet olmadığını dermiyânla celb-i meyillerine çalışmış ise de hâzırûn-ı mûmâ-ileyhim âsâyişin te'mîni İslâm köylerine tecâvüz ve ahâlî-i İslâmiyyeyi katleden Fransız askeri kisvesinde ve kıta'ât içerisindeki Ermenilerin def' ve ihrâcıyla mümkün ve bunların bâkî oldukça köylülerin envâ'-ı felâkete ma'rûz kalacağı bedîhî olacağı ve sulh netîcesine kadar burada İngilizlerin tatbîk ettikleri vaz'ıyyetden başka bir idâre ve müdâhale kabûl etmeyeceklerini ve aksi hâlde kan döküleceği cihetle bunun da mes'ûliyeti Fransızlara â'id olacağı sûret-i münâsibe ve kat'ıyyede müttefikan beyân ve ifâde etdiler. Binâ-berîn binbaşı-i mûmâ-ileyh hâzırûnun ellerini sıkarak ceneral ile görüşmek üzere karârgâha azîmet ve akşama kadar bir daha avdet etmediği ve ma'a-hâzâ bu bâbda iktizâ eden tedâbîr-i siyâsiyyede kusûr olmadığı ma'rûzdur.

BOA. HR. SYS. 2544- 1/4

- 25 -

*FRANSIZLARIN ERMENİLERLE BERABER MARAŞ MÜSLÜMANLARINI
TOPA TUTTUKLARI*

Fransızların Ermenilerle beraber Maraş İslâmlarını kiliselerden top ve mitralyöz ateşine tuttukları, şehirde yangın çıktığı ve birçok Müslümanın öldüğüne dair Maraş Mutasarrıflığı'ndan çekilen telgraf.

Together with Armenians the French Bombarded Maraş

Telegram sent by the Governorship of Maraş stating that the French together with Armenians opened machine guns' fire on and bombarded Muslims

from churches where they took position; there were many casualties among Muslims and fire broke up in the city.

8 Ca. 1338 (29. I. 1920)

Bâb-ı Âfî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti

*Mar'aş mutasarrıf vekîli tarafından Maksudlu merkezinden çekilen 29 Kânûn-ı Sâni
[13]36 târîhli telgrafnâmenin sûretidir.*

Bugün Fransızlar kışla ve şehre iki üç nevbet top ve mitralyöz ve bomba ateş etdi. Mukaddemâ Ermeni askeri ve mühimmât-ı harbiyye techîz etmiş oldukları Katolik ve Ermeni kilisesinden nukât-ı hâkimedan İslâmlar üzerine mütemâdiyen mitralyöz ve bombalar atıldı, mu'azzam binâlar yıkıldı, yangın zuhûr etdi, birçok Müslümanın rûhu ervâh-ı şühedâya katıldı, vaz'ıyyetde tebeddül olmadı. Müdâfa'a-i Hukûk-ı Milliyye Cem'ıyyeti bugün de top ve mitralyöz isti'mâl etmedi.

Aslına mutâbıkdır.

Mühür

BOA. HR. SYS. 2544- 4/7

- 26 -

*FRANSIZ ASKERLERİYLE BİRLİKTE ERMENİLERİN AYINTAB, MARAŞ VE
ADANA CİVARINDA MÜSLÜMAN AHÂLİYE
ZULÜM YAPTIKLARI*

Ayıntab civarındaki Büyükarablar köyüne giren içlerinde Ermenilerin de bulunduğu yüz elli kişilik bir Fransız müfrezesinin evlerin kapısını kırarak mal ve ırza tasallut etmeleri üzerine köylülerin civar köylere ve dağlara kaçtıkları ancak sabahleyin evlerine dönmekteler iken köylülere makinalı tüfekle yaylım ateşi açıldığı; Maraş'ta da Fransızlarla birlikte Ermenilerin halkı katlettiği ve ahâlinin şehirden dışarı çıkamayıp kasabanın top ateşiyle tahrip edildiği ayrıca Maraş'a yardıma gelen ahâlinin de top ve mitralyöz ateşi nedeniyle şehre giremediği; Adana ve havalisinde de durumun tahammül edilemez bir hal aldığı, bazı köylerin yakılıp, Ermeni köylülerinin silahlandırılarak

Müslümanlar üzerine saldırtıldığı; Maraş faciasının yurtta büyük bir infiala yol açtığı ve halkın protesto gösterilerinde bulunarak bir an önce bu olayların sona erdirilmesini istedikleri.

***Oppressions Committed by Armenians and French soldiers in the
Neighborhood of Ayntab, Maraş
and Adana Against Muslim Population.***

Upon the entering of a French detachment of a hundred and fifty soldiers among them Armenians the village of Büyükarablar in the neighborhood of Ayntab, breaking down the doors of houses dishonoring women and looting goods, the villagers took to the mountains but when returned in the morning to their houses they were exposed to machine-guns volleys of the detachment; in Maraş Armenians together with French slaughtered the population which, unable to leave, remained in the city which was destroyed by the detachment's artillery and besides, people who hurried to bring help to Maraş were barred by cannons and machine guns fire from entering the city; the situation in Adana and its neighbours became unbearable to Muslim population and some of the villages were also burnt up; Armenian villagers were armed and sent to attack Muslims; the horrors perpetrated in Maraş aroused great indignation and the Muslim population staged large manifestations asking to put on end to these tragic events.

11 Ca. 1338 (1. II. 1920)

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Kalem-i Mahsûs
8964/66

Huzûr-ı Sâmi-i Hazret-i Sadâret-penâhiye

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir

31 Kanûn-ı Sâni [1]336 târîhli ve 8961 numaralı tezkire-i çâkerâneme zeyldir. Mar'aş'da ahîren vukû'a gelen fecâyî'den dolayı ahâlînin galeyâna gelerek hükûmet ve beledî dâ'ireleri önünde bir ictimâ' akd ile bu hâle bir an evvel nihâyet verilmesini talep etdikleri ve cevâb vürûduna kadar dağılmayacaklarını musırınan ifâde etdikleri Amasya Mutasarrıflığı'ndan bildirildiği gibi Sivas Vilâyeti'nden alınan telgrafnâmede de heyecân içinde buldukları anlaşılan Amasya halkıyla Sivas ahâlîsine hükûmet-i merkeziyyece teşebbüsât-ı lâzimedede bulunulduğu yolunda tahrîren ve şifâhen

te'mînât-ı kaviyye i'tâ edilmiş ise de teşebbüsât-ı vâkı'anın âsâr-ı fi'liyyesi görülmedikçe ve Mar'aş mezâliminin durdurulduğuna ve o havâlîdeki kuvve-i işgâliyyenin çekilip gittiğine dâ'ir ma'lûmât-ı resmiyye alınmadıkça dindâşlarını kurtarmak yâhûd ölmek için oraya gitmek azminden kat'iyen ferâgat edemeyeceklerini ve bunun için de nihâyet beş gün kadar intizâr edeceklerini ifâde ettikleri Ayntab'dan kolordu kumandanlığına gelen telgrafnâmede ise Mar'aş ve havâlîsinde Fransızların vürûduyla başlayan fecâyî'in durması ve her türlü fenâlıkların önünün alınabilmesi için kuvve-i askeriyye i'zâmı talep olduğu anlaşıldığı beyânıyla günden güne kesb-i ciddiyet ve vehâmet etmekte olan şu ahvâle karşı tedâbîr-i âcile ittihâz olunmağla beraber metâlib-i meşrû'ada bulunmakta olan ahâlînin tatmîn-i kulûbu için teşebbüsât-ı vâkı'a netîcesinden ma'lûmat i'tâsı iş'âr ve o havâlîdeki işgâl kuvvetinin sû'-i idâre ve efkâr-ı istilâ-cûyânesinden ve istihdâm olunan gönüllü Ermeni efrâdının ahâlî-i İslâmiyyeye karşı gösterdikleri mu'âmelât-ı intikâm-cûyânedir nâşî bir müddetden beri Mar'aş'da sokak muhârebeleri hâlinde muhâsemâtın devâm etmekte ve top ve mitralyözlerle şehrin bazı mahalleri dögölmekte ve bu yüzden bî-günâh olan bir takım nisvân ve sıbyânın telef olmakda bulunduğ u istihbâr kılınmakta olmasından dolayı ahâlînin heyecân içinde buldukları da Ayntab Mutasarrıflığı'ndan başkaca izbâr kılınmış ve Trakya Paşaeli Müdâfa'a-i Hukûk-ı Milliye Cem'iyyeti Hey'et-i Merkeziyyesi'nden gelen telgrafnâmede de Mar'aş'daki mezâlim ve kıtâlin derhâl men'iyle müsebbiblerinin cezâlandırılması lüzûmu ricâ edilmiştir. İş'ârâtı vâkı'aya nazaran Mar'aş fâci'asının ahâlî-i İslâmiyye üzerinde pek derin bir hiss-i infî'âl tevlîd etdiği anlaşılıp her ne kadar hükûmetçe teşebbüsât-ı lâzime icrâ edilmekte bulunduğ u yolunda icâb eden vilâyât ve elviyye te'mînât-ı mukteziyye i'tâ olunmakta ise de fâci'a-i mezkûrenin müddet-i kalîle zarfında önüne geçilmez ise daha büyük fenâlıkların zuhûru pek muhtemel olduğundan şîme-i medeniyet ve insâniyetle gayr-i kâbil-i te'lif olan şu ahvâl-i mezkûreye bir an evvel nihâyet verilmesi esbâbının te'mîni sûret-i mahsûsada temennî olunur. Keyfiyet Hâriciye Nezâret-i Celîlesi'ne de yazılmışdır. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l emrindir.

Fî 10 Cemâziye'l-evvel sene [1]338 ve

Fî 1 Şubat sene [1]336

Dâhiliye Nâzırı

Bende

Mehmed Şerif

Erkân-ı Harbiyye-i

Umûmiyye Dâ'iresi

Şu'be: 1

Sûret

Diyarbakır'dan Harbiye Nezâretine mevrûd şifrenin hallidir.

Ayntab civârındaki Büyükarablar köyü vak'ası hakkında Ayntab kaleminin raporu ber vech-i âtîdir:

1- Sakçaközü'ne müteveccihen şehr-i hâlin on ikisinde Ayntab'dan hareket eden piyâde bir takım süvâri ve dört cebel topuyla altı makineli tüfengden mürekkeb olan yüz elli kişilik bir Fransız müfrezesi 12/13 gecesi sâ'at yedide Büyükarablar köyüne vâsıl olup gerek Fransız ve gerekse bu müfrezedeki Ermeniler evlerin kapılarını kırarak mal ve ırza tasalluta başlayınca köylüler civâr köylere ve dağlara ilticâya mecbûr sabâhleyin müfreze yoluna devâm ederek köy nihâyeti köyden bir kilometre kadar açıldıktan sonra köylere avdet etmekte olan ahâlî üzerine makineli tüfeng ateşi edilerek köylülerden bir maktûl iki mecrûh olmuştur. Ayntab mutasarrıfının riyâsetinde ve Fransızlardan iki yüzbaşının refâkatiyle yapılan tahkîkâtta bu husûs sâbit olmuştur. Müfrezenin yollarda müsâdemeye tutuştuğu ve bir çok zâyi'âtlı Sakçaközü'ne vardığı haber alınmışsa da henüz iyice mes'ele anlaşılamamıştır.

2- Bu mes'ele üzerine Kilis'deki Senegalli taburunun üç bölüğü Ayntab'a ve Legion d' Orient Bölüğü de Fatıma'ya [Fatmalı] gitmiştir. Bu bölüğün İslahiye tarîkıyla Sakçaközü'ne gitmesi muhtemeldir. Kezâ Fatma[lı]'dan bir taburla dört toplu bir sahra bataryası Ayntab'a gelmiştir. Fransızların Sakçaközü'nde kuvvet toplayarak Büyükarablar civârındaki kurâyı te'dîb edeceklerine ihtimâl verilmekte bulunduğu ma'rûzdur. Harekât 123/112 Harbiye Nezâreti'ne mücâvir kolordulara arz edilmiştir.

Fî 22 Kânûn-ı Sâni sene [1]336

Onüçüncü Kolordu Kumandanı

Ahmed Cevdet

**Erkân-ı Harbiye-i
Umûmiyye Dâ'iresi**

Sûret

Konya'dan:Harbiye Nezâretine

1- 21/Kânûn-ı Sâni/[13]36 târihinden beri Mar'aş'da Fransız ve Ermenilerin İslâmlara karşı fecî' kıtaller icrâ etmekte oldukları haber alınıyor. Câmi'a-i

Osmâniyye'den ayrılmamak için mücâdele eden ve esliha ve cebhâne'den mahrûm bulunan ahâlî kadın, aceze ve çocukların Fransız ve Ermeniler tarafından mebzûl vesâ'it-i harbiyye ile imhâ edilmesinin men'î esbâbının istikmâl buyurulması.

2- Mar'aş kıtâli Adana vesâ'ir havâliye sirâyet eylemek üzeredir. Nefs-i Adana'daki tazyîkât tahammül edilemez bir hâl almıştır. Islahiye ve civârında Ceceli, Sarılar, Karalar nâm köylerin yanmakta olduğu bu köylerin mevâşî ve eşyâsının Osmaniye'ye getirilerek bi'l-müzâyede satıldığı, Hasanbeyli'de ve o havâlîdeki bütün Ermeni köylerinin teslîh edilerek Müslümanlar üzerine saldırıldığı ve hâtır ve hayâle gelmeyen zulm ü te'addîler yapılmakta olduğu ahîren Adana'dan haber alınmıştır.

3- Mar'aş'a tâbi' ve Adana havâlîsinde İslâmlara karşı devâm eden kıtâl hasebiyle efkâr-ı ahâlî galeyânda olup hükûmet-i merkeziyyenin teşebbüsât-ı âcilesine intizâr edilmekte olduğu ma'rûzdur.

4- Nezâret-i celîleye ve kolordulara yazılmıştır.

Fî 26-27/Kânûn-ı Sâni/[13]36

12. K. [Kolordu] Kumandanı

Fahreddin

Sivas'dan: Harbiye Nezâretine

1- Kolordu mıntıkasında hâdise olmamıştır.

2- Mahallinden Elbistan'a verilen ve yekdiğerini te'yîd eden haberlere nazaran Mar'aş dâhilinden hârice ahâlî çıkamamaktadır. Altı yerden zuhûr eden yangın etrâfa sirâyet etmektedir. Mar'aş'a daha yüz elli kadar kuvvetle büyük bir top ve on beş araba cebhâne gelerek bi't-tahsîs bu yeni topla kasaba tahrîb edilmekte imiş. Binâ'enaleyh Mar'aş 24/1/[13]36 günü elîm bir sûretde yaşamıştır.

3- Harbiye Nezâreti ile mücâvir kolordulara yazılmıştır.

Fî 25 Kânûn-ı Sâni sene [13]36

3. K. [Kolordu] Kumandanı

Selahaddin

Sivas'dan: Harbiye Nezâretine

1- Kolordu mıntıkasında yeniden şâyân-ı arz bir hâdise olmamıştır.

2- Mar'aş'dan Elbistan'a gelen 25-26/1/[13]36 târîhli rapor hülâsaten ber vech-i âtî tahkîk edilmektedir:

Mar'aş'daki müsâdemeyi veya yangınları işiden ve gören etrâf ahâlî-i Müslimesi Mar'aş'a takarrüblerinde top ve mitralyöz ateşleriyle karşılandıkları için kasabaya girememişler ise de Mar'aş'ı muhâsara etmişlerdir. Pazarcık tarafından gelenler kasabanın şimâli, Bertiz havâlisinden gelenlerde şimâl ve garb cihetlerini kuşatmışlardır. Muhâsirîn ve mahsûrînün kuvve-i ma'neviyeleri fevka'l-âdedir. Aralarında muhâbere te'mîn edilmiştir. 24/1/[13]36 da Beloğlu tarîkiyle ve 150 Fransız neferi muhâfazasında Islahiye'den gönderilen cebhâne ve mühimmât yüklü 12 arabanın yolda zabt edilmiş ve muhafızlarının kolları bağlanarak geriye döndürüldüğü ve ahâlîye ta'arruz ve ateşle mukabele edenlerin itlâf edildiği bildirilmiştir. Mar'aş etrâfında tensîk ve umûmi bir hücum hazırlanmakta olan Kuvâ-yı Milliye evvel-emirde beyhûde kan dökülmemesi için kuvve-i işgâliye kumandanına mühletli bir protesto göndermişler ve cevâba intizârda bulunmuşlardır.

3- Muhtâc-ı tahkîk olan bu rapora nazaran da civâr ahâlînin başlarına aynı âkîbet geleceği mülâhazasıyla tamâmen galeyâna gelerek Mar'aş'daki kardâşlarını herçi-bâd-âbâd kurtarmağa koşduğu ve bunun Ayntab ve Kilis gibi havâliye de sirâyeti ve beyhûde kan akması mümkün görüldüğü ma'rûzdur. Kolordulara yazılmıştır.

Fî 26 Kânûn-ı Sâni sene [13]36

3. K. [Kolordu] Kumandanı

Selahaddin

Sivas'dan Harbiye Nezâretine

Mar'aş mutasarrıf vekâletinden ber vech-i âtî telgraf sûretidir: îfâ-yı muktezâsına delâlet buyurulması mercûdur. Civâr kolordulara yazılmıştır. Fî 26 Kânûn-ı Sâni sene [13]36

3. K. [Kolordu] Kumandanı

Selahaddin

Bugün dahi akşama kadar Mar'aş şehri mevâki'-i müte'addideden bombardıman edilerek bir çok yangınlar zuhûr etmiş ve hâlen devam etmekte bulunmuşdur. Katli'âmdan korkan ahâlî müdâfa'aya devam etmekte olduğu.

Fî 25 Kânûn-ı Sâni sene [13]36

Mutasarrıf Vekili

Cevdet

BOA. BEO. Siyasî 345945

- 27 -

**ERMENİ ÇETELERİNİN ÜNYE'DE İSLAM AHÂLİYE ZULÜM
YAPTIKLARI**

Emlâk, arazi ve ailesini geride bırakarak savaşa giden erkek Müslümanların yokluğunu fırsat bilerek, Rusya'dan silahlı olarak dönen Ermeni ve Rum çetelerinin Ünye'nin Kiraztepe, Üçpınar, Köklük, Havzıkara ve Ballık köylerine girerek yaşlı, kadın, çoluk çocuk ayırdetmeksizin ahâliyi tereddütsüzce katlettikleri; Manastır karyesine gelen Ermeni eşkıyalarının, ahâliden bazılarını kurşuna dizdikleri ve bir kısmının da başlarını keserek kazığa taktıkları; Ermenilerin Müslümanlara tecavüzatta bulunduğunu göz ardı eden Samsun İngiliz mümessili Pering'in Türklerin Ermenilere kötü davrandığı yolunda iddialarının tam aksi olduğunun tahkikat sonucu anlaşıldığı ve Manastır köyünde mezâlim yapan Ermenilerin Köklük'te bulunduğu ve Müslümanların bütün bu tecavüzata karşılık ellerinden bir şey gelmemesi yüzünden icab eden tedbirlerin bir an önce alınması gerektiği.

***Atrocities Perpetrated by Armenian Bandits
Against Muslim Population in Ünye***

Taking advantage of the absence of the male Muslim population who went to war leaving behind their families, properties and lands, Armenian and Greek bandits returning from Russia all fully armed raided the villages of Kiraztepe, Üçpınar, Köklük, Havzıkara and Ballık attached to Ünye and without distinction, remorselessly killed aged people, women, wives and children; Armenian brigands raiding the village of Manastır, shot down some of its population, decapitated some others and stuck

their severed heads on pales; contrary to the allegations made by the British consul at Samsun who, ignoring the attacks of the Armenians against the Turks, accused these of maltreating Armenians, the investigations made on this matter revealed the opposite was true and that the Armenians who committed the atrocities are now in the village of Köklük; the Muslim population exposed to all these atrocities, being unable to prevent the attacks, necessary measures must be taken as soon as possible.

21 Ca. 1338 (11. II. 1920)

Bâb-ı Âfî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti

Şu'be: Âsâyiş

Husûsî: 183

Hariciye Nezâret-i Celîlesine

*Ünye'deki Ermeni çetelerinin
İslâmlara yaptıkları mezâlîme
dâ'ir.*

Devletlü efendim hazretleri,

20 Kânûn-ı Sâni sene [1]336 târihli ve 48330 numaralı tezkireye zeyldir. Ünye kazâsının Köklük karyesindeki Ermeni çetelerinin ahâlî-i İslâmiyyeye karşı îkâ' eyledikleri tecâvüzât ve cinâyâta dâ'ir mahallî jandarma bölük kumandanlığından verilen raporlar ile Canik Mutasarrıflığı'ndan bu bâbda Samsun'daki İngiliz mümessili Kaptan Pearing'e yazılıp mezkûr mutasarrıflıktan bu kerre gönderilen tezkire-i cevâbiyyenin sûretleri leffen tisyâr kılınmış olduğu beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm kılındı. Efendim.

Fî Cemâziye'l-evvel sene [1]338 ve

Fî 11 Şubat sene [1]336

Dâhiliye Nâzırı Vekîli

nâmına Müsteşâr

Keşfi

Bâb-ı Âfî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti

Ünye Jandarma Bölük Kumandanlığı'nın 9 Eylül [1]335 târîhli rapor sûreti

Harb-i Umûmî îcâbâtı evlâd ü iyâlini, emlâk ü arâzîsini, servet ü sâ mânını terkle cihâda iştirâk eden ve yüzde yetmiş beşi dârü'l-harb'de rütbe-i şehâdeti ihrâz ve mütebâkîsi de nukât-ı muhtelifede düşmanın yed-i esâretine giriftâr olan bed-baht kişilerin maskat-ı mehdlerinde kadın, ihtiyar ve sıbyândan başka kimse olmadığını bilen ve Rusya'dan öteden beri müsellahan avdet eden yüzlerce yerli ve yabancı Ermeni ve Rum komiteleri mücâvir kazâlarda olduğu gibi Ünye'nin Kiraztepe, Üçpunar [Üçpınar], Köklük, Havzıkara ve Ballık kurâlarına tahassun ederek makâsid-i mel'ânet-kârânelerini icrâ husûsunda zamânı kendilerine bir fırsat add ile kenâr ve bucakda dağ ve ormanda tesâdüf ede gelmekte oldukları Müslim erkek, sıbyân ve nisvânı bilâ-rahm ve bilâ-tereddüd katleyledikleri âmmece mertebe-i sübûta vâsıl olmuştur. Ez-ân-cümle 29 Ağustos [1]335 târîhinde Manastır karyesine girüp orman ittisâlinde bulunan yol üzerinde pusu kuran eşkıyâ ser-gerdesi Köklük karyeli Avadis, refiki Karahoca, Sürup, Asador, Kalos, Artin, Vartan, Vesken, Avakim, Misak, Çökükburun Akaryan ve Atan ve isimleri gayr-ı ma'lûm rüfekâsı tarafından pusuya düşürülerek katledilen Manastır karyeli Hâşim Çavuş ve birâderi Nuri, Emrulloğlu Emrullah, Baltacıoğullarından Mehmedoğlu Mehmed'in keyfiyet-i katllerini tahkîk etmek üzere mahall-i vak'aya gitmiş idim. Bu mes'elenin ta'mîk ve tahkîki esnâsında eşhâs-ı merkûmenin on aydan beri karye-i mezbûrede îkâ' eyledikleri fecâyî'e dahi muttali' olduğumdan yegân yegân arz ve îzâha mecbûr oldum.

Madde 1- Manastır karyesinden Kapucuoğullarından İbrahim oğlu Ali, Köklük karyesinden Kara Kâhyâoğullarından eşkıyâ Sürup tarafından katledilmiş olduğu ve bu fi'l-i katlin â'ilesi huzûrunda cürm-i meşhûd hâlinde îkâ' edilmiş olduğu.

2- Karyeden Delibaşoğlu Tahir Çavuş'un Avadis ve Sürup tarafından hânesinde â'ilesi huzûrunda kurşunla fecî' bir sûretde katledildiği.

3- Karyeden Hatipoğlu Çakır Mustafa, amuca-zâdesi Recep, gelini Şerîfe, diğer gelini Hamide, yeğeni Emine'nin Sürup Avadis, Atan, Asador, Kalust, Avakim, Vartanis nâm merkûmlar tarafından hânesi içerüsünde kurşuna dizilmek sûretiyle katl ve imhâ edildikleri.

4- Karyeden muhtâr Tunukluoğlu Halil Çavuş kezâ Sürup ve refikleri tarafından alâ mele'in-nâs Çilader [Çiladere] karyesinde der-dest ve başı kesilerek kazığa takıldığı ve bu meyânda kezâ der-dest olunan şimdiki Muhtâr Mustafa'nın ise fidye-i necât mukâbilinde salıverildiği.

5- Karye hatîbi Kabakçioğlu Mustafa Efendi kezâ Sürup ve rüfekâsı tarafından hânesinden çıkarılarak nükûd-ı mevcûde ve hayvanâtının ahz u kabzından sonra köy içerüsünde hânesi önünde alâ mele'in-nâs kurşuna dizilmek sûretiyle katledildiği.

6- Bir buçuk ay evvel Kenehur'da meskûn Şiranlı Ahmed yine Manastır karyesinde işle meşgûl bulunmakda iken Sürup tarafından kurşunla katlolunduğu.

7- Manastır karyesinden Kapucuoğlu İbrahim Çavuş'un zevcesi Fatma yirmi gün evvel tarlada ot kazmakda iken on kadın içerüsünde yine Sürup tarafından kurşunla katlolunduğu. Esbâb-ı katli ise Sürup'un vâki' hizmetinin reddeylediğinden münba'is olduğu.

8- Raporun evveliyâtında ya'ni 29 Ağustos [1]335'de Ermenilerin pususuna düşen sâlifü'z-zıkr dört şahs-ı İslâmdan ismi birinci maddede Haşim Çavuş mecrûh bulunduğu hâlde tahlîs-i cân için müdâfa'aya kıyâm etmiş ve esnâ-yı müsâdemede çete re'îsi Avadis'i bi'l-mukâbele kurşunla katleylemiş ise de kendilerine müdâfa'a edecek ber-hayat kimse kalmadığını eyüce bildiklerinden maktûl Avadis'i alup Köklük karyesine götürdükdten sonra güya Köklük'de vurulmuş diye hükûmete ihbâr-ı keyfiyet de bulunmuş iseler de netîce-i tahkîkâtda ifâdelerinin aksi sâbit olmuştur.

Ünye Jandarma Bölüğü Kumandanı

Yüzbaşı

Ahmed Halid

Bâb-ı Âfî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti

Samsun İngiliz Mümessili Pearing tarafından yazılan 6 Eylül [1]335 târîhli tezkire sûreti.

Ünye'den aldığım ma'lûmâtlara göre oradaki vaz'iyet fenâ hâlde bulunuyor. Yeni gelen kâ'im-i makâm vazîfesini hiç yapmıyor ve Ermenilere karşı çok fenâlık gösteriyor. Ünye civârında - Ermeni köy Köklük isminde - bütün Ermeni ahâlî hânelerin içinde saklı kalıyor. Çünkü eşkıyâlar ve jandarma köy içinde gezerek Ermenilere fenâlık yapmak istiyorlar. Avadis ve Birâderyan isminde bir Ermeniye öldürmüşler. Ünye'de bulunan jandarma kumandanı da hiç bir şey yapmaz zannederim. Bu ma'lûmatları size veriyorum ve îcâb edeni yapmanızı ricâ ederim.

Makâm-ı livâdan Mösyö Pearing'e yazılan 10 Eylül [1]335 târîh ve 9023 numaralı tezkire-i cevâbiyye sûreti.

6 Eylül [1]335 târîhli tezkire-i dostânelerine cevâbdır. Alınan resmî ma'lûmât verilen haberlerin ma'kûsudur. Köklük karyesi eşkiyâ yatağı olup hükûmete karşı dâ'imâ adem-i itâ'at göstermekde olmağla berâber ahîren burada mutahassın çeteler Manastır İslâm karyesine hücum ederek dört bî-çâre köylüyü katleylemişlerdir. Müslümanların bu tecâvüze karşı müdâfa'a etmeleri bu esnâda eşirranın re'îslerinden olan bir şahsın maktûl düşmesi gayr-i tabi'î bir hâl değildir efendim.

İmza

Aslına mutabıktır.

Bâb-ı Âfî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Sûret

- Fezleke -

On aydan beri bir karyede meskûn bed-baht Müslümanların Ermeniler tarafından başlarına getirilen felâketi gâyet sahîh ve muhtasar olarak arzına ictisâr eyliyorum. Bu Ermeni kavmine mensûb dessâs çetelerin maksadları katl-i nüfûs, gasb u gârat ve tahakkümden başka bir şey değildir. İşbu raporun takdîmine bâ'is olan vak'a üzerine âtîde tevellüd edecek fenâlığın önüne sedd çekmek üzre bölük-i âcizîden on iki neferlik bir kuvvet ifrâz ve Manastır karyesi cenûbunda bulunan münferid bir hâneye iskân edilmiş ve karagol ittihaz olunmuşdur. Bu hunhâr çetelerin korkusundan hiç bir iş ve güçle iştigâl edemeyüp yetim ve yetîmelerinin ellerinden tutup mecnûnlar gibi ormanlara firâr eden kadın ve erkek karye sekenesi celb ve hânelerine iskân etdirilmiştir. İka' olunan bunca fecî' cinâyâta karşı makâmât ya haberdâr edilmemiş veyâhud edilmiş de hükûmet şevket ve satvetini bu câniblere götürmemiş olduğundan bunlar da gün be gün kuvvetlerini tezyîd etmiş ve bu sûretle şu ma'sûm ahâlînin başına bir belâ-yı mübrem kesilmişlerdir. Şurasını arzedeyim ki: Bugün kuvvetli bir müfreze ile bu cânîlerin ta'kîbine çıkup icâbında bi'l-müsâdeme birkaç dânesi meyyiten elde edildiği ânda bir çok tazyîkât ile Türkler tarafından yine katle ma'rûz kaldıklarını ecânibe karşı feryâda tasaddî eyleyecekleri bî-iştibâhdır. Bunun için icâb eden tedâbîr-i âcilenin emr ü ifâsıyla hukûk-ı şahsiyyelerini müdâfa'adan âciz karye ahâlîsinin emr-i muhâfazası ve ta'kîbât-ı lâzimenin icrâsında mikdâr-ı kâfi kuvvetin sevki ve iktizâsıyla işbu rapor tanzîm ve takdîm kılındı.

Ünye Jandarma Bölük Kumandanı

Ashına mutabıkdır

Yüzbaşı
Ahmed Halid

BOA. HR. SYS. 2602- 1/159- 162

- 28 -

*POZANTI-GÜLEK ARASINDAKİ BÖLGEDE ESİR TÜRK
ASKERLERİNİN ERMENİLERCE KATLEDİLDİĞİ*

Konya'dan Adana'ya sevkedilmekte olan kırk kadar esir Türk askerinin Pozantı-Gülek arasındaki bölgede Ermeniler tarafından tertib edilen baskın sonucu katledildiği.

***Turkish Soldiers Taken Prisoners of War in the Region Between
Pozantı-Gülek were killed by Armenians***

Forty Turkish soldiers, prisoners of war dispatched from Konya to Adana were killed by Armenians during a raid in the region between Pozantı and Gülek planned and executed by them

28 Ca. 1338 (18. II. 1920)

Osmanlı Ordu-yı Hümâyûnu
Erkân-ı Harbiyye Dâ'iresi
Şu'be: 2

Onikinci Kolordu Kumandanlığının 18 Şubat sene [13]36 târîhli şifre sûreti.

Konya'dan Adana'ya ve şarka sevkedilen üserâ efrâdımızın, Pozantı'da dûçâr-ı ta'arruz olarak katl edildikleri ahîren istihbâr edilmesi üzerine, tahkîki için Onbirinci Fırka'ya yazılmışdı. Mezkûr firkaca, yolculardan yapılan tahkîkâtta kırk kadar esîr efrâdımızın Pozantı ve Gülek cihetlerinde Ermeniler tarafından katl edildiği, te'eyyüd etdiği bildirilmekle ma'rûzdur.

BOA. HR. SYS. 2556- 1/171

- 29 -

**ÇILDİR'DA TESLİM OLMA ÇAĞRISINA UYMAYAN KÖYLÜLERİN
ERMENİLERCE KATLEDİLDİĞİ**

Teslim olmalarını sağlamak için Keçiyurdu ve yakınındaki bir köye gelen iki Ermeni subayının teslim teklifini reddeden köylülerce öldürülmeleri üzerine bu köylerin tamamen yakılıp yıkıldığı ve kaçmaya çalışan yüz kadar kadın ve çocuğun makinalı tüfeklerle tarandıkları; Akbaba ve Çıldır'daki muharebenin bütün şiddetiyle devam ettiği, Amerikalıların Ermenilere elbise ve un yardımında bulunduğu.

***Villages Inhabitants in Çıldır Rejecting the summons to Surrender
Killed by Armenians***

Upon the assasination by villagers of two Armenian officers who came to the village of Keçiyurdu and another neighboring village to summon them to surrender and the refusal of their inhabitants to yield, these two villages were set fire to and completely destroyed, about hundred women and children trying to flee were machinegunned; the battle in Akbaba and Çıldır is still raging; Americans are helping Armenians by sending them clothes and meal.

I C. 1338 (21. II. 1920)

**Numara
363**

**Narman
21-2-[13]36**

Onbeşinci Kolordu Kumandanlığına

1- Çıldır'ın Keçiyurdu karyesiyle yanındaki diğer bir karyeye iki Ermeni zâbiti giderek Müslümanların teslim olmalarını teklif ettiklerinden ahâlî tarafından katledildikleri; bunun üzerine Ermeniler asker sevk ederek her iki karyeyi tamâmen yağma, tahrib ettikleri gibi kaçmağa muvaffak olan yüz kadar kadın, çocukları makineli tüfeng ile şehid ettikleri ve Ermenilerden yüz kadar fırtınadan incimâd, piyâdeden yüz kişi maktûl bıraktıkları, Akbaba, Çıldır taraflarında muhârebe devam ettiği, Ermeni kuvvetlerinin beş bin olduğu, Sarıkamış'da yüz kadar buldukları, Amerikalıların Ermenilere yalnız elbise, dakik göndermekde oldukları, Amerikalıların Çıldır'da İslâmların gâlib gelmesini istedikleri,

2- Mîralay Haskel'in bir Ermeni tercümânla bu günlerde Oltu'ya gelecekleri,

3- Oltu'dan Kars'a gönderilen Adem'in getirdiği 10 Şubat sene [13]36 mektûbda ve ifâdesinden anlaşıldığı istihbâr kılınmakda olduğu ma'rûzdur.

3. T. [Tabur] K. [Kumandanı]

İbrahim

ERMENİLERİN ÇILDIR VE ZENGİZOR'DA MÜSLÜMANLARA
KATLİÂM YAPTIKLARI

İngilizlerin Batum'u işgal ettikleri esnada sınıra yığdıkları Gürcü kuvvetlerini sınırdan çekmekle beraber bir süre daha Batum'da kalmaya karar verdikleri; Ermenilerin Çıldır ve havâlisi ile Zengizor mıntıkasında Müslümanlara karşı başlattıkları katliâmın devam etmesinden dolayı Azerbaycan hükümeti ile Ermenistan arasındaki münasebetin gerginleştiği.

Massacre of Muslims in Çıldır and Zengizor

The British, while withdrawing Georgian troops they have massed on the frontiers during their occupation of Batum decided to stay there for a while; the relations between the Government of Azerbaijan and Armenia is getting strained following the continuation of the massacre of Muslim population living in Çıldır and its neighborhood and in Zengizor started by Armenians.

9 C. 1338 (29. II. 1920)

**Erkân-ı Harbiyye-i
Umûmiyye Dâ'iresi
Şu'be: 2**

Onbeşinci Kolordu Kumandanlığı'ndan mevrûd fî 29 Şubat sene [13]36 târihli şifre sûretidir.

Fî 22 Şubat sene [13]36'da Batum İngiliz Vâlî-i Askerîsi Fonkokolis telsiz telgrafla aldığı bir emirle İngilizlerin daha bir müddet Batum'da kalmağa karâr verildiği anlaşılmış ve Batum şehrini ba'de't-tahliye işgâl maksadıyla hudûda tahşid edilen Gürcü kuvvetlerinin de bu karârdan sonra avdet ettikleri haber alınmıştır. Son ma'lûmâta nazaran Batum'da a'zamî üç bin mevcûdunda Seksen dokuzuncu İngiliz Hind Alayı vardır.

Çıldır ve havâlisinde Ermenilerin Zengizor mıntıkasındaki İslâmlara karşı kânûn-ı sâni nihâyetlerinde başladığı haber alınan kıtâl ve mezâlimden dolayı

Azerbaycan Hükûmeti tarafından Ermenistan'a bir nota verildiği ve bu sebeble her iki hükûmet arasındaki münâsebâtın gerginleştiği istihbâr edilmiştir.

Fî 20 Şubat sene [13]36 târîhli ma'lûmâta nazaran Kırım şibh-i cezîresinde ilerleyen Bolşeviklerin Sivastopol şehrinin işgâline intizâr edilmektedir.

BOA. HR. SYS. 2635- 3/31

- 31 -

*ERMENİLERİN KOZAN VE FEKE'DE MÜSLÜMAN HALKA KATLÎÂM
UYGULADIKLARI*

Kozan'da Ermenilerce götürülen ulemâ ve eşrâfın akibetlerinin bilinemediği, Müslümanların sokaklarda boğazlarının kesilerek ve birçok Müslüman kadına da tecâvüz edildiği; Feke'nin muhasara altında olduğu, hazırlanan katliâm planının Maraş'ta uygulamaya konulduğunun Develi'ye göç eden beş yüzü aşkın kişiden alınan bilgilerden anlaşıldığı; katliâmın durdurulması için acilen tedbir alınması gerektiği.

***Massacre Perpetrated by Armenians Against
Muslim Population in Kozan and Feke.***

According to informations received from more than five hundred emigrants who fled to Develi the destiny of the notables and ulemas (Muslim interpreters and doctors of law) taken away from Kozan by Armenians remain unknown, the Muslim population having the throats slit on the streets; many Muslim women had been raped and, Feke besieged; the massacre planned by Armenians has been already carried out in Maraş; urgent measures should be taken to stop the massacre.

12 C. 1338 (3. III. 1920)

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti
Şu'be: Âsâyiş
Husûsî: 300
Mühim ve müsta'celdir.

Hâriciye Nezâret-i Celîlesine

*Kozan ahâlî-i İslâmîyesine karşı
ikâ' edilen ta'arruzâtâ dâ'ir.*

Devletlü efendim hazretleri

Kozan'da ulemâ ve eşrâfın âkıbeti mechûl bir sûretde celb olunmakda ve İslâmlardan ba'zılarının boğazlanmakda ve nâmûslarına tecâvüz edilmekde olduğu ve Feke'nin Ermeniler tarafından muhâsara edildiği ve telgraf hatlarının kesildiği ve İslâmlar için müretteb katli'âmın tatbîkine başlanıldığı, istimdâd için oraya hicret eden beş yüz kişinin ifâdesinden anlaşıldığı beyânıyla ahâlî-i mazlûmenin büsbütün mahvına meydân kalmamak üzere tedâbir-i serî'a ittihâz ve icrâsı esbâbının istikmâli istihâmına dâ'ir Adana ve Kozan eşrâfından olup Develi'de ikâmete mecbûr kaldıklarını beyân eden ba'zı zevât tarafından çekilen 4 Mart sene [1]336 târîhli telgrafnâmenin sûreti leffen takdîm kılınmış ve hakikat-i hâl Adana Vilâyeti'nden sorulmuş olmağla son derece vahîm bir mâhiyeti hâ'iz bulunan tecâvuzât ve ta'addiyât-ı mezkûrenin men'i zımnında îcâb edenler nezdinde teşebbüsât-ı mü'essire ve serî'a ifâ ve netîcesinin inbâsı mütemennâdır. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fî 11 Cumâde'l-âhire sene [1]338 ve

Dâhiliye Nâzırı

Fî 3 Mart sene [1]336

Ebûbekir Hâzım

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti

Mahreci: Develi

Telgrafnâme Sûreti

Kozan'da ulemâ ve eşrâfın âkıbeti mechûl olarak celb edildiği, sokaklarda Müslümanların ara sıra boğazlandığı, nâmûsa tecâvüz gitdikce şiddetini arttırdığı;

Feke, Ermeni çeteleri tarafından muhâsara edildiği, telgraf hatlarının kesildiği, Müslümanlar için hazırlanmış katli'âmın tatbîkine başlandığı buraya istimdâd için akın eden beş yüzü mütecâviz Müslümanların ciğer-sûz ifâdelerinden anlaşıldığından mazlûm bî-çâre Müslümanların büsbütün mahvına meydân verilmemek için tedâbîr-i serî'anın icrâsını son bir halecân ile arz eyleyiz.

Da'vâ vekîli iken Everek'de ikâmete mecbûr Kozanlı	Adana Meclis-i Umûmî a'zâsı iken el-yevm Everek'de ikâmete mecbûr	
Mustafa	Hasan	
Kozan eşrâfindan	Kozan eşrâfindan	Feke eşrâfindan
Hulûsi	Halil	Ârif Hikmet

Aslına mutabıktır.

BOA. HR. SYS. 2556- 2/25, 26

- 32 -

**ERMENİLERİN KENDİLERİNE TÂBÎ OLMAK İSTEMEYEN ZARUŞAD
VE ONA BAĞLI ÜÇ KÖYDE KATLİÂM YAPTIKLARI**

Kendilerine tâbi olma isteklerini reddeden Zaruşad ve buraya bağlı Güğercin, Mamaş ve İncilipınar köylerine Ermenilerce top ve makineli tüfeklerle saldırıldığı; mukavemet edilmesine rağmen halktan dört yüz elli kişinin katledildiği; adı geçen üç köyden bir çok kişinin toplanıp çeşitli işkencelerle öldürüldüğü; kadınların güzellerinin seçilerek otuz-kırk kadarının Gümrü'ye götürülüp, köylülerin mallarına el konulduğu; ayrıca on bir köyün daha mal ve hayvanlarının gasbedildiği ve Ermenilerin, teslim olmayan Ağbaba ile Çıldır'a taarruz edecekleri Bosik köyünden gönderilen mektuptan anlaşılmuş olup halkın Türk hükûmetinden yardım talebinde bulunduğu.

**Massacre of Muslim Population who refused to submit to Armenians in
Zeruşad and three Villages Attached to**

Summoned by Armenians but refusing to yield, the population of Zeruşad and the villages of Mamaş and İncilipınar attached to it, were attacked by cannons and machine-guns and in spite of their resistance four hundred fifty people were killed by the Armenians; many other persons from the said villages were gathered up, tortured and killed;

about thirty or forty women, among the most beautiful were picked out and dispatched to Gümrü; goods pertaining to villagers were seized and besides eleven villages' goods and chattels were sacked; one can infer from a letter sent from the village of Bosik that Armenians are planning attacks on the villages of Ağbaba and Çıldır whose population had refused to surrender; the population are asking the Turkish Government for help.

18 C. 1338 (9. III. 1920)

Otuzaltıncı Ala[y] Kumandanı Emîn Beye

Bugün karyemize vürûd eden Karasu mevki'inden bir kişinin vermiş olduğu ma'lûmâta göre- bu kişi Zaruşad'ın içinden geliyor- Ermeniler bundan mukaddem Zaruşad ahâlîsini cebrî tab'ıyyet fikirleri bildirmekte olduğu şâyân-ı ma'lûmât diyor. Dîn-i mübîn olan kardaşlarımız hiç bir vakt cesetde bir katre kanımız olduğu takdîrde siz gibi garaz-ı dîn ve bî-nâmus olan ırklar teb'atınıza girmek bizden pek uzaktır. Şu hâlde Ermeniler arz-ı Zaruşad'a ta'ayyün etmiş oldukları Kazanca Kığı(?) gördükden sonra Kars'da Ermeni kumandanı bir kaç pâre top ve üç beş kadar makineli tüfeng sevk edüp Zaruşad'ın Ermenilere karîb olan karyeler Güğercin diğer Mamaş, İncilipınar karyelerine dörder yüzü tecâvüz mermi atup ahâlî-i Zaruşad kadın pek çok olmasından her ne kadar hüçûma ma'rûz olmuş iseler de muzafferiyet bulamayup o vahşi Ermenilerin pençelerine mağlûbiyetle dört yüz elli kadar şehîd vererek düşmüşlerdir. Bu zâlim Ermeniler mezkûr üç karyeden bir nice kişi gençlerinden seçüp onlar için yakmak gibi ve başka başka işkence ile öldü[rü]p ve otuz kırk kadar avratların güzellerin Gümrü'ye götürmüşler. Bundan mâ'adâ mezkûr karyelerin mâlın götürdükleri gibi diğer on bir pâre karyelere hüçûm edüp mâl ve davarların götürmüşlerdir. Ba'zı taraflardan Ermenilerin adâletde olduğunu isbât ediyorlar ise kat'î emniyet hâsıl görülmez ve diyen kimseler Ermeni tarafdârı arz olunur. Çünkü Ermeniler bu kadar hakâret ede ede ve hem de diyorlar ki sizin dayandığınız Türkiye buralara ta'arruz etdiği vakt ne kadar şâdumân oldunuz ise bâ-husûs şimdi o kadar me'yûs olacaksınız. Bundan sonra Ağbaba ile Çıldır teslîm oldukları yokdur. Yakında oraya dahi ta'arruz etmek istiyor. Bu Müslümanlar adâletli olan dîn kardaşları Türkiye Hükûmeti'nden ümîd istimdâd ediyorlar. Başka bildiğim bir şey yokdur.

9/3/[13]36

Bosik karyesinde sâkin
tebe'a-i Osmâniyyeden

Şa'bân Çavuş

BOA. HR. SYS. 2878/19

**ZARUŞAD, ÇILDIR, AĞBABA VE ŞÜREGEL'E BAĞLI KÖYLERDE
ERMENİLERCE YAPILAN SOYKIRIM**

Ermeni çetelerinin Ağbaba, Zaruşad, Şüregel ve Çıldır kazalarına hücum ederek Müslümanlara yapmadıkları zulüm ve işkence bırakmadıkları; zikredilen kazalarda İslam kuvvetlerinin kumandanı sıfatını taşıyan Ağbaba'ya bağlı İbiş köylü Hacı Abbasoğlu Kerbelay Mehmed'in firar etmesi üzerine halkın teslim olmak zorunda kaldığı ve teslim olan köyleri de Ermenilerin topa tutarak katliâm ve yağmaya başladıkları; Ani ve Daynalık köylerindeki mezâlimi görüp dehşete düşen Şüregel'e bağlı Tineki(?), İlanlu, Aküzüm, Aslanhane, Tiknis, Ergene, İncedere köyleri ve Şahnalar'da oturan Gümrü halkı ile Karahan, Geçid, Carcı, Senem, Möküz, Seydi, Dilan, Hacıpiri, Kimılı-yı sagîr, Kimılı-yı kebîr, Mehmedabad, Vartanlı, Okçuoğlu, Bacioğlu, Monlamusa, Karakilise ve Aralık köyleri halkının köylerini terkederek kaçmaya başladıkları ancak şiddetli tipi yüzünden yüz elli kişinin tipiye tutularak boğuldukları; Şahnalar köyünü topa tutarak halkı firara mecbur ettikten sonra kaçanlara toplarla saldırdıkları, halktan beş yüz kişiden fazlasının katledildiği; yapılan bütün mezâlim ve katliâmın Miralay Haskel ile Hatisof tarafından Müslümanlara mezâlim uygulanmayacağına dair verilen sözden sonra gerçekleştiği ve henüz katliâma uğramamış köylerin halkının Osmanlı hükûmeti'nden yardım bekledikleri.

***Massacre Perpetrated by Armenians in Zaruşad, Akbaba and Süregel
and the Villages Attached to.***

Armenians attacking the subdistricts of Akbaba, Zaruşad, Süregel and Çıldır inflicted mercilessly all Kinds of tortures and cruelties upon the Muslim population; upon the desertion of Kerbelay Mehmed from the village of İbiş attached to Ağbaba who was in charge of commanding Muslim troops, Muslims surrendered but Armenians shelled the surrendering villages and started massacring and looting; horrified at the dreadful spectacle of massacre perpetrated by Armenians in the villages of Ani and Daymalık the population of the villages of Tineki, İlanlu, Aküzüm, Aslanhane, Tiknis, Ergene attached to Süregel and the population of Gümrü settled in Şahnalar together with the population of the villages of Karahan, Geçid, Carcı, Senem, Möküz, Seydi, Dilan, Hacıpiri, Kimılı-yı-sagîr, Kimılı-yı Kebîr, Mehmedâbad, Vartanlı, Okçuoğlu Bacioğlu, Monlamusa, Karakilise and Aralık deserted their villages and started out fleeing but hundred fifty of them had perished

under heavy snowstorms; Armenians after shelling the village of Şahnalar and forcing its inhabitants to flee, more than five hundred of them were killed under the fire; all these massacre and oppression were perpetrated in spite of the promise made public by the Colonel Haskel and Hatisof that henceforth oppression and massacre of Muslim population will no longer be permitted; villages' population not yet exposed to such atrocities asked the Ottoman Government for help.

20 C. 1338 (11. III. 1920)

Cenûb-i garbî Kafkas İslâmlarının ahvâl-i hayâtiyyesi ve Ermenilerin mezâlimetleri

2-2-[13]36 târihinden i'tibâren Ermeni çetesi nâgehânî olarak Ağbaba, Zaruşad, Şüregel ve Çaladır [Çıldır] kazâlara var kuvveleriyle hücum ederek âdet-i kadîmeleri üzere İslâmların mahv u perîşân edilmesi husûsunda elden gelen şenâ'at ve fecâ'atı bir kat şiddetli sûrette tatbîk etdiler. Şöyle ki: Zîrde esâmîleri muharrer kurâları kâmilen katl, gâret, yağma ve esâret gibi en fecî' ve şenî' ahvâllere dûçâr oldular ve mezkûr kazâların en meşhûr ve şecî' adamlarından olup İslâm kuvvesinin kumandanı sıfatını hâ'iz olan Ağbaba'nın İbiş karyeli Hacı Abbas oğlu Kerbelay Mehmed firâr ederek mütebâkî ahâlîsinin sergerdân kalmasına bâ'is oldu. Nâ-çâr kaldıklarından ahâlî dahi teslîme mecbûr oldular ve teslîm olan karyeleri terk-i silâh etdirdikten sonra topa tutarak hücumu başlarken katliâm ve yağmaya kalkışarak envâ' dürlü mezâlimetlerini icrâdan çekinmediler. Mecbûren teslîm olan Şüregel'in Ani karyesi Daynalık karyeleri hakkında icrâsı revâ gördükleri mezâlimetleri gören aşağıda muharrer diğerkurâ ahâlîsi kâmilen firâra mecbûr olarak şiddetle tifiye tutularak borandan yalnız yüz elli can ihnâk oldular. Karyeler ise şunlardır: Şüregel kazâsından: Tineki (?), İlanlu, Ağüzüm [Aküzüm], Aslanhâne(?), Tiknis, Ergine [Ergene], İncedere, Şahnalar'da sâkin Gümrü ahâlîsi, Karahan, Geçid, Carcı, Senem, Möküz, Seydi, Dilan, Hâcipîrî, Kımılı-yı sagîr, Kebîr Kımılı, Mehmedâbâd ve Vartanlu, Okçuoğlu, Bacıoğlu, Mollamûsa, Karakilise, Aralık. Aralık karyesinin firâra imkânları olmadığından bilâ-i'tirâz sükûnla teslîm olmuşlardı ve Ermeni çetesi muhâfaza dahi verdikleri hâlde tekrâr iki gün sonra gûyâ hükûmetin rızâsı olmayarak ahâlî galeyâna gelerek tâlân ve yağma eylediler. Demiryol üzerine karîb olan Şahnalar karyesine zirhlî lokomotif ile topa tutularak ahâlîyi firâra mecbûr ederek bir taraftan şiddetle top mitralyözlerle gülle-bârân diğerkarafaftan kezâ şiddetli kar, tifi ve boranın sıkışdırılmalarından ortada beş yüzden ziyâde katl ve iki yüzü mütecâviz borandan ihnâk olduğu muhakkaktır. Bu kazâların teslîminden ve Zaruşad vak'asında Kars Millî İslâm Komitesi'nin Tiflis'de Haskel'e verdiğimiz protesto üzerine bi'z-zât Haskel, Hatisof ile berâber gelerek ve çok va'deler verdiler ki İslâmlara aslâ te'addî

olmasın ve bu bâbda bir kıt'a telgraf cevâbı vusûl buldu ki: İslâmlara aslâ te'addî olunmasın, olunmayacak ve bu cevâbdan sonra mezkûr kazâları dağıtdılar. Ve bu kazâları târumâr edenden sonra tekrâr Tiflis'den tahkîkâta bir İngiliz, bir de Amerika mümessili gelüp mahfî sûrette su'âl-i cevâbda bulundular. Ve ahvâlâtı gazete ile i'lân edilecek olursa M. Mes'ûd imzâsıyla derc edilmesi ricâ olunur. Çünkü bi'z-zât ismim ve adresimiz olduğu Ermeni[ler]ce duyulursa vahîm olacağı bedîhîdir. Bir dahi keçi tuz etme misâli politikaları bu sâ'at cereyân ediyor ve istiyorlar ki tohum falan taleb ederek vermezlerse hemen bir vesîle ittihâz ederek taht-ı itâ'atdeki İslâmlara terk-i silâh etdiresinler. Bu sâ'at kızgın fikirleri şöyledir ve mezkûr dört kazâdan avdet eden kuvvenin kısm-ı a'zamı Oltu ciheti Mirdenik [Merdenik]'e sevketmekdedirler.

Kars İslâm Millî Komitesi Re'îsi

Ahmed Hâcızâde

Şu'be :1
Husûsî: 294
Umûmî: 151

Hasankal'a
11 Mart [13]36

Onbeşinci Kolordu Kumandanlığına

1- Zaruşad, Çıldır, Akbaba, Şüregel havâlîsinde Ermeniler tarafından İslâm ahâlîye vâki' tecâvüz ve harekât ve İslâmların hâl-i hâzır mevki' ve vaz'iyetleri hakkında ma'lûmât almak üzere Bardız Jandarma Karagol kumandanı delâletiyle mezkûr havâlîye gönderilen şâyân-ı i'timâd bir muhbirin Kars İslâm Komite Re'îsi Ahmed Hâcızâde imzâsıyla getirmiş olduğu mektûb ile Zaruşad kazâsına Ermenilerin ne sûretle tecâvüz etdiklerini Hâkî Bahrî ve Mehmed beylerle Şerîfzâde Hayrullâh Efendi taraflarından yazılıp gönderilen mektûblar aynen ve leffen takdîm kılınmıştır.

Mehmed Efendi nâmındaki muhbirin Bardız millî kuvvet re'îslerince ma'rûf ve şâyân-ı i'timâd bulunduğu bildirilmektedir.

2- Ermeniler 2 Şubat [13]36 târihinden i'tibâren muhtelif sınıf ve kuvvetlerden mürekkeb bir kuvve-i askeriyye ile Tineki(?), İlanlı, Ağüzüm [Aküzüm], Silâhhâne, Tiknis, Ergene, İncedere karyeleriyle Karahan, Geçid, Carcı, Senem, Möküz, Seydi, Dilan, Hacıpîrî, Sağir ve Kebir Kımılılar, Mehmedâbâd, Vartanlu, Okcuoğlu, Bacıoğlu, Mollamusa, Karakilise, Aralıklar köylerini yağma ve gâretle ahâlî-i İslâmiyyesini katli'âm etmişler ve firâra muvaffak olabilenlerinden yüz elli kişi de tipiye tutularak boğulmuşlardır. Şahnalar karyesine vâki' tecâvüz zırhlı vagonlara

ta'biyye edilmiş top ateşi ile başlamıştır. Sâde karye-i mezkûrda da beş yüzü mütecâviz maktûl varmış kaçabilenlerinden de iki yüz kadar kar tipiyle boğulmuşlardır.

Zaruşad kazâsının Ermeni kuvve-i askerî sâha-i fa'âliyyetine ta'yîn olan Güğercin, Mamaş, İncilipınar karyelerinden dört yüz elli kişiyi şehîd ettikleri gibi bir haylîsini ateşde yakmak sûretiyle itlâf etmişler ve otuz kadar kadın alarak Gümrü'ye götürmüşlerdir.

3- Bu tecâvüz Kars İslâm Komitesi'nce Tiflis'deki Mîralay Haskel nezdinde protesto edilmiş ve Mîralay Haskel ile Hatisof Şahnalara gelerek ahâlîye teskîne çalışmışlar ve İslâmlara tecâvüz olunmayacağını va'dinde bulunmuşlardır. Müte'âkıben biri İngiliz diğeri Amerikalı olmak üzere iki me'mûr-ı siyâsî Tiflis'den berây-ı tahkîkât Şahnalara gelerek mâcerâyı sûret-i hafîyyede tahkîk etmişlerdir.

4- Zaruşad, Çıldır, Akbaba, Şüregel kazâlarındaki fecâyî'î ifâ ve itmâma muvaffak olan Ermeni kuvvetleri Oltu ve Merdenik cihetlerine sevk ve teksîf olunmakta imiş.

5- Ermenilerin tecâvüzât-ı vahşiyânesini gözüyle görmüş olan hudûd hâricindeki Müslümanların henüz katl ve gârete uğramayan köyler seknesi bütün ümîd tecâvüz ve halâslarının hükûmetimizin sahâbet ve ordumuzun himâye ve si'âyetine bağlı bulunduğunu kemâl-i sûzişle ve haber yetiştirilmesine her imkân düşüldükçe bildirmekte oldukları ma'rûzdur.

12'nci Fırka Kumandanı

Kâ'im-i makâm

İmza

BOA. HR. SYS. 2878/18, 21

- 34 -

*ERMENİLERİN ZARUŞAD HAVALİSİNDE İKİ BİN MÜSLÜMANI
KATLETTİKLERİ*

*Şüregel, Çıldır ve Zaruşad'da meydana gelen ilk muharebelerden
sonra bölgeye gelen bir İngiliz yüzbaşı ile Amerikalı miralayın,*

Müslümanlara Ermeni tecâvüzlerinin bir daha tekrarlanmayacağı hususunda teminat vermelerine rağmen hemen ardından Ermeniler Zaruşad kazasına ani baskınlar yaparak, Müslüman halka ağır kayıplar verdirip, kadın ve çocuklar da dahil olmak üzere yaklaşık iki bin kişiyi katlettikleri, yirmi sekiz köyü bütünüyle dağıttıkları ve toplanan Müslüman kızların bir kısmının Gümrü'ye götürüldüğü ve bir kısmında Kars'a getirilip Ermeni evlerine dağıtıldıkları ve Müslüman kadınların çamaşırlarının pazarlarda teşhir edilerek satıldığı, yağmalanan Zaruşad köylerinden on beş bin koyunun çalındığı, bu baskınlarda yararlılık gösteren Kars'taki Kürt reislerinden Davud'a Ermenilerce yüklü bir miktar para verilerek ödüllendirildiği; yeni bir çatışmada Osmanlı sınırı ile Kars arasındaki en emin yol olan Allahuekber dağının on beş kilometre kuzeyinde bulunan Derişan'ın Ermeniler tarafından tutulabileceğinin bildirildiği.

***Armenians Massacred Two Thousand Muslims
in the Neighborhood of Zaruşad.***

It has been communicated that following the first fights that broke out in Şuregel, Çıldır and Zeruşad a British captain and an American colonel came to the area and gave assurances that Armenian aggressions will not happen again but in spite of their assurances Armenians suddenly attacked the subdistrict of Zeruşad and inflicted heavy losses upon the Muslim population killing about two thousand people not sparing women and children entirely devastating twenty eight villages, gathering up and carrying away Muslim girls some of them taken to Gümrü some others to Kars and distributed among Armenians households; Muslim women's underwears were exposed publicly in the market and then sold out; fifteen thousand sheep had been plundered during the raids of the ravaged villages of Zeruşad; a large sum of money was awarded to a Kurdish tribe chief named Davud for the contribution he made to Armenians raids; in case of new fights occurring, Armenians may hold Derişan which is situated at fifteen kilometers north of the mountain of Allahuekber through which passes the safest road linking the Ottoman borders to Kars.

25 C. 1338 (16. III. 1920)

Mahremdir

**Erzurum
16/3/[13]36**

Onbeşinci Kolordu Kumandanlığına

Kars'da Meşhedî Samed'in, kırmızı mumlu ve İslâm Komitesi mührüyle mahtûm bir tahrîrâtı hâmilan Erzurum'a gelen ve bu tahrîrâtı müsta'celiyete mebnî hudûdda Kumandan Emîn Bey'e teslîm eden Lezgi Mehmed Bey'in dün Fahreddîn Bey berâberinde olarak verdiği ma'lûmâtta: Şubat bidâyetlerinde vukû'a gelen Şüregel, Çıldır, Zaruşad muhârebâtını müte'âkib Hatisof ile bir İngiliz yüzbaşı ve Amerikalı Mîralay Haskel gelerek ahâlî-i İslâmiyyeyi bir daha Ermeniler tarafından ta'arruz vâki' olmayacağı hakkında te'mînât verdikten sonra İslâmlar dağılmış fakat yeniden hazırlık yapan Ermeniler fi 28 Şubat sene [13]36'da tekrâr Zaruşad kazâsına ta'arruza geçerek İslâmlara pek büyük bir perîşânî vermiş 28 pâre köy kâmilan dağıtılmış; kadın, çocuklar da dâhil olduğu hâlde vasatî 2.000 nüfûs-ı İslâm fecî' bir sûrette katli'âm edilmiş ve teslîm olan kurâ-yı İslâmiyyeden ba'zılarının uğrayacakları yeni âkıbetleri de fenâ bir sûrette tahmîn eylemiştir. İslâmların kuva-yı ma'neviyyesini kâmilan kırmak için 13 zankaya İslâm kızlarını doldurarak Gümrü'ye gönderilmiş ve 6 zanka ile de Kars'a getirilerek Ermeni evlerine tevzî' olunmuştur. Nefs-i Kars'da Ermeniler bir pazar açarak orada Zaruşad yağmasına ve katli'âmına uğrayan İslâmların bi'l-hâssa kadınlarının kıymetdâr ve işlemeli don gömlekleri alenî olarak teşhîr ile satmakda olduklarını ve Zaruşad köylerinden alınan on beş bin ağnâmın Ermeniler tarafından Kızılşakşak [Kızılçakçak] istasyonuna götürüldüğünü ve bu ahvâl-i ahîre İslâmlar üzerinde pek fenâ te'sîrler bıraktığını lisân-ı sûzişle anlatmıştır.

1- Vak'a-i ahîrede düşman tarafından mevâ'id ile idlâl olunan Kars'da mukîm Kürd rü'esâsından Dâvud Bey'in Ermenilerle müşterek hareketini ve İslâmları tahrîb ve yağmaya başladığını ve bu kahramanlığının [!] mükâfâtı olarak Kars'da Dâvud Bey şerefine Ermeniler tarafından küllî para sarfıyla büyük bir gece ziyâfeti verilüp o gece Dâvud Bey'e apolet dahi takıldığını bildirmiştir.

2- Zaruşad Muhârebesi'nde maktûl düşen bir Ermeni zâbiti olup Osebyan olmadığını ve Osebyan'ın fi 4 Mart sene [1]336'da Kars'dan Kağızman cebhesine hareket ettiğini bildirmiştir.

3- Hudûd-ı Osmânî ile Kars arasındaki tarîk ve münâsebetin en emîn ve kesdirme olarak Allahuekber Dağı'nın eteğinde ve Sarıkamış'ın 15 km. şimâlinde Derîşan tarîkiyle olup Ermenilerin vâki' bir şübhesi üzerine orasını da tutmaları muhtemel bulunduğunu bildirmiştir. Arzolunur.

Erzurum Mevki'-i Müstahkem

Kumandanı

Miralay

Kâzım

BOA. HR. SYS. 2878/22

- 35 -

*ERMENİLERİN İŞGALCI FRANSIZLARLA BİRLİKTE MARAŞ'TA
HALKA ZULMEDİP KATLİÂM YAPTIKLARI*

Daha önce yerleri değiştirilen Ermenilerden bir kısmının, Mondros mütarekesinin imzalanmasından sonra Maraş'a geri dönmeye başladıkları; Fransız birlikleri içinde bulunan silahlı birçok Ermeni'nin Müslümanlara her çeşit zulûm ve kadınlara sarkıntılık ederek peçelerini zorla açmaya çalıştıkları, depolarda bulunan silah ve cephânenin Ermenilere dağıtıldığı ve bu olaya şahit olan Osmanlı müfrezesine ateş açıldığı gibi Berber Ökkeş'in de Fransızlarca şehit edildiği; Maraş kalesindeki Türk bayrağının indirildiği, bir çok kişinin Ermeni işbirlikçileri tarafından katledildiği; ev ve camilere girilerek arama yapıldığı ve bu esnada çocuklara işkence ile zulmedildiği; üzerinde silah bulunan Müslümanların idamla cezalandırıldığı; insanlığa yakışmayan bu uygulamaların engellenmesi için gerekli tedbirin alınmasını isteyen Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden gönderilen tahrîrat.

***În Maraş Armenians in Collabaration with Occupying
French Forces Oppressed the Population and
Committed Massacre.***

Part of the Armenians who were moved to other areas began to return to Maraş once the Mondros Armistice was signed; many armed Armenians amongst French detachments were inflicting all kinds of cruelties upon Muslims, harassing women and forcing them to remove

their veils; stored arms and ammunitions were distributed to Armenians and a Turkish detachment which was witnessing these acts was fired upon; a barber named Ökkeş was shot down by French; the Turkish flag hoisted over the citadel of Maraş was lowered and many persons were killed by armenian collaborationists and under pretext of searching for arms they broke into houses and mosques while unflicting tortures upon children; Muslims carrying arms were sentenced to death; A letter sent by the Maraş section of the Society for the Defense of Rights it was called for taking the necessary measures to stop these inhumane acts.

27 C. 1338 (18. III. 1920)

**Erkân-ı Harbiyye-i
Umûmiyye Dâ'iresi
Şu'be: 2
Numara: 1108**

Hâriciye Nezâret-i Celîlesine

Devletlü efendim hazretleri

Mar'aş müsâdemesi başlamadan evvel Fransızlarla Ermeniler tarafından ahâlî-i İslâmiyyeye karşı yapılan harekâta dâ'ir Mar'aş Müdâfa'a-i Hukûk Cem'iyyeti tarafından verilüp Üçüncü Kolordu Kumandanlığı'ndan gönderilmiş olan evrâk sûreti eskimiş olmağla berâber, berây-ı ma'lûmât melfûfen takdîm kılınmıştır. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 26 Cemâziye'l-âhir sene [13]38 ve

Fî 18 Mart sene [13]36

Harbiye Nâzırı

İmza

Sûret

Nakl-i sükkân mu'amelesine tâbi' tut[ul]an Ermeniler akab-i mütârekede peyderpey avdete başlamış ve haklarında her dürlü mu'avenet icrâ edilerek huzûr ve emniyet-i umûmiyyeleri taht-ı te'mîne alınmış olduğu ve her üç ay sonra şerâ'it-i mütâreke hilâfında te'mîn-i âsâyiş bahânesiyle livâmıza gelerek sekiz mâh kadar kalan İngiliz kuvve-i işgâliyyesi bile vaz'-âmîz-i şikârânemize nazar-ı takdîre alarak umûr-ı hükûmet ve millete kat'iyen müdâhale eylememiş oldukları hâlde kuvve-i mezkûreyi istihlâf eden Fransız kuvve-i işgâliyyesi Fransız forması altında gizlediği

bir takım Ermeni çetelerini berâberinde götürüp her dürlü kavâ'id ve zevâbit-i askeriyeden vâreste bir hâlde çarşu ve sokaklarda gezmelerine ve böyle milletdaşlarını Fransız sıfat-ı askeriyesinde görmekte te'mîn-i firâk eylemek isteyen fesedenin Müslümanların hayâtını rencide edecek nümâyîşlere tasaddî eylemelerine ve hatta Ermeni efrâdının kavlen ve fi'len vukû' bulan ta'addiyât ve tecâvüzât-ı nâmûs-şikenâne ve tâkat-güzârânesine ahâlî-i İslâmiyye tarafından fevka'l-gâye sabr ve tahammül gösterildiği İngilizler tarafından da takdîr olunarak memleketden müfârekatları sırasında İngiliz kuvve-i işgâliyye kumandanının eşrâf ve a'yân-ı memleketi nezdine da'vetle inâyet-i memnûniyyet-kârâne bir tarzda beyân-ı vedâ' ve Fransız kuvve-i işgâliyye kumandanında imtizâc-ı ahâlîyi sâlib-i esbâb karşısında kalmamasına dâ'ir izhâr-ı temenniyât eylediği bir zamânda Fransızlar hod-kâmâne ve dürüşâne hâllere devâm ile yoldan geçen kadınların peçelerini kaldırmak ve iki İslâmı alenen şehîd etmek ve bir taraftan deppoyda bulunan esliha ve cebhâne ve bombaları kendi devriyelerinin himâyesi altında Ermenilere tevzî'-i nakliyâtını te'mîn etmek ve buna şâhid olan Osmanlı devriyesi üzerine ateş açarak polis me'mûrunu cerh ve ümenâ-yı (?) müslimden Berber Ökkeş bizzât Fransız irtibât zâbiti tarafından katledilmiştir. Deppoydaki eslihanın sûret-i tevzî'i Ayntab'dan gelen hey'et-i tahkikiyenin netîce-i tahkîkâtla ve merkûm Berber Ökkeş'in keyfiyet-i katli de zâbit-i mûmâ-ileyhin i'zâmıyla tahakkuk eylemiştir. Fransız kuvve-i işgâliyyesi Ermenileri İslâmlar aleyhinde teslîh ve teşvîkiyle berâber bir taraftan da anâsır-ı Osmaniyeyi yekdiğeri aleyhinde ikâ'-ı cinâyâta tertîb ve igrâ ve bir takım menfa'at-perestân — ve sebük-magzâni de pâre-i me'mûriyyet va'd ve itmâ'ıyla beyne'l-anâsır tuhm-ı fesâd ve nifâk ekmek gibi hiç bir devlet-i mu'azzamaya ve millet-i mütemeddineye lâyük olmayacak sûretde prensipler ta'kîb ve bi'n-netîce âsâyîşsizliği ser-rişte ittihâzıyla menviyât-ı gayr-i ma'kûlesini tatbîk için hükûmeti müdâhaleye tesaddî edeceğini hisseden erbâb-ı cem'îyyet ve ashâb-ı hasenenin teklîfât ve temenniyâtını reddetmesi üzerine Osmaniyeden getirdiği propogandacılar ile teşebbüsât ile feryâdlarından geri kalmamış ve hattâ memleketde nisbiyet-i (?) pây-i istîla için fikr-i me'âlî sâhibi olan hiçbir devlet-i mu'azzamaya yakışmayacak sûretle memleketi idâre-i Osmaniyeden nez' edercesine tebe'a-i Osmaniyeden olan Ermeniler tarafından çekilen Fransız bandırasıyla dâ'ire-i hükûmete girmek ve livâmızın Kilikya'ya ilhâk ve Osmaniyeli livâsıyla birlikte Osmaniyeli Forforu (?) Mösyö Andre tarafından idâre ve her iki livânın Jandarma Alay Kumandanı Sıdkı Efendi nâmında bir şahsa tevdi' edildiğini i'lân ve kal'ada Osmanlı bandırası keşidesine müsâ'ade edilmeyeceğini ve hükûmete keşide edilen Osmanlı bayrağını da cebren indirmek üzere bir zâbit kumandasında Ermeni efrâdı hükûmete sevkeyledikleri ve zâbit teşkîlâtı icrâsıyla umûm devâ'ir-i hükûmete me'mûrlar ta'yîn edeceği gibi beyânât ve icrâ'âta başlamışlar ve kal'aya

Osmanlı bayrağı keşidesini de men' etmişlerdir. Kuvve-i işgâliyyenin bu siyâset-i sakîmesi yüzünden vukû'ât ve hâdisât-ı mü'essife ta'kîb eylemekdedir. Ahîren gelen Ceneral Keret dahi livâmızın Kilikya'ya ilhâk ve Fransız idâresinin te'sîs edileceğini beyân ve resmen i'lân eylemişlerdir. Fransızların İslâmlara karşı gösterdikleri husûmetden hayrân-yâb olan Ermeniler dahi ikâ'-ı cinâyâtdan Fransızlara âdetâ sâbıka ediyorlar. Müslümânlıktan başka bir kusûru olmayan bî-çâre bir hammâl sûret-i fecî'ada boğazlanmak ve kulakları kesilmek sûretiyle katledildi. Şeyh mahallesi kahvehânesinde bulunan ahâlî üzerine Fransız kisve-i askeriyyesini hâ'iz birkaç Ermeni anarşisi tarafından bomba atılarak bir şahsın maktûl ve dört şahsın ağır sûretde mecrûh düşmesine sebebiyet verildi. [Mü]tecâsirler ise Fransızlar tarafından karakol ittihâz edilen kiliseye girdiler. Fransızlar Ermenilerin tahrîkâtıyla hod-be-hod ahâlî-i İslâmiyyenin haremlerine kadar girerek taharriyât icrâ ve Nakîb (?) Câmi'inde bulunan iki çocuğu tevkîf ve işkence etmişlerdir. Ve ma'âbide tecâvüzlerini tekrâr eylemiştir. Odun götürmek üz[r]e memleketden çıkan iki fukarâ Müslüman, Fransız karârgâhının on dakîka mesâfesinde süngü darbeleriyle şehîd edildi. Firâren ağus (?) giryân (?) ve câna muvaffak ola[n] arkadaşları kâtillerin kışlaya girdiklerini, şahıslarını ta'yîn edeceklerini hükûmete ihbâr eylemeleri üzerine berây-ı tahkîkât Fransız karârgâhına giden jandarma kumandanıyla polis komiseri Ermeni neferleri tarafından elfâz-ı galîza ile tahkîr ve düşnâm olunarak fi'l-i katlin kendileri tarafından ikâ' edildiği ihsâs olundu. Hadd ü pâyân olmayan lâ-yetesavve[r] dâ'ire-i imkâna çıkamayan bu ta'addiyât ve tecâvüzât elvermemişdir ki; Bu def'a da İslâhiye tarîki üzerinde eşkıyâ ta'kîbi vesîle ittihâzıyla hükûmete ma'lûmât verilmeksizin harekât-ı askeriyye icrâsına kıyâm ve Ceceli, Gökpınar Şerefoğlu, Şekeroba, Fekser (?) ve sâ'ir karyeleri top ateşiyle hâk-i yeksân edildi. Memleket ahâlîsinin serbestî-i hayâtdan mahrûm bırakmak ve gerek Ermenilerin ve gerek Fransız nüfûzlarının damarlarında deverân eden dimâğ-ı zabt ve kini tamâmıyla teflîc edebilmek ve bi'n-netîce memleketin pek elîm ve ciğer-sûz fecâyî'a sahne olmasını te'mîn eylemek maksadıyla bu kerre Fransız kumandanının neşreylediği beyânnâmede akşam alafranga sâ'at altıdan sabâh alafranga sâ'at altıya kadar ahâlînin işlerine gitmeleri men' bu sûretle nev'amâ bir idâre-i örfiyye i'lân ve üzerlerinde silâh taşıyanlar doğrudan doğruya birer cânî addıyla i'dâm edileceği beyân ve Wilson'un prensiplerinden ve Sulh Meclis-i Âlîsi'nin mukarrerât-ı âdilânesinden kat'-ı ümîd etmeyen biz İslâmlar haklarında âdetâ bir siyâset-i imhâkârâne tatbîk ve ittihâz edilmekdedir ki; bu hakîkat Kilis'de neşr olunan beyânnâme münderecâtına da kesb-i sübût ve bedâhet eylemekdedir. Binâen-aleyh Fransızlar gibi efkâr-ı âliyye ve imrâr-ı âyineye (?) teveccühkâr olan bir millet-i necîbeye değil akvâm-ı vahşiyeye bile lâyıık ve reddolmayan şu tarz-ı idâreyi âlem-i medeniyet ve insâniyyetin enzâr-ı ibtisârına

vaz' ve i'lâna müsâra'at ve mevlid ve medfenimiz olan hâk-i vatanın silâh-ı zulm ü i'tisâfla dökülecek kanlarla lekedâr edilmemesi için îcâb eden tedâbîr-i serî'a ve sâ'irenin icrâsını temennî eyleriz.

11 Kânûn-ı Sâni sene [1]336

Mar'aş Müdâfa'a-i Hukûk
Cem'iyeti Riyâseti

BOA. HR. SYS. 2544- 16/16, 17, 22

- 36 -

*ŞÜREGEL, AKBABA, ZARUŞAD VE ÇILDIR CİVARINDAKİ YİRMİ
SEKİZ KÖYDE ERMENİLERCE YAPILAN KATLİÂMLARDA İKİ BİN
MÜSLÜMANIN ÖLDÜRÜLDÜĞÜ*

1920 Şubat'ından itibaren Ermeni tecavüzlerinin arttığı, Şüregel, Akbaba, Zaruşad ve Çıldır mintikasındaki yirmi sekiz İslam köyünün tahrip, iki bini aşkın nüfusun katl ve bir çok eşyayla hayvanın da gasbedildiği; Müslüman kadınlardan gençlerinin Kars ve Gümrü'ye götürüldüğü, bu köylerden kaçabilen yüzlerce kadın ve çocuğun da dağlarda donarak öldükleri, bunları duyan Müslüman halkın galeyan halinde olduğu; Ermeni Hükümeti sınırları içinde kalan Müslüman ahâliye yapılan mezâlimin Erzurum'daki İngiliz temsilcisi Rawlinson'un ifadesiyle de doğrulandığı, çoluk çocuğunu, mallarını kaybederek aç ve çıplak bir halde Osmanlı Hükümeti'ne iltica eden binlerce muhacirinin durumunu Amerikalı General Harbord Heyeti'nin de gördüğü ve mezâlimin şahidi oldukları; Ermenilerin bilinçli olarak Kürt aşiretleriyle Türk köylüleri arasına nifak sokmak istedikleri, yörede bir Kürdistan Hükümetinin kurulduğu ve Van, Bitlis, Erzurum, Trabzon'un Ermenilere verildiği yolunda söylentiler çıkarttıkları ve Şerif Paşa gibi satılmışların Kürtler adına söz söyleyemeyeceğini ve Kürtlerin hiç bir suretle Osmanlı camiasından ayrılmayacaklarını her tarafta ve özellikle İtilaf hükümetlerine defalarca bildirdikleri.

***Two thousands of Muslims Had Been killed in the Massacre perpetrated
by Armenians in twenty
Eight Villages Situated in the Neighborhoods
of Şuregel, Akbaba, Zaruşad and Çıldır.***

It was stated that from february 1920 on Armenian aggressions intensified; twenty eight Muslims villages in the region of Şuregel,

Akbaba, Zaruşad and Çıldır were demolished, more than two thousand people killed and a lot of goods and cattles forcibly seized; Muslim young women had been taken away to Kars and Gümrü, hundreds of women and children who succeeded to escape from their villages got frozen dead in the mountains; on hearing the news of their death Muslim population got agitated with anger; the atrocities committed against the Muslim population who remained within the boundaries of the Armenian administration were confirmed by the declaration of the British representative in Erzerum Mr. Rawlinson; the American delegation headed by the General Harbord witnessed with their own eyes the oppression committed seeing thousands of Muslim emigrants, who have lost their families and all of what they possessed hungry and destitute seeking refuge in the Ottoman territories; Armenians were seeking on purpose to sow discord between Kurdish tribes and Turkish villages are spreading rumors about a Kurdish state being established and the provinces of Van, Bitlis, Erzerum and Trabzon given to Armenians; It was also stated that traitors like Sherif Pasha (Şerif Paşa) can never speak on behalf of the Kurds and that Kurds will never secede from the Ottoman Community a fact that had been declared and made publicly known everywhere and reiterated especially to the governments of the Entente.

2 B. 1338 (22. III. 1920)

Erivan Ermeni Cumhuriyeti Askerî Kumandanlığına

Erzurum

22/3/[13]36

Ermeni Hükûmeti dâhilinde kalan İslâm ahâlîye öteden beri yapılan mezâlim ve kıtâl gayet sahîh ma'lûmâtla tevsîk edilmiş ve Ermeniler tarafından bu mezâlimin yapıldığı Erzurum'daki İngiliz Mümessili Kâ'im-i makâmı Mister Rawlinson'un meşhûdât ve ifâdesiyle de te'eyyüd eylemiş ve evlâd u îyâlini ve mal ü menâlini zâyî' ederek aç ve perişân bir sûretde bize ilticâ eden binlerce muhâciri Amerika'nın General Harbord Hey'eti dahi görmüş ve mezâlimin şâhidi olmuştur ve hattâ kıta'ât ve ahâlîmizin gözü önünde bile birçok İslâm köyleri top ve makineli tüfengle mücehhez Ermeni kıta'ât-ı askeriyyesi tarafından tahrîb ve imhâ olunmuştur. İşbu harekâta nihâyet verileceği ümîd edilmiş iken ma'at-te'essüf [1]336 ([1]920) senesi şubatı ibtidâsından beri bi'l-hassa Şüregel, Akbaba, Zaruşad ve Çıldır mıntıkasındaki ahâlî-i İslâmiyyeye yapılan mezâlim dahâ ziyâde artırılmışdır. Mezkûr noktada yirmi sekiz pâre İslâm köyünün tahrîb ve iki bini mütecâviz nüfusun katl ve birçok eşyâ ve

hayvânâtın gasb edildiği ve genç İslâm kadınlarının alınıp Kars'a ve Gümrü'ye götürüldüğü ve bu köylerden kaçabilen yüzlerce kadın, çoluk çocuğun da dağlarda donup öldükleri ve İslâmların mal, can, ırz ve nâmûslarına yapılan bu tecâvüzün hâlâ devam etmekte olduğu mevsûkan haber alınmaktadır. Din kardaşlarına karşı yapılan bu şenâ'at ve fecâ'ati işiden bütün Müslüman ahâlî ve efrâd-ı askeriyye ve bi'l-hassa akraba ve kabîlelerinden birçoğu idâreniz altındaki mahallerde bulunan aşâyir halkı fevka'l-âde galeyân ve heyecâna gelmiştir ve ahîren kumandanlarınızın ve me'mûrlarınızın imzâlarıyla hudûd civârında öteye beriye atılan ve götürülen ve güyâ Kürdlerle Ermenilerin i'tilâf ettiklerine ve ayrıca bir Kürdistan Hükûmeti teşkîl edildiğine Van, Bitlis, Erzurum ve Trabzon'un Ermenilere verildiğine dâ'ir olan ve unsur-ı İslâm arasına tefrika ve nifâk sokmak mâhiyetinde bulunan beyân-nâmeler Şerif Pâşâ ve emsâli gibi vicdânını düşman paralarına satmış olan vatan ha'ini kimselerin hiçbir hakk-ı vekâleti hâ'iz olmadığı ve Kürdler nâmına söz söyleyemeyeceği ve Kürdlerin hiçbir sûretle câmi'a-yı Osmaniyye'den ayıramıyacakları bütün Kürdler tarafından her tarafa ve bi'l-hassa i'tilâf hükûmetlerine müte'addid def'alar i'lân ve Şerif Pâşâ ve emsâli tel'în edilmiş olduğundan büyük bir hiddet ve nefretle karşılanmış bu hallerde mevcûd olan galeyân ve heyecânı teşdîd eylemiştir. Ermenilerin yapmakda olduğu mezâlim dolayısıyla efkâr-ı umûmiyye-i İslâmiyyede hâsıl olan galeyân ve heyecânın teskînine çalışılmakta ve halk sukûnete da'vet edilmekte ise de heyecânın teskîni ve halkın te'mîni için mezâlim ve kîtâle nihâyet verdirilmesi ve İslâmlardan alınan eşyâ vesâ'irenin i'âde ve zarârların tazmîn edilmesi ve İslâmların, ırz ve nâmûs u can ve mâlî ve her dürlü hukûklarının muhâfaza altına alınması Ermeni Hükûmetine tevcih edilen bir vazîfedir. Her millet gibi Ermeni milletinin de hakk-ı hayât ve istiklâl-i idâreye mâlikini en za'îf ve en tehlikede bulunduğunuz bir zamanda bile hükûmet ve milletimizce de te'mîn edilmişti.

İki sene evvel Erzurum'un istihlâsını müte'âkib harekâtta kıta'atımla oralarda bulunurken mevcûdiyetinize(?) karşı gösterdiğim adl ve şefkât hâtîrânızda olacağından bu vesâyâ-yı hâlisânemin de samîmi telakkî buyrulacağını ümîd eyler hürmetlerimi takdîm eylerim.

BOA. HR. SYS. 2878/24

*ÇILDIR, ZARUŞAT VE ELVİYE-İ SELÂSE'DE ERMENİLERİN İSLAM
AHÂLİYE MEZÂLİM YAPTIKLARI*

Zaruşad'da ahâlinin silahlarını toplamak vesilesiyle taarruz eden Ermeni kuvvetlerinin Mamaş, Ağzıaçık, Bendivan, Çatak ve Çamah köyleri ahâlisine işkence yaptıkları ve esir olarak Kars'a gönderdikleri ve bunların akibetlerinin meçhul olduğu; yine Karahan ve Göğercin karyelerinde de Müslüman ahâlinin katledilip, köyün tahrip edildiği; Keçili ve Şahnalar karyelerinde ise 120 kadın ve çocuğun süngü ve baltalarla parçalandığı; Ermenilerin Bardız ve Oltu havalisine tecavüz etmek niyetinde oldukları ve Kaskanlı aşiretinden bazı kişilerle işbirliği yaptıkları; Elviye-i Selâse'de bulunan Ermenilerin Kars havalisinde Ani, Şüregel ve Ağbaba civarındaki otuz üç İslam köyünü tahrip ederek halkın mallarını yağmalamaları üzerine, ahâlinin Sürmeli'ye iltica ettiği.

***Atrocities perpetrated by Armenians against Muslim population in
Çıldır, Zaruşad and the three Sanjaks***

Under the pretext of confiscating arms Armenian forces attacked the villages of Mamaş, Ağzıaçık, Bendivan, Çatak and Çamah, tortured their population and drove them away as prisoners to Kars and what happened to them remains yet unknown; the villages of Karahan and Göğercin had been destroyed and their Muslim population massacred; in the villages of Keçili and Şahnalar 120 women and children had been attacked killed and cut to pieces by bayonets and axes; Armenians in connivance with some people of the Kaskanlı Tribe are planning to attack the environs of Bardız and Oltu; Armenians living in the three sanjaks of Kars, Ardahan and Batum attacked thirty three Muslim villages in the neighborhoods of Ani, Şüregel and Ağbaba situated at the proximity of Kars destroyed them and looted the goods and properties of the population which were obliged to seek refuge in Sürmeli.

2 B. 1338 (22. III. 1920)

Onbeşinci Kolordu Müsvedde Varakasıdır

Şube: 1

Târîh: 9 Mart [13]36

Numarası: 345

*Harbiye Nezâret-i Celîlesine ,1, 3, 12, 13, 14, 20'nci Kolordulara, Erzurum, Van,
Trabzon Vilâyetine, Erzincan Mutasarrıflığına*

1- Sunûf-ı muhtelifeden mürekkeb Ermeni kuvvetleri tarafından Çıldır ve Zaruşad havâlisindeki ahâlî-i İslâmiyyenin silahlarını toplamak vesîlesiyle Kânûn-ı Sâni nihâyetlerinde icrâsına başlanan zulm u şenâ'at hakkında alınan ma'lûmât zîrde ikinci mâddede kemâl-i te'essürle arzedilmiş ve keyfiyet ayrıca Erzurum'daki İngiliz mümessiline de bildirilmiştir. İslâmların gösterdikleri şedîd mukâvemet ve bu sâyede Ermenilerin uğradıkları hezîmet hakkında 12 Şubat ve 7 Mart târîhlerinde arzedilmiş olan tafsîlât, işbu fecâyî'-i mü'ellimenin sebebiyet verdiği müsâdemâtın safahât ve netâyicinden ibâretidir.

2- Kars'ın şimâl-i şarkîsinde İslâmlarla meskûn olup İslâm şûrâsı tarafından idâre edilen Zaruşad kazâsına ahâlînin silâhlarını toplamak vesîlesiyle 3 Şubat'da ta'arruz eden top ve makineli tüfengle mücehhez kuvvetli Ermeni kıta'ât-ı muvazzafası Mamat [Mamaş], Ağzıaçık, Bendivan, Çatak ve Çamah adlarındaki beş Müslüman köyünün ahâlîsini pek çok işkence ve vahşiyâne tecâvüzlerle esir sıfatıyla Kars'a sevk etmişlerdir. İşbu sevk edilenlerin âkıbetleri ise mechûldür. Kezâ aynı mıntıkadaki Karahan, Göğercin karyelerini de ansızın basan Ermeni kuvvetleri her iki karyedeki Müslümanları katletmişler ve buraları topçu ateşleriyle kâmilen tahrîb etmişler ve Keçili ile Şahnalar karyelerinden yüz yirmi kadar kadın ve çocuğu karlar üzerinde süngü ve baltalarla parçalamışlardır.

3- Nezâret-i celîleye ve kolordulara arzedilmiştir.

Onbeşinci Kolordu Müsvedde Varakasıdır

Şu'be: 1

Târîh: 9 Mart [13]36

Erzurum'da İngiliz Kâ'im-i makâmı Rawlinson cenâblarına

Kars'ın şimâl-i şarkîsinde ahâlînin ekseriyet-i kâhiresi İslâm olan Zaruşad kazâsının silâhlarını toplamak vesîle-i mu'tâdesiyle şubat bidâyetinde ta'arruz eden kıta'ât-ı muntazamasından mürekkeb sekiz yüz piyâde, altı makineli tüfeng ve dört top kuvvetindeki bir Ermeni müfrezesi Mamat [Mamaş], Ağzıaçık, Bendivan, Çatak ve Çamah adlarındaki beş Müslüman köyünün ahâlîsini pek çok işkence ve vahşiyâne tecâvüzler yaparak ve güyâ esir sıfatıyla Kars istikâmetine sevk etmiştir. İşbu sevk edilenlerin âkıbetleri ise mechûldür. Kezâ aynı mıntıkadaki Karahan, Göğercin karyelerini de ansızın basan Ermeni kuvvetleri her iki karyedeki İslâm ahâlîyi katl ve köyleri topçu ateşleriyle tahrîb ve imhâ etmişlerdir. Yine mezkûr mıntıkada Keçili, Şahnalar karyelerinden yüz yirmi âciz kadın ve çocuk karlar üzerinde süngü ve baltalarla doğranmıştır. Ermenilerin mazlûm ve ma'sûm ahâlî-i İslâmiyyeye karşı irtikâb ettikleri vahşet ve mezâlimin enzâr-ı medeniyet ve insâniyyete vaz'eder ve te'yîd-i hürmet eylerim. Ka'im-i makâm bey.

Onikinci Fırka Kumandanlığı
Erkân-ı Harbiyesi
Şu'be: 1
Husûsî: 321
Umûmî: 717

Hasankal'a
16 Mart [13]36

15'nci Kolordu Kumandanlığına

1- 36'ncı Alay Kumandanlığı'na Zalice ve Bardız'dan gönderilen iki kıt'a mektûb, manzûr-ı sâmilere buyurulmak üzere aynen ve leffen takdîm kılınmıştır. Mezkûr mektûbların mündericâtına nazaran Ermeniler şu günlerde kendilerine celb etmiş oldukları ba'zı İslâm tarafdârlarını, (Bardız havâlisinde cereyân eden ahvâl ve vaz'iyeti tahkîk etmek üzere) mezkûr havâlîye sıkı sıkı göndermekte imişler. Maksudları Bardız ve Oltu havâlîsine ta'arruz etmektir. Zalice'den gelen mektûbda Ermenilerin Sarıkamış'da yüz elli, Kars'da dört yüz, Mardin'in de Maz[m]anof kumandasında elli kadar askeri olup, bu kuvvetden başka top ve makineli tüfengi ziyâdece imiş. Her gün ahâlî-i İslâmiyye'ye tecâvüz etmektedirler.

2- Ermeniler Zaruşad ve Şüregel havâlîsinde bulunan on iki pâre karyeyi mahv etmişler ve bütün mallarını yağma ettikten sonra iki yüz kadar İslâm kadınlarını esîr edüp Kars'a götürmüşlerdir ve bunlardan mâ'adâ kendilerine teslim-i nefis eden on kadar karyenin dahi silâh ve cebhânelerini toplamışlardır.

3- Ermenilerin Gürcüler ile ittifâk ettiği söyleniyor ise de kat'iyetine hükmedilmemektedir.

4- Kağızman civârında bulunan yirmi sekiz kişilik bir Ermeni kuvvetinin İslâmlar tarafından imhâsı ve bu imhâ edilen kuvvetden ikisinin firâr etmesi üzerine Ermeniler piyâde, top, makineli tüfengden ibâret bir kuvveti Kağızman'a sevk etmişler, mezkûr kuvvet o havâlîde bulunan bir karyeyi (ismi tahkîk edilmektedir) gârât ettikten sonra ahâlîsini kısmen katletmiş ve bu katli'âmdan cânlarını kurtaran ba'zı ahâlî-i İslâmiyye dağlara kaçmıştır.

5- Kars ve Zaruşad havâlîsinde sâkin İslâmların en ziyâde hakâret ve mahv edilmesine yegâne sebep olan, Kaskanlı aşîretinden Bahri ve Dede Beyler ile Oltu kazâsının Kosor nâhiyesinden Mehmed Bey-zâde İzzet imiş.

6- Zalice'den gönderilen mektûb sâhibi an-asıl Kaskanlı Aşâ'iri Re'isi Mato Bey-zâde Ahmed Bey nâmında birisi olup ifâdesine göre bu zât ileri harekâtta 9' uncu Fırka kumandan-ı sâbıkı Miralay Rüşdü Bey'in ma'iyetinde bulunarak bir çok fedâkârlığı görülmüş ve kendileri ma'rûf ve ashâb-ı hamîyyetden olduğu anlaşıldığı gibi hâl-ı hâzırda mûmâ-ileyh Ahmed Bey'in ma'iyetinde üç yüz kadar kuvvet olup bu kuvvetin yed-i isti'mâlinde iki yüzü Rus, yüzü Osmanlı olmak üzere üç yüz kadar tüfeng mevcûd ise de cebhâneleri pek noksân imiş ve Ermenilere karşı muhâbere etmek için hâzır bulunduğunu ve kendileriyle sıkı sıkı muhâbere edilmesini ve mektûblarının mahrem tutulmasını ricâ etmektedir.

7- Ermenilerin Kars ve Sarıkamış'da bulunan kuvvetleriyle (2, 3, 4)'üncü maddelerde zikr edilen havâdis 13/Mart[[13]36 târîh ve 1/304 numaralı takdîm kılınan şifreli telgrafnâme-i âcizîde arz edilen ma'lûmâtı te'yîd etmektedir.

8- Ermenilerin muvaffakıyâtıyla neticelenen Zaruşad ve Şüregel havâlisinde vukû'a gelen müsâdemeyi müte'âkib öteden beri elde ettikleri Kosorlu İzzet ve Bahri Beyler vâsıtasıyla sıkı bir kontrol ve taht-ı murâkabe bulundurdıkları Bardız ve Oltu havâlisine Ardahan'dan gelen Ağundur vâdîsini ta'kîben mezkûr havâlîye karîben bir ta'arruz yapmak niyetinde oldukları birbirini te'yîd eden ma'lûmâtlardan anlaşılmağla ma'rûzdur.

12. Fırka Kumandanı

Kâ'im-i makâm

İmza

Erzurum Vilâyeti

Mektûbî Kalemi

Umûmî: 7389

Husûsî: 160

Onbeşinci Kolordu Kumandanlığı Cânib-i Âlîsine

Elviye-i Selâse dâhilinde bulunan Ermenilerin bugünlerde ve Kars havâlisindeki Ani, Şüregel ve Ağbaba cihetlerinde otuz üç İslâm köyünü tahrîb ve ahâlî-i İslâmiyyesinin mallarını yağmâ etmelerinden dolâyı ahâlî-i merkûmenin perîşân bir hâlde Sürmeli mıntıkasına ilticâ eyledikleri Musun nâhiyesi müdîriyetinin iş'ârına atfen Bâyezîd Mutasarrıflığı'ndan alınan telgrafnâmede bildirilmekle keyfiyet berây-ı ma'lûmât ma'rûzdur.

22 Mart sene [1]336

Erzurum Vâfisi

Bende

İmza

	Katlolunan İslâmlar		Mecrûh	Rus Şilisi	Manat	Osmanlı Altını	Öküz	Araba	Zahire Kod	Re's esb	K
	İnas	Zükûr	Aded	Aded	Aded	Aded	Aded	Aded	Aded	Aded	A
Çullu Karyesinden	-	43	-	-	-	-	-	30	4000	15	2
Sinemoğlu karyesinden	-	37	-	-	-	-	-	-	1000	50	2
Lalavarginis karyesinden	-	-	-	-	-	-	-	-	2000	20	
Harabe Altunbulak karyesinden	-	12	-	-	-	-	-	-	3000	30	3
Karatavuk karyesinden	-	25	15	-	-	-	20	-	3050	15	
Çardaklı karyesinden	-	35	-	100	100000	500	-	-	-	35	
Şeki karyesinden	-	20	-	-	-	-	100	-	5000	150	4
Gülistan karyesinden	-	-	-	50	Gümüş kılıç 8	-	60	-	1753	20	1
Toptaş, Kelpekor karyesinden	300	300	-	-	-	-	-	-	-	200	3
Lağustan[Lavustan] karyesinden	-	48	-	-	-	-	49	-	2580	20	1
YEKÛN	300	420	15	150	100000	500	329	30	22383	555	1

- 38 -

*ORDUBAD, AHURA, CİLVANA VE BÜYÜKVEDİ HAVALİSİNDE
ERMENİLERİN, MÜSLÜMAN HALKA KARŞI YENİDEN BÜYÜK
BİR SALDIRIYA BAŞLADIKLARI*

*Ermenilerin daha evvel Kars'a bağlı
Çıldır, Zaruşad, Şüregel, Ağbaba kazalarında*

BOA. HR. SYS. 2878/20

kırk Müslüman köyünü yakarak iki binden fazla Müslümanı katlettikleri ve katliâm sırasında Müslümanlardan yağmaladıkları eşyaları Kars'ta alenen sattıkları bildirildiği gibi şimdi de Ordubat, Ahura, Cilvana, Büyükvedi mıntıklarında Müslüman ahâliye karşı geniş çaplı saldırıya geçtikleri haber verildiğinden bu olayların Antalya'daki İtalyan mümessilliği vasıtasıyla ilan ve protesto edilmesi gerektiği.

***Beginning of New Large Armenian Attacks Against Muslim Population
in Ordubat, Ahura, Cilvana
and the Neighborhood of Büyükvedi.***

As it has been previously stated Armenians had burnt forty Muslim villages of the districts of Çıldır, Zaruşad, Süregel, Akbaba attached to Kars killing more than two thousand Muslim persons sacking their belongings and selling them openly in the city of Kars and now they are starting a large scale attack on the Muslim population, in the regions of Ordubat, Ahura, Cilvana and Büyükvedi these facts must be made public and protested against through the İtalian delegation in Antalya.

5 B. 1338 (25. III. 1920)

**Onbeşinci Kolordu Erkân-ı Harbiyye
Birinci Şu'be Müsvedde Varakasdır
Târîh: 25 Mart [13]36**

Hey'et-i Temsiliyyeye

Tohumluk istemek, vergi teklîf etmek ve silâh toplamak gibi mu'tâd ve âdî bahânelerle senelerden beri Ermeni zulm ve işkencesine ma'rûz kalan hudûd hâricindeki ahâlî-i İslâmiyye son Şubat ayı zarfında Ermeni fırka kumandanları tarafından idâre edilen sunûf-ı muhtelifeden mürekkep müte'addid müfrezelerin ta'arruzlarıyla yine bir çok kurbân vermiş, Kars vilâyetine tâbi' Çıldır, Zaruşad, Şüregel ve Akbaba kazâlarında isimleri mazbût kırk İslâm köyü kâmilen mahv ve tahrîb edilmiş ve bu köylerin bî-çâre halkından iki binden ziyâde İslâm nüfûs pek fecî' bir sûrette katlolunmuş ve katli'âma uğrayan İslâmların yağma edilen eşyâsı Kars pazarlarında alenen satılmışdı. Hemen hergün kemâl-i te'essür ve esfle almakda olduğumuz Ermeni zulm ve kîtâline yeni bir ilâve olmak üzere Ordubat, Ahura, Cıva [Cilvana] ve Büyükvedi mıntıklarındaki ahâlî-i İslâmiyyeye karşı Ermeniler on dokuz martdan i'tibâren ta'arruza başlamışlardır. Ayrıca Oltu havâlîsindeki İslâmlara ta'arruz için hazırlandıkları da mevsûkan istihbâr kılınmıştır.

Bu harekâtın Antalya'daki İtalyan mümessili vâsıtasıyla i'ân ve protesto edilmesini arz ve teklîf eylerim.

İmza

BOA. HR. SYS. 2878/25

- 39 -

*REVAN'DAN GENCE'YE GİDEN TRENİN BEŞ YÜZ MÜSLÜMAN
YOLCUSUNUN ERMENİLER TARAFINDAN ÖLDÜRÜLDÜĞÜ*

Kağızman'ın güney-batısında bulunan Şorlu köyüne gelen kırk kişilik Ermeni kuvvetinin gündüzleri Aras geçidinden gelen giden Müslümanları katlettikleri ve geceleri de muhtelif yerlere pusu kurdukları; Revan'dan Gence'ye gitmekte olan trenin beş yüz Müslüman yolcusunu öldürdükleri, Zengezor, Ordubad ve Vedi İslâm köyleri halkına zulüm yaptıkları.

***Massacre by Armenians of Five Hundred Muslim Passengers while they
are travelling by Trains From Revan To Gence***

A detachment of forty Armenians which came to the village of Şorlu situated in the south west of Kağızman were murdering Muslim people coming from and going through the Pass of Aras (Arax) and under the cover of night they were laying ambushes in different points and had also killed five hundred Muslims travelling by trains from Revan to Gence and inflicted cruelties upon the population of Zengezor, Ordubad and Vedi's Muslim villages.

17 B. 1338 (6. IV. 1920)

Onbeşinci Kolordu Erkân-ı Harbiyye

Birinci Şu'be Müsvedde Varakasıdır

Târîh: 6 Nisan [13]36

Hey'et-i Temsîliyye'ye

1- Ermenilerin her tarafda İslâmlara karşı olan ta'arruzları ve netîcedeki inhizâm ve muvaffakiyetsizlikleri açık telgraflar ile arzederim.

2- Antalya'daki İtalyan mümessili vâsıtasıyla Avrupa'ya neşredilmek üzere Ermeni zulm ü şenâ'ati hakkında istihsâl olunan ma'lûmât dahi üçüncü maddede arzedilmiştir.

3- Otuz Mart'da Kağızman'ın cenûb-ı garbîsinde ve Aras nehrinin şimâlinde kâ'in Şorlu karyesine gelen kırk kişilik bir Ermeni kuvveti gündüzleri Aras geçidinden gelen ve giden Müslüman yolcuları yakalayıp şehîd etmekte ve geceleri de muhtelif yollarda pusu kurarak vahşet ve mel'ânetlerini icrâ eylemekdedirler.

Azerbaycan'a ve sâ'ir mahallere gitmek üzere Revan'daki Azerbaycan sefirinin vesîkasını hâmil olan Karavan (?) ve civârından trenle Gence'ye hareket eden beş yüz Müslüman Gümrü civârında vagonlardan indirilerek kâmilten katledilmiştir.

4- Ermeniler Zengezor, Ordubad ve Vedi İslâm köylerine sunûf-ı muhtelifeden mürekkeb muvazzaf kuvvetlerle tecâvüz ve zulm ü kîtâlde en menfûr bir hırs ve vahşetle tezyîd-i fa'âliyyet etdiler. Nâmûs ve mukaddesâtını müdâfa'aya çalışan İslâm nüfûsundan yine bir çok â'ileler mahvedilmiş hânümânlar söndürülmüştür.

5- Yalnız Hey'et-i Temsiliyye'ye arzedilmiştir.

İmza

BOA. HR. SYS. 2878/27

- 40 -

*ERMENİLERİN SİVİN VE PİLOMORİ KÖYLERİ MÜSLÜMAN
AHÂLİSİNE BASKI YAPTIKLARI*

Ermenilerin Kafkasya'da Müslüman ahâliye silah toplamak bahanesiyle baskı yaparak, Hoçovanlı iki kişiyi katlettikleri ve Sivin ile Pilomori köyleri halkının aileleriyle birlikte, Ermeniler arasında yaşayamamaları üzerine Osmanlı Devleti'nden sığınma talebinde buldukları.

***Pressures Exerted by Armenians upon the Muslim Population of the
Villages of Sivin and Pilomori.***

Under the pretext of requisitioning arms from Muslim population in Caucasia Armenians were exerting pressures upon them killing two persons from Hoçovan; finding themselves in the impossibility to live with Armenians the people of the Pilomori and Sivin together with their families demanded asylum from the Ottoman Government.

9 Ş. 1338 (28. IV. 1920)

**Dokuzuncu Kafkas
Fırkası Kumandanlığı
Erkân-ı Harbiyesi
Şu'be: 1
Umûmî: 566**

*Dokuzuncu Kafkas Fırkası
Kumandanı Kâ'im-i makâm
Hâlid Bey tarafından*

**Erzurum
28/4/[1]336**

Onbeşinci Kolordu Kumandanlığına

28/4/[13]36 târîh 564 numaralı rapora zeyldir.

1- Ermeniler ahâlî-i İslâmiyyeyi silâh toplamak bahânesiyle tazyîk etmekte oldukları ve Ardahan-Kars şosesi üzerinde Hoç[o]van nâhiyeli Beyaz Bey ile birâderi Şükrü Bey'i şehîd ettikleri ve Merdenik'in beş buçuk kilometre şimâl-i şarkisinde Sivin karyesi ahâlîsinden İsmail Ağa'nın verdiği ma'lûmâtdan anlaşılmışdır.

2- Sivin karyesi ahâlîsi ile mezkûr karyenin üç kilometre cenûb-ı şarkisinde vâki' Pilormori [Pilomori] ahâlîsinin Merdenik'in yedi kilometre cenûb-ı şarkisinde Sakiren(?) karyesine kadar ma'a-â'ile geldikleri ve Ermeniler arasında artık yaşayamayacaklarını ve bu yüzden hicret eylediklerini ifâdeleri üzerine Oltu müfrezesinden bildirilmekle ma'rûzdur.

9. Fırka Kumandanı Kâ'im-i makâm

İmza

BOA. HR. SYS. 2878/29

- 41 -

***KARS, SARIKAMIŞ VE KARAKURT CİVARINDA ERMENİLERİN
İSLAM AHÂLİYE YAPTIKLARI MEZÂLİM***

Kars Hükümetinin düşmesinden sonra Kars, Sarıkamış ve Karakurt havalisinde Ermenilerin İslam ahâliye feci zulümler yaptıkları, General Osebyan'ın emrindeki kuvvetlerin bütün bu olayların sorumlusu olduğu, Kars'ta kalan askerlerin işkence ile öldürüldükleri, Şura kurucularının şehirden sürüldükleri, ev eşyalarının yağmalandığı, zorla para ve mallarının Ermenilere devrettirildiği; bir çok karyenin basılarak topa tutulduğu, bazı köylerde ahâlinin akla hayale gelmeyecek zulümlerle katledildiği; damlara doldurularak yakıldığı, süngülerle katledilerek Aras nehrine döküldükleri, binlerce hayvan, zahire ve değerli eşyalarının gasbedildiği, 1918 yılından beri Kars havalisinde katledilen

Müslümanların sayısının yirmi beş bine ulaştığını bildiren mezâlîme uğrayan bazı köylerin temsilcilerinin sunduğu muhtıra.

***Atrocities Perpetrated By Armenians Against Muslim Population in the
Neighborhoods of Kars,
Sarıkamış and Karakurt.***

After the fall of the Kars Government Armenians perpetrated in the neighborhoods of Kars, Sarıkamış and Karakurt terrible atrocities against Muslim population; the responsible of all these crimes and tragic events are Armenian armed forces commanded by General Osebyan, soldiers remaining in Kars had been tortured and killed, Founding Members of the Assembly were forcibly driven out of the city, their goods looted and were compelled to transfer their moneys and properties to Armenians; many villages were attacked by artillery and in some villages the population were atrociously and in unimaginably way killed being crammed into the stables and set fire to, many were bayoneted and driven into the Aras river, thousands of heads of cattle, provisions and valuables seized; from the year 1918 unil now the number of Muslims killed in the neighborhood of Kars reached twenty five thousands; these facts are related my a memorandum submitted by the representatives of some villages attacked by and exposed to Armenian atrocities.

16 Ş. 1338 (5. V. 1920)

Kars hükûmetinin sükûtundan sonra Kars, Sarıkamış, Karakurt havâlisinde Ermenilerin yapmış olduğu zulm ve zâyi 'ât gasb-ı gâretlerini hâvî bir kıt'a muhtıradır.

Madde 1- Şûrâ-yı hükûmet sükût etdikden fi 13 Nisan sene [1]335'den üç gün sonra Ceneral Osebyan kıta'âtıyla Kars'a dâhil oldu. Karkanof vilâyet makâmını işgâl ederek bir hafta sonra icrâ-yı zulme başladılar. Şehir dâhilinde şûrâ emrinde yüz kadar nefer çavuş terhîs edilmiş gönüllü askerler kalmışdı. Bunların her birisi yapılan zulm ve fecâyî' netîcesi imhâ edildi. Şûrâ mü'essislerinin İbrahim, Hasan Azîz beyler, Mamilof Efendi, Musa Bey, Kömürlü[Gümrülü] Yusuf Bey, Muhlis Efendi ve Kabadin (?) Rus milletinden Raçinski, Camişof, Kağızmanlı Ali Bey, Revanlı Mehmed Bey, Hüseyin Han, Ahmed Efendi, bunlar bir gecede teb'îd edildikten sonra umûmunun, hâne ve eşyâları yağma edilmişdir. Kadınlarının eşyâlarına varıncaya değin gasbetdiler. Hâlen Yusuf Bey pederi tüccâr olduğundan beş yüz aded fincanlı Acem halısı gasbedilmişdir ki kıymet-i hakîkiyesi bir milyon liralık evrâk-ı nakdiyye değerindedir. Bu hafta içerisinde Fırıncı Mustafa Çavuş'u katlederek on bin

evrâk-ı nakdiyyesini gasbederek ve yine Fırıncı Keskemalı (?) Mehmed oğlu Hasan'ın yedi yüz aded ma'denî Osmanlı lirası ve iki bin aded yüzlük evrâk-ı nakdiyyesini gasbederek merkûmu bir müddet habsedikden sonra gasbetdiği emvâlini i'âde etdiğinden dolayı fırıncıdan imza alarak bir hakkım kalmadığına dâ'ir hîle ve desâis isti'mâliyle merkûm fırıncının yedi yüz aded ma'denî Osmanlı lirası ile iki bin aded yüzlük evrâk-ı nakdiyyesini bu desîse ile hazmeden vâlî mu'âvini Çalkonpan ile cezâ re'îsidir.

2- Paslı karyesinden Molla Mehmed'in Türkiye ile muhâberede bulunuyorsunuz diye götürerek kal'a arkasında sağ sağ kafasının derisini üzerek yan taraflarında ceyb yapmış gibi bu fecâyî' ile imhâ etdiler. [1]335 senesi Haziran'ında Kars'a tâbi' Hacıhalil karyesinde meskûn olan otuz beş hâne Gürcistan Türkleri, elli hâne kadar da yerli Türkler idi. Vâlî Karkanof'un teşvîkiyle Sebet oğlu Murad Nazik bunlar beş yüz süvârî ile karye-i mezkûru muhâsara ederek sekiz bin koyun, beş yüz sığırlarını, iki yüz bin liralık zî-kıymet eşyâlarını ve nakdiyelerini gasbetdiler. Sekiz nefer â'ile re'îslerini de katletmişlerdir. Ba'dehu Küçükyusuf, Hacımahö köyü, Sano köyü Alo köyü, Ağadeve bu karyelere dahi hücum ederek otuz nefer ahâlîden hâne eşyâlarını külliyyen yağma ile iki bin koyun ve sığır gasb ile Kars'a götürmüşlerdir. Bunlar Ceneral Osebyan, Vâlî Karkanofun emriyle icrâ edilmiştir.

3- Pitrofska (?) karyesinden yirmi hâne kadar Müslüman bir gecede muhâsara ile yüz kadar hayvanlarını gasbederek zî-kıymet eşyâ ve emvâllerini gasb ile götürmüşlerdir. [1]335 senesi Kânûnlar zarfında yapılan fecâyî': Ceneral Osebyan'ın kumandasındaki kıta'ât-ı askeriyeye Kars etrâfında bulunan Karapınar, Çamurlu, Gölbaşı, Burdik [Berdik], Aynalı, Kızılçakçak bu karyelere hücum ederek yüzü mütecâviz ma'sûm ahâlî-i İslâmiyye'ye telefât verdikden sonra iki bin kadar koyun ve sığır ve yüz bin liralık kıymetinde hâne eşyâlarıyla zî-kıymet eşyâlar Ermenilerin yaptıkları vahşiyâne ve câniyânededen havf eden ahâlî-i İslâmiyye Göle ve Çıldır tarafına firâra mecbûr olan ahâlîden beş yüz kadar kadın ve çocuk soğukların te'sirâtıyla incimâd etmişlerdir. Bu fecâyî'in başlıca sebebi ve emri Karkanof ve Osebyan'dır.

4- Sarıkamış kazâsındaki fecâyî': Şûrânın sükûtundan sonra Ermenilerin Sarıkamış'a geldiği esnâda Sarıkamış Kâ'im-i makâmı Varcebet Agob'un birinci def'a kazâ-yı mezkûre geldiği gecede şûrânın telefoncularından yedi neferin fecî' bir sûretde olarak katletmişlerdir ve İngiliz Ceneral Deboni (?) vesîkasıyla herkesin kendi yerlerine gitmesine müsâ'ade ediliyordu. Müslümanlar bu zulmden dağılmaya başladılar. Erzurum yolcuları ile berâber hicret eden Kars Müslümanlarını

Sarıkamış'da tevkîf ederek üzerlerindeki zî-kıymet eşyâ vesâ'it-i nakliyye ve sâ'irelerini talan sûretiyle gasbediyorlardı. Bu meyânda Kars Vilâyeti Hâriciye Nâzırı Fahreddin Bey'in zevcesi Zühre Hanım'ın eşyâsıyla berâber Erzurum'a giderken Sarıkamış istasyon me'mûru tarafından arabası tevkîf edilerek iki bin lira kıymetinde halı, gümüş, takım elbise, tarak (?) ve çarşafına gelinceye kadar bunlar beylikdir diye Zühre Hanım'ın üzerinden alınmıştır ve berâberinde beş ineği de bu miyânda gasbedilmiştir ve ikinci hafta içinde Mescidli karyesini basarak Revan muhâcirlerinden Derviş Ağa ve yirmi altı nefer dahi â'ile re'islerini katlederek ve karyeyi top ile bombardıman etdiler. Dört koyun, iki bin sığır ve iki yüz bin liralık da hâne eşyâlarını gasbederek götürmüşlerdir. İkinci günü işbu haksız harekâtı protesto eden millet vekîli ve Sarıkamış Kâ'im-i makâmı sâbıkı Bekir Bey'in aynı günde Hamamlı karyesini top ile tahrîb edüp Bekir Bey'in hânesini de bi't-tahrîb Bekir Bey'in hizmetkârlarını da katl ile üç bin koyun ve beş yüz kadar sığır ve iki yüz bin liralık ev eşyâsı ve nakid pâre gasb ile götürmüşlerdir.

5- [1]336 senesi bir Nisan'ından i'tibâren Ceneral Osebyan, Vâlî Karkanof emirleriyle Osmanlı muhâcirlerini Sarıkamış köylerine iskân etdirmeğe başladılar. Bu iskân başlar başlamaz Ceneral Sipo mavzistlerinin [Mavzeristlerinin] atlıbaşısı Şabo Murad Han Nazik, Hacı Bab, Sarıkamış Jandarma Kumandanı Körşe Arşak Habrabet bu fırsattan istifâde ederek birer birer karyeleri yağma etmeğe başladılar. Sübhanazad karyesinden yüz sığır, beş bin pot zahîre, on bin liralık hâne eşyâsı, Aşağıkotanlı karyesinden iki yüz sığır, iki bin pot zahîre, on bin liralık hâne eşyâsı, Yukarıkotanlı karyesinden yüz elli sığır, yedi bin pot zahîre, yedi bin liralık hâne eşyâsı, Oluklu, Tuzluca, Akyar karyelerinden iki yüz zahîre, ve bu üç(?) karyesinden yirmi beş nüfûs telefât, on bin pot zahîre, elli bin liralık ev eşyâsı, Karahamza karyesinden beş yüz sığır, dört koyun, on beş bin pot zahîre, elli bin liralık ev eşyâsı, elli nüfûs â'ile re'islerinden telefât. İğdir, Karaçayır, Akpınar karyelerinden altı yüz sığır, on beş bin pot zahîre, elli bin liralık ev eşyâsı, nakid pâre on nüfûs â'ile re'islerinden telefât, Alisofu karyesinden ve Cavlak karyelerinden dört yüz sığır, yüz koyun, sekiz bin pot zahîre, on beş bin liralık altun, gümüş ev eşyâsı, yirmi beş nüfûs telefât, Kırkpınar karyesinden bin koyun, beş yüz sığır, beş bin pot zahîre, elli bin liralık altun gümüş hâne eşyâsı, Karnagaz ve Sipkor karyesinden üç yüz sığır, iki yüz koyun, on bin pot zahîre, elli bin liralık, Katranlı, Bölükbaş, Laloğlu karyelerinden bin sığır, bin iki yüz koyun, on beş bin pot zahîre, yüz bin liralık hâne eşyâsı, yirmi beş nefer telefât verildiği. Kamışlı, Çalaklı, Aşağısalut, Virşan karyelerinde meskûn ahâlî-i İslâmiyyeden üç bin koyun, iki bin sığır, sekiz bin pot zahîre, iki yüz kadar â'ile re'islerinden telefât ve on bin liralık hâne eşyâları. Salut, Boyalı karyelerinden gasb-ı

gârat beş yüz sığır, bin koyun, on bin pot zahîre, elli bin lira hâne eşyâları, Akçakal'a çukuru karyelerinden Başköy, Beyköyü, Karakal'a, Akçakal'a, Emirhân, Zellige, Yankoca, Hacıbey karyelerinden iki bin sığır, beş bin koyun, otuz bin pot zahîre, yüz elli bin liralık hâne eşyâsı iki yüz elli nefer telefât. Sarıkamış dahilindeki fecâyî: Mirhil, Bozkuş, Çakırgan (?) karyelerinden gasb u gârat olan mevâşî iki bin sığır, üç bin koyun, yüz elli bin liralık hâne eşyâsı, yirmi bin pot zahîre (Yalnız Türk Hamid oğlu Kazon'un (?)) bir heybenin iki gözü dolu otuz beş kıyye kadar altun gasbedilerek esbi ile berâber burunu, kulağı ve derisini üzdükden sonra ibret-i mü'essire olmak üzere Ermeniler arasında dolaştırmışlardır. Lavustan, Toptaş, Kelpekor karyelerinden sekiz yüz nüfûs ahâlî-i İslâmiyyeyi damlara doldurarak ihrâk etmişlerdir. Üç karyelerden dört nefer kimse kurtulmuş, yirmi beş güzel kız ve gelinlerden götürmüşlerdir. El-yevm yanık cesedler karye-i mezkûrlarda mevcûd bulunmaktadır ve bu üç karyeden beş bin sığır, on bin koyun, yarım milyon liralık altun gümüş gasbetmişlerdir. Yedikilise karyesinden hayvan mübâyâ'a etmek bahânesiyle kendü kıymetsiz akçelerini vererek yüz elli bin liralık hayvan götürmüşlerdir. Asbuva karyesinden yüz koyun, iki yüz sığır, iki bin pot zahîre, elli bin liralık eşyâ ve nakid pâre ve beş neferde telef etmişdir. Hozas karyesinden hayvan mübâyâ'a etmek bahânesiyle kendü kıymetsiz kâğıdlarını vererek yüz bin liralık at ve hayvan götürmüşlerdir. Bu işlere başlıca sebebiyet veren Ceneral Osebyan, Vâlî Karkanof gasb u gârat ve insanlara vahşiyâne telefât verenler de Ceneral Sipo (?) Mavzerist atlıbaşısı Şabo Nazik Murad Han Sarıkamış Jandarma Kumandanı Körşe Arşak, Hacı Bab Habrabet ve beş yüz nefer de avâneleridir. Karakurt nâhiyesinin Mescidli karyesinden beşinci mâddesinde gösterilen vukû'atdan iki gün sonra Kağızman Mutasarrıfı Palpans(?) Karakurt'a gelerek Gülantep karyesi eşrâfından Hacıoğlu İsmail ve Musaoğlu Abdullah ve Başköy karyesinden muvakkaten meskûn olan hulefâ-yı Nakşibendiye'den Halife Mehmed Efendi'yi elli üç kişi ile bir desîse ile Karakurt'a götürerek kezâ Alakilise karyesi eşrâfından Mehmed Ağa oğlu Abdullah bir mahdûmu ve on üç kişi ile aynı desîse ile Karakurt'a cem' ederek aynı günde top ile bombardıman etmiş ve bu halife ile Hacıoğlu İsmail ve rüfekâsını sizi Sarıkamış'a gönderiyoruz diye Sarıkamış ile Polyosne(?) Karakurt karyesi arasında hızar fabrikası bulunan Polyosne(?) da elektrik fabrikasına doldurup binâ içerisinde ateş vererek fecî bir sûrette ihrâk etmişlerdir. Ve işbu fecâyî'den terhîs-i nefis eden üç adam el-yevm ber-hayâtdır. Ve işbu karyelerden gasbolunan mevâşî ve hâne eşyâsı Gülantep'den dört bin koyun, yedi yüz sığır, otuz bin pot zahîre, Alakilise'den binbeş yüz koyun, dört yüz sığır, sekiz bin pot zahîre, altı yüz bin liralık hâne eşyâsı aynı günde Kal'abaş karyesini bombardıman edüp köyü tahrîb, Hacıoğlu Ali ve Keleş oğlu Resûl ve on beş kadın ve çoluk süngülerle süngülenerek Aras nehrine dökmüşlerdir.

Karye-i mezkûreden bin üç yüz koyun, üç yüz seksen sığır ve elli bin liralık hâne eşyâlarını götürmüşlerdir. Zarabhane karyesinden karye-i mezbûreyi muhâsara ederek yatakta hasta bulunan Acem kızı Göri ve beş yaşında mahdûmu Abdülkerîm diğer köyden terhîs-i can edemeyen yirmi üç nüfûs kadın, çoluk ve çocuk fecî' bir sûretde katletmişlerdir.

Balıkli(?) karyesinden karye-i mezbûru top ile bombardıman ederek ve işbu karyede kaçırılmayan doksan beş yaşında Karsi Ağa ve on yedi nüfûs kadın, çoluk ve çocuk katlederek bütün karyeyi ateşe tutarak ihrâk etmişlerdir. Zek karyesinden karye-i mezkûr ahâlîsini Sarıkamış'da ve nefsi-i Osmanlı hudûdunda kalmayacaksınız diye Kars'a gideceksiniz bu desîse ile araba ve sâ'ireleri ile Sarıkamış ile Kars arasında mevcûd araba ve hâne eşyâlarını ve birçok hayvanâtlarını gasb ile götürmüş ve yüz elli nüfûs kadar orman içerisinde katli'âm etmişlerdir. İşbu fecâyi' Jandarma Çavuşu Kürd [Körşe] Arşak tarafından ikâ' olunmuştur.

Üç yüz otuz beş senesi Kars Şûrâ Hükûmeti'nin sukûtundan sonra Ermenilerin ahâlî-i İslâmiyyeye yapmış oldukları fecâyi'-i katli'âm gasb-ı emvâl mikdârı bâlâda arzedildiği gibi ve mikdârını mübeyyin defterini de leffen takdîm kılınmıştır. [1]334 senesinden berü Kars havâlîsindeki ahâlî-i İslâmiyyeye nüfusça verdikleri telefât yirmi beş bin nüfûsa bâliğ olmuştur. Taleb vukû'unda da fecî' bir sûretle yapılan katli'âm-ı nüfûs mikdârı da ayrıca takdîm kılınacağı ma'rûzdur.

Bu dahi
Kotanlı karyesinden
Yakub

Bu dahi
Kaskanlı Aşîretinden
Adobeyzâde
Bekir

Bu dahi
Karahamza karyesinden
Yemenoğlu
Mahmud

Bu dahi
Yedikilise karyesinden
Ahmedoğlu
Hayrullah

Ahâlî Mümessili
Bozak karyesinden
Hosunzâde
Yunus

Ağba (?) karyesinden
Haliloğlu
Ali

BOA. HR. SYS. 2878/30

*ZARUŞAD VE AKBABA YÖRELERİNDE ERMENİLERİN BASKILARINI
ARTTIRDIKLARI*

Komünizm ihtilâli yapan Ermenilerin silâh toplama ve inkılâb idâresi perdesi altında bilhassa Zaruşad ve Akbaba yöresinde Müslüman halka yaptıkları zulümleri arttırdıkları ve eğer Osmanlı Devleti tarafından gerekli yardım yapılmazsa Müslümanların yok olup gidecekleri.

*Armenian Oppression Intensified in the
Region of Zaruşad and Akbaba.*

Following communist revolution Armenians, under the cover of requisitioning arms and applying communist revolution's rules, are intensifying their pressure and oppression upon Muslim population especially in the region of Zaruşad and Akbaba and unless the Ottoman Government lends them the much needed assistance all the Muslim population are doomed to perish.

I N. 1338 (19. V. 1920)

Aded: 182

**Kosor
15.5.[13]36
vusûlü: 16.5.[13]36**

15. K. [Kolordu] Kumandanlığına

1- Arz olunan beyânnâmeleri gönderenleri Yedikiliseli Mehmed ve Kars Komitesi a'zâsından Hayrullah beyler evvelce de arzedildiği vechle Ermeniler Zaruşad, Akbaba havâlisindeki ahâlî-i İslâmiyyeye olan zulmlerini arttırdıklarından bu cihetden bir mu'âvenet görmedikleri takdîrde büsbütün mahvolacaklarını bir lisân-ı sûzişle her zamân yazmakda oldukları.

2- İşbu istihbârâtın 15. K. [Kolordu] Kumandanlığı'na ve 9. Fırka Kumandanlığı'na yazıldığı ma'rûzdur.

Oltu Müfreze K. [Kumandanı]

İbrahim

Onbeşinci Kolordu Erkân-ı Harbiyye
Birinci Şu'be Müsvedde Varakasıdır.
Târîh: 19 Mayıs sene [13]36

*Nazilli cebhesinde Mîralay Re'fet Bey, Müdâfa'a-i Milliyye Vekâletine, 9, 3, 11,
12'nci Fırkalara, 3, 12, 13, 20'nci Kolordulara*

1- İnkılâbcı Ermeniler tarafından Sarıkamış ve havâlîsi ahâlîsine neşr edilen iki beyânnâmenin tercüme sûretleri aşağıdaki mâddelerdedir.

a- 11 Mayıs sene [1]920 târîhli birinci emr:

Hükûmet, Harb-i İnkılâb Komitası'nın eline geçmiştir. Burjuvazi ve Taşnaks[üt]yun kuvveti mahvoldu. Ermenistan'da bu günden i'tibâren amele köylü Sovyet Hükûmeti teşekkül etmiştir. Buna binâ'en Sarıkamış ve havâlîsi ahâlîsine emr ediyorum ki bu büyük dakîka düşünülerek râhat oturulsun. Ahâlî arasında tahrîkât yapanlarla soygunculuk edenler ve her dürlü kötü adamlar Harb-i İnkılâb Mahkemesi'ne verileceklerdir.

Meyhânelerde şarâb ve ispiro satılmamasını emrediyorum. Sokaklarda sarhoş olanlara tesâdüf edilecek olursa inkılâb mahkemesine verilecektir.

12 Mayıs'dan i'tibâren herkesin kendi işi başında bulunmasını emr ediyorum. Meyhânelerden gayrı bütün dükkânlar açılacaktır.

b- İkinci emr, 12 Mayıs sene [1]920 Sarıkamış ve havâlîsine:

Zevâlden bir sâ'at sonra silâhı olanlar Harb-i İnkılâb Komitası'na teslim mecbûrdurlar. Bu emri îfâ etmeyenler Harb-i İnkılâb Mahkemesi'ne verileceklerdir. İmzâ Harb-i İnkılâb Komitası Re'îsi Andronikyan ve Kâtib Kokmarin.

2- Yukarıki beyânnâmelerin neşr edildiği havâlî ahâlîsinden olup mezkûr beyânnâmeleri gönderen İslâm eşrâfı Ermenilerin beyânnâmelerle i'lân edilen silâh toplama selâhiyeti ve inkılâb idâresi perdesi altında bi'l-hâssa Zaruşad ve Akbaba havâlîsi ahâlî-i İslâmiyyesine karşı kıtâl ve mezâlîmi artdırdıklarını ve Osmanlılardan âcil bir mu'âvenet göremedikleri takdîrde büsbütün mahv ve helâk olacaklarını kemâl-i sûzişle bildirmekde ve hayât ve nâmûslarının kurtarılmasını istihâm eylemekdedirler.

3- Müdâfa'a-i Milliyye Vekâleti'ne, kolordulara, Re'fet Bey'e, Onbeşinci Kolordu kıta'âtına.

*ERMENİLERİN KARS VE CİVARINDAKİ İSLAM VE MALAKAN
KÖYLERİNE TECAVÜZ ETTİKLERİ*

Top ve makineli tüfeklerle donanmış Ermeni müfrezesinin Kars'ın Çakmak köyüne taarruz ederek tahribatta bulunduğu, ahâlinin mal ve eşyalarını gasbettiği; Ermenilerin Yukarıkotanlı, Aşağıkotanlı, Oluklu, Kemerli, Tuzluca, Böcükli, Sübhanazad, Kars civarında Iğdır, Cavlak, Paslı, Karaçayır da dahil olmak üzere toplam yirmi yedi İslam köyünden fidye istedikleri ve vermedikleri takdirde köylerin tahrip edilip, yağmalanacağını bildirdikleri, Ermeni zulmü altında ezilen İslam ve Malakan köylerinin hudud kumandanlıklarına müracaat ederek yardım istedikleri.

*Armenian Aggression Against the Villages of Islam and Malakan in
Kars and Its Neighborhood.*

An Armenian detachment equipped with cannons and machine guns attacked the village of Çakmak in Kars caused destruction and robbed the goods and chattels of the population; they asked the population of Yukarıkotanlı, Aşağıkotanlı, Oluklu, Kemerli, Tuzluca, Böcükli, Sübhanazad and in the neighborhood of Kars, Iğdır, Cavlak, Paslı, Karaçayır, in total twenty seven Muslim villages to pay them ransom otherwise their villages will be destroyed and looted; desperately weighing down under Armenian oppression the villages of Islam and Malakan applied to the commanders of the frontiers as king for help.

7 N. 1338 (25. V. 1920)

*Müdâfa'a-i Millîyye Vekâletine
3, 12, 13, 14, 20'nci Kolordulara
3, 9, 11, 12'nci Fırkalara
Nazilli cihetinde Miralay Re'fet Bey'e
Erzurum, Trabzon, Van Vilâyetlerine
Erzincan, Bâyezid Mutasarrıflıklarına*

29. F. [Fırka] 17. F. [Fırka] Ahz-ı Asker Kalemlerine
Erzurum'da (Kıta 'ât, vilâyet, şu' abât, Albayrak, Müdâfa'a-i Hukûk)

Erzurum
25. 5. 1336

1- Poti'ye mütemâdiyen mecrûh Gürcü askerleri gelmektedir. Poti, Sohumkal'a ve Çamıçeri [Oçemçir] mntıklarındaki Bolşevik fa'âliyeti fevka'l-âde artmıştır. Rumların motorlarla firârı devam ediyor.

2- Kars'ın şimâl-i garbîsindeki Çakmak köyünden üç milyon manat ve iki yüz at isteyen piyâde top ve makineli tüfengden mürekkeb bir Ermeni müfrezesi köyü tazyîk ve tahrîb ederek ahâlînin emvâl ve eşyâsını gasb ve yağma etmiştir.

3- Yukarıkotanlı, Aşağıkotanlı, Oluklu, Kemerli, Tuzluca, Böcügel [Böcükli], Sübhanazad, Kars civârında İğdir, Cavlak, Paslı, Karaçayır ve sâ'ire ki cem'an (27) yirmi yedi pâre İslâm köyünden Ermeniler fidye-i necât olarak doksan bin manat istemişler ve vermedikleri takdirde Çakmak köyünün akibetine uğrayacaklarını bildirmişlerdir.

4- Ermeni zulm u tahakkümü altında ezilen İslâmlar, Malakan köyleriyle hudûd kumandanlarımıza mütevâli mürâca'âtlar da bulunarak tazallum-ı hâl ve istimdâd etmekte ve Ermenilerin son zamanlarda pek ziyâde artan tecâvüz ve vahşetlerini anlatarak hayat ve nâmûslarının kurtarılmasını niyâz etmektedirler. Hudûd hâricindeki İslâmların kâmilen katl ve mallarının yağma edilmek üzere hazırlıklar yapılmakta olduğu te'eyyüd etmektedir.

5- Müdâfa'a-i Milliyye Vekâleti'ne, kolordulara, Re'fet Bey'e, Erzurum, Trabzon, Van vilâyetlerine, Erzincan, Bâyezid mutasarrıflıklarına, Onbeşinci Kolordu kıta'âtına.

BOA. HR. SYS. 2878/34

- 44 -

*ULUHANLI, KARADAĞLI, BOĞANLI VE ÇEBEÇALI KÖYLERİ
CİVARINDA ERMENİLER TARAFINDAN YAPILAN BASKI VE
SOYKIRIMIN DEVAM ETTİĞİ*

Uluhanlı'ya iki yüz kadar gönüllü Taşnak milislerinin geldiği; Karadağlı İslam köyü halkının Ermenilerce köylerinden zorla uzaklaştırıldıkları, Çebeçalı halkının tamamen süngüden geçirildiği ve Azerbaycan'da Ermenilerle savaşın devam ettiğinin haber alındığı.

Massacre and Oppression Perpetrated by Armenians Continue unabated in the Neighborhoods of the Villages of Uluhanlı, Gökçeköse, Karadağlı, Boğanlı and Çebeçalı.

About two hundred Armenian Taşnak volunteer militiamen had come to Uluhanlı; the Muslim population of the village Karadağlı had been forced out of their village by armenians; all the people of Çebeçalı had been killed by bayonets and the fight against Armenians still continues.

11 N. 1338 (29. V. 1920)

Numara :1179

Bâyezîd

27-5-[13]36

29-5-[13]36

15. K. [Kolordu] Kumandanlığına

Zengibasar'dan mevrûd ma'lûmât

1- 22/5/[13]36 târîhlü mektûba nazaran Ermeni askerlerinin kesret-i firârı hasebiyle 20 Mayıs sene[13]36'da Uluhanlı'ya iki yüz kadar gönüllü Taşnak gelmiş, Gökçe gölü civârında Güvar'da üç günden beri Ermenilerle, Ermeni boşe ve beyleri arasında müsâdeme mevcûd olduğu istihbâr kılınmıştır. Ermeniler geceleri projektörlerle Zengibasar'ı tarassut ediyorlar.

2- Muhyiddin Efendi'nin 24/5/[13]36 târîhli raporuna nazaran;

a- Uluhanlı civârında Karadağlı İslâm karyesi ahâlîsini Ermeniler cebren köylerinden çıkarmışlardır. Bunlar kısmen Uluhanlı'ya kısmen Zengibasar'a ilticâ etmişlerdir. 23, 24/5/[13]36 saat: 9, sonra da takrîben üç dört yüz kadar Ermeni askeri Uluhanlı'nın beş kilometre şarkında Çebeçalı karyesini muhâsara ve eli silâh tutan İslâmları bir araya topladıktan sonra tekâmül karye ahâlîsini süngüden geçirmişlerdir. Üç erkek ile dört kadın firâra muvaffak olmuşdur. Uluhanlı ve Boğanlı karyeleri

İslâmları yerlerindedir. Bu köyler kendilerine mu'âvenet edilmesi için Zengibasar'da Muhyiddin Efendi'ye mürâca'at etmişlerdir.

b- Ermenilerin hâl-i hâzır kabînesinin harb tarafdârı olduğu anlaşılıyor.

c- Azerbaycan kuva-yı askeriyyesinin Zengezur'da hâl-i harbde olduğu istihbâr kılınmış ise de netîcesi henüz anlaşılammıştır.

d- Revan'dan gelen olmadığından boşe ve beyler hakkında ma'lûmât alınmamıştır.

11. Fırka K. [Kumandanı]

Câvid

BOA. HR. SYS. 2878/36

- 45 -

*ŞÜREGEL'E BAĞLI KÖYLERDEN ERMENİ MEZÂLİMİ YÜZÜNDEN
KAÇANLARIN OLTU'YA GELDİKLERİ*

Şüregel'e bağlı İncedere, Ergeni, Tiknis köylerinde Ermenilerce katliâm yapılması, Dalavar ve Pulurlu (?) köylerinin yağmalanıp, kadınlar ile hayvanlarının kaçırılması üzerine mezâlîme dayanamayan ve katliâmdan kurtulan beş yüz yetmiş altı Müslüman'ın Gürcülere iltica ederek, Ardahan üzerinden Oltu'ya geldikleri.

***People of Villages Attached to Süregel Fleeing
Armenian Atrocities Arrived to Oltu.***

Exposed to unbearable oppression and cruelties perpetrated upon them by Armenians who massacred the population of the villages İncedere, Ergeni, Tiknis attached to Süregel and pillaged the villages of Dalavor and Pulurlu, kidnapping women and robbing cattle, five hundred seventy Muslims escaping the massacre fled to Georgia and through Ardahan arrived to Oltu.

17 N. 1338 (4. VI. 1920)

Namervan [Narman] Kâ'im-i makâmlığı'nın 1 Haziran sene [1]336 târîhlü ve 168 numaralı şifresinin sûreti

Kars havâlsinin Şüregel kasabasına merbût İncedere, Ergeni, Tihnis [Tiknis] karyeleri ahâlî-i İslâmiyyesine Ermeniler katli'âm icrâ Dalav[ar], Pulurlu karyelerini tahrîb, eşyâ ve emvâllerini ve genç, güzel kız ve hayvânları kâmilen zabt ve muhadderât-ı İslâmiyyenin nâmûsunu pâ-mâl ve mezâlim-i gûnâ-gûna tahammül edemeyerek firâren altmış araba ile beş yüz yetmiş altı nüfûs bugün Oltu Mutasarrıflığı'na vesîkasıyla buraya gelmişlerdir. Bunların buraca iskân ve i'âşelerine imkân olmadığından Oltu kasabası dâhilinde iskânları ve yâhûd merkez-i vilâyete sevklerine müsâ'ade buyurulması ma'rûzdur.

Narman Kâ'im-i makâmlığı'nın 4 Haziran sene [13]36 târihlü şifre sûreti

Muhâcirinin Oltu'ya giderek mutasarrıflığa mürâca'atları teblîğ edildi. Bunlara Ermeniler 15 Kânûn-ı Sânî sene [13]36 târihinde ta'arruz ederek iki bini mütecâviz nüfûslarını itlâf ve bi'l-umûm emvâl ve eşyâlarını yağma etmiş ve târih-i mezkûrda zulmet-i leyden istifâde eden bu kâfile köylerini terk ile Akbaba'dan Ahirkelek'e geçüp Gürcülere ilticâ ederek Ahışa, Ardahan tarîkiyle Penek yaylasından Oltu'ya geçmişler ve Akbaba'dan sonra hiçbir taraftan Ermeni görmedikleri ma'rûzdur.

BOA. HR. SYS. 2878/39

- 46 -

*NOVOSELİM CİVARINDAKİ KÖYLERE ERMENİLERCE YAPILAN
MEZÂLİM*

Akçakaleçukuru'nda meydana gelen olaylardan dolayı o bölgedeki on altı köyün Bardız'a göçettiği, göç sonrasında Ermenilerin Novoselim Malakan köyü ile Karaçayır, Iğdır, Akpınar, Kırkpınar ve Cavlah köylerini yağmalayıp on kişiyi katlederek hayvan ve eşyalarını gaspetmeleri üzerine ahâlinin bir kısmının Tiknis'e kaçtığı, Yedikilise ve Asbuğa halkının da katliâma maruz kaldığı.

***Oppression Committed by Armenians Against
Villages in the Vicinity of Novoselim.***

Following the events that occurred in Akçakale Çukuru the whole households of sixteen villages situated in this area had left their homes and emigrated to Bardiz; afterwards Armenians looted the villages of Karaçayır, Iğdır, Akpınar, Kırkpınar, Cavlah and a village attached to Novoselim and killed ten persons seizing their cattles and belongings;

thereupon, part of the population had fled to Tiknis; the inhabitants of Yedikilise and Azbuğa had also been exposed to Armenian massacre.

22 N. 1338 (9. VI. 1920)

Hasankal'a

8-6-[13]36

9-6-[13]36

Numara: 1/860

15 K. K. [Kolordu Kumandanlığına]

Mukaddemâ Kars Millî Şûrâsı'nın Hâriciye Nezâreti vazîfesini îfâ etmiş olan Fahri Bey'in fırkaya Ardos'dan vermiş olduğu ma'lûmâtı ber-vech-i zîr arz eylerim.

a- 25 Mayıs sene [13]36 târîhinde Akçakal'a çukurundaki hâdise dolayısıyla Bekir Bey'in aşîretinden sekiz köy ile diğer sekiz Türk köyü cem'an on altı kurâ Bardız nâhiyesine hicret etmişlerdir.

b- Ermeniler aynı hâdisenin akabinde Novoselim Malakan köyüne baskın vererek hayvânâtını ve eşyâlarını yağma etmişlerdir. Karaçayır, Iğdır, Akpınar, Kırkpınar, Cavlah Kürd karyelerine ta'arruz ile hayvânât ve eşyâlarını yağma ve Iğdır karyesinden beş, Akpınar'dan beş nüfusu katletmişlerdir. Mütebâkî ahâlî Tihnis [Tiknis] karyesine kaçmışlardır.

c- Sarıkamış şimâlindeki Yedikilise, Asbuğa karyelerini ihâta eylemişler ve bu köyler ahâlîsinin katli'âma kaldıkları rivâyet edilmektedir.

9. Fırka K. [Kumandanı]

Hâlid

Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Riyâsetine,

3., 12., 13., 14., 20'nci Kolordulara, 3., 9., 11., 12'nci Fırkalara, Sîvârî 15. A. K. [Alay Kumandanlığı], Trabzon, Van, El'azîz, Bitlis vilâyetlerine, Nazilli cebhesinde Re'fet Bey'e, 29. F. [Fırka], 17. F. [Fırka] ahz-i asker kalemlerine, Erzurum'da (kita'ât, vilâyet, şu'abât, Albayrak, Müdâfa'a-i Hukûk)

Erzurum

9 Haziran [13]36

Hudûd hâricindeki Ermeni fecâyî'i hakkında alınan ma'lûmâtdır.

1- Ermeniler üç haziran târihinde Sarıkamış şimâl-i şarkîsindeki Novoselim köyüne baskın yaparak köyün hayvânât ve eşyâlarını yağma etmişlerdir.

2- Karaçayır, Iğdır, Akpınar, Kırkpınar İslâm köyleri Ermeniler tarafından yağma, kaçamayan ahâlîden Iğdır karyesinden beş ve Akpınar'dan kezâ beş nüfûs pek cânîyâne bir sûrette katledilmiştir.

3- Sarıkamış şimâlindeki Yedikilise ve Asbuğa İslâm karyelerinin de Ermeniler tarafından ihâta edilerek ahâlîsinin katli'âma uğradıkları kemâl-i esfle haber alınmıştır.

4- Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Riyâseti'ne, kolordulara, Re'fet Bey'e, Onbeşinci Kolordu muntikasındaki vilâyetlere, livâ ve kıta'âta.

BOA. HR. SYS. 2878/38

- 47 -

*ERMENİLERİN SARIKAMIŞ, KAĞIZMAN, OLTU, KARS VE
ZENGİBASAR CİVARINDA YAPTIKLARI SOYKIRIM*

Ermeniler tarafından Karaoğlu, Novoselim, Lâloğlu, Karaçayır, Iğdır, Akpınar, Kırkpınar ve bazı köylerin yağmalanıp ahâlîsinden bazılarının feci şekilde katledilerek, Çebeçalı, Yedikilise, Asbuğa gibi bazı köylerin halkının toplu halde öldürüldüğü; Boyalı ve Lâloğlu gibi Müslüman köylerde birçok kişinin şehit edildiği; bu hareketlere tahammül edemeyen Boyalı, Lâloğlu, Aşağısalut, Yukarısalut köyleri ile civardaki diğer köylerin halkının Bardız'a iltica ettiği; Sarıkamış sınırındaki Terek köyü halkının hepsinin Sarıkamış civarındaki dereye kesildiği, Kırkpınar ve Develialiköy gibi köylerin basılıp işe yarar her şeyin yağmalanmasından sonra köy halkının yalnızca üzerlerindeki elbiseler ile köyden çıkartıldığı, birçok köylerin de bu şekilde soyulduğu, bazı köylerin ahâlîsinin tamamen katledilip bütün eşya ve hayvanlarının gasbedildiği, ayrıca Kulp muntikasındaki köyleri basarak üç yüz Müslüman'ı öldürdükleri; Zengibasara'nın işgalinden sonra ahâlînin bir kısmının makinalı tüfeklerle öldürüldüğü; Aralık'a doğru kaçan bin beş yüz kadar çoluk çocuğun ise suya atılarak boğulduğu ve Kosor etrafındaki suların insan cesetlerinden içilmez hale geldiği, bölgede tam anlamıyla soykırım yapıldığı ve Müslümanların tamamının yok edilmesinin hedeflendiğini ifade eden rapor.

***Massacres Perpetrated by Armenians in the Surroundings of Sarıkamış,
Oltu, Kars and Zengibasar.***

Report stating that Armenians had pillaged the towns of Karaoğlu, Novoselim, Laloğlu, Karaçayır, Iğdır, Akpınar, Kırkpınar and some other villages and ferociously killed some of their inhabitants and massacred the whole population of other villages like Çebeçalı, Yedikilise, Asbuğa; many people in the Muslim villages of Boyalı and Lâloğlu had also been put to death; unable to bear such atrocities the people of the villages of Boyalı, Lâloğlu, Aşağısalut, Yukarısalut and of the nearby other villages took refuge in Bardız; the whole population of the village of Terek had their throats cut in a ravine near Sarıkamış; the villages of Kırkpınar and Develialiköy after being raided and all what is worth looted their population had been driven out of their homes having nothing on but their clothes and in the same manner many other villages had been raided and looted and some others had all of their population killed, livestock and chattels seized; in the region of Kulp three villages had been raided and three hundred muslim people killed, in Zengibasar following its occupation by Armenians a part of the population was machine-gunned and killed; about one thousand and five hundred women and children while fleeing to Aralık jumped into a river and got drowned; all the streams in the surroundings of Kosor are so filled with corpses that they became undrinkable; a veritable genocide had been perpetrated in this area with the aim of exterminating the whole Muslim population.

15 L. 1338 (2. VII. 1920)

3. Fırka Kumandanlığına

1- Mayıs sene [1]336 nihâyetine doğru Ermeniler Uluhanlı civârında Karaoğlu İslâm karyesi ahâlisini cebren köylerinden çıkararak eşyalarını tâlân etmişlerdir.

23-24/Mayıs/[1]336 sâ'at 9 sonrada takrîben üç dört yüz kadar Ermeni askeri Uluhanlı'nın beş kilometre şimalinde Çebeçalı karyesini muhâsara ve eli silâh tutan İslâmları bir araya topladıktan sonra tekâmül karye ahâlisini süngüden geçirmişlerdir.

2- 27/5/[13]36'da Ermeniler Lâloğlu karyesine baskın yapmışlar, İslâmlardan üç kişiyi şehîd etdikden sonra bütün köyün eşyalarını yağma ve tâlân etmişlerdir.

3- Ermeniler 3/Haziran/sene [1]336'da Sarıkamış şimâl-i şarkîsindeki Novoselim köyüne baskın yaparak köyün hayvânât ve eşyalarını yağma etmişlerdir.

Karaçayır, Iğdır, Akpınar, Kırkpınar İslâm köyleri Ermeniler tarafından yağma; kaçamayan ahâlîden Iğdır karyesinden beş ve Akpınar'dan kezâ beş nüfûs pek cânîyâne bir sûretde katledilmiştir.

Sarıkamış şimâlindeki Yedikilise ve Asbuğa İslâm karyelerinin de Ermeniler tarafından ihâta edilerek ahâlîsi katli'âma uğradılmışdır.

4- Ermeniler, haziran bidâyetinde Novoselim'in garb-ı şimâlîsinde Akçakal'a çukurunda; Boyalı, Lâloğlu İslâm karyelerine ta'arruz ederek Boyalı'dan beş kadın, üç erkek, Lâloğlu'ndan üç kız şehîd etmişlerdir. Bu fecâ'ate tahammül edemeyen mezkûr karyeler ile Aşağısalut, Yukarısalut, Çıplaklı, Katranlı, Başköy, Beyköy, Zallica [Zellice], Yeniköy karyeleri ahâlîsi bütün emvâl ve emlâkini terk ederek Bardız havâlîsine pek perîşân bir hâlde ilticâ etmişlerdir.

5- 10/Haziran/[1]336'da Şorlu mihmândârının otlamakda olan mevâşîsini gasbetmek üzere Hatunark Ermenilerinden iki yüz silâhlı Ermeni karye-i mezkûra hücum etmişler ve Müslümanlardan birisini cerh eyledikten sonra çekilmişlerdir.

6- Sarıkamış hudûdundaki Terek köyünün Müslümanlarını Haziran ibtidâlarında Ermeniler kâmilen eşyalarıyla berâber köyelerinden kaldırarak Sarıkamış'a götürmüşler, eşyalarını aldıktan sonra çoluk-çocuk bütün ahâlîyi Sarıkamış civârındaki dereye kesmişlerdir.

7- Haziran evâsıtında Ermeniler, Kırkpınar köyünü ansızın basarak karye-i mezkûrun kâffe-i mevâşî ve zehâ'irini aldıktan sonra ahâlîsinin yalnız üzerlerindeki elbiseleriyle çıkmalarına müsâ'ade etmişler ve mezkûr karye yakınında bulunan Develialiköy ahâlîsini de aynı sûretle köyelerinden çıkarmışlardır.

8- 13/Haziran/[1]336'da Odalar köyünün hayvânât ve eşyaları Ermeni jandarmaları tarafından gasbedilmiştir. Vazîfeleri; mazlûmların yakasına yapışmak, dürlü dürlü bahânelerle para ve eşyâ gasbetmek, inde'l-icâb ölüm ile tehdîd ederek te'mîn-i muttalib eylemek vazîfesiyle tavzîf edilmiş me'mûrlar hakkında İslâmlar tarafından Ermeni Hükûmeti'ne mürâca'at edildiği hâlde, hükûmet bu mürâca'ata ehemmiyyet vermemiştir.

9- Kağızman civârında Ova köyünden Ermeni eşkıyâları tarafından dört yüz kadar mevâşî sirkat edilmiş. Ermeni Hükûmeti'nin de eşkıyâlarla bu gibi işlerde

iştirâki dolayısıyla İslâm ahâlînin vukû'bulan şikâyetleri nazar-ı i'tibâra alınmamıştır.

10- 18/Haziran/[1]336'da, Oltu civârında Ermeniler tarafından İslâmlar üzerine başlayan ta'arruzda Nekavzer ve Arsenik [Ersinek] köyleri ahâlîsi katledilerek kâmilen ihrâk edilmiş, diğer köylerde meskûn İslâm ahâlînin de eşyâ ve emvâli cebren alınmıştır.

11- Bu günlerde (25/Haziran/[1]336) Ermeni arâzisinde bulunan bi'l-umûm Müslümanlara tazyîk ziyâdeleştirilmiştir.

12- 27/Haziran/[1]336 gecesi Hacıbayrâm ve Hayırbeyli karyelerine Ermeniler tarafından baskın yapılarak ahâlînin emvâl ve eşyâları tamâmıyla yağma edilmiş, ahâlînin kısm-ı a'zamı öldürülmüş, katli'âmdan kurtulan az bir kısmı da Aras nehrinde boğulmuştur.

13- Nahcivan şimâlindeki Şahboz ve Şimâl karyelerine 30/Haziran/[1]336'dan i'tibâren Ermeniler ta'arruz ederek ahâlîyi katli'âm ve köyleri tâlân etmişler bi'l-âhire çekilerek köyleri ihrâk etmişlerdir.

14- İslâmları kâmilen imhâ etmek için her sâniye bir fırsat bekleyen Ermeniler 2 Temmuz [13]36 târîhinde Kulp mıntıkasına ta'arruz ederek civârındaki İslâm köylerini basmışlar ve ahâlîden üç yüz kişiyi katletmişlerdir.

15- 19/6/[13]36 târîhinde, Ermeniler Zengibasar'ı işgâl ettikten sonra ahâlî-i mahalliyyenin bir kısmını makineli tüfeng ateşi ile öldürmüşler; bin beş yüz kadar çocukluğu da Aralık nâhiyesine kaçarlarken Ermeniler yetişerek suya atmak sûretiyle boğmuşlardır.

16- Kars havâlisindeki köylerden Merdenik civârındaki Burgoş ve Mihril karyelerine hicret eden İslâmlardan esnâ-yı hicretde Arsenik [Ersinek] civârındaki Karçukboğazı denilen mahalde Ermeniler yirmi sekiz kişiyi öldürmüşler, Allahuekber'deki Ayıderesi'nde bir mağara içinde kezâ bu muhâcirlerden seksen kişi öldürülmüş.

Kassâb Paşa nâmıyla ma'rûf bir Ermeni paşası, daha bir çok kassâblıklar yapacaktı. Ağundur karyesinden sekiz hâne halkı tamâmen öldürülmüştür. Kosor etrâfındaki sular insân cesedinden içilmez bir hâle gelmiştir.

BOA. HR. SYS. 2878/42

*KARS CİVARINDA ERMENİLERDEN KAÇAN MÜSLÜMANLARIN
YOLLARDA ÖLDÜRÜLMESİ*

Artan Ermeni zulmü dolayısıyla Kars köylerinden kaçan Müslümanların yollarda katledildikleri; insanların mal ve eşyalarından vazgeçtikleri; Karçukboğazı civarında yirmi sekiz ceset bulunduğu ayrıca Ayıderesi denilen yerde bir mağarada seksen kişiyi katlettiklerini bizzat Ermenilerin ifade ettiklerini ve Avındır'da sekiz hanenin kesilerek Kosor civarında suların insan cesedinden içilemediği hususlarını ihtiva eden Ersinek karyesi imamının mektubu.

*Assasination In the Vicinity of Kars of Muslims While on their way
Fleeing to Escape from Armenians.*

Assasination in the neighborhood of Kars of Muslims fleeing their villages on their way to escape atrocities perpetrated by Armenians; people are abandoning their properties and goods; twenty eight bodies of slain persons had been found in the environment of Karçukboğazı and according to statements made by Armenians they acknowledged killing eighty persons in a cavern situated in a locality called Ayıderesi; in Avındır, all the persons of eight households had been killed and in the neighborhood of Kosor, the waters are so soiled by dead human bodies that they became undrinkable; all the said facts are related in a letter written by the imam of the village of Ersinek.

28 L. 1338 (15. VII. 1920)

**Fırka karargâhı
15/7/[13]36**

Şark Cebhesi K. [Kumandanlığı]

Dâhile gönderilüp bu kerre avdet eden Arsenik [Ersinek]li efrâda karye imâmı Molla Mehmed tarafından gönderilen 3/7/[13]36 târîhli mektûbun mühim fıkraları manzûr-ı sâmilere buyurulmak üzere ber-vech-i zîr arz olunur:

9. Fırka K. [Kumandanı]

Hâlid

Mektûb sûreti

Asâkir-i İslâmiyye dîn kardaşlarımıza:

Evvelâ büyüklerin ellerinden küçüklerin de gözlerinden bûs ederek ziyâdesiyle selâmlar ederim.

Kardaşlar: Küffâr eline esîr olanın hâli nice olduğu cümlelizce ma'lûmdur. Fakat bu def'a olan esîrlik ve hakâret hiçbir an görülmemişdi. Devr-i Âdem'den beri bu gibi zulmler ne olmuşdur ve ne de olabilir. Dil ile vasfolunamaz. Ancak halka ayândır. Sabîler ve avratlar âvâzı arş-ı a'lâya çıkdı, felekleri ağlaşdı. Düşmanımız cesîm bir düşman olsaydı insâna efkâr olmazdı. Yalnız bizim, vicdânsız, hakîkatsizliğimizden dört Ermeni neferi elinde boynu eğri ve gözü yaşlı orada bıçakla ve büyük büyük ezâlarla katlolunmaklığımız bizi ölmezden evvel öldürdü. Mâl, at ve davarlardan millet bir kerre el çekmişdir. Nâmûs kalmadı. Cândan su'âl olunursa İslâm yarından ziyâde belki üçde biri de ancak kaldı. (Kars köylerinden Merdenik civârındaki Burgoş ve Mihril karyelerinden göçle gelirken Arsenik [Ersinek] civârındaki Karçukboğazı denilen yerde mezkûr göçlerden yirmi sekiz cenâze defneylediler ve diğerini de Arsenik [Ersinek] karyesinin bir çaryek mesâfesindeki Parnil denilen derede bunlardan mâ'adâ bir Ermeni kendi lisânıyla cevâben diyor ki bunlar ne olur Allahuekber'deki Ayıderesi denilen bir yerde bir mağara içerisinde bu göçlerden seksen nefer katletdik. Bizim Kassâb Paşa nâmında bir kumandanımız vardır. Böyle çok kassâblıklar edecektir) yazıldı. Kosor karyesinde umûm millet cem' olup İzzet Bey'in kolu altındadır. Biraz kalan İslâm da evvel Allâh, sonra İzzet Bey'in sâyesindedir. Billâh bunda hilâf yokdur. Ama yine kurtaramadı kendisi elinden İslâmları kesdiler, katletdiler, Avındır(?)'dan sekiz hâne öldürdüler, Arsenik [Ersinek] karyesinden birçok adamlar gâ'ibdir. Kosor'dan aşağı ve yukarı şose etrâfında sular insân çendeğinden içilemiyor: Bu kâfirlerin yegâne kuvveti ekserisi Kiraşlıgöl tarafında fakat ne mikdâr olduğunu bilmiyorum. Kâfirlerin kuvvetinden su'âl olunursa Kosor'dan Karadağ'a kadar Penek cebhesinde üç yüz nefer olur olmaz. Angaraya[Angarya] hizmetine giden /Sâdiku'l-ukûl/ olanları su'âl eylediğimizde iki top üç makineli tüfeng ve altmış nefer sayılabılmış. Diğer bir tavanın başına Çatmamezâr denilen yere Kanlıgölü sade iki top ağızları olur(?). Karyesi tarafına diğerinin Penek kal'ası Alacık kışlasında iskân edilen askerin içerisinde Mazmanof kendisi ve bir top berâberdir. Alacık kışlasının dağı içinde çadırdadır. Karkaluh tarafında Adasor yaylasında bir top ve Kosor bâğçesinde Mehmed Bey'in bâğında dört makineli tüfeng ve on muhâfız ve ondan başka ne Merdenik'de ve ne de Kars'da ve ne de diğer yerlerde bir nefer askeri yokdur. Jandarmalığa adam bulamadıklarından İslâm'dan Jandarma yazmak istiyorlar. Kars'dan bile haberimiz vardır. Allahuekber'de Issızdere'de düşmandan hiçbir adam yokdur. Beş gün mukaddem harb olduğundan

yekûnu kaçmağa yüz tutdular (Hantepesi'nde icrâ kılınan muhârebedir). Mazmanov'u [Mazmanof] kılıcı çekip söğdü, geriye itdi. Penek karyesinde ekinleri biçerek arkasıyla götürmekdedir. Kosor karyesindeki anbârı taşımaktadır.

Arsenik [Ersinek] karyesi İmâmı

Mehmed

BOA. HR. SYS. 2878/43

- 49 -

*ERMENİLERİN GÖLE, OLTU VE KOSOR'DA YAPTIKLARI
KATLİÂMLAR*

Oltu'ya bağlı Ağundur, Zadgreh, Mişah köyleriyle Göle'ye bağlı Sanemoğlu [Sinemoğlu] ile daha altı köyün erkeklerinin tamamen katledilip, kadınlarına tecavüz edildiği, eşya ve hayvanlarına el konulduğu, halktan kaçabilenlerin bir kısmının Gürcülere sığınıp, diğerlerinin dağlara kaçtıkları; Kosor'a bağlı Mihrekom köyünün Ermenilerce kuşatıldığı ve eğer acil yardım gönderilmezse tamamının yokedileceği.

***Wholesale Carnage Perpetrated by Armenians
in Göle, Oltu and Kosor.***

Armenians had killed the whole male population of the villages of Ağundur, Zadgreh, Mişah attached to Oltu and of the village of Sanemoğlu [Sinemoğlu] attached to Göle and of six other villages and then raped their women, seized their goods and cattles; part of those who had escaped alive took refuge with georgians, the remainder had fled to the mountains; Armenians have besieged the village of Mihrekom attached to Kosor and unless urgent help is forwarded its whole population will be exterminated.

27 Z. 1338 (12. VIII. 1920)

Erzurum Vilâyeti

Mektûbî Kalemi

Umûmî: 7008

Husûsî: 14

Onbeşinci Kolordu Kumandanlığı Cânib-i Âlîsine

*Hulâsa:
Hudûd hâricinde vukû'
bulan hâdiseye dâ'ir.*

Son günlerde hudûd hâricinde kâ'in Zarabhane karyesine Ermeniler tarafından ta'arruz vukû' bularak karye-i mezkûre ahâlîsinden iki kadın ile iki çocuğun katledildiği ve bu vak'a üzerine Millî Şûrâ efrâdıyla aralarında müsâdeme vâki' olduğu ve esnâ-yı müsâdemede Ermenilerden on dört maktûl ve mecrûh ve Şûrâ efrâdından da dört kişinin mecrûh düşdüğü Aras Müdîriyyeti'nin iş'ârına atfen Pasinler Kâ'im-i makâmlığı'ndan bildirildiği berây-ı ma'lûmât ma'rûzdur.

10/1/[13]36

Erzurum Vâlisi

Bende

İmza

Şifre: 1523

Fırka Karârgâhı

27/7/[13]36

Şark Cebhesi K. [Kumandanlığına]

Göle'nin Alburt (?) karyesinden firâren Oltu müfrezesinin sol cenâhına ilticâ eden ve bu kerre fırka karârgâhına celbolunan Fâris ve Mahmûd nâm şahısların vermiş oldukları ma'lûmât ber-vech-i zîr arz olunur.

a- Ermeniler Penek karyesini işgâl etdikden sonra bir kısım efrâdı Göle'ye göndererek Arpaşem(Armesin), Toptaş, La[v]ustan Gülpınar, Arpaşen garbındaki Telli karyelerinde kîtâle başlamış ve ez-cümle Arpaşen karyesinden 48 ve Tellioglu karyesinden 18 nüfusu şehîd etmiştir. Mârrü'l-arz köylerin içüne eşyâ ve mevâşîsini cebren gasbederek göndermiştir!

b- Kezâ Penek'in işgâlinde sonra Zaruşak [Zaruşad] nâhiyesi dâhilinde bulunan Yukarıçipak karyesi Mavzerist rü'esâsından Mamiko ile ma'iyeti efrâdı tarafından ihâta olunarak 184 tüfenkle, 37 öküz, 45 esb, nakdiyye-i tüccâr olarak beş yüz bin manat ahzedilmiştir. Vak'anın akabinde idâremize ilticâ etmek üzere yola çıkan Mustafa oğlu Meded ile iki refikiyle yolda Ermeniler tarafından tutularak başları kesilmek sûretiyle şehîd edilmişlerdir.

c- Her iki nâhiyede bulunan genç kadın ve kızların ırz ve nâmûsları pây-mâl edilmiş ve bunlardan bir kısmı Ermeniler tarafından semt-i mechûle götürülmüştür.

9. Fırka K.[Kumandanı]

Kâ'im-i makâm

Hâlid

9. Fırka Karârgâhı

11/8/[13]36

12/8/[13]36

Ş. C. K. [Şark Cebhesi Kumandanlığına]

Kosor Kâ'im-i makâmı İzzet Bey'in Ermeniler tarafında kalan vâlidesinden târîhi gayr-i ma'lûm ve adam-ı mahsûsla gönderilen bir mektûbda Ermenilerin dâhilde bulunan İslâmları katl ve imhâ ve köylerini ihrâk ve mâllarını gasbeylediğini bi'l-hâssa şu bir kaç gün zarfında Oltu sancağı dâhilinde Ağundur, Zadgreh [Zadeğrek], Mişeh [Muşih] karyeleri ile Göle dâhilinde ve Merdenik'in dört buçuk kilometre şark-ı cenûbîsindeki Sanemoğlu [Sinemoğlu] karyesiyle berâber esâmîsi zikredilmeyen altı köyün erkekleri katl ve kadınlarının ırz ve nâmûslarının hetk, eşyâ ve hayvânlarının gasbedildiği ve kurtulabilen bir kısım Müslümanların Gürcüler tarafında ve diğerlerinin dağlara firâr eylediklerini pek acı ve sûzişli bir ifâde ile bildirmektedir. Ermeni tasallut ve tecâvüzüne mukâbele mecbûriyetinde bulunan Kosor'un iki buçuk kilometre cenûb-i şarkîsinde kâ'in Muhralkom [Mihrekom] karyesini Kiraşlıgöl dağından sevkolunan Ermeni kuvvetleri tarafından iki günden beri muhâsara altında olduğu ve serî' bir mu'âvenet-i askeriyye olmazsa kâffesinin itlâf edileceği ayrıca muharrerdir. Efkâr-ı umûmiyyesinde Elviye-i Selâse'ye olan merbûtiyetleri toprağından ziyâde hisde ve emelde bir olan ve bugün Ermeniler tarafından doğranmakda bulunan ırkımız içündür. (Vaz'iyet-i siyasiyyenin Ermenilere bir ta'arruz icrâsına müsâ'id olmadığını bilmek ve takrîr etmekle berâber serî' ve mü'essir tedâbîr-i siyâsiyye ittihâzıyla olsun hadd-i gâyeye varan bu silsile-i cinâyet ve mezâlîme nihâyet verdirilmesini istihâm eylerim.)

9. Fırka K. [Kumandanı]

Hâlid

BOA. HR. SYS. 2878/44

*ERMENİLERİN KARS, ERZURUM VE GÜMRÜ CİVARINDA
MÜSLÜMANLARA UYGULADIKLARI SOYKIRIM*

Ermenilerin Kars-Gümrü yolu üzerinde bulunan Şahnalar ve Avnil(?) köylerine mitralyözlerle saldırarak beş yüz Müslümanı öldürdükleri, kaçabilenlerin de tipide donarak öldükleri; Zaruşad ve bağlı köylere düzenlenen saldırılarda iki bin Müslümanın katledildiği, kırk beş kişinin yakıldığı, birçok köy ahâlisinin de göç etmek zorunda kaldığı ve bunların yüzlercesinin tipiden öldüğü; Kağızman'da yol güzergâhına pusu kuran Ermenilerin yolcuları katlettikleri, Revan'dan Gence'ye gitmekte olan trende Müslüman yolculardan beş yüzden fazlasının şehid edildiği, Uluhanlı yakınlarında Çeçal köyü İslâm ahâlisinin tamamen süngüden geçirildiği, ancak yedi kişinin sağ kalabildiği; Oltu'ya bağlı altmış dört köyün halkının Ermenilerin elinde tutsak olduğu, ayrıca bu köylerde oturan altı yüz elli muhâcirin şehit edildiği ve Ermenilerin yaptıkları birçok katliâm ve mezâlimi anlatan rapor ile olayların geçtiği bölgeyi gösterir harita.

***Massacre Perpetrated by Armenians Against Muslims in the
Neighborhoods of Kars, Erzerum and Gümrü.***

A report relating to the massacre and oppressions perpetrated by Armenian against Muslims and a map showing the areas where these massacres had been perpetrated: Armenians attacking Muslim villages of Şahnalar and Avnil situated on the road between Kars and Gümrü with machine guns had killed five hundred Muslim inhabitants and those who succeeded to escape encountered death getting frozen under heavy snow storms; in other attacks against Zaruşad and villages attached to, two thousand Muslims had been killed and forty five burned alive; many villagers were forced to emigrate and hundreds of them met death under blizzard; wayfarers had been killed on the road in Kağızman caught in a trap laid by Armenians; more than five hundred Muslims travelling by train from Revan to Gence had been killed by Armenians; The entire Muslim population of the village of Çeçal near Uluhanlı had been killed by bayonets , only seven of them had their lives safe; the whole population of sixty four villages attached the Oltu are held as prisoners by Armenians and six hundred and twenty emigrants living there had been slaughtered by Armenians.

MEZÂLİM HULÂSASI

2 Kânûn-ı Sâni sene [1]336	Kars-Gümrü yolu üzerinde Şahnalar-Avnil (?) köyüne zırhlı tren ve mitralyözlerle hücum 500 kişi telefât, kurtulabilenler kar tipilerinde boğulmuş.
2 Kânûn-ı Sâni sene [1]336	Zaruşad kazâsında bir Ermeni müfrezesi (Güğercin, Mamaş, İ[n]cilipınar)'da 45 kişiyi yakmış ve güzel, bâkire kızları Gümrü'ye götürmüşlerdir.
15 Kânûn-ı Sâni sene [13]36	Şüregel kasabasına merbût Ergeni, Tihnis [Tiknis] ahâlîsine ta'arruz, katli'âm Lav [Dalavar], Pülürle [Pirveli ?] köylerini tahrîb, mallarını yağma, genç kızlar kaçırılmış, kadınların ırzına ta'arruz.
1 Şubat sene [1]336	Zaruşad kazâsına tekrâr hücum 24 köy ihrâk, ahâlîsini katli'âm, iki bin kişi telefât, kaçabilen 150 kişi kar tipilerinde boğulmuş, 19 genç kız Kars ve Gümrü'ye götürülmüş. Zaruşad'dan on beş bin ganâ'im alınmış ve kıymetdâr eşyâ yağma ve pazarlarda satılmışdır.
19 Mart sene [1]336'dan i'tibâren	Kağızman cenûbunda kırk kişilik bir Ermeni çetesi gelen geçen ahâlî-i İslâmiyyeyi şehîd etmişlerdir. Revan'dan Gence'ye gitmek isteyen 500 Müslüman Gümrü'de vagonlardan indirilerek şehîd edilmişlerdir. Revan'a avdet etmek isteyen 8 nefer Haçaparah civârında katl.
16 Nisan sene [1]336	Haçaparah karyesi katli'âma ma'rûz kalmış, 6 erkek kamalarla parçalanmış, kızların ırzları pâ-y-mâl edilmiş ve bi'l-âhire katledilmişler.
22 Nisan sene [1]336	Ardahan-Kars şosesi üzerinde Hoçavan nâhiyeli Beyaz Bey ve birâderi Şükrü Bey şehîd edilmişdir.
16 Mayıs sene [13]36	Revan'ın 10 kilometre mesâfesinde Zengibasâr ve Akçakışlak karyelerindeki İslâm ahâlîye 400 piyâde ile ta'arruz etmişler.
18 Mayıs sene [13]36	Kars'ın şimâl-i garbîsinde Çakmak köyü bir Ermeni müfrezesi para istemek bahânesiyle tahrîb ve yağma etmiş; Yukarıkotanlı, Aşağıkotanlı, Oluklu, Kemerli, Tuzluca, Böçügel [Böcükü], Simat, Andat, Iğdır, Cavlak, Paslı, Karaçayır köylerinde 90 (doksan) bin manat istemişler, vermedikleri hâlde Çakmak köyün âkıbeti ile tehdîd eylemişlerdir. Zaruşad, Akbaba havâlisinde inkılâb bahânesiyle silâh toplayarak zulm yapmışlar ve Karadağlı İslâm karyesi ahâlîsini dağıtarak hicrete mecbûr eylemişlerdir.

24 Mayıs sene [1]336	Sâ'at 9, Merkere'de (?) 3, 4 yüz Ermeni Uluhanlı'nın 5 kilometre şarkında Çeçal karyesini muhâsara ve eli silâh tutan İslâmları bir araya toplayarak tekmîl köy ahâlîsini süngüden geçirmişlerdir. Bu fâci'adan bin dürlü felâketler içinde 3 erkek dört kadın kurtulmuşdur. Lâloğlu karyesine Ermeniler baskın yapmışlar, ahâlînin bir kısmı firâr ederek hudûdumuza ilticâ eylemişlerdir.
27 Mayıs sene [1]336	Sarıkamış şimâl-i garbîsinde Boyalı, Lâloğlu köylerine ta'arruz 8 kadın, 3 kız ve 3 erkek şehîd; bunun üzerine Aşağısalit, Yukarısalit, Çıplaklı, Katranlı, Başköy, Beyköy, Zallıca [Zellice], Yeniköy karyeleri ahâlîsini mâl ü menâlini terk ede[rek] perişân bir sûrette firâr eylemişlerdir.
25 mayıs sene [13]36	Novoselim'e baskın yapılmış, Karaçayır, Iğdır, Akpınar, Kırkpınar, Cavlah Müslüman köylerine ta'arruz; Akpınar'dan beş nüfus katl.
Ağustos	Oltu livâsı dâhilinde 64 köy ahâlîsi Ermeniler tarafından esîr ve altı yüz elli muhâcir şehîd edilmişdir. Mâl ve mevâşî gasb, ahâlînin ve kadınların ırz ve mezheblerine tecâvüz edilmişdir.
23 Ağustos	Zek karyesi ahâlîsinden olup Alakilise'de ikâmet eden ahâlî Ermeniler tarafından kaldırılmış ve yolda Ermeni askerleri vâsıtasıyla 7 kadın ve 11 erkek ağaçlara bağlanarak boğazlanmışlar.

BOA. HR. SYS. 2878/13

- 51 -

*ERMENİLER TARAFINDAN BAYBURT'UN KÖYLERİNDE YAPILAN
SOYKIRIM VE KİMSESİZ KALAN ÇOCUKLARIN İSKÂNİ*

Ermenilerce Bayburd'un doksan dokuz köyüne uygulanan soykırırında yedi bin dört yüz on iki hânenin tahrip edilip oturulamaz hâle geldiği, bin üç yüz seksen yedi Müslümanın öldürüldüğü ve Bayburd Yetimler Yurdu'nda iskân ve iâşe edilen iki yüz çocuktan yüz altmışının Trabzon ve diğer yerlere sevk edildiği.

*Massacre Perpetrated by Armenians in the Villages of Bayburd; finding
Habitation for Homeless Children.*

As a result of massacre perpetrated by Armenians in nineteen ninety villages attached to Bayburd seven thousand four hundred and twelve households had been demolished and became unfit to dwell in; a

thousand and three hundred and eighty seven Muslims had been killed; out of two hundred homeless children settled in and fed at the orphanage of Bayburt hundred and sixty had been sent to Trabzon and other localities

I S. 1339 (15. X. 1920)

Telgrafnâme

Mahreci: Bayburt

Numarası: 770

Müsta'celdir

Erzurum Vilâyetine

C. [Cevâb] 13 Teşrîn-i Evvel sene [13]36. Şifreli tele. İrade buyurulan ma'lûmâtın mufassal olmasından, şifreli telgrafla arz mümkün olmadığından ma'lûmât-ı mezkûreyi hâvî tanzîm olunan defterin süvârî-i mahsûsla takdîm kılındığı ma'rûzdur.

Fî 15/10/[13]36

Kâ'im-i makâm nâmına

Kâmil

Kat m.ik	Tahrîb edilmiş m.ikler-i hâim	Esâmî-i karye	Mülâhazât	Kat m.ik	Tahrîb edilmiş m.ikler	Esâmî-i karye	Mülâhazât
—	30	Arozka karyesi	Kâmilen harâb	—	60	Rüşdü karyesi	Kâmilen harâb
—	35	Ahsünk-i ulyâ "	"	—	20	Kukunus "	"
—	25	Ahsünk-i süflâ "	% 90 harâb	—	30	Give [Giv]	% 90 harâb
—	50	Berne "	% 70 "	—	80	Lusnuk "	% 50 "
—	20	Pinçirge "	% 50 "	—	25	Lipana "	% 50 "
—	35	Pügeyi "	% 50 "	—	52	Muğnud "	% 50 "
—	20	Cemele "	% 50 "	—	110	Masad "	Kâmilen harâb
—	50	Cilara "	% 30 "	—	65	Mehcur "	% 80 harâb

—	40	Haho "	% 75 "	—	37	Mişeverek "	% 90 "
—	35	Hâşiye "	% 75 "	—	30	İşhinsor "	% 75 "
—	40	Hayik-i süflâ "	% 75 "	—	150	Pulur "	% 75 "
—	30	Hinziverek-i süflâ "	% 60 "	—	60	Öksürüc	% 90 "
Kat mik	Tahrîb edilei mikdâr-ı hân	Esâmî-i karye	Mülâhazat	Kat mik	Tahrîb mikdâr	Esâmî-i karye	Mülâhazât
—	10	Horsi "	% 75 "	—	50	Almalı(Elmalı) "	% 95 "
—	60	Dânişmend "	% 75 "	—	50	Ağgi "	% 75 "
—	35	Za[ğ]zik "	% 75 "	—	35	Aşukka "	% 95 "
—	70	Saraycık "	% 95 "	—	18	Bilciş "	Kâmilên harâb
—	120	Siptoros "	% 60 "	—	40	Poğik "	"
—	30	Tutizar "	% 75 "	—	30	Puşke "	"
—	45	Tumla-i süflâ "	% 50 "	—	80	Tahsini "	% 90 harâb
—	40	Kaliskavar "	% 75 "	—	40	Cibre "	Kâmilên harâb
—	30	Kışlak-ı ulyâ "	% 75 "	—	110	Çinçenes [Çipçinis] "	% 50 harâb
—	25	Kışlak-ı süflâ "	% 60 "	—	50	Çorak "	% 50 "
—	50	Kalbulas "	Kâmilên harâb	—	70	Çorozma "	Kâmilên harâb
—	10	Kurucakol "	"	—	30	Hanzar "	"
—	90	Keleverek "	% 50 harâb	—	35	Tumlacık "	"
—	25	Güdür [Güder] "	% 75 "	—	20	Karayaşmak "	% 75 harâb
—	30	Kestesi "	% 75 "	—	30	Kütüdi "	% 75 "
59	45	Malansa "	% 75 "	65	50	Kirizi-i ulyâ "	% 25 "
—	70	Varzihan "	% 80 "	—	20	Kirizi-i süflâ "	% 20 "
—	90	Hindi "	% 75 "	—	40	Manasi "	% 20 "
—	50	Yeniköy "	% 75 harâb	—	30	Mentafar "	% 75 harâb
—	100	Varicne "	% 75 "	—	100	Higuni "	% 75 "
—	30	Sığircı "	% 75 "	—	60	Yakub Abdal	% 95 "
—	70	Kopus "	% 75 "	—	80	Yanbaksa "	% 80 "
—	70	Kop "	Kâmilên harâb	—	40	Hakih "	% 80 "
—	40	Zarani "	% 80 harâb	—	35	Hinziverek-i ulyâ "	% 95 "

—	80	Helva "	% 75 "	—	30	Zekülü "	% 75 "
—	45	Hacıoğlu "	% 90 "	—	200	Sinur "	% 80 "
52	—	Ortuku "	Harâb yokdur	—	30	Seniye-i ulyâ "	Kâmilin harâb
45	—	Kormas "	"	—	40	Seniye-i süflâ "	"
110	30	Niv "	% 20 harâb	—	30	Almışka "	% 75 harâb
44	—	Çakmas "	Harâb yokdur	—	70	Ağviran "	% 75 "
39	—	A[g]insos "	"	—	60	Burnaz "	% 75 "
23	—	Danzot "	"	—	50	Tahbur "	% 75 "
Kat mik		Tahrîb edilmiş mülklerin listesi		Kat mik		Tahrîb edilmiş mülklerin listesi	
		Esâmî-i karye	Mülâhazat			Esâmî-i karye	Mülâhazât
41	—	Mişankas "	"	—	100	Çima[g]il-ı süflâ "	Kâmilin harâb
19	—	Berkici	"	—	100	Çima[g]il-ı ulyâ "	"
890	2.50 0	Merkez-i Kasaba	% 50 harâb	—	100	Çima[g]il-ı vusta "	% 90 harâb
—	50	Pulurek	% 50 "	—	30	Çepe "	% 75 "
—	50	İmor	% 50 "	—	250	Luri-i ulyâ "	% 95 "
—	60	Luri-i süflâ	% 80 "				

Vilâyet-i Celîleye

13/10/[13]36 târih ve 2377/509 numaralı ve şifreli telgrafnâme-i âlileri cevâbıdır.

Birinci ve ikinci maddede beyân buyurulan ma'lûmâtı müş'ir cedvel merbûtan takdîm kılındı.

3- Kazâ ve nevâhîde i'âşe ve tahsîl edilen çocuk yoktur.

4- Bayburd Dâru'l-eytâmı'nda 200 çocuk iskân ve i'âşe edilmekte iken Trabzon'a ve mahâll-i sâ'ireye sevk edilerek el-yevm 40 çocuğun mezkûr mü'essesede bulunmakta olduğu ve bunlar miyânında Rum ve Ermeni çocuklarının bulunmadığı ma'rûzdur efendim.

Fî 15 Teşrîn-i Evvel sene [1]336

Bayburd Kâ'im-i makâmı nâmına

Hasan Hüsnü

BOA. HR. SYS. 2878/45

- 52 -

*ERMENİLERİN GÖLE'NİN KÖYLERİNDE KATLIÂM YAPTIĞI VE
AHÂLİNİN TERCAN'A GÖÇ ETTİĞİ*

Ermenilerin Göle'nin Sinot, Korevenk, Çölpenek ve diğer köylerinde katliâm yaparak yüzden fazla Müslümanı öldürdükleri ve evleri yaktıkları; geri kalan nüfusun Tercan'a göç ettiği.

*Massacre Perpetrated by Armenians in the Villages of Göle and the
Flight of the Population to Tercan.*

Armenians perpetrated massacre in Göle's villages of Sinot, Korevenk, Çölpenek and some other villages killing more than hundred Muslims and burning their homes; the remainder of the population have emigrated to Tercan.

2 S. 1339 (16. X. 1920)

Erzurum Vilâyeti

Mektûbî Kalemî

Tercan Kâ'im-i makâmı'ğının 16 Teşrîn-i Evvel sene [1]336 târîhli ve 368 numaralı şifresinin mahlûlü.

C. [Cevâb] 13 Teşrîn-i Evvel sene [1]336 ve 1936/679 şifreye: Ermeni mezâlimine uğrayan Göle'nin Sinot ve Korevenk[Karavenk] ve Çölpenek ve kurâ-yı sâ'ireden hicretle kazâmızda i'âşe olunan muhâcirinden elli hânedede iki yüz nüfûs vardır. Bunlardan alınan ma'lûmâta nazaran karyeleri Ermeni ta'arruzuna uğramış ve hâneleri ihrâk edilmiş olduğu, yüze karîb nüfûsları da Ermeniler tarafından katledilmiş olduğu ma'rûzdur.

Kâ'im-i makâm Vekîli

Süleymân

BOA. HR. SYS. 2878/46

*BİR SENE İÇİNDE PASINLER'E BAĞLI KÖYLERDE ERMENİLER
TARAFINDAN YAPILAN SOYKIRIM*

Pasinler kazası dahilinde ve yakın çevresindeki köylerde bir sene içinde Ermeniler tarafından yapılan soykırımda; yirmi dokuz köyün eşya ve hayvanlarının tamamen yağma ve tahrip edildiği, elli dört köyün kısmen tahrip, eşya ve hayvanlarının yağma, ahâlisinden kadın-çocuk ayırdedilmeksizin altı bin yedi yüz seksen yedi kişinin katledildiği, Çöğender, Sos, Kivank, Timar ve Hasankale'de oturan iki bin beş yüz yerli ve yabancı nüfusun toplanarak Köprü köyü'nde baltalarla ve büyük bir kısmı da barakalara doldurularak makinalı tüfeklerle taranmak suretiyle öldürüldükleri; ailesi Ermeniler tarafından şehit edilip Erzurum'da barındırılan kadın ve çocukların bin beş yüz kişiden ibâret olduğu; ancak Erzurum Hilâl-i Ahmer'de, Cemiyet-i Hayriyye'de ve iş yurtlarında barındırılanların miktarının bilinemediği.

***Large Seale Massacres Perpetrated by Armenians
in the Villages of Pasinler During a Year.***

During the massacres perpetrated by the armenians in a year within the boundaries of the subdistrict of Pasinler; the whole goods and cattles of twenty nine villages had been pillaged and destroyed; fifty four villages had been partly destroyed, goods and cattles pillaged, six thousand seven hundred and eighty seven of their inhabitants women and children without distinction of sex and age killed, two thousand and five hundred persons natives and foreigners risiding in Hasankale, Timar, Kivank, Sos and Çöğender were gathered up and killed by axes; crammed into harracks and killed with machine-guns; the number of women and children whose families had been killed and now sheltered and lodged in Erzerum are one thousand and five hundred; the exact number of those taken care of by the Red Crescent and the Charitable Society at Erzurum is unknown.

3 S. 1339 (17. X. 1920)

**Pasinler Kazâsı Kâ'im-i makâmılgı
Tahrîrât Kalemi**

Umûmî: 429

Mahremdir

Huzûr-ı Sâmi-i Cenâb-ı Vilâyet-penâhîye

Atûfetlü efendim hazretleri

Şeref-mevrûd 13 Teşrîn-i Evvel [1]336 târîh ve altı yüz yetmiş dokuz numaralı şifre telgrafnâme-i vilâyet-penâhîleri arıza-i cevâbiyyesidir.

Mâdde 1- Pasinler kazâsı dâhil-i hudûd ve hâricinde bir sene zarfında Ermeniler tarafından tahrîb ve ihrâk ve yağma edilen İslâm köyleri ber-vech-i zîrdir. Haran, Teknecik, Çavuş, Çamlıca, Ağbaba, Ahalik-i ulyâ ve süflâ, Ağullu, Bayrokomu, Bulamac(?), Bayrakdar, Pazacur, Çakmak-ı süflâ, Hanahmed, Çorumlar, Zorva, Sekman, Söğüdlü-yi süflâ, Sıçankal'a-i süflâ, Tavnuz [Tavuns], Karbil [Kazbil], Karabıyık, Karaçuka, Kızlarkal'a-i ulyâ ve süflâ, Kızılca, Yeniköy, Miyadin, Karaayvad [Karaivad] karyeleri eşyâ-yı beytiyyesiyle hayvânâtı kâmilen yağma edilerek iskâna gayr-ı sâlih bir sûretde tahrîb edildiği.

Mâdde 2- Ahâlîsi katli'âma uğrayan İslâm köylerinin esâmîsi ber-vech-i zîrdir. Hacıhalil, Komador, Mağaracık, Velibaba, Tuti, Karapınar, Cirason, Arpaçayırı, Porik, Karakilise, Danışmen[d], Pîrali, Akkiran, Alicekrek, Hasankal'a, Surbehan, Hertev, Gülli[çimen], Ağzehir, Bulkâsım, Ketvan, Yağan, Bâdıçıvan, Tımar, Serçeboğazı, Pusidere, Ezirmik, Porsuh, Hins, Toy-ı sagîr, Toy-ı kebîr, Aha, Kurnuc, Pertek, Haykürt, Sos, Yıkılkan [Yıkılğan], Çöğender, Topalak, Gerdekkaya, Müceldi, Alvar, Turtan, Ortuzu, Harçlı, Kepenek, Hanege, Emrekom, Yüzviran, Kırık, Iğırbiğır, Kaynarca, Eğritaş [Eğertaş], Mollaahmed karyeleri kısmen harâb, eşyâ ve hayvânâtı yağma, ahâlîsinin gerek kadın ve gerekse erkek ve çocuk olmak üzere "6787" nüfusun hâne ve karyeleri derûnunda sûret-i fecî'ada katledildiği gibi Çöğender, Sos, Kivank, Tımar ve Hasankal'a'da meskûn "2500" yerli ve yabancı nüfusun ayrıca toplatdırılarak Köprü köyünde baltalarla telef edilmiş ve bundan ancak yirmi nüfus hayâtını kurtarabilmişdir. Bunlardan bir kısmı baltalarla itlâf edilmişse de iki bini mütecâviz Hasankal'alı ve civâr köylü halk Ermeniler tarafından Köprü köyünde devrilmiş treni kaldırmak bahanesiyle Hasankal'a'da toplandırılarak Köprü köyüne sevk ve barakalara tıkdıldıkdan sonra makineli tüfeng ve tüfeng ateşleriyle baraka dâhilinde itlâf edilmişlerdir.

Dayım Telgraf Muhâbere Me'mûru Hasankal'alı Yüzbaşı Hakkı Ağazâde Rızâ Efendi de bunlar miyânında vefât etmiştir. Bunların içinden her nasılsa sağ kalarak bi'l-âhire kurtulan Hasankal'alı berber Muhlis Usta ve diğer üç kişi el-yevm ber-hayât şâhidlerdir.

Yüzbaşı Hasankal'alı

İmzâ

Mâdde 3- Â'ilesi Ermeniler tarafından şehîd edilüp tarafımızdan toplatdırılarak merkez-i kazâda i'âşe etdirilen kadın ve çocukların mikdârı bin beş yüz nüfûsden ibâretdir.

Mâdde 4- Ayn-ı sûretle mezâlîme uğramış â'ilelere mensûb kadın ve çocuklar mevcûd olup Erzurum Hilâl-i Ahmer Cem'ıyyet-i Hayriyye ve iş yurdlarında iskân ve i'âşe edilmekte iseler de mikdârı ma'lûm olmayarak mezkûr mü'esseselere alınup sâ'ir sûretle i'âşe edilen Rûm ve Ermeni kadınları bulunmadığı arz olunur. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fî 17 Teşrîn-i Evvel sene [1]336

Kâ'im-i makâm

İmza

BOA. HR. SYS. 2878/50

- 54 -

*ERMENİLERİN TORTUM'UN ALTMİŞ DÖRT KÖYÜNÜ YAKIP
KATLİÂM YAPTIKLARI VE MEZÂLİMDEN KURTULANLARIN İSKÂNI*

Ermenilerin Tortum'un altmış dört köyünü yakarak üç bin yedi yüz Müslümanı şehit ettikleri, mezâlîmden kurtulan öksüz çocuklarla kimsesiz kadınlardan dört yüzünün kazadaki hayır müesseselerinde ve iki yüzünün de kazadan geçimlerinin sağlandığı.

*Armenians Destroyed Sixty Four Villages in Tortum and Massacred
Their Population; The Settlement
of Those who Survived the atrocities*

Armenians had burnt up sixty four villages in Tortum and massacred three thousand and seven hundred Muslims; four hundred of the surviving orphan children and widowed homeless women had been taken up by charitable foundations of the subdistrict and two hundred of them supplied with foods and necessaries by the population and the authorities of the subdistrict

4 S. 1339 (18. X. 1920)

Erzurum Vilâyeti
Mektûbî Kalemi

Tortum Kâ'im-i makâmı'ğın 18 Teşrîn-i Evvel sene [1]336 târîhli ve 224 numaralı şifresinin mahlûlü.

C. [Cevâb] 13 Teşrîn-i Evvel sene [1]336 târîhli tele:

1- Dâhil-i kazâda Ermeniler tarafından elli bin hâne tahrîb ve ihrâk edilmiş ve kazânın mürekkeb olduğu altmış dört pâre karyeden hiç biri bu bâbda istisnâ edilmemiştir.

2- Kazâda üç bin yedi yüz nüfûs-ı İslâmiyye Ermeniler tarafından suver-i muhtelif ile şehîd edilmiştir.

3- Şimdiye kadar ana ve babaları şehîd edilen çocuklar ve kimsesiz kadınlardan dört yüzü mütecâviz nüfûs muhtelif târîhlerde merkez mü'essesât-ı hayriyelerine sevk edilmiştir.

4- El-yevm kazâda iki yüzü mütecâviz kimsesiz kadın ve çocuklar muhtelif sûretle iskân ve i'âşe edilmekte bulunmuştur.

Kâ'im-i makâm

Mahmûd Reşâd

BOA. HR. SYS. 2878/48

- 55 -

*ERZURUM'DA ERMENİLERCE GERÇEKLEŞTİRİLEN SOYKIRIM VE
TALANA AİT DEFTERLER*

Ermeniler tarafından Erzurum'un Gölbaşı, Gürcükapısı, Tebrîzkapısı, Gülahmed, Mahallebaşı, Erzincankapısı vs. mevkilerinde balta ile başları kesilmek, gözleri oyulup iç organları çıkarılmak, burun ve kulakları kesilip derileri yüzülmek, kadın ve bakire kızlara tecâvüz edilip göğüsleri kesilmek sûretiyle üç bin sekiz yüz kırk beş Müslümanın katledildiği; köylerden merkeze kaçmaya çalışan dört bin altı yüz kırk dört Müslümanın şehit edildiği ve belediye tarafından civardaki

mezarlıklara defnedildiği; Ermenilerin bölgeden çekilirken 14.767.344 kuruşluk mal ve mücevheri gasbettikleri, üç yüz seksen sekiz kimsesiz kadın ve erkeğin yanlarında on yedi Ermeni kadını da dahil olmak üzere, Hilâl-i Ahmer ile 15. Kolordu'nun iş yurtlarında barındırıldığı, sahipsiz çocukların büyük kısmına Gürbüzler Okulu'nda bakıldığı.

Notebooks Related to the Genocide and the Pillages Perpetrated by Armenians in Erzerum.

In the localities of Gölbaşı, Gürcükapısı, Tebrizkapısı, Gülahmed, Mahallebaşı, Erzincankapısı etc ... attached to Erzurum, Armenians had attacked, mutilated and killed three thousand eight hundred and forty five Muslims chopping their heads with axes carving out their eyes eviscerating their entrails severing their noses and ears flaying their skins, raping women and virgin girls and then cutting off their breasts, exterminating four thousand six hundred forty four Muslims trying to escape and seek refuge in the province's capital, their bodies had been buried by the Municipality in the neighboring cemetery; the Armenians had also robbed goods and jewelries worth 14.767.344 silver piastres; of the said refugees three hundred and eighty homeless women and men and seven Armenians women had been given hospitality and lodged by the Red Crescent and in the 15 th Army Corps' workshops; the majority of the abandoned children were taken care of in the Gürbüzler School.

5 S. 1339 (19. X. 1920)

Keyfiyet, merbût defterlerden müstebân buyurulacağı vech üzere Ermenilerin Erzurum'u terk eyledikleri esnâda mahallâtta isimleri mazbût olan üç bin sekiz yüz kırk beş nüfûs zükûr ve inâs balta vesâ'ir sûretle şehîd etdikleri gibi on dört milyon yedi yüz altmış yedi bin üç yüz kırk dört guruş mikdârında eşyâ ve mücevherât gasbeyledikleri ve bunlardan başka köylerden nefs-i kasabaya hicret edenlerden dört bin altı yüz kırk dört kişi daha şehîd etmişler ise de bunlar garîb oldukları cihetle isimleri zabtedilemeyerek istirdâdın ikinci günü belediye re'îsi ma'rifetiyle elli iki sâ'at zarfında ve bütün şehrin zükûr ve inâsı çalışmak şartıyla defnetdirilmiştir. Bugün ashâb-ı hayrâtın nezdinde bulunan şühedâ, eytâm ve erâmilden mâ'adâ yalnız Hilâl-i Ahmer'de iki yüz on dört ve 15. K.[Kolordu] iş yurdunda yüz yetmiş dört ki cem'an yekûn üç yüz seksen sekiz erkek ve kadın sâhibleri Ermenilerin târîhde emsâli

nâ-mesbûk bir sûret-i vahşiyânede katledildiğinden dolayı i'âşeleri te'mîn edilmekte olduğu bunlardan başka kezâ 15. K.[Kolordu] iş yurdunda on yedi kadar da Ermeni kadınlarının i'âşelerinin te'mîn edildiği ve Erzurum'da bulunan diğer Ermeni kadınlara da Hilâl-i Ahmer tarafından ekmek ve sâ'ire verilerek ihtiyâclarının te'mîn edilmekte olduğu ve ebeveynleri Ermeniler tarafından şehîd edilmiş olan bir çok çocuklar da Gürbüzler mektebinde bulunmakta ise de mezkûr mekteb müdîriyetine yazılan tezkireye henüz cevâb vürûd etmediğinden defteri vürûd etdiği zamân ayrıca takdîm edileceği ve bu ta'dâd olunan mezâlîm ve vahşet yalnız Erzurum kasabasına â'id olup mülhâkâtta bir çok köyler sükkânıyla berâber yakılmış ise de bunların tahkîkâtı polisce mümkün olmadığı cihetle keyfiyetin bu bâbda alâkadâr olan me'mûrîn-i idâreye havâle buyurulması ma'rızıyla huzûr-ı sâmi-i cenâb-ı vilâyet-penâhiye takdîm.

Fî 19 Teşrîn-i Evvel sene [13]36

Polis Müdür Vekîli İmza

Mevki'i	Müfessir	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfusu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
Gölbaşı	1	Hacı Efendi-zâde Akif Efendi	Abdurrahman a-	20.000	
"	1	Hacı Efendi-zâde Kara Bey	ğâ mahallesi	30.000	
"	3	Arif Efendi-zâde Yusuf Efendi ve mahdûmları	"	45.000	
"	5	Pasinler'den Durak İsa ve hânesi halkı	"	11.000	
"	1	Mehmed oğlu Ahmed	"	20.000	
"	1	Kavvâz Eyüb Ağa	"	16.000	
"	1	Sucu Mehmed Ağa	"	15.000	
"	1	Bakkal Mehmed Çavuş	"	18.000	
"	1	Gez karyeli Derviş Efendi	"	20.000	
"	2	Gümrükçü-zâde Osman Bey ve mahdûmu Ziya Bey	"	6.000	
"	1	Gözübüyük-zâde Hafız Mehmed Efendi	"	—	

"	1	Mütekâ'id Yüzbaşı Süleyman Ağa	"	—	
"	1	Receb oğlu Servet	"	—	
"	1	Tayfur Bey oğlu Abdülmecid	"	—	
"	1	Hacı Kahraman Bey oğlu Şahin Bey	"	—	
"	1	Mustafa oğlu Mehmed	"	—	
"	1	Ahmed oğlu Mehmed	"	—	
"	1	Abdullah oğlu Mehmed	"	—	
"	1	Halil oğlu Emrullah	"	—	
"	1	Emrullah oğlu Mehmed	"	—	
Mevki'i	Nüfus	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfusu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	İbrahim oğlu Hüsnü Efendi	"	—	
"	1	Bayramoğlu Mahmud Efendi	"	—	
Gölbaşı	1	Bahaeddin oğlu Mehmed	Köseömerağa	—	
"	1	Mehmed oğlu Ahmed	mahalleli	—	
"	1	Ali oğlu Halil	"	—	
"	1	Namervanî-zâde Hacı Mustafa Efendi	Kasımpaşa mahalleli	45.000	
"		Şakir Bey	"	2.000	
"		Abdi Bey-zâde Tahsin Bey	"	30.000	
"	1	Mevlûd Ağa	"	45.000	
"		Abbas Efendi	"	2.100	
"		Hacı Ömer Efendi	"	5.100	
"	2	Hasankal'alı Mehmed Ağa	"	6.250	
"	1	Furuncı Osman Efendi	"	9.800	
"	3	Çarıkçı Nazım Ağa	"	6.050	
"		Sabri Bey ve kâ'im-birâderi	"	1.800	
"		Tayyar Efendi	"	2.050	
"		Halil Efendi	"	1.100	
"		Mustafa Ağa	"	1.160	
"		Arab Niyazi zevcesi	"	1.335	
"		Sadık Ağa	"	4.500	
"		Rıf'at Efendi zevcesi	"	5.000	

"		Afo Bey	"	20.000	
"		Yüzbaşı Yusuf Efendi zevcesi	"	20.000	
"		Mehmed Ağa	"	6.000	
"	1	Hancı Mehmed Ağa	"	1.160	
"		Feride Hanım	"	1.160	
"		Es'ad Ağa	"	3.000	
"		Manav Ali Bey	"	1.000	
"		Hasan Efendi	"	5.000	
"		Jandarma Rıza Efendi	"	5.000	
"		Necib Efendi â'ilesi	"	15.000	
Mevki'i	Müfessir	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfusu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"		Hacı Hafız Efendi	"	5.000	
"		Tahtacı Osman Ağa	"	3.000	
"		Hınıslı Mehmed Efendi kerimesi	"	10.000	
"		Çerkes İsmail	"	3.000	
"		Hamamcı Halil Efendi	"	2.500	
"		Sıdkı Efendi	"	2.500	
"		Kıgılı Kazım Ağa	"	10.000	
"		Tabbâğbaşı Ağa	"	25.000	
"		Karahan-zâde Tevfik Bey	"	15.000	
"		Kolak (?) oğlu Hacı Bey	Alipaşa	35.000	
"		Kolak (?) oğlu Tayfur Bey	"	5.000	
"		Kolak (?) oğlu Halid Bey	"	—	
"		Manav Ali Bey	"	32.300	Umûm malı yağma edilmiştir.
"		Manav Ali Bey oğlu Yusuf	"		
"		Kahveci Laçın	"		
"		birâderi Mevlûd	"		
"		mahdûmu Münir	"		
"		Ali oğlu Refik	"		
"		Şahin Ağa	"	53.390	
"		zevcesi Zekiye	"		

"		mahdûmu Zülfü	"		
"		mahdûmu Ahmed	"		
"	1	Şahin Ağa mahdûmu Hüseyin	"		
"	1	hafidesi Şefika	"		
"	1	Amu Bey-zâde Hafız Ahmed Efendi	"	123.900	
"	1	mahdûmu Salim	"		
"	1	hademesi Fazıl	"		
"	1	Çadırcı-zâde Mustafa Efendi	"	439.000	
"	1	mahdûmu Dursun	"		
"	1	Abdullah kızı Ayşe	"		
Mevki'i	Müfessir	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfusu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	kerimesi Fatma	"		
"	1	Cemal Efendi	"		
"	1	oğlu Ragıb	"		
"	1	vâlidesi Hadice	"		
"	1	Şakavlı Cemal	"		
"	1	zevcesi Fatma	"		
"	1	mahdûmu Recep	"		
"	1	hemşiresi Müşfika	"		
"	1	Kemanlı Adil	"		
"	1	zevcesi Zeyneb	"		
"	1	kerimesi Askeriye	"		
"	1	Hafız Mustafa	"		
"	1	zevcesi Fatma	"		
"	1	mahdûmu Nedim	"		
"	1	mahdûmu İsmail	"		
"	1	Hafız Abdurrahman Efendi	"		Hânesi kâmilen ihrâk edilmişdir.
"	1	Kahveci Mehmed	"		
"	1	Bülbül Mustafa Ağa	"		
"	1	birâderi İshak	"		
"	1	Hamamcı Yahya Efendi	"		

"	1	Hamamcı Mustafa Efendi	"		
"	1	Abdullah kızı Hesna	"		
"	1	Bekçi Osman Ağa	"		
"	1	birâderi Ahmed	"		
"	1	Hammal Mehmed	"		
"	1	Mehmed oğlu Kazım	"		
"	1	Hammal Sabri	"		
"	1	Mustafa oğlu Hamdi	"		
"	1	Mustafa oğlu Tevfik	"		

Mevki'i	Müfessir	Ermeniler tarafından katledilen İslamların isim ve nüfusu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	Deli Abdullah	"		
"	1	Alacalı Eşref	"		
"	1	Ahmed oğlu Hamdi	"		
"	1	Karaveledli Ragıb	"		
"	1	Ilıcalı Hasan	"		
"	1	Yusuf oğlu Hüseyin	"		
"	1	Karaarlı Şükrü	"		
"	1	Kevahorlu Ali	"		
"	1	Mehmed oğlu Ahmed	"		
"	1	Tüylü Hasan	"		
"	1	Ercekli Veli	"		
"	1	Taftalı Ali	"		
"	1	Kernicli(?) Mustafa	"		
"	1	Hinsli Durak	"		
"	1	Alibezirgânlı Hüseyin	"		
"	1	Kuşçulu Ali	"		
"	1	Çiftlikli Hasan	"		
"	1	Çiftlikli Mustafa	"		
"	1	Gez karyeli Ali	"		
"	1	Surbahanlı Dede	"		
"	1	Hopikli Mehmed	"		
"	1	Karagöbekli Kurban	"		
"	1	Tutaklı Hamdi	"		
"	1	Karakiliseli Hüseyin	"		

"	1	Akdağlı Sıdkı	"		
"	1	Könklü[Kivanklı] Hafız	Eminkarye	2.500	
"	1	mahdûmu Mehmed Efendi	mahalleli		
"	1	mütেকâ'id Hafız Efendi zevcesi Fehime	"	35.000	
"	1	mahdûmu Halil Efendi	"		
"	1	Korucuk karyeli Halil	"	3.000	
"	1	Korucuk karyeli Yusuf	"	2.000	
Mevki'i	Müfessir	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	Alibezirgân karyeli İbrahim	"	2.000	
"	1	Ovacıklı Hasan	"	2.000	
"	1	birâderi Mustafa	"	2.000	
"	1	Alefdâr Ağa Efendi yeğeni Ömer	"	40.000	
"	1	Ömer hemşiresi Sakine	"	2.500	
"	1	Fındıklı karyeli Kaya	"	—	
"	1	Abdullah oğlu Mehmed	Kavak mahalleli	1.500	
"	1	Kürd Mehmed oğlu Temur	Eminkarye	1.000	
"	1	Pusu karyeli Ali	mahalleli	1.000	
"	1	Pesgericli Mehmed	"	2.000	
"	1	Tenekeci Cemal b. Hüseyin	"	5.000	
"	1	Sivicli Mevlûd	"	2.000	
"	1	mahdumu Ahmed	"	2.000	
"	1	diğerı Mehmed	"	3.000	
"		Mevlûd oğlu İsmail	"	40.000	
"		Sivicli Dursun	"	30.000	
"		Korucuklu Halid	"	4.000	
"		Çolak Abdullah	"	2.000	
"		Alefdâr Hasan	"	5.000	
"		Endelekli [Endekli] Veli	"	1.000	
"		Tercanlı Ali	"	1.000	
"		mahdumu Mustafa	"	—	
"		Şerifoğlu Hamdi	"	3.000	
"		Söğütlü Süleyman	"	1.500	

"		Ortutlu [Ortuzlu] Ağa	"	2.500	
"		mahdûmu Fazıl	"	1.500	
"	1	Kurtulu a'mâ Hafız	"	1.000	
"		Badıcvani Tahir	"	2.500	
"		Na'iband Veli	"	2.000	
"		Cemal Mustafa zevcesi Fatma	"	1.000	

Mevki'i	Nüfûsu	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"		Emrekomlu Havva vâlidesi	"	100	Havvanın vâlidesi katl ve mezbûre Havva cebren götürülmüştür.
"		mahdûmu Hüsnü	"	2.000	Yüzbaşı İsa Ağa zevcesi cebren götürülmüştür.
"		Sivaslı Ali Çavuş	"	6.000	Kassab Behram gelini Rabî'a cebren götürülmüştür.
"		Sivişli karyeli Hüseyin oğlu Mehmed Ali	"	4.000	
"		birâderi Muhlis	"	5.000	
"		Hasan oğlu Haydar, <i>Sivişli karyesinden</i>	"	3.000	
"		Reşid oğlu Ali, <i>Sivişli karyesinden</i>	"	5.000	
"		Haydar oğlu, Mehmed <i>Sivişli karyesinden</i>	"	5.000	
"		Rıdvan	"	5.500	
"		Şükrü	"	—	

"		mahdûmu Ahmed	"	15.000	
"		Şatır Ali	"	1.500	
"		zevcesi	"	500	
"		Şatır Ali kerimesi	"	1.500	
"		damadı Fevzi	"	2.000	
"		Muhsin oğlu Hasan	"	500	
"		Ali oğlu Sadık	"	1.000	
"		damadı Seyyid Hüseyin	"	5000	

Mevki'i	Nüfûsu	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"		Sivişlili Mahmud zevcesi Hanım	"	1.000	Mezbûre cebren götürülmüşdür.
"		Veled oğlu Abbas	"	3.000	
"		Hasankal'alı Musa	"	2.500	
"		Penekli Mustafa	"	1.500	
"		Alvarlı Mustafa	"	5.00	
"		Arif Efendi mahdûmu Ağa	"	5.000	
"		mahdûmu Nizameddin	"	1.500	
"		Berber Mehmed	"	1.000	
"		Attar Mustafa	"	5.000	
"		Tufançlı Yusuf	"	1.000	
"		Pusudereli Sülo oğlu Ahmed	"	1.000	
"		zevcesi Binnaz	"	1.500	
"		kerimesi Güher	"	17.000	
"		Zanzaklı İbrahim oğlu Hüseyin	"	—	Zevcesi ve kerimesi cebren götürülmüşdür.
"		Ömer oğlu Mustafa	Kavak mahallesi	—	
"		Hademe Mehmed		—	
"		Şamil oğlu Kurban	"	3.000	
"		zevcesi Nano	"	—	
"		baldızı Fatma	"	—	
"		Piruze binti Mehmed	"	4.000	

"		Mehmed vâidesi İffet	"	—	
"		zevcesi Suna	"	—	
"		Nazım b. Şükrü Efendi	"	—	
"		Şerif oğlu Behlül	"	2.000	
"		Çerkes Salih	"	—	
"		Sucu Ziya	"	18.000	
"		Rüstem oğlu Şihameddin	"	—	
Mevki'i	Nüfus	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfusu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"		Tortumlu Akif	"	—	
"		Kurban oğlu Yusuf	"	—	
"		Nuri b. Ahmed	"	—	
"		Mehmed oğlu Şakir	"		
"		Ahmed Osman oğlu Ahmed	"		
"		Kevanklı[Kivanklı] Ahmed	"		
"		Taşçı Mehmed Usta	"	6.000	
"		Haşim b. Hacı Hasan Usta	"		
"		Şerif oğlu Emrullah	"		
"		Hasan oğlu Osman	"		
"		Salih oğlu Halid	"		
"		Hasan oğlu Yusuf	"		
"		zevcesi Münire	"		
"		mahdûmu Hazım	"		
"		Mehmed oğlu Neş'et	"		
"		Mustafa oğlu Hakkı	"		
"		Ahmed oğlu Hacı Receb	"	14.000	
"		birâderi Sa'id	"	—	
"		birâderi Ali	"	—	
"		Ali oğlu Hafız Abdullah	"	6.000	
"		Mustafa oğlu Ahmed	"	6.000	
"		Kevanklı[Kivanklı] Ahmed	"	2.000	
"		Tortumlu Ahmed	"	—	
"		Dede Çavuş	"	2.000	
"		birâderi Ahmed Çavuş	"		
"		Şerif oğlu Mehmed	"		

"		Nafiz oğlu Hafız Efendi	"	5.000	
"		Süleyman oğlu Tayyar Efendi	"		
"		Tufançlı Ahmed oğlu Mikdad Mehmed	"		
"		Muhtar Mümtaz Efendi	"	6.000	
"		Tufançlı Veli	"		

Mevki'i	Müfessir	Ermeniler tarafından katledilen İslamların isim ve nüfusu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"		Ayşe binti Receb	"		
"		Şeyhköylü Şaban	"		
"		zevcesi Fatma	"		
"		kerimesi Gülşah	"		
"		diğeri Halime	"		
"		oğlu Dursun	"		
"		Hüseyin oğlu Veli	"		
"		Mehmed oğlu Haşim	"		
"		Mustafa oğlu Ahmed	"		
"		Hasankal'alı Mehmed	"		
"		oğlu Hürrem	"		
"		Tortumlu Ömer oğlu Rıfat	"		
"		Tortumlu Coşkun	"		
"		Tortumlu Ahmed	"		
"		Tortumlu İsmail	"		
"		Tortumlu Kaya	"		
"		Tortumlu Akif	"		
"		Tortumlu Şerife	"		
"		Aşkal'alı Süleyman oğlu Sabit	"	3.000	
"		oğlu Lütfi	"		
"		Aşkal'alı Sabit oğlu Lütfi	"		
"		Mahmud hafidi Ziya	"		
"		Hasan oğlu Yusuf	"		
"		Müdürge karyeli Timur	"		
"		zevcesi Anike (?)	"		
"		oğlu Muhyiddin	"		
"		Kervanklı [Kivanklı] Ömer	"		

"		vâlidesi Nazife	"		
"		Seyyid gelini İzzet	"		
"		Kirvanklı [Kivanklı] Hasan	"		
"		Kirvanklı [Kivanklı] Hasan yeğeni Nusret	"		
Mevki'i	Nüfus	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfusu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhaz ât
"		Mehmed oğlu Refik	"		
"		Mahmud oğlu Ahmed	"		
"		Nazım kızı Hanım	"		
"		Hallac Cemal	"		
"		oğlu Hakkı	"		
"		Mehmed oğlu Nafiz	"		
"		Akif oğlu Kel Ağa	"		
"		Kirvanklı [Kivanklı] İbrahim Ammi	"		
"		Mahmud oğlu Hüsnü	"		
"		Sa'îd oğlu Emrullah	"		
"		Eşref oğlu Kamil	"		
"		Tevfik oğlu Salih	"		
"		Hasan oğlu Mehmed Ali	"		
"		Hasan oğlu Osman	"		
"		Narmanlı Mevlûd	"		
"		Ömer oğlu Muhyiddin	"		
"		Alvarlı Mustafa	"		
"		Furuncı Mehmed Efendi	"	18.000	
"		Tayyar b. Mustafa	"	17.000	
"		Sürücü Kaya	"	16.000	
"		Ahmed oğlu Fahri	"	14.000	
"		Şerif kızı Nazlı Hanım	"	3.000	
"		Bakkal Burhan Ağa	"	15.000	
"		Hüseyin Ağa b. Mehmed	"	17.000	
"		Bostancı Sabri b. İbrahim	"	16.000	
"		Mevlûd Çavuş	"	17.000	
"		İsmail Çavuş	"	6.000	
"		Laz Reşid	"	2.000	

"		Sabit Çavuş	"	3.000	
"		Zühre Hanım	"	1.000	
"		Mahmud Ammi	"	1.200	

Mevki'i	Nüfûsu	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"		damadı Halil	"	13.000	
"		damadı Kaya	"	3.000	
"		Seyfullah Efendi	"	392.600	
"		Bahri Bey	"	7.000	
"		Kürd Şerif Ağa	"	12.900	
"		İsmail oğlu Durak	"	6.000	
"		Berber Sabri Efendi	"	10.729	
"		Kanberli Feride Hanım	"	5.000	
"		Kocaman oğlu İsmail	"	17.000	
"		Mâye Hanım	"	13.000	
"		kızı Esmâ	"	13.000	
"		Baltacı İbrahim Ağa	"	2.000	
"		Mahmud kızı Habibe	"	2.000	
"		Osman oğlu Mehmed	"	14.000	
"		Salih Çavuş	"	19.000	
"		İmam Şükrü Efendi	"	19.000	
"		Ömer oğlu Nuri	"	3.000	
"		Mustafa kızı Münire	"	3.000	
"		Şaban oğlu Ali	"	2.000	
"		Rankarlı(?) İbrahim	"	7.000	
"		İsmail kızı Hesna	"	2.000	
"		Cemal kızı Hadice	"	1.000	
"		Mehmed oğlu İsmail	"	2.000	
"		Mehmed Ali kızı Atiyye	"	3.000	
"		Emrullah oğlu Hüsnü	"	4.000	
"		Feride binti Veli	"	6.000	
"		Fethiye binti Hasan	"	5.000	
"		Alvarlı Mustafa oğlu Mehmed	"	14.000	
"		Şehid Hafız Abdullah zevcesi Gül'izar	"	16.000	

		Akif b. Kurban	"	1 500	
"		Mustafa kızı Makbule	"	4.000	

Mevki'i	Müfûsu	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"		Ali Dayı kızı Fatma	"	3.000	
"		Gümrük kolcusu Şükrü Ağa	Yeğenağa mahallesi	3.000	
"		Şakavlı Süleyman Ağa'nın mahdûmları ve hafidi		30.000	
"		Göllü karyeli Ali Ağa	"	45.000	
"		Mevlûd Ağa oğulları Yusuf, Seyfeddin, Muhyiddin	"	14.000	
"		Sadık Efendi oğlu Fazıl Efendi ve birâderi	"	15.000	
"		Aziz Efendi ve mahdûmu Zâkir Efendi	"	20.000	
"		Çөгenderli Hüseyin Ağa oğlu Kemal	"	5.000	
"		Mehmed oğlu Talib Ağa	"	2.000	
"		Halid Bey ve mahdûmu Mustafa Efendi	"	500.000	
"		Recep Ağa ve mahdûmları Refik ve Fehim ağalar	"	15.000	
"		Fehim Efendi'nin vâlidesi hemşireleri ve yeğenleri	"	14.000	
"		Ferid Bey ve hafidi	"	16.000	
"		Hafız Efendi ve birâderleri Nafiz ve Haydar ve çocukları	"	9.000	
"		Rusûmât me'mûru Ferid Bey'in birâderi Ziya Bey ve vâlidesi	"	200.000	
"		Alefdâr Abdurrahim Ağa ve ta'allukâtı	"	25.000	
"		Şeyh Mehmed Efendi'nin mahdûmu Hasan	"	30.200	
"		Arabacı Yusuf Ağa	"	10.500	
"		Arabacı Kadir Ağa vâlidesi	"	17.400	
"		Türkilisli (?) Abdülmecid Efendi ve mahdûmu	"	100.000	

"		Alçıcı Mahmud Ağa ve kerimesi	"	10.000	
"		Aşçı Dede ve mahdûmu Ali	"	14.000	
"		Zorlu(?) oğlu Ahmed Bey'in vâlidesi ve mahdûmu	"	29.000	

Mevki'i	Müfessir	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"		Fazıl Efendi'nin kâ'im-pederi İbrahim Efendi ve mahdûmu	"	8.000	
"		Gürcü Mehmed Ağa'nın İsa Ağa ve kâ'im-pederi	"	9.000	
"		Akdağı Ahmed Efendi	"	15.000	
"		Mü'ezzin Hafız Fazıl Efendi	"	5.000	
"		Hacı oğlu Muhtar Hüseyin Ağa	"	10.000	
"		Mustafa ve Hakkı ve Şaban ağalar	"	11.000	
"		Süleyman oğlu Avni Efendi	"	61.000	
"		Mehmed Efendi'nin ta'allukâtı	"	50.000	
"		Na'iband Hacı Usta ve birâderi İbrahim	"	18.000	
"		Tercanlı Mahmud Ağa	"	5.000	
"		Acem oğlu İsmail ve Mehmed	"	4.000	
"		Hammal İsmail Ağa	"	3.000	
"		Dikici Vehbi Efendi	"	4.000	
"		Hasan oğlu Mehmed ve Mustafa damadı	"	4.000	
"		İşçi Şükrü'nün pederi ve birâderi	"	3.500	
"		Yusuf Çavuş'un ta'allukâtı	"	5.500	
"		Asker oğlu Mustafa Ağa	"	4.000	
"		Yapakçı Mahmud Ağa	"	2.500	
"		Battal ve kâ'im-birâderi Faruk ağalar	"	3.600	
"		Soslu Hacı Ali'nin birâderi Mehmed Ağa	"	21.000	
"		Meshci Mecid Ağa	"	3.000	
"		Kurban Ağa	"	2.000	

"		Dikici Ahmed Ağa ve birâderi Hasan Ağa	"	2.500	
"		Arabacı Halid ve birâderi Mehmed ağalar	"	3.500	
"		Mehmed oğlu Yusuf	"	19.000	
"		Alefdâr İbrahim Ağa'nın damadı Mehmed ve mahdûmu Sakıb	"	2.300	
Mevki'i	Nüfûsu	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"		Nazır İdris Ağa'nın kâ'im-pederi Hasan	"	14.000	
"		Tohumcu Ömer Ağa ve ta'allukâtı	"	1.000	
"		Acem Mahmud Ağa'nın teyzesi	"	2.000	
"		Acem Hasan birâderi Mehmed Ali	"	3.600	
"		Elmas Hanım'ın ta'allukâtı	"	15.000	
"		Derici Mahmud Ağa ve mahdûmu Mustafa Ağa	"	14.000	
"		Derici Fazıl Ağa ve mahdûmu Nafiz	"	5.500	
"		Cemal Ağa'nın bacanağı Nazım	"	6.800	
"		Necib Efendi'nin mahdûmu Nazım Çavuş	"	10.000	
"		Kunduracı Recep Ağa ve mahdûmları ve kerimesi	"	1.150	
"		Acem Mirze'nin birâderleri	"	1.000	
"		Muhâcir Hasan Ağa'nın ta'allukâtı	"	10.000	
"		Kahveci Mahmud Ağa	"	1.600	
"		Kamil Ağa'nın ta'allukâtı	"	1.050	
"		Yeğenağa imâmı Abdürrahim Efendi, hoca	"	150.000	
"		birâderi Yusuf zevcesi ve mahdûmu	"	50.000	
"		Mehmed Çavuş birâderi Mustafa haremi ve mahdûmu	"	50.000	

"		Ağa Çavuş gelini Güllü	"	14.900	
"		Osman Ağa, üç kerimesi, iki hafidi	"	26.800	
"		Baba Hafız Boyacı Halim ve mahdûmu	"	35.000	
"		Kamacı Hamdi Efendi	"	55.000	
"		Hacı İsmail-zâde Tevfik Bey	"	lira-yı Osmani 50.000	
"		Hacı Cum'a-zâde Hacı Mehmed	"	10.000	
"		Hacı Derviş Efendi-zâde Hacı Tevfik Bey ve birâderleri	"	5.000	
"		Alefdâr İbrahim Ağa	"	500	

Mevki'i	Nüfûsu	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"		Hacı Vahid Bey	"	1.550	
"		Soslu Hacı Ağa	"	200	
"		Mirze ve birâderleri Rıza	"	350	
"		Kılıcı-zâde Ahmed Efendi	"	1.000	
"		Gözübüyük-zâde Ziya Bey	"	350	
"		Hamdullah Şefik	"	2.500	
"		Nebi Alemdar-zâde Ali	"	2.500	
"		Andavlı-zâde Osman Efendi	"	1.000	
"		İmam Hafız Ali Rıza Efendi	"	1.000	
"		Göllülü Ziya Bey mahdûmları Tayfûr, Nusret	"	7.000	
"		Evkâf Başkâtibi Tal'at	"	1.000	
"		Gözübüyük-zâde Sadreddin Bey	"	3.000	
"		Hacı Serdâr-zâde Mustafa Efendi	"	1.000	
"		Hacı Ragıb-zâde Seyfeddin Bey	"	2.500	
"		Kal'alı Avni Bey	"	400	
"		Baytar İbrahim Ağa kerimesi Hanım	"	400	

"		Hacı oğlu İsa Bey	"	200	
"		Arabacı Şemseddin Ağa	"	100	
"		Berber Usta Ahmed Usta	"	100	
"		Bıçakçı Hasan	"	150	
"		Jandarmadan mütekâ'id Yakub Çavuş	"	500	
"		Aziz Efendi hânesi	"	400	
"		Tuzlacı Süleyman Efendi	"	550	
"		Bakkâl Mehmed Efendi ve birâderi Hafız Hakkı	"	500	
"		Hacı Çopur-zâde Ömer ve Ali ve Osman Efendiler	"	2.000	
"		Kaya'nın vâlidesi Elif Hanım	"	300	
"		Abdüsselâm-zâde Salim ve Asım Efendiler	"	450	
"		Mütekâ'id Yüzbaşı Hamdi Efendi	"	500	
"		Mütekâ'id Yüzbaşı baldızı Hanım	"	500	
Mevki'i	Müfessir	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"		Hacı Tayfur Efendi ve birâderi Dede Bey	"	3.000	
"		Acem Mahmud'un zevcesi Zekiye Hanım	"	100	
"		Kassab Hacı Abdi zevcesi Hadice Hanım	"	200	
"		Müteveffâ Hacı İbrahim Ağa â'ilesi	"	350	
"		Serçemeli Mehmed Ağa ve birâderi	"	300	
"		Kitâbcı Tahir ve Fehim Efendiler	"	5.000	
"		Canbaz Mustafa Ağa	"	2.000	
"		Tavlaş-zâde Şükrü Bey	"	4.000	
"		Tortumlu Kahraman Efendi	"	600	
"		Kavas Halid	"	600	
"		Attâr Mustafa	"	200	
"		Hacı Cazim Bey	"	3.000	

"		Kuru-zâde Münir Bey	"	1.500	
"		Erçikli-zâde Cemal Bey	"	4.000	
"		Nemli-zâde Sabri Bey	"	50.000	
"		Artbaş-zâde Faruk Bey	"	2.000	
"		İrani Abdulvehhab ve kâ'im- birâderleri	"	1.000	
"		Behlûl Ağa, posta hademesi	"	300	
"		Bakkal Behlûl Ağa	"	200	
"		Müteveffa Rıf'at Efendi â'ilesi	"	300	
"		Cinisli Tayfur Bey	"	500	
"		Katib Tayyar Efendi	"	1.500	
"		Yüzbaşı-zâde Şükrü Efendi	"	600	
"		Sandık Emîni Receb Efendi	"	500	
"		Alefdâr Necib Ağa	"	300	
"		Sa'id Efendi-zâde Sabri Bey	"	2.000	
	446	YEKÛN			

Mevki'i	Nüfûsu	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhaz ât
Gürcü- kapusu	1	Dursun Bey-zâde Besim Bey	Boyahâne mahallesi		Dâhile sevk edilmiş dir, Ermenil er tarafında n.
"	1	Dursun Bey-zâde Rüşdü ve Fu'ad beyler	"		Balta ile Balıkder e-de katledil- miştir.
"	1	Halil oğlu Sükuti üveyi pederi Safer	"		Hânesi önünde balta ile katledil- miştir.

"	1	Kosili (?) Rıza	"		Dâhile sevk edilmişdir.
"	1	Hüseyin oğlu Mehmed	"		Kama ile gözleri oyulmuşdur.
"	1	Tayyar oğlu Ziya Efendi	"		Kavakka - pusu'nda
"	1	Muhtar Bey	"		balta ile
"	1	Hacı Osman	"		"
"	1	Abdullah oğullarından Ömer ve Hakkı	"		"
"	1	Hacı Behlül oğlu Sırrı	"		"
"	1	Mustafa kızı Gülsüm ve mahdûmu Mehmed	"		"
"	1	Süleyman oğlu Hüseyin	"		"
"	1	İbrahim oğlu Kaya	"		"
"	1	Hammamcı Osman oğlu Hamdi	"		Kavakka - pusu'nda a balta ile kafası ezilmişdir.
"	1	Hamamcı Osman oğlu Ahmed	"		Kavakka - pusu'nda a balta ile.
"	1	Kassab Güzel Mehmed	"		"
Mevki'i	Müfessir	Ermeniler tarafından katledilen İslamların isim ve nüfusu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	Oturakçı Hacı Mustafa oğlu Ali	"		Kama ve hançer ile katledilmişdir.

"	1	Arâzi Başkâtibi Yusuf Efendi oğlu Fazıl Efendi	"		Karnı yarılarak barsakları ve ciğerleri teşrih edilmiştir ve katledilmiştir.
"	1	Fazıl Efendi mahdûmu Cemil	"		"
"	1	Beledi Başkâtibi Hacı Nazım Bey	Bakırcı mahallesi	—	İstasyon -da balta ile katledilmiştir.
"	1	Bakırcı mütevellisi Ahmed oğlu Fevzi	Boyahâne mahallesi		Kavakka - pusu'nda balta ile katledilmiştir.
"	1	Kürd Ali	"		Karskap u-su'nda balta ile katledilmiştir.
"	1	Kürd Yusuf	"		Balta ile
"	1	Kürd Arslan	"		öldürülmüştür.
"	1	Kürd Hasan	"		"
"	1	Kürd Ahmed	"		"
"	1	Kürd Hüseyin	"		"
"	1	Kürd Süleyman	"		"
"	1	Kürd Mustafa	"		"
"	1	Kürd Haydar	"		"
Mevki'i	Müfessir	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât

"	1	Receb Efendi oğlu Ağa	"		Balta ile beyni dağılmış ve süngü ile vücûdu parçalanmışdır.
"	1	Bakırcı İmamı Hafız Fa'ik Efendi	"		Gözleri oyulmuşdur.
"	1	Hafız Şükrü oğlu Mümtaz	"		Süngü ile vücûdları tahrib ve katledilmişdir.
"	1	Molla Ahmed oğlu Rif'at	"		
"	1	Haşıkuvanklı(?) Şükrü	"		
"	1	Göllü karyeli Ağa	"		
"	1	Göllü karyeli Hacı	"		
"	1	Yunus Ağa-zâde Hüseyin	"	Hânesi kâmilendir ihrâk olunmuş.	Kavakka - pususu'nda balta ile katledilmişdir.
"	1	Yunus Ağa-zâde Hüseyin oğlu Mehmed	"		Sabunhâne'de balta ile katledilmişdir.
"	1	Yunus Ağa-zâde Hüseyin yeğeni Fahri	"		
"	1	kerimesi Behiyye	"		Hânesinde balta ile katledilmişdir.
"	1	Mehmed oğlu Niyazi	"		Sâbûnhânede balta ile katledilmişdir.
"	1	Yusuf oğlu Hakkı	"		
"	1	Hacı oğlu Yunus Efendi	"		"
"	1	Hacı oğlu Yunus birâderi Ahmed	"		"

"	1	Hacı oğlu Yunus diğeri Süleyman	"		"
Mevki'i	Nüfus	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfusu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhaz ât
"	1	Yusuf oğlu Dursun Efendi	"		İstasyon -da balta ile
"	1	Yusuf oğlu Dursun Efendi yeğeni Mahmud	"		katledil- miştir.
"	1	Cevahir oğlu Maksud	"		"
"	1	Halil Bey'in oğlu İbrahim Bey	Karakilise mahallesinden		
"	1	Hacı Hasan oğlu Hafız İsmail	"		Elleri bağlanar ak
"	1	Halil oğlu Ahmed	"		istasyon da ve
"	1	Bekir oğlu Dursun Efendi	"		Karskap u-su'nda ve
"	1	İzzet oğlu Sabri	"		Kavakka - pusı'nda
"	1	Hammamcı Burhan	"		balta ve sümgü ile
"	1	Muhâcir Kürdler	"		Ermenil er
"	1	Boyahâne İmamı	"		tarafında n
"	1	Kâ'im-i makâm İshak Bey'in mahdûmu Nusret Bey	"		katledil- mişlerdir
"	1	Kahveci Adil Bey birâderi Şevket	"		"
"	1	Ahmed oğlu Tufan	"		"
"	1	Hacı Tefvik mahdûmu Nuri	"		"
"	1	Molla Samed b. Rüstem	"		"
"	1	Abdi Bey mahdûmu Abdullah	"		"
"	1	Mihriban Hatun	"		"

"	1	Abdullah oğlu Hasan	"	"
"	1	Hınıslı Hüseyin b. Ahmed	"	"
"	1	Kığılı Ahmed oğlu İsmail	"	"
"	1	Muşlu Hasan	"	"
"	1	Kürd Ali	"	"
"	1	Kürd İsmail	"	"

Mevki'i	Müfûsu	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	Hınıslı Hasan'ın kerimesi Fatma	"		Fatma'nın bikri izâle edildikten sonra katledilmiştir.
"	1	Mehmed'in kerimesi Firuze	"		Bu dahi.
"	1	Ahmed oğlu Tevfik	"		"
"	—	Tacir-zâde Hacı Osman Efendi mahdûmu Habib	"	Lira-yı Osmâni 20.000	Habib-baba türbesinde dükkânların tahrib
"	—	Rüsûmât Kâtibi Halis Bey	"	30.300	"
"	—	Mahkeme Kâtibi Hacı Bey	"	2.000	"
"	—	Hacı Muhyiddin Bey	"	1.000	"
"	—	Hacı Tevfik Efendi	"	2.000	"
"	—	Ebu Ağa	"	3.000	"
"	—	Ali Bey	"	100	"
"	—	Kassab Kurbani	"	20	"
"	—	İshak Hoca	"	20	"
"	—	Kahraman Ağa	"	20	"
"	—	Hacı Bayram Efendi	"	30	"
"	—	Akif Bey	"	50	"
"	—	Mirancı (?) Tevfik Efendi	"	50	"
"	—	İsmail Efendi	"	60	"
"	—	Süleyman Ağa	"	20	"

"	—	Avukat Nafiz Efendi	"	40	"
"	—	Serrâc Hakkı Bey	"	50	"
"	—	Attar Hacı Bey	"	20	"
"	—	Kassab Osman Ağa	"	20	"
"	—	Kassab Şükrü	"	300	"
"	—	Bezzâz Hacı Halid Efendi	"	300	"
"	—	Trabzonlu Ali Efendi	"	300	"
Mevki'i	Nüfus	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfusu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	—	Dede Bey	"	50	"
"	—	Faris Bey	"	20	"
"	—	Attâr Eşref Efendi	"	50	"
"	—	Hacı İbrahim Ağa	"	20	"
"	—	Kürd İsa	"	100	"
"	—	Kelleci Mehmed Ağa	"	50	"
"	—	Reze Efendi	"	50	"
"	—	İmamlık hânenin zâyî'âtı	"	50	"
"	1	Yusuf oğlu Çerkes	Hanımhamam 1 mahallesi		Hasan-kal'a'nın burcunda katledilmişdir.
"	1	Selim oğlu Hüseyin	"		İstasyon-da balta ile
"	1	Tayfur oğlu Fa'ik	"		"
"	1	Gümüş oğlu Arslan	"		"
"	1	Hüseyin oğlu Yusuf	"		İstasyon-da balta ile
"	1	Tufan oğlu Ahmed	"		Ermeniler tarafından
"	1	Mehmed oğlu Şevki	"		katledilmişdir.
"	1	Hacı Yusuf Efendi	"		"
"	1	kerimesi Hadice	"		"

"	1	haremi Fatma	"		Mezbûre ye envâ' dürlü hakâret ve çıplak olarak götürülmüş ve nihâyetü' l-emr katledilmiştir.
"	1	Hurşid oğlu Osman	"		Balta ile
Mevki'i	Nüfûsu	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	Süleyman oğlu Fevzi	"		İstasyon -da balta ile
"	1	gelini Zehra Hanım	"		Kahvede süngü ile
"	1	Nazım oğlu Sabri	"		Hânesinden çıkarken sokakda balta ile katl
"	1	Mikdad oğlu Ahmed	"		Evinden çıkarılıp sokakda balta ile katl
"	1	Cevahir oğlu Hurşid	"		Ustura ile boğazından kesilmiştir
"	1	Abdullah oğlu Sa'îd	"		İhrâk edilmiştir.

"	1	Yusuf oğlu Celal	"		Mekteb şâkirdi, balta ile katl
"	1	Nu'man oğlu Abdullah	"		Kavakka - pusu'nda a
"	1	Ali oğlu Sırrı	"		balta ile
"	1	Pertev oğlu Ahmed	"		"
"	1	Şaban oğlu Mustafa	"		"
"	1	Hurşid'in hanımı Nene Hanım	"		"
"	1	Hüseyin oğlu Mehmed	"		"
"	1	Söğüdlü karyeli Fevzi	"		"
"	1	Kivanklı İbrahim Ağa	"		"
"	1	Tivnikli Hacı Mehmed Efendi	"		"
"	1	Kahveci Vasıf Ağa	"		"
"	1	Tufançlı Hacı Bekir	"		"
"	1	Çögenderli Mustafa oğlu Şakir	"		"
Mevki'i	Müfessu	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfusu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	Tüccârdan Aziz Efendi	"		"
"	1	Ali Efendi ve refikası	"		Fi'l-i şeni' icrâ ve karnı kama ile yarılmış dır.
"	1	İmam Hafız Efendi	"		Parmakları mikrâs ile kesilmiş dır.
"	1	Amasyalı Mustafa	Topçuoğlu mahallesi		Sabunhâ -ne'de diri diri ihrâk edilmişdir.
"	1	Kassab Şitak	"		"

"	1	Tüccârdan Şaban Efendi	"	lira-yı Osmânî 1.000	Zâyi'âtla rı
"	—	Manav Hakkı Bey	"	600	
"	—	Bakkal Şevket Efendi	"	150	
"	1	Mustafa oğlu Osman	"		İstasyon -da balta ile
"	1	Mehmed zevcesi Sebi'a	"		"
"	1	Dursun oğlu Halid	"		"
"	1	zevcesi İsmet	"		Hânesin de balta ile
"	1	Ahmed oğlu Şaban	"		Kavakka - pusu'nd a balta ile
"	1	Şaban oğlu Ahmed	"		"
"	1	Kassab Ahmed ve birâderi Mustafa	"		"
"	1	Ümidimli Emrullah Çavuş	"		"
"	1	Mehmed oğlu Hacı Faris	"		"
"	1	Mustafa oğlu Abdurrahman	"		Tırnakla rı kerpede n ile çıkartılm ak sûretiyle katl
"	1	hemşiresi Fatma	"		Katledil- miştir.
Mevki'i	Nüfûsu	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhaz ât
"	1	Hacı Hüseyin oğlu Mehmed	"		Karskap u-su'nda balta ile
"	1	İbrahim oğlu Nusret	"		Yanıkde -re'de balta ile

"	1	Narmanlı oğlu Mehmed	"	"	İstasyon -da balta ile
"	1	kızı beş yaşında Makbule	"	"	Hânesin de balta ile
"	1	mahdûmu dört yaşında Cemil	"	"	Süngü ile katledil- miştir.
"	1	Hinsli Battal Bey	"	"	Hacı Ahmed
"	1	Mustafa oğlu Hakkı	"	"	hânesin e balta ile
"	1	Mustafa oğlu Manav Akif	"	"	katledil- mişlerdir
"	1	ve beş aded ismi mechûl Tortumlu müsâfiri	"	"	"
"	1	Sivaslı Asker İbrahim	"	"	"
"	1	Kızanşehirli Süleyman	"	"	"
"	1	Gögebakan Hoca	"	"	Derileri ustura ile yüzülme k sûret-i
"	1	Mehmed oğlu Mevlûd	"	"	feci'âne- siyle katl
"	1	Osman oğlu İzzet	"	"	Kerpede n ile ayak ve el tırnaklar ı sökülme k sûretiyle katl

Mevki'i	Müfessir	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	Hasan oğlu İzzet	"		İstasyon -da balta ile katledilmişlerdir .
"	1	Mehmed oğlu Vahid	"		Kavakka - pusu'nda balta ile katledilmişlerdir .
"	1	Ahmed oğlu Delaleddin	"		İstasyon -da balta ile katledilmişlerdir .
"	1	Polis me'mûru Sabri Efendi	"		Derisi yüzülme k ve kerpeden ile tırnakları çıkarılmak sûretiyle katl.
"	1	Abdullah oğlu Arif	"		Hacı Ahmed
"	1	Osman oğlu Hakkı	"		hânesinde balta ile
"	1	oğlu Kemal	"		"
"	1	İsmail oğlu Hacı Hafız	"		"
"	1	Süleyman oğlu Dursun	"		"

"	6	Hacı Hafız Mahmud hânesinde	"		Altı kadın ve kendisi fecî' bir sûretde katledilmişlerdir .
"	1	Tayfur zevcesi Zekiye	"		Balta ile sokakda
"	1	Akif kızı Selime	"		"
"	1	Sırrıoğlu Abdullah	"		Sabun-hâne'de balta ile
Mevki'i	Müfessir	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	İmam Ömer Efendi	"		Muhtelif
"	1	Bahri oğlu Sırrı	"		mahaller de kama
"	1	Tortumlu Şahin Hoca hânesi halkıyla berâber	"		ve balta ile katledilmişlerdir .
"	1	Mustafa oğlu Dede	"		"
"	1	Dursun oğlu Ahmed Hoca	"		"
"	4	İspirli Yakub, oğlu Hüsnü ve oğlu Eşref ve â'ilesi	"		"
"	1	Nazif oğlu Fehim	"		"
"	1	Şemseddin oğlu Karabey	"		"
"	1	Hasret oğlu Halil	"		"
"	1	İbrahim oğlu İsmail	"		"
"	1	Ahmed oğlu Ali	"		"
"	1	Tivnikli Emin Çavuş	"		"
"	1	Erçikli Molla Hüseyin Hoca	"		"
"	1	Hacı Yusuf Ağa	"		"
"	1	Hacı Yusuf oğlu İbrahim	"		"
"	1	diğeri Ahmed	"		İstasyon -da balta ile

"	1	Hasankal'alı Rıza	"		"
"	1	Özümekli (?) Nazım	"		"
"	1	Kassab Molla Mustafa	"		"
"	1	Osman oğlu Hafız Hamdi	"		"
"	4	Kürd Maksud hânesinde Tekmanlı isimleri bilinmeyen eşhâs	"		"
"	1	Alefdâr Süleyman	"		"
"	1	Tinkerli Dede Bey	"		Kavakka - pusu'nd a maktel ittihâz olunan mahalde balta ile
"	1	Ahmed zevcesi Fatma	"		
"	1	hafidi İbrahim	"		
"	1	Osman kızı Tevhide	"		
Mevki'i	Müfessir	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhaz ât
"	4	İspirli olup isimleri bilinmeyen	"		Müsâfir oldukları hânedeki balta ile katledil- miştir.
"	1	Mustafa oğlu beş yaşında Haşim	"		Hamma nderesi' nde balta ile katl
"	1	Soğukçermikli Celal	"		"
"	1	Tortanlı Ferhad	"		"
"	1	oğlu Ömer	"		"
"	1	diğeri Hamdi	"		"
"	1	Tüccâr Şerif oğlu Arslan	"		Hânesin de balta ile katl
"	1	Mustafa oğlu İsmail	"		İstasyon -da balta ile katl

"	1	kızı Saime	"		Kumlud ere'de balta ile katl
"	1	hemşiresi Fehime	"		Kiliseka - pusu'nda balta ile katl
"	1	İsmail oğlu Şemseddin	"		Kendi hânesinde balta ile katl
	1	Osman zevcesi Elif	"		Karskapu-su'nda balta ile
	1	hafidesi Kıymet	"		katledilmişlerdir

Mevki'i	Müfessir	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfusu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	Hasankal'a Müftüsü Hafız Raşid Efendi	"		Koyun gibi boğazlanmış ve eşyâsı gârât edilmiştir.
"	1	İbrahim oğlu Ahmed Ağa	"		Ermenilerin maktel ittihâz eyledikleri Karskapu-su'nda
"	1	Abdülaziz Ağa	"		süngüler ile
	1	Kahveci Laçın Ağa	"		katledilmişlerdir

	1	Kahveci Laçın Ağa'nın birâderi Mevlûd Ağa	Çortan		Balta ile katl İstasyonda
"	1	Kahveci Laçın Ağa'nın mahdûmu Mustafa	"		Kavakka - pusu'nda barakada ihrâk edilmişdir.
"	1	Hüseyin oğlu Ali	"		
"	1	Raşid Efendi, Hasankal'a Müftüsü	Boyahâne mahallesi		Katl, balta ile
"	1	Mütevelli Namık Efendi	"		"
"	1	Hafız Fa'ik Efendi	"		"
"	1	Dursun Bey-zâde Cevad Bey	"		"
"	1	Namık Efendi-zâde Rıza Bey	"		Kemerin arkasında
"	1	Hacı Emin Ağa	"		kama ile
"	1	Da'vâ vekili Nazım Bey	"		parçalanmış
"	1	Mevlûd b. Mehmed	"	10.000	Burnu, kulağı kesilmiş ve ol sûretle katledilmiştir.
Mevki'i	Nüfus	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfusu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	kerimesi Kına	"		Uryân edilmiş ve bıkırları
"	1	kerimesi Penbe	"		ba'de'l-izâ-le katledilmişlerdir.

"	1	Muhâcirinden Şihab b. Yusuf	"	4.000	Kanyun us'da balta ile katledilmişdir.
"	1	zevcesi Fatma	"		
"	1	mahdûmu Bekir	"		
"	1	Dursun b. Hasan	"	12.000	Topdağı altında balta ile
"	1	kerimesi Hesna	"		Pederiyle birlikte
"	1	kerimesi Ayşe	"		katledilmişdir
"	1	Fazıl b. Mevlûd	"	5.000	Kemerin arkasında
"	1	Nuri b. Ömer	"	—	balta ile katl
"	1	zevcesi Fatma	"	4.000	Mesânesi-ni kesüp ağzına vermişler ol sûretle başını balta ile ezerek katleylemişlerdir
"	1	Ahmed b. Hüseyin	"		Hânesinde balta ile
"	1	kerimesi Nuriye	"		katl
"	1	Abdûlgani b. Kadir	"		"
"	1	zevcesi Güllü	"		"
"	1	kerimesi Binnaz	"		"

Mevki'i	Nüfûsu	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
---------	--------	---	-----------------------	--	-----------

"	1	Hacı Şemseddin Efendi	"	26.000	Kavakka - pusu'nda balta ile
Gürcü- kapusu	1	Hacı Tevfik Efendi	Feyziye ve		Kavakka - pusu'nda a balta ile
"	1	Hacı Hüseyin Efendi	Mirzemehmed Mahalleleri	6.000	katledil- mişlerdir
"	1	Hacı Maksud Efendi	"	6.000	"
"	1	Tivnikli Mustafa	"	1.200	"
"	1	Debbâğ Mükremin Ağa	"	10.000	"
"	1	Bezzâz Yusuf Efendi	"	3.000	"
"	1	Şükrü Ağa	"	5.000	"
"	1	Berber Mustafa Efendi	"	4.000	"
"	1	Behcet Ağa	"	3.500	"
"	1	Ahmed Ağa	"	6.000	"
"	1	mahdümü Muharrem	"	10.000	"
"	1	Tenekeci Adil Ağa	"	3.000	"
"	1	Haffâf Ömer Ağa	"	4.500	"
"	1	Zırnıklı Hacı Ali	"	5.000	"
"	1	Salih-zâde Dede Bey	"	5.000	"
"	1	Hacı Tevfik Efendi	"	6.000	"
"	1	Fazıl Efendi	"	4.000	"
"	1	Edhem Efendi	"	8.000	"
"	1	Abdülkerim Efendi	"	5.000	"
"	1	Attar Nuri Efendi	"	8.000	"
"	1	İmam Hafız Efendi	"	5.028	"
"	1	Köşklü Hacı Ali	"	10.125	"
"	1	Hacı Ziya Bey	"	5.000	"
"	1	kerimesi Nuriye	"	-	"
"	1	kerimesi Behice	"	-	"
"	1	Ali Bey	"	6.000	"
"	1	Hacı Muharrem	"	8.500	"
"	1	Kahveci Şaban	"	5.000	"

Mevki'i	Müfessir	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfusu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	birâderi Ahmed	"	5.000	"
Gürcü-kapusu	1	Kahveci Şaban birâderi Ahmed zevcesi	Feyziye ve Mirzemehmed mahalleleri	—	Balta ile katledilmiştir.
"	1	Canbaz Tayyar Efendi	"	4.000	Balta ile katl ve cerh
"	1	Kassab Ömer Ağa	"	6.000	"
"	1	Hacı Halil Efendi-zâde Şamil Efendi	"	1.500	"
"	1	Hoca Süleyman Efendi	"	10.000	"
"	1	Debbâğ Derviş Ağa	"	6.000	"
"	1	Berber Ali Efendi	"	8.000	Mûmâ-iley-hin burnu ve kulakları kesilmek sûretiyle katl
"	1	hemşiresi Hadice	"	—	Mezbûre elleri kolları bağlı olduğu halde fecî' bir sûretde katl
"	1	Receb Efendi	"	5.000	
"	1	Polis Edhem Efendi	"	6.000	
"	1	Muhâcir Şemseddin Efendi	"	4.000	Topdağı altında
"	1	mahdûmu Nuri	"	—	balta ile
"	1	kerimesi Makbule	"	—	Bikri beş on kişi tarafında n izâle edilerek katledilmiştir

"	1	Muhâcir Ahmed Ağa	"	1.400	Balta ile katl
Mevki'i	Nüfus	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfusu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	zevcesi Naciye	"	50	Uryân bir hâlde memeleri kama ile kesmek sûretiyle
"	1	kerimesi Sâriye	"	40	Bikri izâle edilmiş ve ba'dehû katledilmişdir
"	1	Ferhad	"	400	İstasyon-da balta ile katledilmişdir
"	1	zevcesi Fatma	"	—	Hânesinde balta ile katledilmişdir
"	1	Şamil	"	600	Balta ile katl
"	1	zevcesi Asiye	"	—	"
"	1	Hacı Şerif	"	50.000	
"	1	Hacı Mirze Ağa-zâde Ömer Baba	"	2.000	
"	1	İbrahim Bey-zâde Nazım Bey	"	3.000	Balta ile katl
Tebriz-kapusu	1	Muhâcir Hasan ve Ali	Hasanbasri-i ulyâ		
	1	Muhâcir Mehmed			
"	1	Ahmed b. Ali	"		
"	1	İsmi bilinmeyen muhâcirler	"		
"	1	İmam Abdullah Efendi	"		
"	1	Aşçı Behzad	"		

"	1	Şükrü oğlu Abdullah	"		
"	1	Bakkal Hakkı	"		
"	1	Göllülü Ahmed	"		
"	1	Sa'dullah Efendi	"		
"	1	Saliha Hanım	"		
Mevki'i	Müfessir	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	Şerif Ağa	"		
"	1	Kağdarıçlı Mehmed	"		
"	1	Attâr Ali Efendi	"		
"	1	Saliha Hanım hânesinden	"		
"	1	Bekir oğlu Mehmed	"		
"	1	Mustafa Ağa	"		
"	1	Arabacılardan	"		
"	1	Taşkesenlerden	"		
"	1	Avni Bey hânesindeki Kürdler	"		
"	1	Değirmenci Mehmed	"		
"	1	Ali Baba ve Haşim ve gelini	"		
"	1	Azize Hanım	"		
"	1	Jandarma Fazıl	"		
"	1	Sa'dullah Efendi	"		
"	1	İmam Abdulhalim Efendi	"		
"	1	Muhsin	"		
"	1	Ali	"		
"	1	Dursun Ağa hânesinden	"		
"	1	Hacı Salih Efendi hânesinden	"		
"	1	Mehmed Bey hânesinden	"		
"	1	Salih hânesinden	"		
"	1	Eskici Mehmed ve Hamdi	"		
"	1	Tevfik	"		
"	1	Sabri b. Musa	"		
"	1	Topal Hasan	"		
"	1	Avni Bey hânesindeki müsâfirler	"		
"	1	Emin Efendi hânesinde	"		

"	1	Kürd Fakih Süleyman ve rüfekâsı	"		
"	1	Tekman Kürdlerinden	"		
"	1	Kürd Maksud ve rüfekâsı	"		
"	1	Taşmedreselerdeki kürdlerden	"		

Mevki'i	Nüfûsu	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	Kazan Çerkes muhâcirlerinden	"		
"	1	Câmi'-i şerifdeki kürdlerden			
"	1	Baltacı Yusuf	"		
"	1	Bahri	"		
"	1	Hacı Yusuf	"		
"	1	Bayram	"		
"	1	Derviş	"		
"	1	Battal	"		
"	1	Faruk	"		
"	1	Cemal	"		
"	1	Aşçı Mustafa	"		
"	1	Ömer Efendi	"		
"	1	Fahri Bey hânesindeki kürdlerden	"		
"	1	Dülger Ziya	"		
"	1	Meded kızı Sekeret (?)	"		
"	1	Arslan zevcesi İsmet	"		
"	1	Kassab Abdullah Usta gelini Emine	"		
"	1	Abdullah kızı Zehra	"		
"	1	İdris oğlu Ahmed	"		
"	1	mahdûmu Hilmi	"		
"	1	Hüseyin oğlu Avni	"		
"	1	Kasım oğlu Nusret	"		
"	1	Mustafa oğlu Niyazi	"		
"	1	birâderi Sabri	"		
"	1	Ahmed oğlu Yusuf	"		
"	1	Koroğlu Nuri	"		

"	1	Mütakâ'id Kolağası mahdûmu Cemal	"		
"	1	Sa'ib Efendi	"		
"	1	Belediye Re'isi Hakkı Paşa	"		
"	1	Sugezerli (?) Kamil	"		
"	1	Şehlan	"		

Mevki'i	Müfessir	Ermeniler tarafından katledilen İslamların isim ve nüfusu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	vâlidesi Esmâ	"		
"	1	Oturakçı Genç Ağa	"		
"	1	Sucu Abdurrahman	"		
"	1	mahdûmu Ahmed	"		
"	1	zevcesi Fatma	"		
"	1	Baltacı Mevlûd	"		
"	1	Arabacı Tevfik	"		
"	1	Serrâc Yusuf Ağa	"		
"	1	İmam oğlu Mustafa Efendi	"		
"	1	Serrâc Hüseyin Ağa	"		
"	1	Molla Sa'ib	"		
"	1	Osman oğlu Mehmed	"		
"	1	Çoban Sabri	"		
"	1	Yakub oğlu Mehmed	"		
"	1	Serrâcbaşî Maksud Ağa	"		
"	1	mahdûmu Faik	"		
"	1	birâderi Ziya	"		
"	1	Sâbit oğlu Rıza Bey	"		
"	1	Mümtaz oğlu Fazıl	Hasanbasri-yi		
"	1	Hacı Kadir oğlu Kamil	süflâ		
"	1	birâderi Şamil	"		
"	1	Attâr Kamil Efendi b. Ahmed	"		
"	1	mahdûmu Ali	"		
"	1	Mahalle Muhtarı Kotan Ağa	"		
"	1	Fırıncı Behlûl Ağa	"		
"	1	Müfti-zâde Hakkı Efendi	"		
"	1	Şuşarlı Hasan	"		

"	1	Hacı Şerif oğlu Nazım	"		
"	1	Bekir oğlu Zakir	"		
"	1	Fırıncı Mustafa'nın birâderi Ahmed	"		
"	1	Köşklü Mahmud	"		

Mevki'i	Nüfûsu	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhaz ât
"	1	İsmail oğlu Mustafa	"		
"	1	Şaban oğlu Tayyar	"		
"	1	Zekiye Hanım oğlu Abdullah	"		
"	1	Canbazlar Şeyhi Tayyar	"		
"	1	Mehmed oğlu Burhan	"		
"	1	Pâsbân Halil	"		
"	1	Ahmed oğlu Kamil	"		
"	1	Kantarcı Mehmed oğlu Şevket	"		
"	1	Yusuf oğlu Halil	"		
"	1	Mehmed oğlu İlbeyi	"		
"	1	Abdurrahman oğlu İbrahim ve birâderi Halil	"		
"	1	Dülger Hüseyin oğlu Memo Usta	"		
"	1	Mustafa oğlu Hacı Mehmed	"		
"	1	Kassab Mehmed oğlu Halil	"		
"	1	Abdullah oğlu Mehmed	"		
"	1	Bakkal İsmail oğlu Osman	"		
"	1	İbrahim oğlu Hüsnü	"		
"	1	Şalcı Mehmed oğlu Talat	"		
"	1	Şuşarlı Kürd Hüseyin ve birâderi Mehmed	"		
"	1	Canbaz İshak oğlu Halil	"		
"	1	Kortuzulu (?) Kürd Halil	"		
"	1	Halil oğlu Mevlûd	"		
"	1	Karşlı Hüseyin oğlu Abdülhalim	"		
"	1	Hınıslı Şükrü oğlu Raif	"		

"	1	Zağgılı Muhsin oğlu Hüseyin ve zevceleri	"		
"	1	Abbas oğlu Halil	"		
"	1	Şuşarlı Hüseyin ve birâderi Alo (?) ve zevceleri	"		
"	1	Refik oğlu Efendi	"		
"	1	Şevket oğlu Agâh	"		
Mevki'i	Müfessir	Ermeniler tarafından katledilen İslamların isim ve nüfusu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	İbrahim oğlu Süleyman	"		
"	23	Kadir b. Mahrek (?) ve üç hâne â'ilesi	"		
"	1	İbrahim oğlu Yaşar	"		
"	1	Kürd Musa ve birâderi Haso	"		
"	1	Hertevli Ali Bey	"		
"	1	Alvar Hacı Hüseyin oğlu Ahmed	"		
"	1	Canbaz Mustafa ve Muhyiddin	"		
"	1	Abdülkerim oğlu Ömer	"		
"	1	Hasan oğulları Şükrü ve Hamdi	"		
"	1	Yusuf oğlu Mehmed ve birâderi Edhem	"		
"	1	Dellal Ahmed oğlu Hasan	"		
"		İbrahim oğlu Hamdi ve damadı Hasan	"		
"	1	Veli ve damadı Mehmed	"		
"	1	Hacı Abdurrahman oğlu Rıza	"		
"	2	Hınıslı Kürd ve â'ilesi	"		
"	2	Mehmed oğlu İsmail ve Mevlûd	"		
"	2	Tahir ve zevcesi ve Enise	"		
"	10	Hınıslı Kürd Mahmud ve rüfekâsı ve â'ilesi	"		
"	1	Mustafa oğlu Abdurrahman	"		
"	1	Bakkal Şükrü	"		
"	1	Mehmed oğlu Kaya	"		
"	2	Behlûl ve zevcesi	"		

"	1	Esmâ Paşa	"		
"	2	Ağniyâ Paşa ve zevcesi Emine Makbule	"		
"	1	Bakkal Yakub	"		
"	2	Rıza ve birâderi Mustafa	"		
"	1	Abbas oğlu Ahmed	"		
"	4	Taşkesenli Hüseyin ve birâderleri	"		
"	2	Ahmed oğlu Rıza ve vâlidisi	"		

Mevki'i	Müfessu	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfusu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	2	Kayyûm ve amucası Şükrü	"		
"	2	Durak ve mahdûmu	"		
"	2	Etmekçi Mustafa ve damadı İsmail	"		
"	2	Kör Ahmed ve birâderi	"		
"	2	Ahmed ve Ekmâl	"		
"	2	Hüseyin ve birâderi Yusuf	"		
"	2	Fırıncı Osman ve zevcesi	"		
"	3	Deli Veli zevcesi ve kerimesi	"		
"	4	Eleşgirdli Ahmed ve â'ile ve çocukları	"		
"	3	Arabacı Ali ve zevcesi Fatma ve çocukları	"		
"	3	Abdurrahman birâderi ve â'ilesi	"		
"	2	Osman oğlu Mehmed ve oğlu Dursun	"		
"	6	Mehmed oğlu İbrahim ve Bayram â'ileleri	"		
"	11	Eleşgirdli Cum'a ve birâderi, â'ileleriyle oğlu Nazım	"		
"	5	Karayazlı (?) Rasul ve Hamza ve â'ileleri	Mehdiefendi mahallesi		
"	8	Tekmanlı Zerko oğulları ve â'ile ve çocukları	"		
"	5	Pasinli Numan zevcesi ve çocukları	"		

"	7	Şuşarlı Şaban ma'a â'ile	"		
"	2	Hasankal'a[lı] Sefer ve vâldesi Zeyneb	"		
"	3	Tahsildâr Hamdi ma'a â'ile	"		
"	1	Rıza Efendi	"		
"	1	Mekteb mu'allimi Ahmed Efendi	"		
"	1	Cemil Efendi	"		
"	1	Fırıncı Hakkı	"		
"	2	Mustafa ve birâderi Nusret	"		
"	1	Kemal b. Mevlûd	"		
"	1	Şakir Efendi	"		
"	2	Jandarma Şükrü ve birâderi	"		
Mevki'i	Müfessir	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	3	Serrâc Rıza ve birâderleri	"		
"	1	Salasorlu Ahmed	"		
"	1	Mehmed Ali Ağa	"		
"	2	Zerko ve kâ'im-birâderi	"		
"	2	Halil ve damadı	"		
"	2	Mevlûd ve mahdûmu Abdullah	"		
"	1	Niyazi	"		
"	1	Semerci Hacı hânesindeki Kürdler	"		
"	1	Medresede Abdo	"		
"	1	Kürd Hasan	"		
"	1	Mustafa	"		
"	1	Hüseyin	"		
"	1	Ahmed	"		
"	1	İbrahim	"		
"	1	Halil	"		
"	1	Hınıslı Kürdlerden	"		
"	1	Kürd Abdullah	"		
"	1	Kürd Eşref	"		
"	1	Kürd Şükrü	"		
"	1	Kürd Abo	"		

"	1	Kürd İsa	"		
"	1	Kürd Sermus	"		
"	1	Kürd Fethullah	"		
"	1	Rıdvan	"		
"	1	Muharrem	"		
"	1	Süleyman	"		
"	1	Şuşarlı muhâcirlerden Hasan	"		
"	1	Mehdiefendi mahallesinden Mustafa	"		
"	1	İsmail	"		
"	1	Hayri	"		
"	1	Fazıl	"		

Mevki'i	Müfessu	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfusu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	Reşid	"		
"	1	Selim	"		
"	1	Derviş	"		
"	6	Musa, Abdi, Fazlı, Muhâcir, Rasul, Cafer	"		
"	5	Ali Namık (?), Beşir, Abdullah, Ali, Mehmed	"		
"	3	Şerif, Abo, Ramo	"		
"	5	Abdullah, Mürsel, Hızır, Kamil, Amo	"		
"	5	Şerif, Abo, Alo ve Tekman muhâcirleri	"		
"	5	Halife, Mikdad, Yakub, Cafer, Hızır	"		
"	6	Musa ve rüfekâsı	"		
"	6	Ali ve rüfekâsı	"		
"	1	Hasanbasri mahallesinden Hafız Fa'ik	"		
"	3	Falcı Nene damadı Tevfik ve oğlu	"		
"	3	Muharrem ve rüfekâsı	"		
"	1	Salih oğlu Dursun	"		
"	2	Sabri ve birâderi Mehmed	"		

"	4	Mehmed ve Zeki ve Salih ve Salim	"		
"	2	İbrahim ve Hamdi	"		
"	2	Ahmed ve Yusuf	"		
"	1	Tayyar	"		
"	1	Şamil Baba	"		
"	1	Hacı	"		
"	1	kâ'im-birâderi Tayfur	"		
"	5	Refia, Rıza, Halime, Abdülbaki, Hakkı	"		
"	1	Hafız Faik	"		
"	1	Canbaz Ağa Ali	"		
"	2	İsmail ve kâ'im-birâderi Halid	"		
"	1	Halid b. Ali	"		
"	1	Arif	"		

Mevki'i	Nüfus	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfusu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	2	Osman(?) oğlu Mahmud ve bir birâderi	"		
"	5	Ahmed Süleyman ve rüfekâsı	"		
"	5	İskender ve rüfekâsı	"		
"	4	Battal ve Mikdâd ve rüfekâsı	"		
"	5	Kadir ve arkadaşları	"		
"	4	Fazıl ve arkadaşları	"		
"	5	Ali ve arkadaşları	"		
"	5	Kamil ve arkadaşları	"		
"	5	Meded ve arkadaşları	"		
"	4	Ali ve arkadaşları	"		
"	5	Temur ve arkadaşları	"		
"	4	Şuşarlı Ali ve rüfekâsı ve â'ilesi	"		
"	1	Kırmacı mahallesinden Eyüb	"		
"	1	Fevzi oğlu Agâh	"		
"	1	Halil oğlu Ali	"		
"	6	Musa ve rüfekâsı	"		
"	4	Derviş ve rüfekâsı	"		

"	2	Emirşeyh mahallesinden Emin ve Faik	"		
"	4	Abdullah ve rüfekaşı	"		
"	4	Zekiye Hanım ve oğlu Abdullah ve â'ilesi	"		
"	1	Kılıcı Ahmed Usta	"		
"	1	Mehmed oğlu Hasan Çavuş	Yoncalık		
"	1	İsmail oğlu Abdürrezzak	"		
"	1	Ahmed Yemen (?)	"		
"	1	Hamza oğlu Receb	"		
"	1	Nemo oğlu Nedim Usta	"		
"	1	Şemseddin oğlu Rüşdü	"		
"	1	Abuş oğlu Dede Bey	"		
"	1	Ahmed oğlu İsmail	"		
"	1	Hasan oğlu Mehmed	"		
Mevki'i	Nüfus	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfusu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	Abdürrezzak oğlu Hakkı	"		
"	1	Hammal Mehmed	"		
"	1	Hakkı oğlu Abdürrezzak	"		
"	1	Nevzat oğlu Salih	"		
"	1	vâlidesi	"		
"	1	Şemseddin oğlu Yusuf	"		
"	1	Mustafa oğlu Halil	"		
"	1	Mahmud oğlu Mustafa	"		
"	1	Hasan oğlu Behlûl	"		
"	1	Halil oğlu Hasan	"		
"	1	Mehmed oğlu Ahmed	Yoncalık-1 ulyâ		
"	1	Mehmed oğlu Hamdi	mahallesi		
"	1	Abdurrahman oğlu Lütfi	"		
"	1	Mehmed Hamdi	"		
"	1	Yusuf kızı Rukiye	"		
"	1	Mehmed oğlu Kadir	"		
"	1	Viranşehirli Halid	"		
"	1	Şuşarlı Mehmed	"		

"	1	oğlu Halid	"		
"	1	ŖuŖarlı Ali oğlu Mehmed	"		
"	1	İbrahim oğlu Yusuf	"		
"	1	Ali oğlu Mehmed	"		
"	1	Hasan oğlu Samed	"		
"	1	Abdullah oğlu Mehmed	"		
"	1	Ömer oğlu Zümre	"		
"	1	Ahmed oğlu Abdullah	"		
"	1	İsmail oğlu Hamza	"		
"	1	Mustafa oğlu Hasan	"		
"	1	Battal oğlu Faik	"		
"	1	Kavaz oğlu Ömer	"		
"	1	Ali oğlu Servet	"		

Mevki'i	Nüfûsu	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eŖyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	Ali oğlu Selim	"		
"	1	Hacı oğlu Hasan	"		
"	1	Hacı Ahmed oğlu İsmail	"		
"	1	Ali oğlu Hacı	"		
"	1	Derviş oğlu Ömer	"		
"	1	Mehmed oğlu Abdullah	"		
"	1	Ali oğlu Hasan	"		
"	1	Hasan oğlu Battal	"		
"	1	Kulu oğlu Mirze	"		
"	1	Mahmud oğlu Maksud	"		
"	1	Süleyman oğlu Halid	"		
"	1	Hasan oğlu Ahmed	"		
"	1	Hasan oğlu Mehmed	"		
"	1	İsmail oğlu Afo	"		
"	1	Hasan oğlu Afo	"		
"	1	Cafer oğlu Muhyiddin	"		
"	1	Cafer oğlu Bahaüddin	"		
"	1	Yusuf oğlu Abdullah	"		
"	1	Hasan oğlu Hacı	"		
"	1	Mehmed oğlu Mahmud	"		

"	1	Mustafa oğlu Mehmed	"		
"	1	Mustafa oğlu Ali	"		
"	1	Mehmed oğlu Halid	"		
"	1	Şaban oğlu Ali	"		
"	1	Osman oğlu Mehmed	"		
"	1	Mustafa oğlu Hüseyin	"		
"	1	Şemseddin oğlu Mehmed	"		
"	1	Mustafa oğlu Yusuf	"		
"	1	Mustafa oğlu Musa	"		
"	1	Mehmed oğlu Yusuf	"		
"	1	Mehmed oğlu Fehim	"		

Mevki'i	Nüfûsu	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	Hüseyin oğlu Abdullah	"		
"	1	Süleyman oğlu Hasan	"		
"	1	Hamid oğlu Ali	"		
"	1	Ali oğlu Eşref	"		
"	1	Mika'il oğlu İsmail	"		
Gülahmed	1	Bekir Efendi b. Hacı Ahmed	Cedid		
mevki'i	1	Seyfullah Efendi b. Yusuf	mahallesi		
"	1	Mustafa Efendi b. Ali Bey	"		
"	1	Servet Efendi b. Mehmed Bey	"		
"	1	Meded Ağa b. Mehmed	"		
"	1	Pasban İrfani	"		
"	1	Pasban İbrahim	"		
"	1	Pasban Mehmed Efendi b. Ali Hoca	"		
"	1	Hafız Rüstem Efendi	"		
"	1	Çarıkcı Halid b. Selim	"		
"	1	Çarıkcı Ahmed b. Ali	"		
"	1	Aşçı Salih Ağa	"		
"	1	çırağı Ziya	"		
"	1	Eyüb, hizmetkâr	"		
"	1	Hacı Cuma	"		
"	1	Cafer Ağa	"		

"	1	Kal'alı Hacı Ahmed Efendi	"		
"	1	Esmâni (?) b. Ferhad	"		
"	1	Badolu Bahri Bey	"		
"	1	Hınıslı Hasan	"		
"	1	Kurtulu Sadi	"		
"	1	birâderi Ali	"		
"	1	Kılıççı Hamdi	"		
"	1	Kunduracı Fikri	"		
"	1	Şükrü b. Dede	"		
"	1	Kamil Ammi	"		

Mevki'i	Müfessir	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfusu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	Şükrü Bey b. Temur	"		
"	1	Kurucaklı Süleyman	"		
"	1	Şeyhköylü Said Efendi	"		
"	1	Oğlu Münir	"		
"	1	hidmetkârı Fahri	"		
"	1	Terzi Münir b. Beşir	"		
"	1	Şükrü Efendi	"		
"	1	İsa b. Hasan	"		
"	1	İshak b. Hasan	"		
"	1	Berber Mehmed Usta	"		
"	1	Ömer b. İsmail	"		
"	1	Enveri b. Süleyman	"		
"	1	Hafız Behram	"		
"	1	Yusuf b. Ali	"		
"	1	Furuncı Osman b. Hasan	"		
"	1	Kassab Durak	"		
"	1	Mirze oğlu Mehmed	"		
"	1	Erginisli Kaya Bey	"		
"	1	birâderi Şakir Ağa	"		
"	1	Ahmed b. Sabit	"		
"	1	Mehmed b. Sabit	"		
"	1	Hafize Hanım	"		
"	1	Hadice Hanım	"		

"	1	Terzi Münir'in vâlidresi	"		
"	1	Serrâc İbrahim Efendi	"		
"	1	Kevanklı İbrahim Efendi	"		
"	1	Dursun Ağa	"		
"	1	Hammamcı Tevfik	"		
"	1	Mahmud Efendi	"		
"	1	Şükrü b. Mahmûd	"		
"	1	Zühdü çırağı Yunus	"		

Mevki'i	Nüfûsu	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	Hınıslı Kamer b. Süleyman	"		
"	1	Mü'ezzin Fazıl Efendi	Kadana mahallesi	3.000	
"	1	Abid oğlu Vehbi	"	2.500	
"	1	Dede oğlu Hayri	"	1.000	
"	1	Beşir oğlu Münir	"	1.000	
"	1	vâlidresi Münire	"	1.000	
"	1	Kal'alı Hamdi	"	3.500	
"	1	mahdûmu Hüsnü	"	2.110	
"	1	Mütekâ'id Dursun Efendi	"	10.000	
"	1	yeğeni Asım	"	—	
"	1	İlyas Ağa	"	2.000	
"	1	Bıçakçı Mustafa Usta	"	1.000	
"	1	Mütekâ'id Mehmed Efendi	"	4.000	
"	1	Ma'rifetli Osman	"	1.500	
"	1	Kal'alı Rüşdü	"	2.800	
"	1	Hafız Cemil	"	3.500	
"	1	Halil oğlu Fa'ik	"	2.000	
"	1	Aşçı Mehmed	"	4.000	
"	1	Soğukçermikli Ahmed	"	3.000	
"	1	Sicanlı Müştak	"	15.250	
"	1	Salih oğlu Ömer Efendi	"	4.500	
"	1	Bekir Efendi	"	2.800	
"	1	Hacı Salih oğlu Haşım	"	7.000	
"	1	Berber Nazım Ağa	"	2.000	

"	1	Mûytâb Ziya	"	3.000	
"	1	Mûytâb Mevlûd Usta	"	3.000	
"	1	Emin oğlu Dursun	"	2.700	
"	1	Yemin oğlu Adil	"	4.100	
"	1	Aşçı Nazım Usta	"		
"		Muhtar Mustafa	"	1.000	
"		İbrahim oğlu Mehmed	"	15.000	

Mevki'i	Nüfus	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfusu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"		Ağa oğlu Ömer	"	15.250	
"		İrani Hacı İbrahim oğlu Mehmed	"	2.500	
"		Ağa oğlu Ömer	"	20.000	
"		İrani Hacı İbrahim oğlu Mehmed	"	7.000	
"		Hüseyin Ağa	"	8.000	
"		Mehmed Efendi oğlu Hakkı Bey	"	4.500	
"		İtli Hafız Efendi	"	5.500	
"		Hacı Ahmed oğlu Kadri	"	4.500	
"		Çögenderli Hazık Usta	"	4.000	Kama ve balta ile şehid edilmişlerdir
"		Mamoç(?) oğlu İsa	"	2.500	Bu dahi
"		Hemra (?) oğlu Remzi	"	3.200	"
"		Hemra (?) oğlu Tahsin	"	2.150	Kurşun ile
"		Kahveci Ağa	"	2.400	"
"		Ali oğlu Mehmed	"	3.000	Kama ile
"		vâlidisi Ayşe	"	—	Süngü ile
"		Nuri kerimesi Habibe	"	7.250	"
"		diğeri yeğeni Fuade	"	2.120	Kama ile

"		Falcı Fatma Hanım	"	1.700	Kama ve balta ile
"		Eşref Efendi	"	5.000	"
"		Şaban Ağa	"	27.200	"
"		Bakkal Mehmed Ağa	"	1.850	"
"		Canbaz Halid Bey	"	20.000	"
"		Receb oğlu Mehmed	"	25.000	Balta ile
"		Receb oğlu Kassab Mehmed	"	480	"
"		Vani Efendi İmamı Receb Efendi	"	480	"
"	1	Receb Efendi mahdûmu Şerafeddin	"	—	Balta ile katl ve ihrâk edilmiştir.
Mevki'i	Nüfus	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfusu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	Mustafa oğlu Kassab Mehmed	"	150	Sağ sağ ihrâk edilmiştir.
"	1	Receb oğlu Mehmed	"	—	Balta ile katl
"	1	Kavili (?) Taşdan	"	1.500	Süngü ve kama ile
"	1	Akif oğlu Fuad	"	7.000	Süngü ile
"	1	Abdullah oğlu Rıfat	"	4.000	"
"	1	Etmekçi Salih	"	5.000	İhrâk olunmuş -dur.
"	1	mahdûmu Hakkı	"	2.000	"
"	1	Yüzbaşı Halid Efendi	"	8.500	"
"	1	Hasan oğlu Fazıl Efendi	"	6.000	Darb ile dişlerini sökerek katletmişlerdir.
"	1	Attâr Hafız Efendi	"	750	Bu dahi
"	1	Kömürcü Halim	"	4.000	Balta ile

"	1	Hacı Mehmed damadı İshak Bey	"	10.200	İp ile boğmuşlardır.
"	1	Mü'ezzin Molla Mustafa	"	6.000	Kazma ile katletmişlerdir.
"	1	Attâr Hacı	"	4.500	Balta sapı ile
"	1	Eşref oğlu Hacı	"	8.500	İhrâk olunmuşdur.
"	1	Hamza oğlu Mehmed	"	4.800	"
"	1	Fazıl	"	8.000	Kurşun ile
"	1	Bakkal Şükrü Bey	"	5.000	"
"	1	Ortuslu Şeyh oğlu Mehmed	"	7.000	Balta ile
"	1	birâderi Şakir	"	3.000	"
Mevki'i	Müfessir	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	Kunduracı Fikri	"	6.450	"
"	1	Hürrem oğlu Mehmed	"	7.500	"
"	1	diğeri Nazım	"	—	"
"	1	Zarif Efendi	"	8.550	"
"	1	Kassab Pertev Mehmed	"	1.850	Balta ile katl ve ihrâk olunmuşdur.
"	1	Ali kerimesi Fatma	"	4.300	İhrâk olunmuşdur.
"	1	Tufançlı Vehhab Ağa	"	6.500	"
"	1	Badılı Hacı Mehmed Efendi	"	5.000	Balta ile başı ezilerek katledilmiştir.

"	1	Karîb(?) oğlu Ağa	"	4.000	Sağ sağ ihrâk edilmişdir.
"	1	Na‘lband Ağa Usta	"	3.000	"
"	1	İmam Ahmed Efendi	"	20.000	Sağ ayaklarının parmakları mikrâz ile kesilmiş ve gözleri oyulmuşdur.
"	1	Battal Usta	"	3.500	Bu dahi
"	1	Salih Efendi	"	10.000	"
"	1	Na‘lbant Kamil Usta	"	3.800	Balta ile katl
"	1	Dursun oğlu Mehmed	Hacıcum‘a	—	edilmişdir
"	2	Kamil b. Zakir ve â‘ilesi	mahallesi	—	İhrâk sûretiyle katledilmişlerdir
Mevki‘i	Müfessir	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ‘irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	Şükrü b. Osman	"		
"	1	İsmail oğlu Şefik	"		
"	2	Kurban oğlu Durak ve birâderi	"		
"	3	Mustafa ve zevcesi ve kerimesi	"		
"	1	Dursun oğlu Mehmed	"		
"	1	Mehmed oğlu Ahmed	"		
"	2	Mehmed oğlu Sabri ve birâderi	"		
"	1	Mustafa oğlu Kahraman	"		
"	2	Durak ve Receb	"		
"	1	Mehmed oğlu Hasan	"		
"	3	Abdurrezzak ve rüfekâsı	"		

"	1	Muhâcir Kürd Abdullah	"		
"	1	Muhâcir Ali	"		
"	3	Muhâcir Hüseyin ve â'ilesi	"		
"	2	Mehmed ve mahdûmu	"		
"	2	Kağızmanlı Ağa Bey ve yeğeni	"		
"	1	Muhâcir Laz Hamza	"		
"	1	mahdûmu İdris	"		
"	2	Kürd Muhâcir Ali ve rüfekâsı	"		
"	3	Hüseyin, zevcesi ve oğulları	"		
"	2	Hallo ve birâderi	"		
"	1	Hallo oğlu Hasan	"		
"	3	Halil, â'ilesi, kerimesi	"		
"	1	Müste'cir Emin	"		
"	1	Müste'cir Mehmed	"		
"	2	Mehmed Efendi ve hidmetkârı	"		
"	1	Laz Hüseyin Ağa	"		
"	1	Midilcek-zâde Mehmed Bey	"		
"	3	Abdullah Bey ve mahdûmu ve zevcesi	"		
"	1	Diğer mahdûmu Hüsni Efendi	"		
"	1	diğeri Salih	"		

Mevki'i	Nüfûsu	Ermeniler tarafından katledilen İslamların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	diğeri İhsan	"		
"	2	kerimesi Fatma ve Zeliha	"		
"	1	zevcesi Hesna	"		
"	5	kâ'im-birâderi Abdurrahman Efendi ve zevcesi	"		
"	2	ve kerimeleri ve oğulları	"		
"	3	Müste'cir Halil ve birâderleri	"		
"	2	Müste'cir Mustafa ve Abdo	"		
"	3	Taftalı Abdurrahman ve â'ilesi	"		
"	3	Pasinli oğulları	"		
"	1	Midilic-zâde Ahmed Bey	"	260.000	Eşyâ-yı beytiyye

"	1	Midilic-zâde Mustafa Bey	"	200.000	ve sâ'ire
"	1	Manav Tevfik Efendi	"	500.000	"
"	1	Manav İbrahim Efendi	"	80.000	"
"	1	Manav Akif Efendi	"	40.000	
"	1	Manav Edib Efendi	"	15.000	
"	1	İmam Hafız Şükrü Efendi	"	40.000	
"	1	Namervani-zâde Sabri Bey	"	300.000	
"	1	Namervani-zâde Ragıb	"	360.000	
"	—	Polis İsmail Efendi zevcesi Lütfiye	"	10.000	
"	—	Oltulu Tayfur Bey	"	10.000	
"	—	Mahmud Efendi vâlidisi Güneş Hanım	"	30.000	
"	—	Papo Hanım	"	10.000	
"	—	Canbaz Ziya Ağa	"	20.000	
"	—	Ali Bey	"	40.000	
"	—	Mustafa Efendi	"	30.000	
"	—	Bakkal Mehmed Efendi	"	3.000	
"	—	Ömer Efendi	"	40.000	
"	—	Kassab Ahmed kalfa	"	3.000	
"	—	Osman Efendi	"	10.000	

Mevki'i	Nüfus	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfusu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhaz ât
"	—	Hacı Ra'if Bey	Dervişağa	4.000	
"	—	Kahraman Ağa hânesinde	mahallesi	10.000	
"	—	Mühürdâr-zâde Ahmed Bey	"	15.000	
"	—	Ardahanlı İbrahim Efendi	"	3.500	
"	—	Vehbi Efendi	"	600	
"	—	Tüccâr Ali Efendi	"	5.000	
"	—	Mecnun Efendi	"	170	
"	—	Cemil Efendi	"	7.000	
"	—	Tahtacı Mustafa Ağa	"	3.000	
"	—	Bakkal Arif Ağa	"	1.440	
"	—	Ahmed Tevfik Efendi	"	790	
"	—	Dülger Mustafa	"	80	

"	—	Şamlı-zâde Fehim ve avenesi	"	9.000	
"		Attâr Sabri Efendi	"	1.500	
"		Jandarma Tabur Kâtibi Mehmed Efendi	"	500	
"		Şevki b. müteveffâ Hüseyin Efendi	"	400	
"		Karşlı Vehbi Bey	"	9.000	
"		Cemal Efendi	"	15.000	
"		Edhem Efendi	"	3.390	
"		Akif Efendi	"	150	
"		Yüzbaşı Mustafa Efendi	"	2.000	
"		Yüzbaşı-zâde Hamid Bey	"	850	
"		Hacı Hamdi Efendi	"	850	
"		Hüseyin Avni Efendi	"	1.000	
"		İshak Efendi	"	300	
"		Hafız Hakkı	"	380	
"		Semerci Şükrü	"	380	
"		Kâ'im-i makâm Mürsel Bey	"	1.200	
"		Kahveci Ahmed Efendi	"	100	
"	3	Mü'ezzin Dursun Efendi ve mahdûmları	"	3.500	
Mevki'i	Nüfus	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfusu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhaz ât
"	2	Kassab Halil ve yeğeni Halid	"	1.000	
"	1	Canbaz Latif Ağa	"	3.000	
"	1	Mehmed oğlu Ömer	"	1.000	
"	1	İsmail Ağa	"	2.000	
"	3	Kürd Hasan ve mahdûmları	"	5.000	
"	1	Ağa Bey	"	80.800	
"	1	Mustafa oğlu Dursun	"	2.000	
"	1	Pertevli Ömer Bey	"	1.000	
"	1	Bıçakçı Hâmil(?)	"	2.000	
"	2	Kantârcı Mehmed, damadı İsmail	"	1.000	
"	—	Rıf'at Efendi	"	6.000	
"	—	Tahtacı Osman Ağa	"	18.000	
"	1	Bakkal Mehmed Ağa	Kemhan	33.000	

"	—	Terzi-zâde Hasan Efendi	mahallesi	2.000	
"	—	Kasım oğlu Mahmud Bey	"	118.000	
"	—	Kasım oğlu Ahmed Bey	"	6.000	
"	—	Şakir Efendi	"	8.000	
"	—	Alefdâr Şükrü Bey	"	3.000	
"	—	Bakkal Şükrü Bey	"	3.000	
"	—	Furuncu Halil Ağa	"	5.000	
"	1	Polis Rıza Efendi	Habibefendi	17.600	
"	1	Abdullah oğlu Hüseyin	mahallesi	15.400	
"	1	Baltacı Abdullah	"	—	
"	1	Osman hânesinde Mahmud	"	—	
"		Tuzî oğlu Emin	"	3.000	
"		Hüseyin oğlu Haydar	"	10.200	
"		Mehmed oğlu Hasan	"	33.200	
"	2	Mehmed oğlu Mustafa ve â'ilesi	"	27.000	
"	2	Abdurrezzak ve yeğeni Şakir	"	162.000	
"	3	Hasan birâderi Mevlûd ve yeğenleri	"	100.000	
"	3	Ragıb ve sâ'ire	"	250.000	

Mevki'i	Nüfûsu	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	Garib oğlu Şükrü	"	90.000	
"	2	Tevfik Efendi ve mahdûmu Sırrı	"	—	
"	2	Mehmed ve Tevfik Efendiler	"	6.100	
"	1	İsmail oğlu Ahmed	"	260.000	
"	1	Hafız Davud	"	—	
"	2	Mahmud ve Ahmed oğlu Osman	"	—	
"	2	Mehmed oğlu Hüseyin ve yeğeni Beşir	"	—	
"	1	Mehmed oğlu Halil	"	—	
"	3	Hasan, İbrahim ve İsmail	"	—	
"	2	Mahmud oğlu Cemal ve yeğeni	Habibefendi-i süflâ	—	

"	2	Veli oğlu Mustafa ve â'ilesi	"	—	
"	1	Rasul oğlu Abdulkadir	"	—	
"	3	Aşçı Mustafa Usta ve sâ'ire	"	—	
"	2	Mevlûd ve â'ilesi	"	—	
"	2	Mehmed ve yeğeni İsmail	"	144.500	
"	2	Muhyiddin oğlu Hafız Şükrü	"	244.000	
"	—	Hacı Osman oğlu Mahmud Efendi	"	137.300	
"	—	Mehmed oğlu Ahmed	"	1.600	
"	—	Oturakçı Sabri Bey	"	32.400	
"	—	Oltulu-zâde Sa'id Bey	"	24.400	
"	—	Hamid Bey kerimesi Fethiye	"	280.000	
"	—	Fa'ik Bey	"	432.200	
"	—	Bakkal Ömer	"	62.000	
"	—	Behime (?) Hanım	"	17.500	
"	—	Urûb oğlu Mustafa	"	143.000	
"	—	Yusuf oğlu Ali	"	1.000	
"	—	Hayriye Hanım	"	11.000	
"	—	Kasım oğlu Şakir	"	3.000	
"	—	Hüseyin oğlu İsmail	"	41.000	
"	—	Akif oğlu İbrahim	"	1.000	
"	—	Furuncu Behlûl Efendi	"	195.000	
Mevki'i	Müfessu	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	—	Hafız Ali Efendi	"	63.000	
"	—	Ahmed Usta	"	4.000	
"	—	Alefdâr İbrahim Efendi	"	10.000	
"	—	Mülâzım Mustafa Ağa	"	205.220	
"	—	Attâr Necib Efendi	"	60.600	
"	—	Rasim Efendi	"	39.800	
"	—	Canbaz Ahmed Ağa	"	3.000	
"	—	İshak Efendi	"	270.000	
"	—	İrem Bey	"	135.000	
"	—	Rıza Bey	"	60.000	
"	—	Canbaz Kamil Ağa	"	160.000	
"	—	Aşçı Mehmed Ağa	"	20.000	

"	—	Tahtacı Ahmed Ağa	"	35.000	
"	—	Narmanlı Mustafa Bey	"	57.000	
"	—	Nazım Bey	"	35.500	
"	—	Hafız Cemal Efendi	"	212.000	
"	—	Akif Efendi	"	80.000	
"	—	Şükrü Bey	"	57.000	
"	—	Kamil Efendi	"	25.000	
"	1	Necib Efendi oğlu Talib Efendi	Habibefendi-i ulyâ mahallesi		
"	1	Talib oğlu Mustafa	"		
"	1	birâderi İbrahim	"		
"	2	Hacı İbrahim ve kerimesi	"		
"	2	Ömer Efendi ve mahdûmu	"		
"	2	Yeğen oğlu Ahmed ve â'ilesi	"		
"	2	İbrahim oğlu Muharrem ve â'ilesi	"		
"	1	Yusuf oğlu Kazım	"		
"	2	Receb oğlu Şevket ve vâlidesi	"		
"	3	Mustafa, oğlu Abdurrezzak ve â'ilesi	"		
"	3	Ali, oğlu Akif ve â'ilesi	"		
"	2	Kurban oğlu Mehmed	"		
Mevki'i	Nüfûsu	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	2	Yusuf, oğlu Receb	"		
"	1	Dursun oğlu Paşa	"		
"	1	Kassab Niyazi	"		
"	1	Hüseyin Pâdişâhî-zâde Şükrü	"		
"	1	Hüseyin Pâdişâhî-zâde Nuri	"		
"	1	Marangoz Mehmed Efendi	"		
"	1	Lağımcı Sabri	"		
"	1	Şükrü oğlu Receb	"		
"	1	Külhâncı Hamdi	"		
"	1	Mehmed oğlu İbrahim	"		
"	1	Mehmed oğlu Şevket	"		
"	1	Hasan oğlu Rüşdü	"		

"	1	Kamil oğlu Mehmed Fazıl	"		
"	1	Yüzbaşı-zâde	"		
"	1	Kürd Mustafa oğlu Ali	"		
"	1	birâderi Ahmed	"		
"	1	Ahmed oğlu Halid	"		
"	3	Süleyman, oğlu Ahmed ve â'ilesi	"		
"	1	İmam Hafız Fevzi Efendi	Veyisefendi, mahallesi		
"	2	Hafız Yusuf, oğlu Rıf'at	"		
"	2	Dede Efendi vâlidisi ve oğlu	"		
"	1	Mahmud oğlu Şükrü	"		
"	1	Mustafa oğlu Bakkal Halil	"		
"	1	Eyüb oğlu Attâr Hüseyin	"		
"	1	Ahmed	"		
"	1	Komiser Müttekâ'id Ali Rıza Efendi	"		
"	2	Kurucaklı Yahya ve birâderi Ahmed	"		
"	1	Baltacı Halil	"		
"	1	Abdullah oğlu Kazım	"		
"	1	Mustafa oğlu Hüseyin	"		
"	1	Hasan oğlu Halil	"		
Mevki'i	Nüfus	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfusu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
Mahalle- başı	1	Sarude(?) kızı Hanım	"		
"	2	Reşid oğlu Şakir ve vâlidisi	"		
"	1	Ahmed oğlu Nuri	"		
"	1	Hüseyin oğlu Mehmed	"		
"	2	Kevanklı Dede ve vâlidisi	"		
"	1	Mahmud oğlu Hakkı Usta	"		
"	1	Musa oğlu Necib	"		
"	1	Hacı İsmail oğlu Şükrü	"		
"	1	Alefdâr Ahmed Efendi	"		
"	1	Mustafa	"		
"	2	Canbaz Mamo'nun oğlu Abdurrahman	"		

"	1	Penekli Ali Efendi	"		
"	1	İsmail oğlu Münir	"		
"	1	Tayyar oğlu Tayfur	"		
"	1	Çil Mehmed	"		
"	1	Hüsnü oğlu Mehmed	"		
"	1	Ali kızı Havva	"		
"	1	Mehmed oğlu Dursun	"		
"	1	Ali oğlu Şemseddin	"		
"	1	Sa' id oğlu Mehmed	"		
"	1	Abid oğlu Mehmed Vehbi	"		
"	1	Mehmed oğlu Yaşar	"		
"	1	Ali oğlu Hüseyin	"		
"	1	Receb oğlu Nafiz	"		
"	1	Hüseyin oğlu Fehim	"		
"	1	Abdulhamid kızı Şefika	"		
"	1	Es'ad kızı Hanım	"		
"		Akif oğlu Ahmed	Taşmescid		
"	1	Mehmed oğlu Hamid	"		
"	1	Hamza oğlu Şuşar	"		
"	1	Osman oğlu Şevki	"		
Mevki'i	Müfessir	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	Ahmed kızı Leyla	"		
"	1	Halil oğlu Abdülkerim	"		
"	1	Taşcı Mahmud	"		
"	1	Tayfur oğlu Ahmed	"		
"	1	İbrahim oğlu Nazım	"		
"	1	Ali oğlu Hüseyin	"		
"	1	Abdurrahman oğlu Eşref	"		
"	1	Mehmed oğlu Fevzi	"		
"	1	Hüseyin oğlu Hasan	"		
"	1	Hüseyin oğlu Taceddin	"		
"	1	Mustafa kızı Rukiye	"		
"	3	Haydar zevcesi, Hardlı(?) Mustafa ve çocukları	"		
"	1	Ahmed Ağa	"		

"	1	Veli oğlu Nureddin	"		
"	1	Dede oğlu Ömer	"		
"	1	Bekir oğlu Ömer	"		
"	1	Halis zevcesi Fatma	"		
"	1	Şakire zevcesi İbrahim	"		
"	1	Kahraman kızı Fehime	"		
"	1	Mehmed oğlu Hüseyin	"		
"	1	Şahin oğlu Naki	"		
"	1	Hüseyin oğlu Selim	"		
"	1	Mehmed oğlu Muharrem	"		
"	1	Şahin oğlu Halid	"		
"	1	Na'iband Derviş	"		
"	1	Yusuf oğlu Muharrem	"		
"	2	Şahin oğlu Halid, â'ilesi	"		
"	2	Mustafa oğlu Dursun, â'ilesi	"		
"	2	Bahri oğlu İbrahim, â'ilesi	"		
"	2	Pehlivan Lutfullah, â'ilesi	"		
"	2	Topcu-zâde Mustafa Efendi, â'ilesi	"		
Mevki'i	Nüfûsu	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	2	Kassab Dursun, â'ilesi	"		
"	1	Derviş hemşiresi Güllü	"		
"	1	Eskici Hasan	"		
"	1	Ali oğlu Süleyman	"		
"	2	Halil oğlu Haydar ve â'ilesi	"		
"	1	Pâspân Yusuf	"		
"	1	Sabri damadı İsmail	"		
"	1	Mehmed oğlu Nazım	"		
"	1	Abdül'aziz oğlu Kadir	"		
"	3	Abdurrahman oğlu Ahmed, â'ilesi	"		
"	1	Mustafa oğlu Ahmed	"		
"	1	Hüseyin oğlu Ömer	"		
"	1	Edhem oğlu Hüseyin	"		
"	1	Derviş oğlu Arif	"		

"	3	Mustafa oğlu Taceddin ve çocukları	"		
"	1	Emin oğlu Mevlûd	"		
"	1	Sabit oğlu Ağa	"		
"	1	Mehmed oğlu Müştak	"		
"	1	Nuri oğlu Refik	"		
"	1	Mehmed oğlu Ahmed	"		
"	1	Yusuf oğlu Şakir	"		
"	1	Kamil oğlu Ramiz	"		
"	1	Receb oğlu Şakir	"		
"	1	Ümidimli Dursun	"		
"	1	Ahmed oğlu Rasim	"		
"	1	Leyla oğlu Kamil	"		
"	1	Süleyman oğlu Şakir	"		
"	1	Pertev oğlu Pehlivan	"		
"	1	Halil oğlu Şakir	"		
"	1	Nazır oğlu Şerif	"		
"	1	Bahri oğlu Kemal	"		

Mevki'i	Nüfûsu	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	Ahmed kızı Nene	"		
"	1	Ağa oğlu Ahmed	"		
"	1	Mehmed oğlu İshak	"		
"	1	Ahmed kızı Fatma	"		
"	1	Yahya oğlu Ağa Ali	"		
"	1	Ali oğlu Muhyiddin	"		
"	1	Mehmed oğlu Ağa	"		
"	1	Çirişçi Hüseyin	"		
"	1	Muharrem oğlu Nedim	"		
"	1	Ali zevcesi Rukiye	"		
"	1	Şakir oğlu Hamdi	"		
"	1	Kara oğlu Fevzi	"		
"	3	İbiş oğlu Aşûr ma'a â'ile	"		
"	3	Şeyh Ali oğlu Musa ma'a â'ile	"		
"	1	Bekir oğlu Mehmed	"		

"	1	Abdullah oğlu Hüseyin	"		
"	1	Ahmed oğlu Faik	"		
"	1	Mehmed oğlu Abdurrahman	"		
"	1	Mustafa oğlu Abdullah	"		
"	1	Selim oğlu Abdülmecid	"		
"	1	Ahmed oğlu Hüseyin Ağa	"		
"	1	İbrahim kızı Mahbube	"		
"	1	Hamid kızı Nuriye	"		
"	1	Halil oğlu Mehmed	"		
"	1	Ahmed oğlu Şükrü	"		
"	1	Abdurrahman oğlu Tayyar	"		
"	1	Ferhad oğlu Şevki	"		
"	1	İsmail oğlu Mustafa	"		
"	1	Hurşid oğlu Necib	"		
"	1	Tahir oğlu Mevlud	"		
"	1	Maksud oğlu Mustafa	"		

Mevki'i	Müfessu	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfusu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	Berber Kamil Ağa	"		
"	1	Mahmud oğlu Hüseyin	"		
"	1	Süleyman oğlu Süleyman	"		
"	1	Abdullah kızı Hanife	"		
"	1	Halil oğlu İbrahim	"		
"	3	Ali oğlu Hüseyin ve çocukları	"		
"	1	Yahya oğlu Fazıl	"		
"	1	İbrahim oğlu Rüstem	"		
"	1	Şükrü oğlu Haceddin	"		
"	1	Bilal kızı Sıdıka	"		Cebren
"	1	İbiş kızı Nene	"		kaçırılmışdır.
"	2	Şemseddin ve zevcesi Latife	"		"
"	1	oğlu Ebubekir	"		"
"	1	Muhsin oğlu Osman	"		Katl, balta ile
"	1	Mevlud oğlu Süleyman	"		

"	1	Ali oğlu Süleyman	"		
"	1	Ali oğlu Kamil	"		
"	1	Mehmed oğlu Abdülvehhab	"		
Erzincan- kapusu	1	Hüseyin oğlu Bahri	Gez mahallesi		
	1	Hüseyin oğlu Halil	"		
"	1	Nebi oğlu Arslan	"		
"	1	Hüseyin oğlu Ağa Ömer	"		
"	1	Molla Ömer oğlu Hamdi	"		
"	1	Ahmed oğlu Hacı Mehmed	"		
"	1	Hüseyin oğlu Salih	"		
"	1	Hüseyin oğlu Ahmed	"		
"	1	Mehmed oğlu Yusuf	"		
"	1	İbrahim oğlu Abdullah	"		
"	1	Mehmed oğlu Tayfur	"		
"	1	Hasan oğlu Süleyman	"		
Mevki'i	Müfessir	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhaz ât
"	1	Mehmed oğlu Yusuf	"		
"	1	Ali oğlu Mehmed	"		
"	1	Osman oğlu Ali	"		
"	1	Ahmed oğlu Rahim	"		
"	1	Hüseyin oğlu Ahmed	"		
"	1	Yusuf oğlu Ali	"		
"	1	Şükrü oğlu Cemal	"		
"	1	İbrahim oğlu Faik	"		
"	1	İbrahim oğlu Necib	"		
"	1	İbrahim oğlu Akif	"		
"	1	Mustafa oğlu Behcet	"		
"	1	Ahmed oğlu Yusuf	"		
"	1	Yusuf oğlu Nuri	"		
"	1	Hasan oğlu Kamil	"		
"	1	Mehmed oğlu Dede	"		
"	1	Ahmed oğlu Hüseyin	"		
"	1	Naime binti Kahraman	"		
"	1	Hacı Bey b. Süleyman Bey	Mumcu-i ulya		
"	1	birâderi Refik Bey	"		

"	1	Nuri b. Baha	"		
"	1	Dursun b. Hamid	"		
"	1	Ziya Bey b. Mail	"		
"	1	Şükrü b. Mail	"		
"	1	İbrahim b. Ali	"		
"	1	Rüşdü b. Hacı	"		
"	1	mahdûmu Reşad	"		
"	1	İbrahim b. Ali	"		
"	1	Cemal b. Ahmed	"		
"	1	Cemil b. Ahmed	"		
"	1	Tufan b. Ali	"		
"	1	Hafız b. Ahmed	"		

Mevki'i	Nüfus	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfusu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhaz ât
"	1	Aha karyeli Halil	"		
"	1	Edhem b. Dursun	"		
"	1	birâderi Hasan	"		
"	1	Kasım b. Ahmed	"		
"	1	Hüseyin b. Hasan	"		
"	1	Fazıl b. Hamid	"		
"	1	İshak b. Dursun	"		
"	1	Fazıl b. Mustafa	"		
"	1	Odacı Halid	"		
"	1	birâderi Mustafa	"		
"	1	Ahmed b. Hasan	"		
"	1	Ali b. Mamo	"		
"	1	Mamo oğlu Yusuf	"		
"	1	Mehmed oğlu Mustafa	"		
"	1	Ahmed oğlu Ahmed	"		
"	1	Rıza Bey	"		
"	1	Hacı Dursun Efendi	Muradpaşa		
"	1	Sabri oğlu Ali	"		
"	1	Mahmud oğlu Mustafa	"		
"	1	Mehmed oğlu Müştak	"		
"	1	Ahmed oğlu Harik Mehmed	"		

"	1	Kahraman oğlu Cuma	"		
"	1	Osman oğlu Kerem	"		
"	1	Osman oğlu M¼kerrem	"		
"	1	Ali oğlu İsmail	"		
"	1	İsmail oğlu Şevket	"		
"	1	H¼seyin oğlu Ali	"		
"	1	Mehmed oğlu Musa	"		
"	1	İsmail oğlu Mevl¼d	"		
"	1	Abdullah oğlu İbrahim	"		
"	1	P¼sp¼n İbrahim	"		

Mevki'i	M¼f¼su	Ermeniler tarafından katledilen İsl¼mların isim ve n¼f¼su	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eŐy¼ ve s¼'irenin kıymeti	M¼l¼haz ¼t
"	1	Ahmed oğlu Ali	"		
"	1	Mehmed oğlu Ağa	"		
"	1	Osman oğlu İbrahim	"		
"	1	Hafız Abid oğlu Ahmed	Şeyhler		
"	1	İbrahim oğlu Hafız Mustafa	mahallesi		
"	1	M¼tek¼'id Niyazi Efendi	"		
"	3	Selim ve ¼'ilesi halkı	Mumcu-i s¼fla		
"	2	Hafız Mustafa Efendi yeğeni Tayyib	mahallesi		
"	1	Sırrı Efendi ¼'ilesi	"		
"	1	Abid Ağa	"		
"	2	Fevzi Efendi ve ¼ocukları	"		
"	3	All¼meddin Efendi ve ¼ocukları	"		
"	1	K¼rd H¼seyin	"		
"	1	Ahmed Efendi	"		
"	1	Osman Efendi	"		
"	1	Esad oğlu Mehmed	"		
"	1	Cemil	"		
"	1	Kamil oğlu Maksud	"		
"	1	Cemal	"		
"	1	Şakir	"		

"	1	Ali	"		
"	1	Nusret	"		
"	1	Mehmed	"		
"	1	Kurban	"		
"	1	Receb	Şeyhler mahallesi		
"	1	Ahmed			
"	1	Mustafa	"		
"	1	Mecid	"		
"	1	Muhtar Bey	"		
"	1	Dede Bey	"		
"	1	Behlül Ağa	"		

Mevki'i	Müfessu	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfusu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhaz ât
"	1	Edib	"		
"	1	Dursun	"		
"	1	Yakub	"		
"	1	Sabri	"		
"	1	Halil	"		
"	1	Ferhad	"		
"	1	Mahmud	"		
"	1	Hüseyin	"		
"	1	Mehmed Ali	"		Muhtelif mevâki' de kurşunla katledil- mişlerdir
"	1	Kürd Ahmed	"		
"	1	Muhyiddin	"		
"	1	Yusuf	"		"
"	1	Mehmed Ali	"		"
"	1	Nazlı	"		"
"	1	Ruhan	"		"
"	1	Güllü	"		"
"	1	Nuri	"		"
"	1	Esad	"		"
"	1	Yusuf oğlu Sadık	"		"

"	1	Hüseyin oğlu İbrahim	"		"
"	1	Torul oğlu Behlül	"		"
"	1	Said oğlu Hakkı	"		"
"	1	Kömürcü Hasan	"		"
"	1	Derviş oğlu Adil	"		"
"	1	İsmail oğlu Aziz	"		"
"	1	Hüseyin oğlu Hasan	"		"
"	1	Alçııcı Hasan	"		"
"	1	Eskici Süleyman	"		"
"	1	Eşref oğlu Garib	"		"
"	1	Dede oğlu Mevlûd	"		"
Mevki'i	Nüfûsu	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	Dede oğlu Rüşdü	"		"
"	1	Kurban oğlu Mikdad	"		"
"	1	Said oğlu İskender	"		"
"	1	Arif oğlu Zakir	"		"
"	1	Ali oğlu Halid	"		"
"	1	Karabıyıklı Aziz	"		"
"	1	Çoban Kamil	Dere mahallesi		Muhtelif
"	1	Mehmed oğlu İskender	"		mahaller de
"	1	İrfan oğlu Mehmed	"		katledilmişlerdir
"	1	Kürd Cihad	"		"
"	1	Adil oğlu Ahmed	"		"
"	1	mahdûmu Abbas	"		"
"	1	İmam-ı sâbık Tevfik Efendi	"		"
"	1	Bakkal Fevzi Efendi	"		"
"	1	İbrahim	"		"
"	1	Genç Ağa oğlu Adil	"		"
"	1	Hacı Hakkı Efendi	Çırçır mahallesi		"
"	1	Ahmed oğlu Şemâ'il	"		"
"	1	Ali oğlu Mehmed	"		"
"	1	Dursun oğlu Mehmed	"		"

"	1	Çoban oğlu Ali	"		"
"	1	Uzun oğlu Fazıl	"		"
"	1	Bahri birâderi Halis	"		"
"	1	Kader oğlu Hamdi	"		"
"	1	birâderi Akif	"		"
"	1	Tortumlu Abdurrahman	"		"
"	1	Yusuf oğlu Fehim	"		"
"	1	Kadı Yusuf	"		"
"	1	Dellâl Receb	"		"
"	1	mahdûmu Mehmed	"		"
"	1	diğer Mehmed	"		"
Mevki'i	Müfessu	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfusu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	Salih oğlu Mustafa	"		"
"	1	Sucu Vehhab damadı	"		"
"	1	Mehmed zevcesi Esmâ	"		"
"	1	Hasan oğlu Ahmed	"		Katledilmişlerdir
"	1	Hüseyin Ağa	"		"
"	1	birâderi Ahmed	"		"
"	1	birâderi Halim	"		"
"	1	Şeyh oğlu Ahmed	"		"
"	1	Süleyman oğlu Yusuf	"		"
"	1	Mehmed oğlu Mirze Ali	"		"
"	1	Abdulfettah	"		"
"	1	Musa oğlu Abdürrezzak	"		"
"	1	Solak Ahmed	"		"
"	1	Fatma oğlu Hasan	"		"
"	1	Fatma oğlu Ahmed	"		"
"	1	Fatma oğlu Halil	"		"
"	1	Ali Ağa	"		"
"	1	Ömer Ağa	"		"
"	1	birâderi Bekir	"		"
"	1	birâderi İsa	"		"
"	1	birâderi Bekir	"		"

"	1	İsmail	"		"
"	1	Eleşgirdli Bekir	"		"
"	1	Kadı Ahmed	"		"
"	1	mahdûmu Dursun	"		"
"	1	mahdûmu İlyas	"		"
"	1	birâderi Bekir	"		"
"	1	yeğeni Halil	"		"
"	1	Tekmanlı Ömer	"		"
"	1	Tekmanlı Behlül	"		"
"	1	Tekmanlı Dursun	"		"
Mevki'i	Müfessir	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mülâhazât
"	1	Hınıslı Veli oğlu Ali	İbrahimpaşa mahallesi		Muhtelif mahaller de katledilmişlerdir .
"	1	Himmet oğlu İbrahim	"		
"	1	Mikdâd Bey	"		
"	1	Cemil Bey, Erginisli	"		"
"	1	Hazinedâr-zâde İsmail Efendi	"		"
"	1	mahdûmu Tahsin	"		"
"	1	Yeşil İmam-zâde	"		"
"	2	Kozu karyeli Kürd ve çocukları	"		"
"	2	Şükrü ve mahdûmu	Vâniefendi		"
"	1	Çerkes Abdullah kerimesi Ayşe	"		"
"	2	Erzincanlı Necib Bey ve mahdûmu	"		"
"	2	Mehmed Ağa mahdûmu ve kerimesi	"		"
"	3	Kahveci Laçın ve birâderleri	"		"
"	2	Abdullah Latif ve Mustafa	"		"
"	2	Salim ve birâderi Fazıl	"		"
"	3	Osman Efendi, birâderi ve mahdûmu	"		"
"	3	İbrahim Usta, zevcesi ve kerimesi	"		"

"	1	Haydar hademesi	"	"
"	1	diğeri Rifat	"	"
"	4	Tufan Baba hânesi halkı	"	"
"	2	İshak, mahdûmu Abdullah	"	"
"	4	Tayyar Usta ve â'ilesi	"	"
"	2	Haffâf Kamil ve mahdûmu Abdullah	"	"
"	6	İbrahim Ağa ve mahdûmları	"	"
"	4	Hoca Mustafa Efendi ve mahdûmları	"	"
"	4	Akif mahdûmu Şevket ve kerimeleri	"	"
"	4	Receb birâderleri, Latife ve kerimeleri	"	"
"	3	İbrahim ve zevcesi ve kerimesi	"	"
"	2	Hafız Şükrü ve vâlidesi	"	Kurşun ve sâ'ire ile

Mevki'i	Nüfûsu	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mulâhazât
"	2	Kassab Rıza ve mahdûmu Mustafa	"		katledilmişlerdir
"	3	Arslan ve damadı Yusuf	"		"
"	3	Nazım ve birâderi Nureddin ve kerimesi	"		"
"	2	Ömer birâderi Abdullah	"		"
"	4	Ahmed Usta ve â'ilesi halkı	"		"
"	3	Fazıl ve kâ'im-vâlidesi ve hademesi	"		"
"	4	Jandarma Şükrü vâlidesi ve kerimesi	"		"
"	3	Fehim birâderi ve kerimesi	"		"
"	2	Hacı Ahmed Efendi ve mahdûmu	"		"
"	2	Sabri mahdûmu ve vâlidesi	"		"
"	3	Jandarma Latif ve birâderi ve vâlidesi	"		"

"	3	Salih, vâlidesi ve kerimesi	"		"
"	3	Hüseyin Usta, zevcesi ve kerimesi	"		"
"	4	Sefer, kerimesi, mahdûmu ve zevcesi	"		"
"	4	Dede, mahdûmu, zevcesi ve kâ'im-vâlidesi	"		"
"	4	Kaya birâderleri ve hemşiresi	"		"
"	4	Mustafa birâderleri ve zevcesi	"		"
"	3	Ziya birâderi ve zevcesi	"		"
"	2	Nureddin, zevcesi	"		"
"	2	Ali, birâderi Mustafa	"		"
"	4	Nuri, Abdullah, Bekir ve İbrahim	"		"
"	1	Fatma kerimesi	"		"
"	1	Fatma kerimesi Münire	"		"
"	3	Şerafeddin ve birâderleri	"		"
"	3	Abdullah ve birâderleri	"		"
"	3	Mehmed ve birâderleri	"		"
"	4	Şevket, kerimesi ve birâderi ve mahdûmu	"		"
"	4	Gül Bey ve birâderi, zevcesi, kerimesi	"		Katledilmiştir.
Mevki'i	Müfessir	Ermeniler tarafından katledilen İslâmların isim ve nüfûsu	Memleket ve mahallesi	Yağma edilen eşyâ ve sâ'irenin kıymeti	Mulâhazât
"	3	Ziya ve birâderi, zevcesi	"		"
"	4	Hacı, birâderi, zevcesi, kerimesi	"		"
"	3	Abdullah, zevcesi Hanım ve kerimesi	"		"
"	5	Tercanlı Şerif ve birâderi, zevcesi ve kerimesi	"		"
"	2	Tercanlı Fatma ve Münire	"		"
"	5	Tercanlı Ali ve birâderi zevcesi ve mahdûmları	"		"
"	4	Tercanlı İshak, zevcesi vâlidesi ve kerimesi	"		"
"	3	Şuşarlı Abdullah, zevcesi ve vâlidesi	"		"

"	4	Mehmed ve birâderi ve zevcesi ve vâlidisi	"		"
"	1	Kaşakçı Şerif	"		"
"	1	oğlu Behram	Kuloğlu mahallesi		"
"	1	Yemen Efendi b. Behram			"
"	3	Hınıs ve Tekman muhâcirleri	"		"

Katledilen eşhâsın yekûn nüfûsu   Gasb u gârât edilen eşyâ ve nükûd ve sâ'ire gibi zâyi'ât miktârı
aded-i Guruş

3845

14767344

Bunlardan mâ'adâ gurebâ olarak beledî tarafından 4.644 cenâze defnedilmiş ve bu cenâzeler istirdâdın ikinci günü beledî tarafından 52 sâ'at zarfında civârdaki kabristânlara defnetdirilmiştir.

Hilâl-i Ahmerdeki mevcûd eytâm ve kadınlar

Memleketi	İsim ve Şöhreti	Sinni	Mülâhazât
Pasinler'den	Mehmed oğlu Zekeriya	1	
Tekman	Ali oğlu Hasan	3	
"	Mehmed oğlu Kahraman	4	
Erzurum	Şevket oğlu Garib	3	
Van	İsmail oğlu Hüseyin	14	
Revan	Mehmed oğlu İbrahim	11	
Memleketi	İsim ve Şöhreti	Sinni	Mülâhazât
"	Mehmed oğlu Temur	10	
Erzurum	Mustafa oğlu Zeki	6	
Bayezid	Hüseyin oğlu Ahmed	7	
Erzurum	Mail oğlu Hürrem	60	A'mâdır
"	Davud oğlu Ömer	7	
İspir	Genco oğlu Yusuf	11	
"	Hüseyin oğlu Ali	10	
Erzurum	Davud oğlu Bahri	7	

Kars	Molla Yaşar oğlu Yaşar	12	
"	Yusuf oğlu Mehmed Sıddık	12	
Eleşgird	Nuri oğlu Mehmed	10	
Tercan	Yusuf oğlu Hüseyin	9	
Erzurum	Akif oğlu Safvet	6	
Kars	Süleyman oğlu Mevlud	7	
Tekman	Mehmed oğlu Hasan	6	
Pasinler'den	Ali oğlu İhsan	9	
Kars	Bekir oğlu İsa	12	
Karakilise'den	İsmail oğlu İsa	9	
Kars	Nuri oğlu Hamza	12	
Erzurum	İbrahim oğlu Halis	12	
"	Mehmed oğlu Muharrem	13	
"	İsmail oğlu Osman	10	
"	İsmail oğlu Ali	6	
"	Abdullah oğlu Abdulmecid	7	
Eleşgird	Maksud yeğeni Ammîcan(?)	7	
Adilcevaz	Hüseyin oğlu Mehmed	10	
Tutak	Kasım oğlu Zihni	13	
Eleşgird	Osman oğlu Maruf	13	
"	Hüseyin oğlu Abdullah	10	
"	Osman oğlu Süleyman	13	
"	Yusuf oğlu Kuluncân	14	
Varto	Mehmed oğlu Yusuf	8	
Pertek karyeli	Ağa oğlu Seyfeddin	8	
Varto	Mehmed oğlu Ahmed	10	
"	Tayyar oğlu İsa	4	
Memleketi	İsim ve Şöhreti	Sinni	Mülâhazât
Hınıs	Mustafa oğlu Mehmed	14	
Pasinler	Nebi oğlu Rıza	15	
Tortum	Mehmed oğlu Ahmed	11	
Erzurum	Nazım oğlu Şihâmeddin	10	
Bayezid	Ali oğlu Haşim	4	
Kafkas	Abdullah oğlu Şevket	4	
Erzurum	Hafız oğlu Muhyiddin	5	

Şuşarlı	Şuşarlı Mustafa oğlu Badiye (?)	10	
Eleşgird	Süleyman oğlu Kurban	14	
Erzurum	Zekeriya oğlu Enver	7	
Tekmanlı (?)	Mahmud Bey oğlu Cemal	13	
Göle'den	Dede oğlu Koçer	7	
Erzurum	Süleyman kızı Rukiye	16	
"	Abdullah kızı Naime	25	
Narman	İbrahim kızı Emine	15	
Narman	Mustafa kızı Mahbub	12	
"	Mustafa kızı Seher	11	
Bitlis	Şemseddin kızı Sıdka	16	
Erzurum	Mehmed kızı Fahriye	16	
Hınıs	Ali kızı Güllü	12	
Erzurum	Meded kızı Hanım	13	
Hınıs	İbrahim kızı Zühre	25	
Erzurum	İmdat kızı Şemsinur	14	
Hınıs	Mecid kızı Cemile	11	
Erzurum	Ragıp kızı Naime	12	
"	İbrahim kızı Hanım	12	
Bayburd	Hayreddin kızı Mani (?)	15	
Erzurum	Mehmed kızı Saniye	25	
Narman	Ömer kızı Salime	18	
Erzurum	Saniye kızı Munise	17	
Tercan	Hacı kızı Güleser	22	
Van	Haydar kızı Gülnaz	13	
Erzurum	Mehmed kızı Serfirâr	18	
"	Tahir kızı Kıymet	14	
Oltu	Murad kızı Sâbia	25	

Memleketi	İsim ve Şöhreti	Sinni	Mülâhazât
Hınıs	Murad kızı Cemile	18	

Tekman	Hüseyin kızı Kıymet	20	
Kötek	Tahir kızı Kıymet	20	
Erzurum	Edhem kızı Zühre	21	
"	Mehmed kızı Fatma	12	
"	Mustafa kızı Seher	13	
"	Mustafa kızı Mahbube	11	
Bayezid	Pertekli Fatma Hatun	35	
"	Şerif kızı Dilara	35	
"	Mehmed kızı Muhsine	16	
Kars	Mahmud kızı Elmas	20	
Tekman	Ali kızı Saadet	30	
Erzurum	Yusuf kızı Sultan	55	
Aşkal'alı	Ahmed kızı Fatma	30	
Tekman	Yusuf kızı Asya	45	
"	Asya'nın kızı Hesna	5	
Pasin	Halil kızı Güllü	30	
"	Hacer kızı Gülhanım	55	
Tercan	Süleyman kızı Fatma	25	
"	Mevlûd kızı Latife	35	
Şuşar	Mehmed kızı Telli	18	
Tekman	Hasan kızı Sariye	30	
"	Sariye kızı Pınar	6	
"	Sadık kızı Esmâ	40	
Erzurum	İsmail kızı Hediye	25	
"	İsmail kızı Latife	25	
"	Ali kızı Nuriye	50	
Tortum	Hüseyin kızı Nazire	25	
Hınıs	Osman kızı Esmâ	30	
Tortum	Mehmed kızı Hadice	35	
Hınıs	Hüseyin kızı Asya	20	
Kağızman	Saniye kızı Kibar	25	
Eleşgird	Halil kızı Celile	60	
Van	Haydar kızı Gülna[z]	14	

Hasankal'a	Mehmed kızı Zekiye	25	
Memleketi	İsim ve Şöhreti	Sinni	Mülâhazât
Diyadin	Ali kızı Hacer	25	
"	Yakub kızı Saliha	65	
Erzurum	Sefer kızı Ayşe	20	
Tortum	Mevlûd kızı Beriyye	5	
Pasin	Mehmed kızı Fatma	9	
Hınıs	Hasan kızı Fatma	5	
Erzurum	Şefik kızı Fatma		
Tekman	Ali kızı Fatma	8	
Tercan	Zeynel kızı Makbule	7	
Hasankal'a	İrfani kızı Seher	10	
Revan	Mehmed kızı Zehra	8	
Eleşgird	Mustafa kızı Fezân	10	
Erzurum	İbrahim kızı Gülçehre	12	
Tekman	Mevlud kızı Nene	9	
Hasankal'a	Ahmed kızı Zekiye		
Viranşehir	Hasan kızı Hacer	11	
"	Şakir kızı Fatma	11	
Pasin	Osman kızı Emine	7	
Tekman	Osman kızı Zuzan	13	
"	Hasan kızı Elif	12	
Kars	Hasan kızı Fatma	9	
Tercan	Musa kızı Gül'iraz	11	
Erzurum	Fazlı kızı Şükriye	18	
"	Behcet kızı Fatma	21	
"	Hasan kızı Fahriye	18	
"	Ağa kızı Nuriye	10	
"	Ahmed kızı Nafia	9	
"	Mehmed kızı Huriye	11	
"	İsmail kızı Naime	8	

Revan	Allahverdi kızı Ağca	9	
Eleşgird	Acem kızı Gülan (?)	15	
"	Mustafa kızı Cemile	12	
Saray	Süleyman kızı Esme	11	
Narman	Abdullah kızı Fatma	9	
Tortum	Şerif kızı Güneş	18	
Memleketi	İsim ve Şöhreti	Sinni	Mülâhazât
"	Mustafa kızı Hacer	15	
	Nuri kızı Zeyneb	12	
Eleşgird	Ali zevcesi Fehime	35	
"	Ali kerimesi Mürge (?)	11	
"	Mehmed kızı Subhiye	18	
"	Hızır kızı Piruze	21	
Erzurum	Derviş kızı Hadice	9	
"	Halid kızı Adile	8	
"	İsmail kızı Sadıka	13	
"	Faruk kızı Şefika	20	
Erzurum	Bahri kızı Nuriye	11	
"	Mehmed kızı Behice	15	
"	Ahmed kızı Hadice	8	
"	Yusuf kızı Kudret	25	
"	Zarif kızı Ümmiye	9	
"	Dursun kızı Refika	13	
Pasin	Ahmed kızı Sadiye	8	
Erzurum	Mehmed kızı Elmas	7	
"	Şevket kızı Sinem	35	
Tekman	Ali kızı Porsuk	20	
Erzurum	Abdullah kızı Cemile	42	
Tortum	Mehmed kızı Hünkar	12	
Kortu	İbrahim kızı Hanım	14	
Karakilise	Hasan kızı Hacer	12	
Kortu	Yusuf kızı Makbule	11	

Tortum	Enver kızı Makbule	7	
Erzurum	Elif yeğeni Behice	5	
Tortum	İsmail kızı Azize	25	
Kars	Ahmed kızı Elmas	10	
"	Tufan kızı Dilber	11	
"	Tufan kızı Kibar	12	
Tekman	Mevlûd kızı Kuş(?)	10	
Pasin	Osman kızı Miskâl	11	
"	Süleyman kızı Nazife	13	
Hasankal'a	Hamid kızı Münire	15	
	İsim ve Şöhreti	Sinni	Mülâhazât
"	Hasan kızı Kazibe	15	
Pasin	Mehmed kızı Gülperi	7	
Erzurum	Mehmed kızı Arife	9	
Diyarbakır	Ömer kızı Zehra	21	
Tekman	Mustafa kızı Havva	15	
"	Derviş kızı Saray	12	
"	Hamid kızı Perişan	11	
"	Yusuf kızı Güllü	19	
Pasin	Yusuf kızı Sabire	18	
"	Yusuf kızı Gülpaşa	25	
Hınıs	Mehmed kızı Fatma	19	
"	İbrahim kızı Gülperi	20	
Erzurum	İsmail kızı Latife	21	
Tercan	Hasan kızı Hacer	19	
Bayezid	Nefer kızı Zeliha	19	
"	Ali kızı Kazâl(?)	25	
	İbrahim kızı Reyhan	15	
"	Ali kızı Perişan	21	
"	Hüseyin kızı Hanım	7	
"	Hasan kızı Güzel	9	
"	Mehmed kızı Saadet	8	
"	Ali kızı Altun	13	
"	Hüseyin kızı Zekiye	12	

"	İsmail kızı Hayriye	11	
"	Hasan kızı Zeliha	13	
"	Mehmed kızı Basire	10	
"	Mehmed kızı Hanım	9	
["]	Mehmed kızı Piruze	13	
Erzurum	Mahmud kızı Safiye	15	
"	Hafız kızı Karibe	12	
"	Ahmed kızı Güllü	14	
"	Ahmed kızı Hanım	10	
Hınıs	Hasan kızı Bedirhan	12	

Yekûn: 214

Ermeniler tarafından ebeveyn ve akrabâ ve sâ'ireleri mezâlîme uğrayarak bî-kes kalan ve el-yevm Hilâl-i Ahmer'de mevcûd bulunan çocuk, kız ve kadınlar bâlâda muharrer oldukları tasdîk olunur.

Fî Teşrîn-i Evvel sene [13]36

Erzurum Hilâl-i Ahmer

müdüri nâmına

Mehmed Kâmil

BOA. HR. SYS. 2878/49